

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО:
ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО
АБО ВОЄННОГО СТАНУ**

**Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(Київ, 18 листопада 2022 року)**

**Київ
2022**

Міжнародну науково-практичну конференцію організувала одна з провідних кафедр Національної академії внутрішніх справ – кафедра кримінального процесу.

В умовах сьогодні це – потужний підрозділ висококваліфікованих, досвідчених науково-педагогічних працівників професорсько-викладацького складу, відомих своїми науковими досягненнями. Кафедра кримінального процесу створює сучасні умови для провадження наукової та науково-технічної діяльності, реалізації інтелектуального потенціалу здобувачів наукового ступенів «доктор філософії», «доктор наук», перебуває в пошуці нових форм організації та методів навчання, спрямовує увагу на підготовку компетентних фахівців у галузі «Право», а також реалізує потреби зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів.

Історія кафедри починається з 1983 року. Її очільниками були: кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України Письменний Дмитро Петрович (1983–1984; 1999–2003); кандидат юридичних наук, доцент Ієрусалімов Олександр Іванович (1984–1986); кандидат юридичних наук, професор Смітєнко Зінаїда Дмитрівна (1986–1999); доктор юридичних наук, професор Стахівський Сергій Миколайович (2003–2009); доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Удалова Лариса Давидівна (2009–2016); кандидат юридичних наук, доцент Рожнова Вікторія Василівна (2016–2018); доктор юридичних наук, доцент Макаров Марк Анатолійович (2018 – дотепер).

На кафедрі започатковано наукові школи, які функціонують й нині: Ю. І. Азарова, О. І. Галагана, А. Я. Дубинського, Н. С. Карпова,

Д. П. Письменного, З. Д. Смітєнко, С. М. Стахівського, Л. Д.
Удалової.

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО:
ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДІЇ
НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(Київ, 18 листопада 2022 року)

Київ
2022

Редакційна колегія:

Черней В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарев С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Удалова Л. Д., директор інституту підготовки керівних кадрів та підвищення кваліфікації Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Макаров М. А., завідувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент;

Сухомлин Ю. В., доцент кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Корольчук В. В., т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ від 21 жовтня 2022 року (протокол № 2)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. – 309 с.

УДК 343.131(06)

ЗМІСТ НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Багаденко І. П. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ, ПОТЕРПІЛОЇ ВІД НАСИЛЬСТВА, НОРМАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	11
Гавриленко Т. Г. ПРИЗОВ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЗУПИНЕННЯ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ	13
Галаган О. І., Письменний Д. П. СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ОСОБИ, ЯКА БАЖАЄ НЕСТИ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	16
Галаган С. О. ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ.....	19
Гловюк І. В. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ЩОДО СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	22
Гуріч О. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗМАГАЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	25
Денисенко Г. В. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКІ МІСТЯТЬ ВІДОМОСТІ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ	28
Денисенко М. М. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	32
Дульський О. Л. ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗБИРАННЯ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДОКАЗІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	35
Єлаєв Ю. Л. ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ЧАСУ ТА ПРОСТОРУ У СФЕРІ СКАСУВАННЯ/ЗМІНИ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	39
Єфімов М. М. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА РЕГЛАМЕНТАЦІЇ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	42

Заболотний О. І. РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ	45
Злагода О. В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗШУКУ БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ОСІБ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН	48
Кривицький Ю. В. РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ЗАКОНОМІРНОСТІ Й ТЕНДЕНЦІЇ	51
Кубарєва О. В. ПРАВО НА ПЕРЕКЛАД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	54
Корольчук В. В. ДІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ТА ЗАХОДИ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ЗУПИНКИ Й ОГЛЯДУ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ	57
Макаров М. А., Римарчук О. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІД ЧАС ДІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ	60
Михайленко В. В. ПРОБЛЕМАТИКА ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	63
Моргун Н. С., Марчевський С. В., Шевчук О. О. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	68
Никоненко М. Я. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ОСОБИ ПІДОЗРЮВАНИМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	71
Пеліван І. С. ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ КОРУПЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPOPУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	76
Піддубна А. В. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	79
Плетенець В. М. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДО ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	82

Погорецький М. М. ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ	85
Попов Г. В. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ В ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ, ЩО ВЧИНЕНЕ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	89
Попович М. В. ПИТАННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПОТЕРПЛОГО ПІД ЧАС ДІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ	91
Рожнова В. В. ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ДІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ	94
Самодін А. В. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	98
Селюк А. В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ДОРУЧЕНЬ СЛІДЧОГО	101
Середюк В. Ю. ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ ТЛУМАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА	103
Симчук А. С., Терещенко В. С., Пишна В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ, СУДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	107
Степанова Г. М. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО З ДІЮЧИМ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ.....	112
Стецюк М. М. ФОРМУВАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЗА СТАНДАРТАМИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ	115
Сухомлин Ю. В. ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	117
Хабло О. Ю. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ СУСПІЛЬНИХ Й ОСОБИСТИХ ІНТЕРЕСІВ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	120

Харченко С. В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	124
Хахуцяк О. Ю. ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ	127
Чорноус Ю. М. ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ.....	130
Яковенко М. О. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ СТАБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ.....	133

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Александрова К. О. АНАЛІТИЧНІ МЕТОДИ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬ В ОПЕРАТИВНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ АНАЛІЗІ	138
Антонов К. В. ПРАВОВА ОЦІНКА ОКРЕМИХ НОРМ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	141
Байдик О. А. ЗАХИСНИК У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ	145
Бібікова М. О. ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	149
Бондаренко О. С. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	151
Верещак О. І. ДЕЯКІ АСПЕКТИ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	153
Вечеря М. Р. ІНСТИТУТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	156
Вікшич С. Д. МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПОТЕРПІЛОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	159

Вознюк О. Л. РИЗИКИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ТА ПОВНОВАЖЕННЯМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	162
Гальченко В. С. ДОКАЗИ Й ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	166
Григор'єва Н. В. ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ	168
Денисенко В. В. КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВІДНОСИНИ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ	170
Єфимчук С. С. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ	174
Жовтюк О. В. ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕЖИМУ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	178
Жульковська А. В. ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	181
Зайцев Д. О. ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ АДВОКАТА АБО ПРЕДСТАВНИКА В ПРОВЕДЕННІ ОБШУКУ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	185
Ільницький М. М. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ШВИДКОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	187
Коваль О. І. ПРОХАННЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ПРО НАДАННЯ ДОПОМОГИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	190
Коломієць К. В. ПОНЯТТЯ «ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ» В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	193
Кравець Ю. І. ПОНЯТТЯ ПОМИЛКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ	197
Краєвський О. О. СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО СУДУ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ СТОСОВНО ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНЦІВ	200

Лужецька Т. І. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСЛІДНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	202
Лунач К. О. ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	205
Луцюк Д. П. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	207
Люшиненко С. П. ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	210
Малахова В. В. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	212
Моїсєєв М. Г. ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	215
Мурзо Є. О. МАРОДЕРСТВО: ПОНЯТТЯ Й ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	218
Настич Т. М. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗІВАЛТУВАННЯ	221
Наумовець А. А. МІЖНАРОДНЕ ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ЧАС	223
Никифоровенко Ю. Л. ЗАКОННІСТЬ Й ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ПЕРЕЙНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	226
Панайотов Є. О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДЕЯКИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ЩОДО ПІДОЗРЮВАННЯ ПІД ЧАС ДІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ	229
Перетятко С. А. ОБСТАНОВКА НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ, ПЕРЕРОБКИ ЧИ РЕМОНТУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ АБО ФАЛЬСИФІКАЦІЇ, НЕЗАКОННОГО ВИДАЛЕННЯ ЧИ ЗМІНИ ЇЇ МАРКУВАННЯ, АБО НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ БОЙОВИХ ПРИПАСІВ, ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН ЧИ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ	232
Підвисоцька М. С. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	236

Ражик А. Р. ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	238
Рижий О. А. ОЦІНКА СУДОМ НАЛЕЖНОСТІ Й ДОПУСТИМОСТІ ПОКАЗАНЬ ЕКСПЕРТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	241
Сліпенюк Т. М. ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧИМ	244
Татаров А. О. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	247
Ткаченко П. І. ОСОБЛИВОСТІ НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ОРГАНАМИ ПРОБАЦІЇ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДОВИХ І СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ СТОВОСНО ЗАСУДЖЕНИХ	250
Тютюнник Р. С. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ СПОСОБІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ВЧИНЕНИМ ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ	253
Хижний Б. В. НЕОБХІДНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ТА ФІЗИЧНИХ ОСІБ – ПІДПРИЄМЦІВ.....	257
Хохлюк В. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	259
Члевик Р. О. УДОСКОНАЛЕННЯ ЧИ ПОГІРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ НОВЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	262
Шейда О. М. СПІВРОБІТНИЦТВО З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ	265
Григорчук Н. П. ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ: ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМ МЕДІАЦІЇ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ. ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ.....	268

Гавловський В. Д. АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ 203-2 КК УКРАЇНИ, ВЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	272
Підлісний Ю. А., Дембіцький В. М. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ КОМБАТАНТІВ.....	277
Єрменчук О. П. ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.....	280
Трач С. С. СИСТЕМА ОРГАНІВ ЛЦЕНЗУВАННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	283
Шевченко А. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	285
Набієв Б. П. ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	291
Козачина А. М. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗА СУБ'ЄКТОМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	295
Дідук О. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ.....	299
Буряченко О. А. ЗНАЧЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ДЛЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	302
Булгакова О. Д. АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДІ БЕЗ ПОВНОВАЖЕНЬ.....	305
Малюк В. В. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ ОСІБ, ЯКІ ПРИЙМАЮТЬ УЧАСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ, ЩО ЗАГРОЖУЮТЬ ДЕРЖАВНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ.....	307

Багаденко Ірина Петрівна,

начальник 2-го відділу науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності Державного науково-дослідного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ, ПОТЕРПЛОЇ ВІД НАСИЛЬСТВА, НОРМАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Серед воєнних злочинів, скоєних російськими військовими з початку повномасштабного вторгнення в Україну, сексуальне насильство розслідувати найскладніше. Прокурори задокументували кілька випадків зґвалтувань в окремих регіонах, проте справжня кількість кримінальних правопорушень проти статевої свободи та недоторканості з боку окупантів, зокрема по відношенню до дітей, може бути набагато більшою. На це впливає ряд факторів, найголовніший з яких – фактор війни, що змушує орієнтуватися насамперед на виживання.

За результатами роботи Моніторингової місії Організації Об'єднаних Націй з прав людини в Україні в період 24 лютого – 31 липня 2022 року, вік жертв сексуального та гендерно зумовленого насильства становив від 4-х до 82-х років. Місія задокументувала 9 випадків зґвалтування (8 жінок та однієї дівчинки), 15 випадків сексуального насильства як методу катування або жорстокого поводження щодо чоловіків та 11 випадків примусу до публічного роздягання чоловіків і жінок [1].

Генеральна прокуратура України відкрила 43 кримінальні провадження, пов'язані із сексуальним насильством з боку російських військовослужбовців за період 24 лютого – 31 липня 2022 року [2].

На окупованій території та в зоні бойовий дій досить складно збирати докази стосовно кримінальних правопорушень сексуального характеру. Водночас, відповідно до міжнародної практики, свідчення потерпілих можуть бути достатніми доказами скоєння злочину у зазначеній сфері. Це можливо за відсутності будь-якого іншого додаткового підтвердження фактами від інших свідків, документів, медичних документів, фотографій або будь-яких інших потенційно підтверджувальних доказів [3].

Станом на вересень п.р. Офіс Генерального прокурора розслідує 5 випадків сексуального насильства проти дітей, яке вчинили російські окупанти. Так, прокурори встановили 5-х дітей віком від 4-х до 16-ти

років, які постраждали від цих злочинів. Працювати з постраждалими дітьми складно. Прокурори використовують методику «Зелена кімната», яка дозволяє враховувати особливості допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого (свідка) [4].

Крім цього, не зважаючи на умови воєнного стану, в Україні триває впровадження моделі Барнахус в межах правосуддя для дітей, які постраждали або стали свідками насильства. Так, окрім відкритих у Вінницькій та Тернопільській областях (роботу центру в Миколаєві наразі призупинено через активні воєнні дії на території області) центрів захисту та соціально-психологічної підтримки у процесі правосуддя для дітей, які постраждали або стали свідками насильства, нещодавно відкрито аналогічний центр і у столиці України – м. Києві. Завданнями центру Барнахус є психологічна та медична допомога дітям, які постраждали або стали свідками насильства; проведення опитування дитини у дружньому середовищі для розслідування насильства; організація судово-медичної або судово-психологічної експертизи. Передбачається, що запис опитування можна використовувати в суді як доказ, щоб повторно не травмувати дитину. У Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року, зазначається, що методи опитування, такі як відео-або аудіо-запис чи попередні закриті судові слухання, повинні використовуватись та розглядатись як допустимі докази (п. 59). Опитування та збір заяв дітей повинні, наскільки це можливо, проводитись кваліфікованими фахівцями. Всі зусилля мають бути направлені на те, щоб діти надавали свідчення у найбільш сприятливому оточенні та за найсприятливіших умов, з урахуванням віку, зрілості та рівня розуміння, а також будь-яких труднощів, які вони можуть мати (п. 64). А кількість таких опитувань повинна бути максимально обмежена (п. 67) [5].

Таким чином, запроваджений в Україні Барнахус (що у перекладі з ісландської означає «дім дитини») є міждисциплінарним спеціалізованим закладом, що створюється для проведення процесуальних дій з урахуванням відповідних положень Кримінального процесуального кодексу (КПК) України в дружньому до дитини середовищі та в умовах, які мінімізують наслідки її травматизації, а також надання комплексної соціальної, психологічної, правової, медичної інших видів допомоги і послуг дітям-потерпілим та свідкам у провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з насильством.

Як зазначається у п. 3 ч. 1 ст. 232 КПК України, на стадії досудового розслідування допит малолітнього або неповнолітнього потерпілого (свідка) може бути проведений у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення.

На стадії судового розгляду відповідно до ч. 4 ст. 354 КПК України у випадках, коли це необхідно для захисту прав малолітнього або неповнолітнього потерпілого (свідка), за ухвалою суду він може

бути допитаний поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції.

Водночас, передбачення використання при допитах зазначеної категорії дітей спеціальних методик (як-то «Зелена кімната») або моделей (зокрема, Барнахус) кримінальне процесуальне законодавство не має. Тому, вважається доцільним внести відповідні доповнення до указаних вище статей КПК України із розширенням переліку особливостей допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого (свідка).

Усього в Україні відкрито 4 центри Барнахус. На черзі поява центру у Чернівецькій області. Відкриття таких центрів в Україні є дуже важливим в умовах воєнного часу. Адже чимало потерпілих дітей переміщують в інші, більш безпечні регіони, або навіть країни. А можливість використовувати попередньо зафіксовані свідчення дитини-потерпілої (дитини-свідка) на подальших стадіях кримінального провадження без повторного проведення допиту забезпечує не лише права дитини, захищаючи її від повторної травматизації, але й додаткову відповідність кримінального процесуального законодавства міжнародним стандартам у сфері правосуддя, дружнього до дітей.

Список використаних джерел

1. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні (1 лютого – 31 липня 2022 року) від 27.09.2022. URL: <http://www.ohchr.org>>files.

2. «Я думала, що мене вб'ють»: росіяни вчиняли сексуальне насильство на Харківщині. URL: <https://hromadske.ua/posts/ya-dumalasho-mene-vbyut-rosiyani-vchinyali-seksualne-nasilstvo-na-harkivshini>.

3. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. Краща практика документування сексуального насильства як злочину або порушення міжнародного права. Друге видання: березень 2017. URL: https://womenua.today/UWC-library/unwomen/37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf.

4. Офіс генпрокурора встановив 5 дітей, які постраждали від сексуального насильства зі сторони окупантів. URL: <https://hromadske.ua/posts/ofis-genprokurora-vstanoviv-5-vipadkiv-seksualnogo-nasilstva-okupantiv-nad-ditmi?tag=seksualne-nasylstvo>.

5. Керівні принципи Комітету Рад Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>.

Гавриленко Тетяна Григорівна,

суддя Вищого антикорупційного суду

ПРИЗОВ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЗУПИНЕННЯ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ

На підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 на території України із 05 год 30 хв 24.02.2022 введено воєнний стан. Цей Указ затверджений Законом України від 24.02.2022 № 24021X.

Також. Указом від 24.02.2022 № 69/2022 Президент України оголосив загальну мобілізацію з метою забезпечення оборони держави, підтримання бойової і мобілізаційної готовності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Жодна сфера людського життя не лишилася осторонь через початок збройної агресії російської федерації проти України.

Означені події вплинули і на сферу кримінальної юстиції, які мали наслідком прийняття Верховною Радою України 14.04.2022 Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» № 2201-IX, який набрав чинності 01.05.2022.

Цим Законом, з-поміж іншого, ч. 1 ст. 335 Кримінального процесуального кодексу України «Зупинення судового провадження» було доповнено положеннями, що у разі, якщо обвинувачений призваний для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, суд зупиняє судове провадження стосовно такого обвинуваченого до звільнення його з військової служби.

Позаяк з часу появи вказаної норми у кримінальному процесуальному законі минуло зовсім небагато часу, наукове розроблення порядку її застосування наразі відсутнє. Однак, судова практика застосування цієї норми уже пішла двома шляхами: дослівного та цільового підходів до тлумачення цієї підстави для зупинення судового провадження, аналізу яких автор має намір приділити увагу.

Прибічники буквального трактування підстави для зупинення судового провадження як «призов обвинуваченого для проходження військової служби за призовом під час мобілізації» виходять з того, що для її застосування достатньо встановлення факту призову за мобілізацією, який може бути підтверджений наказом командира військової частини, довідкою, а в деяких випадках - лише військовим квитком.

Таке тлумачення норми виходить із імперативності її конструкції «суд зупиняє судове провадження стосовно такого обвинуваченого до його звільнення з військової служби», тобто суд не вчиняє за своїм дискреційним розсудом ініціативних дій щодо з'ясування обставин фізичної можливості обвинуваченого брати участь у судових засіданнях попри мобілізацію.

На думку автора, така логіка свідчить про превалювання формального підходу до розуміння змісту правової норми над цільовим. Проте, Верховний Суд неодноразово наголошував на тому, що надання переваги словесно-граматичному (буквальному) трактуванню норм законодавства без одночасного цільового (телеологічного) їх тлумачення не дозволяє встановити зміст, а також мету та практичне значення існування тієї чи іншої норми у

законодавстві (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2019 у справі № 536/2475/14-к) [3].

Саме тому, доцільно під час вирішення питання про зупинення судового провадження виходити з того, що (1) зупинення провадження по справі є тимчасовою перервою в провадженні, викликаного наявністю однієї з передбачених у законі обставин, які заважають здійснювати її розгляд; (2) для вирішення питання про зупинення провадження у справі суд у кожному випадку повинен з'ясовувати, чим обумовлюється неможливість розгляду справи [1].

Частина 3 ст. 7 КПК України вказує, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій цієї статті, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених розділом IX-1 цього Кодексу.

Приписи Закону, яким до КПК внесені окремі зміни, із набранням чинності є нормами кримінального процесуального закону, а отже, мають відзеркалювати своїм змістом загальні положення і засади цього закону і застосовуватись у тій частині, яка узгоджується із ними, оскільки вони є невід'ємною складовою системи кримінальних процесуальних гарантій (способів і засобів забезпечення здійснення правосуддя), що по суті включає в себе можливість реалізації прав та обов'язків усіма суб'єктами кримінального процесу для досягнення його мети та ефективного вирішення завдань кримінального провадження [2].

Отже, з одного боку перебування обвинуваченого на військовій службі за призовом під час мобілізації, на особливий період, покликане максимально мобілізувати ресурси держави для надання збройної відсічі державі-агресору та забезпечити можливість проходження обвинуваченим військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. З іншого боку, неслухне зупинення провадження може створити загрозу реалізації однієї із засад кримінального провадження - розумності строків. Ця засада має своєю метою встановити темпоральну межу невизначеності обвинувачення та убезпечити насамперед обвинуваченого, а також інших осіб, права та законні інтереси яких обмежуються під час провадження, від необґрунтованого і надмірного його затягування.

Аналіз конструкції ст. 335 КПК України, крізь призму загальних засад кримінального провадження дозволяє дійти висновку, що зупиняти судове провадження варто лише за наявності об'єктивних перешкод для його продовження.

На відміну від інших підстав для зупинення судового провадження, при зупиненні у зв'язку із мобілізацією обвинуваченого, необхідно враховувати реальну можливість його участі у судових засіданнях, зокрема виходячи з: 1) роду військ; 2) завдань, які виконує відповідний військовий підрозділ, його дислокації; 3) посади

обвинуваченого; 4) можливості брати участь у судовому засіданні, зокрема у режимі відеоконференції, зосібна, і з власних технічних засобів, тощо.

Ці висновки щодо тлумачення положень ст. 335 КПК України забезпечують дотримання належної правової процедури, виконання завдань кримінального провадження.

До того ж, такий підхід забезпечить від безпричинного порушення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності та ухилення обвинуваченого у такий спосіб від судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений.

Список використаних джерел

1. Глогов Микола Мобілізація як підстава для зупинення судового провадження. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/mobilizatsiya-yak-pidstava-dlya-zupynennya-sudovogo-provadhennya>.

2. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31.10.2022 у справі № 753/12578/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107219619>

3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.12.2019 у справі № 536/2475/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86365236>.

Галаган Олександр Іванович,

професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;

Письменний Дмитро Петрович,

професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ОСОБИ, ЯКА БАЖАЄ НЕСТИ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Негативні суспільно-політичні події, що відбуваються в Україні з 2014 року поставили перед законодавцем необхідність створення належного нормативно-правового підґрунтя для ефективного проведення досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану з тим щоб вимога кримінального процесуального закону про швидке, повне, неупереджене розслідування була виконана і кримінальне судочинство досягло своєї мети. Останнім часом в кримінальному процесуальному законодавстві України відбулося запровадження низки норм, які враховують особливості проведення досудового розслідування в тих регіонах, в яких діє військовий стан.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні», на території України з 05 години 30 хвилин 24.02.2022 введено воєнний стан строком на 30 діб, а також запроваджено заходи правового режиму воєнного стану. Дія правового режиму воєнного стану неодноразово продовжувалась.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Незважаючи на те, що бойові дії на території України почалися у 2014 році, в Кримінальному процесуальному кодексі України була лише одна стаття, яка передбачала особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях. І вона передбачала розширення повноважень прокурора у разі неможливості виконання у встановлені законом строки слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 163, 164, 234, 235, 247 та 248 КПК України, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114-1, 258–258-5, 260–263-1, 294, 348, 349, 377–379, 437–444 Кримінального кодексу України. Вона не врегульовувала всі аспекти викликів, що постали перед досудовим розслідуванням у цих специфічних умовах.

Після повномасштабного вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року, законодавець, враховуючи ускладнення воєнного стану, Законом України № 2125-IX від 15.03.2022 року доповнив КПК України нормами, які сконцентрував у розділі IX-1, що передбачають особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану [1, с. 419].

Зокрема, в ст. 615 КПК передбачається, якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, суду у строк, передбачений ст.211 КПК, розгляд

клопотання про обрання стосовно нею запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи.

Законодавець одночасно передбачив, що коли затриману особу неможливо доставити до слідчого судді, суду у строк передбачений раніше вказаною статтею 211 КПК для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу або забезпечити її дистанційну участь під час розгляду такого клопотання, то така особа негайно звільняється.

Закріплено положення про можливість продовження дії ухвали слідчого судді чи постанови прокурора про тримання під вартою строком до одного місяця керівником відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або клопотанням слідчого погодженого з прокурором. В межах строку досудового розслідування неодноразово може продовжуватися строк тримання під вартою.

Новелою кримінального процесуального закону є положення про можливість звернення підозрюваного, який тримається під вартою, до прокурора з клопотанням про скасування цього запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період. Винятком з цього положення є неможливість такого звернення підозрюваного у разі вчинення ним злочинів проти основ національної безпеки, а також інших злочинів, передбачених відповідними статтями Кримінального кодексу України.

Отримавши таке клопотання від підозрюваного, прокурор має право звернутися до слідчого судді або суду, який розглядає кримінальне провадження, зі своїм клопотанням про скасування цієї особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. В клопотанні прокурора повинні бути викладені обставини, що підтверджують можливість проходження підозрюваним військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, з висновком про придатність такої особи до несення військової служби в умовах воєнного стану. Прокурор також повинен у клопотанні викласти обставини, які вказують на відсутність ризиків, передбачених ст. 177 КПК, а також ризик ухилення особи, стосовно якої пропонується скасувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, від проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Таке клопотання прокурора розглядається слідчим суддею або судом, який розглядає кримінальне провадження, невідкладно. За наявності достатніх підстав слідчий суддя або суд має право скасувати вказаний запобіжний захід для подальшого проходження підозрюваним, обвинуваченим військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Особа, щодо якої скасовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою має невідкладно, не пізніше 24 годин, з'явитися

до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем реєстрації. Якщо особа не виконає цю вимогу, то прокурор подає клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

На прокурора покладається контроль за виконанням ухвали слідчого судді або суду про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Правила про можливість скасування запобіжного заходу тримання під вартою підозрюваному, обвинуваченому стосуються і інших запобіжних заходів, не пов'язаних з триманням під вартою. Вони розповсюджуються на осіб, які бажають проходити військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Законодавець передбачив, що у місцях ведення активних бойових дій за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого слідчий суддя, суд має право розглянути питання про заміну запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання.

Такий порядок скасування запобіжних заходів дозволив особам, що вчинили кримінальні правопорушення, передбачені відповідними статтями Кримінального кодексу України, реалізувати своє конституційне право на захист Батьківщини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. на 26 вересня 2022 року. Київ: Алерта, 2022. 386 с.

Галаган Сергій Олександрович,
докторант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ СПІВРОБІТНИЦТВА З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

Початок агресії росії проти України, вчинення нею низки правопорушень щодо нашої держави та її населення, нагальна потреба притягнення до кримінальної відповідальності військовослужбовців та інших громадян Росії обумовили необхідність внесення змін до кримінального процесуального законодавства України. У 2022 році КПК України доповнений розділом IX² «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», в якому відображені поставлені перед Україною виклики щодо притягнення до відповідальності за рішенням Міжнародного кримінального суду суб'єктів Російської Федерації, які здійснювали військові злочини або сприяли агресії проти України [1]. Дія такого розділу КПК України поширюється на співпрацю з Міжнародним кримінальним судом з метою сприяння у

притягненні до кримінальної відповідальності осіб, які здійснювали збройну агресію РФ або агресію іншої країни проти України. Зміни КПК України щодо співпраці з Міжнародним кримінальним судом передбачають: порядок передавання кримінального провадження Міжнародному кримінальному суду; порядок виконання прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги, яке стосується проведення процесуальних дій; порядок вжиття заходів для забезпечення збереження доказів на території України на прохання Міжнародного кримінального суду; порядок виконання Міжнародним кримінальним судом дій (функцій) на території України; порядок затримання осіб, які розшукуються Міжнародним кримінальним судом або стосовно яких надійшло прохання Міжнародного кримінального суду про тимчасовий арешт або про арешт і передавання; порядок виконання в Україні рішень Міжнародного кримінального суду та ін. Також визначено, що особу, яка тримається під вартою або відбуває покарання у вигляді позбавлення волі на території України, може бути тимчасово передано на прохання Міжнародного кримінального суду для дачі показань або участі в інших процесуальних діях під час розгляду справи Міжнародним кримінальним судом, та встановлено порядок такого передавання [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 617 КПК України співробітництво з Міжнародним кримінальним судом з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили злочини, що підпадають під його юрисдикцію, здійснюється шляхом вжиття необхідних заходів на прохання Міжнародного кримінального суду про співробітництво, в тому числі прохання про надання допомоги, про тимчасовий арешт, про арешт і передачу особи, а також інші прохання, які можуть направлятися відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду. У випадках, передбачених КПК України та Римським статутом Міжнародного кримінального суду, компетентний орган може через центральний орган України звернутися до Міжнародного кримінального суду із запитом (проханням) про надання допомоги [3].

Міжнародний кримінальний суд, більш відомий під назвою Гаазький трибунал – перший правовий інститут, що діє постійно, в компетенцію якого входить переслідування осіб, відповідальних за: *геноцид* (цілеспрямовані дії з метою повного або часткового знищення груп населення чи народів за національними, етнічними, расовими, корисливими або релігійними мотивами), *злочини проти людяності* (ст. 7 Римського статуту визначає злочини проти людяності як злочини, які вчиняються у рамках широкомасштабного та систематичного нападу на цивільне населення, і такий напад є свідомим. Для вчинення злочинів проти людяності, на відміну від воєнних злочинів, вимога наявності збройного конфлікту не обов'язкова, хоча вони і можуть вчинятися під час збройних конфліктів. Ст. 7 Римського статуту містить вичерпний перелік дій, які

вважаються злочинами проти людяності); *воєнні злочини* (ст. 8 Римського статуту – це злочини, які безпосередньо пов'язані та здійснюються протягом збройного конфлікту (як міжнародного, так і неміжнародного характеру), та які вчиняються у рамках плану або політики, або ж при широкомасштабному їх вчиненні. Їх також можна назвати серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права (законів і звичаїв війни). Ст. 8 Римського статуту містить вичерпний перелік дій, які вважаються воєнними злочинами у збройних конфліктах міжнародного та неміжнародного характеру). Заснований на основі Римського статуту (1998) та діє з липня 2002 р. на постійній основі [4]. До його складу входять президія, апеляційне відділення, судові відділення та відділення попереднього провадження (попереднього розгляду справ), офіс прокурора, секретаріат, а до компетенції – кримінальні правопорушення вчинені після набуття чинності Римського статуту [5]. Процесуальними стадіями розгляду справ у суді є попереднє вивчення (Preliminary investigation), розслідування (Investigation), попередній розгляд (Pre-Trial), судовий розгляд (Trial), апеляційний розгляд (Appeals), примусове виконання рішення суду (Enforcement of sentence) [5].

Вперше, у 2014 р. Верховна рада України звернулася до суду з проханням притягти до відповідальності В. Януковича та інших посадовців за злочини проти людяності під час мирних акцій протесту громадян із 30 листопада 2013 р. до 22 лютого 2014 р. Міжнародний кримінальний суд визнав свою юрисдикцію попри те, що на той момент Україна ще не ратифікувала Римський статут і розпочав розслідування «Ситуація в Україні». У 2015 р. Україна звернулася до суду щодо воєнних злочинів і злочинів проти людяності на сході України і в Криму. Другу заяву приєднали до першої і наприкінці 2020 року, після розгляду справи, прокурори ухвалили рішення про наявність підстав для початку офіційного розслідування [6]. У 2022 р. головний прокурор Міжнародного кримінального суду у Гаазі Карім Хан вирішив ініціювати розслідування щодо вчинення росією воєнного злочину й злочину проти людяності в Україні [7].

Однією з головних цілей ООН є забезпечення повної поваги до прав та свобод людини у світі. У зв'язку з цим, боротьба з безкарністю, за мир і справедливість, права людини у конфліктних ситуаціях, а також запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру є одними із пріоритетних напрямів міжнародного судочинства. Заснування постійного Міжнародного кримінального суду є рішучим кроком уперед.

У цьому контексті варто зауважити, що внесені зміни та доповнення до КПК України у 2022 році поставило перед кримінальною процесуальною доктриною нові завдання, що пов'язані з теоретичним й прикладним переосмисленням ідеології застосування нових концептуальних новел і процесуальних інститутів кримінального процесуального законодавства. У цьому напрямі

діяльності положення розділу IX² «Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом» КПК України змушують по-новому розглядати окремі питання, які б здавалось на сьогодні є достатньо дослідженими у процесуальній науці. Зазначене також стосується й застосування міжнародних правових стандартів та урахування міжнародної судової практики у кримінальному процесі України, а також правозастосовної діяльності органів кримінальної юстиції України та суду в контексті співробітництва з Міжнародним кримінальним судом.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом : Закон від 3 трав. 2022 р. № 2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>.

2. Набули чинності зміни КПК щодо співпраці з Міжнародним кримінальним судом. PRAVO.ua. Юридична практика. 2022. URL: <https://pravo.ua/nabuly-chynnosti-zminy-kpk-shchodo-spivrobitnytstva-z-mizhnarodnym-kryminalnym-sudom/>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квіт. 2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. Міжнародний кримінальний суд. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%83%D0%B4.

5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/sr:max50:nav7:font2#Text.

6. МКС вирішив розслідувати воєнні злочини на Донбасі й в Криму. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/uk/mks-vyrishyv-rozsliduvaty-voienni-zlochyny-na-donbasi-y-v-krymu/a-55913155>.

7. Роціна О. Прокурор Міжнародного кримінального суду почав розслідування щодо злочинів Росії. Українська правда. 2022. 1 берез. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/1/7326994/>.

Гловюк Ірина Василівна,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ЩОДО СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Об'єктивні проблеми проведення процесуальних дій під час воєнного стану призвели до змін у КПК України щодо строків досудового розслідування, у тому числі введення норми, що у кримінальних

провадженнях, в яких жодній особі не було повідомлено про підозру на дату введення воєнного стану, строк від зазначеної дати до дати припинення чи скасування воєнного стану не зараховується до загальних строків, передбачених статтею 219 цього Кодексу (ч. 8 ст. 615 КПК України). Звісно, доволі складно визнати ідеальним формулювання «не зараховується», адже щодо строків більш доречним є формулювання «не спливає», хоча, наприклад, у ст. 219 КПК України є формулювання «не включається у строки», що також піддавалося критиці [1].

Разом з тим, на практиці після цього виникли непоодинокі випадки, коли слідчі у кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не повідомлено про підозру, зверталися з клопотаннями до слідчого судді про продовження строку досудового розслідування; з ухвал слідчих суддів встановити мотивацію звернення з клопотанням не є можливим. Відмітимо, що слідчі судді у таких ситуаціях приймали різні рішення: або повертали клопотання [2–5] або відмовляли у продовженні строку досудового розслідування [6–9].

Відмітимо, що норма ч. 8 ст. 615 КПК України дещо некоректно викладена з точки зору юридичної техніки (оскільки йдеться про дату введення воєнного стану), хоча в аспекті телеологічного тлумачення, як видається, очевидним є, що йдеться як про ті кримінальні провадження, відомості про які внесено до ЄРДР до введення воєнного стану, так і ті кримінальні провадження, які початі після введення воєнного стану. Протилежне тлумачення нівелювало б сенс існування цієї норми та не пріоритезувало б розслідування діянь, вчинених під час воєнного стану, у тому числі воєнних злочинів, розслідування яких в силу об'єктивних причин є надзвичайно складним, а за тих строків до повідомлення про підозру, які передбачені для загального режиму досудового розслідування – об'єктивно неможливим. Водночас, ця норма є імперативною і не містить жодних винятків. Тому звернення з такими клопотаннями є надмірними витратами ресурсів органів досудового розслідування та прокуратури.

Відповідно, виникає питання, яке рішення має приймати слідчий суддя у таких ситуаціях. КПК України прямо не регламентує цього питання, що цілком очікувано через імперативний характер ч. 8 ст. 615 КПК України. Якщо звернутися до тексту ст. 295-1 КПК України, то ч. 4 регламентує, що «слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру у разі його протиправності та необґрунтованості», повертається ж клопотання, яке подано без додержання вимог цієї статті. Відмітимо, що в ухвалі слідчого судді про відмову у задоволенні клопотання було зазначено, що «Враховуючи положення ст. 219, ч. 8 ст. 615 КПК України, на даний час визначити кінцевий термін спливу строку досудового розслідування неможливо, оскільки воєнний стан в Україні триває, що в свою чергу унеможливує вирішення питання про продовження строку досудового розслідування.

Таким чином, посилання слідчого на те, що строк досудового розслідування закінчується 01.08.2022 року є необґрунтованим та не узгоджується з положеннями ч. 8 ст. 615 КПК України» [10]. Натомість, повертаючи клопотання, слідчі судді зазначали: «Слідчим у клопотанні жодним чином не обґрунтовано необхідність продовження строку досудового розслідування, який, відповідно до ч. 8 ст. 615 КПК України, до дати припинення чи скасування воєнного стану, не обраховується» [11]; «в клопотанні про продовження строку досудового розслідування не вказано відомостей, що обґрунтовують необхідність продовження строку досудового розслідування з урахуванням положень ч. 8 ст. 615 КПК України, у зв'язку із чим на підставі ч. 2 ст. 295-1 КПК України клопотання підлягає поверненню» [12]. Як видно, попри різні рішення, нормативна підстава була спільна – ч. 8 ст. 615 КПК України.

Вважаємо, що, зважаючи на імперативний характер ч. 8 ст. 615 КПК України, пріоритет при прийнятті судового рішення має віддаватися саме тому, що строк не зараховується до загальних строків досудового розслідування, передбачених статтею 219 КПК України, навіть за наявності інших підстав відмови у задоволенні / поверненні клопотання.

Як указувалося раніше, згідно з абз. 3 ч. 2 ст. 295-1 КПК України слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог ст. 295-1 КПК України, повертає його прокурору, слідчому. Ст. 295-1 КПК України є банкетною правою нормою, що містить посилання на ст. 294 КПК України, яка, в свою чергу, також є банкетною з відсилкою на ст. 219 КПК України. Недотримання стороною обвинувачення вимог ст. 219, 294 та 295-1 КПК України при поданні клопотання про продовження строку досудового розслідування є, ніщо інше, як проявом протиправності, оскільки недотримання вимог закону є незаконністю, а незаконність рівнозначне протиправності.

Отже, за наявності протиправності клопотання про продовження строку досудового розслідування слідчий суддя може або повернути клопотання, в порядку абз. 3 ч. 2 ст. 295-1 КПК України, або відмовити у його задоволенні, відповідно до ч. 4 ст. 295-1 КПК України. Такий подвійний характер правового регулювання суперечить принципу правової визначеності [13, с. 31].

Зважаючи на абсолютно визначене формулювання норми ч. 8 ст. 615 КПК України, а також те, що за ч. 4 ст. 295-1 КПК України слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про продовження строку досудового розслідування до повідомлення особі про підозру у разі його протиправності та необґрунтованості, вважаємо, що коректним є рішення про відмову у задоволенні клопотання. Протиправність у даному випадку полягає у тому, що ініціюється продовження строку, який у силу імперативних нормативних формулювань не спливає і не обраховується до дати припинення чи скасування воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Зінковський І. П. Проблемні питання застосування частини 3 статті 219 КПК України у контексті строків запобіжних заходів. *Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 червня 2018 р.). Одеса : Юридична література, 2018. С. 275-279
2. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104331323>
3. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104800263>
4. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104386757>
5. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104446535>
6. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104749814>
7. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105593609>
8. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104472447>
9. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105042152>
10. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105491448>
11. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105293527>
12. ЄДРСР, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105158573>
13. Гловюк І.В., Малахова О.В. Проблемні питання забезпечення права на захист при продовженні строку досудового розслідування слідчим суддею. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування*: тези доповідей учасників науково-практичного семінару (30 листопада 2018 року) / упор. А.Я. Хитра. Львів: ЛьвДУВС. 2018. С. 30-32.

Гуріч Олег Вікторович.

адвокат адвокатського об'єднання «Дефендо Капітал»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗМАГАЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ОБРАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 129 Конституції України однією із основних засад судочинства є змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості [1]. Застосування запобіжного заходу зумовлює обмеження прав та свобод підозрюваного чи обвинуваченого. Тому кримінальна процесуальна форма обрання запобіжного заходу передбачає обов'язковість розгляду цього питання незалежним та безстороннім судом.

Аналіз норм кримінального процесуального законодавства дозволяє стверджувати, що при обранні запобіжного заходу змагальність забезпечується такими складовими: участь сторін у судовому розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу; можливість завчасного ознайомлення з клопотанням та доданими до нього матеріалами; можливість доведення перед судом обґрунтованості чи безпідставності застосування запобіжного заходу.

За загальним правилом клопотання слідчого, дізнавача чи прокурора про обрання запобіжного заходу розглядається за

обов'язкової участі сторін кримінального провадження, а саме: прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника. Винятком з цього правила може бути наявність достатніх підстав вважати, що підозрюваний, обвинувачений виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, та/або оголошений у міжнародний розшук (ч. 6 ст. 193 КПК України).

Під час дії воєнного стану процесуальна форма застосування запобіжного заходу адаптувалася до нових реалій, адже в силу об'єктивних причин не завжди є можливість забезпечення безпосередньої участі затриманого підозрюваного у судовому розгляді клопотання про обрання щодо нього запобіжного заходу. Це при тому, що законодавець встановлює досить стислі строки розгляду такого клопотання – 72 години з моменту затримання. У зв'язку з цим у абзацах 12–13 ч. 1 ст. 615 КПК України передбачено, що якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, суду в строк, передбачений ст. 211 КПК України, розгляд клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи. Якщо затриману особу неможливо доставити до слідчого судді, суду в строк, передбачений ст. 211 КПК України, для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу або забезпечити її дистанційну участь під час розгляду відповідного клопотання, така особа негайно звільняється [2].

Тобто, під час дії воєнного стану законодавець послабив вимоги щодо обов'язкової безпосередньої присутності затриманого підозрюваного у судовому розгляді клопотання про обрання щодо нього запобіжного заходу, передбачивши дистанційну форму його участі. Варто зауважити, що такі особливості розгляду клопотання поширюються лише на підозрюваного, який був затриманий на підставі вимог ст. 208 КПК України. Якщо ж підозрюваний не був попередньо затриманий, то кримінальне процесуальне законодавство не передбачає відступу від загальної форми розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу.

При розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу змагальність сторін кримінального провадження забезпечується шляхом участі в судовому засіданні не лише підозрюваного, обвинуваченого, а і захисника. Підозрюваний, обвинувачений або самостійно залучає захисника, або слідчий суддя, суд зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення захисником підозрюваного, обвинуваченого, якщо останній заявив клопотання про залучення захисника, якщо участь захисника є обов'язковою або якщо слідчий суддя, суд вирішить, що обставини кримінального провадження вимагають участі захисника (ч. 3 ст. 193 КПК України) [2].

Щодо форми участі захисника під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу в умовах воєнного стану, то слід врахувати положення ч. 12 ст. 615 КПК України, яка передбачає, що дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведєнні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника [2]. Тлумачення цієї норми дозволяє стверджувати, що вона є загальною та поширюється і на таку процесуальну дію як розгляд клопотання про обрання запобіжного заходу.

Отже, під час дії воєнного стану законодавець передбачив відступ від загальної процесуальної форми та дозволив клопотання про обрання запобіжного заходу розглядати за дистанційної участі підозрюваного та його захисника. Такий відступ повинен обумовлюватися наявністю вагомих причин об'єктивної неможливості доставити затриману особу до суду чи прибути захиснику на судовий розгляд.

Паритетність сторін кримінального провадження під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу забезпечується можливістю підготуватися. Це правило закріплено у підпункті «b» пункту 3 ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, де зазначено, що підозрюваний повинен мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту [3]. На реалізацію цієї вимоги спрямоване положення ч. 2 ст. 184 КПК України, де вказано, що копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування запобіжного заходу, надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання [2]. Варто зауважити, що під час дії воєнного стану законодавець не передбачив відступу від цього правила. Тому сторона захисту у будь-якому випадку має ознайомитися з матеріалами не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу.

Розгляд клопотання про обрання запобіжного заходу відбувається з дотриманням вимоги змагальності та рівності сторін. На реалізацію цієї вимоги спрямоване положення ч. 4 ст. 193 КПК України, де вказано, що за клопотанням сторін або за власною ініціативою слідчий суддя, суд має право заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу [2]. Очевидно, що при дистанційній формі участі сторони захисту у розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу досить складно реалізувати положення щодо надання суду певних матеріалів. Втім, з розвитком технологій та запровадженням електронного документообігу ця проблема може бути вирішена.

Разом з цим варто зауважити, що дистанційна форма участі сторони захисту під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу ставить її у завідомо невіграшне становище у порівнянні із стороною обвинувачення. Адже сторона обвинувачення бере безпосередню участь у розгляді цього клопотання. Така процесуальна

форма розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу ставить під сумнів ефективність забезпечення змагальності та рівності сторін. Як зауважується з цього приводу у рішенні Європейського суду з прав людини в справі «Надточій проти України», принцип рівності сторін передбачає, що кожна сторона повинна мати розумну можливість представляти свою сторону в умовах, які не ставлять її в суттєво менш сприятливе становище в порівнянні з опонентом (п. 26) [4].

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що під час дії воєнного стану законодавець передбачив можливість застосування спеціальної процедури розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу затриманій особі, яка передбачає дистанційну форму участі сторони захисту. Застосування такої спеціальної процедури допускається лише у виняткових випадках та за умови реальної неможливості забезпечення безпосередньої присутності сторони захисту у судовому засіданні.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. ; зі змін. та допов. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

4. Справа «Надточій проти України» (Заява № 7460/03) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 трав. 2008 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404#Text

Денисенко Григорій Владленович,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії № 1 Навчально-організаційного
центру Національної академії Служби
безпеки України, доктор філософії в галузі
«Право»

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МАТЕРІАЛАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКІ МІСТЯТЬ ВІДОМОСТІ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ДЕРЖАВНУ ТАЄМНИЦЮ

Ознайомлення сторін захисту та обвинувачення з матеріалами кримінального провадження здійснюється у разі, коли прокурор визнає, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Зазначена процесуальна дія чинним КПК України визначена як

відкриття матеріалів іншій стороні. Здійснення зазначеної процесуальної дії означає надання стороною обвинувачення для ознайомлення сторони захисту усіх матеріалів кримінального провадження, що були здобуті під час досудового розслідування.

Процесуальна дія «відкриття матеріалів іншій стороні» надає право стороні захисту ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, які є в розпорядженні прокурора, слідчого. Під час виконання цієї процесуальної дії сторона захисту, відповідно до ч. 2, 3, 4 ст. 290 КПК України, має право скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.

Процесуальний порядок здійснення відкриття матеріалів іншій стороні суттєво змінюється у разі закінчення досудового розслідування у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю.

Відповідно до ст. 517 КПК України, досудове розслідування, а також судовий розгляд у кримінальному провадженні, яке містить державну таємницю, проводиться з дотриманням вимог режиму секретності.

Це означає, що ознайомлення сторони захисту з матеріалами такого кримінального провадження під час відкриття матеріалів іншій стороні може здійснюватися лише за спеціальними правилами, які забезпечують дотримання режиму секретності. Системний аналіз норм КПК України дозволяє виділити два таких спеціальних правила: 1) обов'язкове отримання учасниками кримінального провадження спеціального допуску та доступу до державної таємниці; 2) передбачення особливого процесуального порядку здійснення відкриття матеріалів іншій стороні.

Відповідно до ч. 3 ст. 517 КПК України, до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. Зазначене правило не стосується підозрюваного, бо йому роз'яснюються лише вимоги ст. 28 Закону України «Про державну таємницю», де передбачено відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю.

Згідно з вимогами ч. 4 ст. 517 КПК України, для того щоб здійснити відкриття матеріалів іншій стороні, захисник та законний представник змушені отримати допуск та доступ до державної таємниці. Порядок отримання допуску і доступу до державної таємниці врегульовано нормами Закону України «Про державну таємницю».

Відповідно до ст. 22 зазначеного Закону, допуск до державної таємниці надається дієздатним громадянам України, які потребують

його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-технічної діяльності або навчання. У ст. 27 Закону України «Про державну таємницю» визначено, що доступ до державної таємниці надається дієздатним громадянам України, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його за умовами своєї службової, виробничої, наукової чи науково-дослідної діяльності або навчання. З аналізу розглядуваної статті можна зробити висновок, що доступ до державної таємниці можуть отримати службові особи, науковці або особи, навчання яких неможливе без вивчення матеріалів, які містять у собі державну таємницю. Норма, яка б передбачала допуск і доступ адвоката (захисника) законного представника або інших учасників кримінального процесу, не передбачена.

Не можна здійснити допуск і доступ зазначених учасників кримінального процесу як осіб, які здійснюють службову діяльність, тобто службових осіб. Такий висновок можна зробити з аналізу постанови Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.2002 «Про судову практику у справах про хабарництво». У постанові зазначено, що при вирішенні питання, чи є та або інша особа службовою, належить керуватися правилами, які викладено в п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК України. У згаданих пунктах зазначено, що службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. Окрім зазначеного, Верховний Суд України у своїй постанові (ППВСУ № 5 від 26.04.2002 «Про судову практику у справах про хабарництво») вказує, що працівники підприємств, установ, організацій, які виконують професійні (адвокат, лікар, вчитель тощо), виробничі (наприклад, водій) або технічні (друкарка, охоронник тощо) функції, можуть визнаватися службовими особами лише за умови, що поряд із цими функціями вони виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки. З викладеного можна зробити висновок, що процесуальний порядок допуску і доступу до державної таємниці захисника (адвоката) та законного представника підозрюваного має недоліки. Слід зазначити, що у ст. 23 Закону передбачено випадки ненадання особам допуску та доступу до державної таємниці. Зазначена стаття може бути застосована і до захисника (адвоката) або законного представника у разі встановлення для цього відповідних підстав. У свою чергу, відсутність допуску до державної таємниці унеможливує участь такого процесуального учасника у проведенні процесуальних дій, передбачених ст. 290 КПК України. З огляду на це в КПК України було б доцільно передбачити норми, якими б зазначена ситуація могла бути урегульована. Щодо другого правила, варто звернути увагу на те, що ч. 4 ст. 290 КПК

України надає право стороні захисту під час доступу до матеріалів кримінального провадження робити копії або відображення матеріалів. У разі, коли досудове розслідування здійснюється у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, відповідно до § 2 ч. 5 ст. 517 КПК України, захисникам та законним представникам підозрюваного чи обвинуваченого заборонено робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю.

Таким чином, підозрюваний, обвинувачений, його захисник та законний представник з метою підготовки та здійснення захисту, відповідно до § 3 ч. 5 ст. 517 КПК України, можуть робити лише виписки з матеріалів, що містять державну таємницю. Вказані виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності, а також за умови опечатування, що унеможливує ознайомлення з їх змістом сторонніх осіб.

Передбачення нормами КПК України таких прав має позитивне значення для здійснення захисту. Водночас слід зауважити, що розслідування кримінального провадження може стосуватися, наприклад, підробки документів, які мають гриф секретності, і в таких випадках було б доцільно передбачити право сторони захисту відобразити такі документи, щоб у подальших стадіях кримінального судочинства використовувати їх для захисту прав підозрюваного.

Отже, питання знайомлення сторін з матеріалами кримінального провадження, які містить відомості, що становлять державну таємницю недостатньо врегульованим у чинному кримінальному процесуальному законодавстві. Це питання тісно пов'язане з питаннями допуску адвоката-захисника та інших учасників кримінального процесу до державної таємниці, строків оформлення такого допуску та доступу, які регламентуються «Законом України «Про державну таємницю» та підзаконними правовими актами і які також потребують наукової розробки та відповідних змін та доповнень, що у цілому посилить гарантії державної таємниці у кримінальному, гарантії прав та законних інтересів учасників кримінального процесу і у цілому підвищить ефективність виконання завдань кримінального судочинства, встановлених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України.

Список використаних джерел

1. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: Матеріали *Всеукраїнської наук.-практ. Інтернет-конференції* (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю. П. Алєнін. Одеса: Юридична література, 2013. 504с.

2. Погорєцький М. А. Розгляд клопотань обвинуваченого та його захисника на досудовому слідстві в новому КПК України. *Право обвинуваченого на кваліфікований захист та його забезпечення*: матеріали міжн. наук.- практ. семінару (м. Харків, 1–2 груд. 2005 р.) / Редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х. ; К.: ЦНТ, «Гопак», 2006. С. 165–170.

3. Погорецький М. А. Допуск адвоката як захисника до участі у кримінальних справах, матеріали яких становлять державну таємницю. *Вісник Акад. правових наук*. 2009. № 3 (59). С. 209–220.

4. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні гарантії державної таємниці: до визначення поняття. *Вісник прокуратури*. 2009. № 11. С. 88–96.

5. Погорецький М. Прокурор у кримінальному процесі: щодо визначення функцій. *Право України*. 2015. № 6. С. 86–95.

6. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26.04.2002 «Про судову практику у справах про хабарництво». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>.

7. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика: *монографія*. За загал. ред. д.ю.н., проф. М. А. Погорецького. К.: Алєрта, 2016. 336 с.

Денисенко Микола Миколайович,
докторант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки
України, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним з основних завдань сучасної правової держави є забезпечення неухильного захисту прав і свобод людини під час здійснення кримінального судочинства. Забезпечення права на об'єктивний, неупереджений судовий розгляд будь-якого обвинувачення є важливим елементом основних міжнародних документів у сфері прав людини [1, 3]. Водночас, під час війни або збройного конфлікту існує об'єктивна неможливість забезпечення функціонування механізму захисту прав і основних свобод людини в обсязі мирного часу, що також відображено у базових міжнародних документах.

Значний внесок у дослідження актуальних проблем, пов'язаних з визначенням поняття та класифікації міжнародно-правових актів у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві, джерел кримінального процесуального законодавства України та їх характеристики, зробили такі відомі дослідники, як М.І. Бажанов, Ю.М. Грошевий, Ю.В. Луценко, В.Т. Маляренко, В.Т. Нор, В.М. Тєртишник, В.Г. Уваров, Л.Д. Удалова, О.В. Шмоткін, М.С. Шумило та інші фахівці у галузі міжнародного та кримінального процесуального права. Водночас, ситуація, в якій перебуває Україна внаслідок збройної агресії з боку РФ, потребує подальшого дослідження вказаних питань.

Однією з головних гарантій захисту прав і свобод людини є те, що вони мають бути закріплені у національному законодавстві, у тому

числі міжнародних договорах, які є його частиною (ст. 9 Конституції України). Сучасний міжнародний механізм захисту прав людини складається з міжнародних і регіональних документів з прав людини, а також великого обсягу судових прецедентів, що напрацьовані міжнародними регіональними судами з прав людини та рішеннями міжнародних судових органів, насамперед, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). До таких міжнародних документів належать конвенції та декларації, прийняті ООН або під егідою ООН, документи, розроблені спеціалізованими установами ООН, а також низка документів, прийнятих під егідою Ради Європи, насамперед, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), рішення ЄСПЛ.

Більша частина прав і свобод, закріплених у ЄКПЛ і Протоколах до неї не є абсолютними, тобто можуть бути обмеженнями заради суспільного блага чи захисту прав інших осіб. Висновок щодо абсолютного характеру деяких прав можна зробити з аналізу того, як вони сформульовані, а також з практики Суду і наукової доктрини [6]. Не підлягають жодним обмеженням за жодних обставин (навіть під час збройних конфліктів чи надзвичайного стану) тільки чотири права, передбачені ЄКПЛ, а саме: заборона катувань (ст. 3), заборона рабства (п. 1 ст. 4), заборона покарання без закону (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) (п. 1 ст. 7), право не бути притягненим до суду або покараним двічі (*non bis in idem*) (п. 1 ст. 4 Протоколу № 7).

Стосовно інших прав і свобод обмеження допускаються, але вони можуть застосовуватись тільки за чітко визначених умов. Конвенція по різному формулює обмеження. Так, деякі обмеження витікають зі змісту статті або у ній зазначені випадки, на які це конкретне право не поширюється. До них можна віднести, зокрема, обмеження, що містяться в п. 2 ст. 2 (право на життя не є абсолютним), пунктах 2, 3 ст. 4 (заборона обов'язкової праці не поширюється на певні види робіт чи служби), ст. 5, ст. 6 (окрім п. 2, що закріплює принцип презумпції невинуватості, яка не підлягає обмеженню) тощо [5, с. 120–121].

Окремо слід звернути увагу, що ЄКПЛ передбачає не тільки можливість звуження деяких прав, але й право держави відступити на певний час від своїх зобов'язань за надзвичайних обставин. Ст. 15 ЄКПЛ обмежила такі ситуації правомірною відступу від зобов'язань наступними трьома умовами:

- відступ може мати місце тільки під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації;
- заходи, що вживаються у відповідь на таку війну або суспільну небезпеку, не виходять за межі, яких вимагає гострота становища;
- заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням Держави згідно з міжнародним правом [4].

Таким чином, можливості зміни обсягу прав та свобод людини під час війни не можуть бути довільними, вони обмежені чинними

міжнародними договорами. Зміни, внесені до КПК України після початку збройної агресії проти України, в цілому, відповідають цим вимогам.

Немає сумнівів, що під час збройного конфлікту або в умовах воєнного стану у ряді випадків неможливо дотримуватись всіх стандартів, передбачених процесуальним законодавством у мирний час. Тому цілком виправданими виглядають такі новели, як зміна строків внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, спрощення порядку фіксації результатів досудового розслідування, зміна порядку проведення ряду слідчих (розшукових) дій, запровадження можливості делегування ряду функцій слідчого судді відповідному керівнику органу прокуратури.

Водночас, слід відзначити, що серед правознавців вказані зміни дістали неоднозначну оцінку. Зокрема, у науковців і практиків виникають питання щодо доцільності зміни до процесуальних норм, які регламентують порядок затримання підозрюваних та тримання їх під вартою. Фахівці відзначають, що такі зміни порушують баланс інтересів суспільства та держави та негативно впливають на ефективність забезпечення права на справедливий суд [6]. Вказане свідчить про необхідність подальшого вдосконалення інституту кримінально-правового захисту військово значущої інформації в умовах воєнного стану.

Таким чином, збройна агресія, стан війни або інші надзвичайні обставини не звільняють державні органи від забезпечення базових прав і свобод людини. Обмеження цих прав і свобод допускаються лише в рамках, встановлених міжнародно-правовими документами і тільки після внесення відповідних змін до національного законодавства, а всі державні органи і посадові особи повинні суворо додержуватись процесуальних норм, які передбачені чинним законодавством. З іншого боку, ситуація збройного конфлікту вимагає від держави запровадження додаткових механізмів захисту особи, які не використовуються у мирний час. Наприклад, це стосується права на безоплатну правову допомогу для тимчасово переміщених осіб та тих, що постраждали від збройного конфлікту, ряд додаткових соціальних гарантій тощо.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини / Міжнародне право в документах. Х., Мачулін. 2006. С. 190–192.
2. Забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи на стадії досудового розслідування: монографія / В.Г. Дрозд, А.В. Пономаренко, С.Є. Абламський та ін.; Держ. наук.-досл. ін-т.; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2019. 498 с.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод і протоколи до неї: збірник законодавчих і нормативних актів (офіційний текст). К., Паливода А.В. 2016. 120 с.

4. Посібник зі статті 15 ЄКПЛ. Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. Рада Європи / Європейський суд з прав людини. 2016. 14 с. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf.

5. Сенаторова О.В. Права людини і збройні конфлікти: навч. посібник. Київ: ФОП Голембовська О.О. 208 с.

6. Фоміна Т., Рогальська В. Особливий режим слідства. Запобіжні заходи в умовах воєнного стану: що змінилось. Закон і Бізнес: веб-сайт. URL: <https://zib.com.ua/ua/151472.html>.

7. Шмоткін О.В. Конституційно-правовий механізм захисту прав людини Службою безпеки України. Законодавство України. Науково-практичні коментарі. 2006. № 4. С. 6.

8. Greer S. The Margin of Appreciation: Interpretation and Discretion under the European Convention on Human Rights. Human rights files No. 17. Council of Europe Publishing. 2000. P. 27.

Дульський Олександр Леонідович.

докторант відділу докторантури та
ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ, доктор філософії у галузі
«Право»

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗБИРАННЯ ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДОКАЗІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах сьогодення актуалізується питання правових основ діяльності органів публічної влади. Адже війна, нажаль, внесла свої корективи в їх роботу. Органам державної влади та органам місцевого самоврядування потрібно щоразу приймати нові рішення з метою належного свого функціонування та виконання покладених завдань. Зазвичай, такі рішення приймаються у різних правових формах в залежності від повноважень конкретного органу (нові закони органу законодавчої влади, постанови, укази, рішення, накази органів виконавчої влади та інших органів, внесення змін у чинні правові акти тощо). Особливу увагу в цьому питанні слід зосередити саме на сектор безпеки і оборони України, який нас захищає. Правоохоронні органи, як його складова, вимушені виконувати свої завдання в надскладних умовах, щоб забезпечити безпеку кожного. Окрім цього, їх окремі органи мають працювати на «відновлення справедливості», проводячи досудове розслідування та виконуючи вимоги ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (КПК України). Зважаючи на це, органи досудового розслідування мають швидко адаптуватись як до нових умов їх практичної діяльності, так і правових основ, що її регулює. Адже швидкість такої адаптації залежить від якості збирання доказів у кримінальному провадженні, що безумовно впливає на прийняття та винесення справедливого рішення судом.

Так як 24 лютого 2022 року Указом Президента України за № 64/2022 в нашій державі введено воєнний стан та неодноразово продовжено відповідними указами, доцільно висвітлити правову основу збирання доказів органами досудового розслідування в таких умовах.

Слід спершу вказати, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Згідно з ч. 1 ст. 38 КПК України, органами досудового розслідування є органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання, а частина 2 ст. 38 цього правового акту визначає, які саме органи здійснюють таку діяльність [2].

У науці під правовою основою організації й діяльності органів публічної влади розуміють систему нормативних актів, що визначають функції, компетенцію, форми і методи діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, а також їх структурних підрозділів [3, с. 74]. А тому, в контексті дослідження зауважимо, що всі факти та обставини, які пов'язані із подією кримінального правопорушення, встановлюються згідно з нормами кримінального процесуального законодавства України, серед якого особливе місце відводиться КПК України. Саме цей правовий акт визначає що є доказами у кримінальному провадженні. А ними є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [2].

Сам же процес доказування, як визначено у КПК України, складається з таких елементів: збирання, перевірка та оцінка доказів [2]. Збирання ж доказів полягає у пошуку та виявленні джерел і носіїв доказової інформації, отриманні (вилученні стосовно речових доказів), а також закріпленні (фіксації) у передбаченій законом процесуальній формі фактичних даних [4, с. 76].

Введення в Україні воєнного стану певним чином змінює порядок збирання доказів у кримінальному провадженні. Це зумовлено як реальними обставинами, так і правовим регулюванням. Так, розділ 9-1 КПК України закріплює норми, що визначають особливий режим досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану.

Щодо збирання доказів цей розділ КПК України визначає, що у разі введення воєнного стану та якщо: а) відсутня технічна можливість доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор. Про це вноситься відповідна постанова, що має містити відомості, передбачені ч. 5 ст. 214 КПК України; б) за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких процесуальних дій; в) показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації, а підозрюваного, окрім цього, якщо у такому допиті брав участь ще і захисник тощо [2].

На сьогодні ще не має судової практики застосування вищевикладених положень Верховного Суду, однак є практика щодо можливості використання показань, отриманих із чужих слів, яка висвітлена у постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі за № 541/240/20 від 11 липня 2022 року.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 КПК України кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України та інших законів України. Щодо поняття «інші закони України», то його необхідно тлумачити із врахуванням позиції, що була викладена в окремій думці суддею Конституційного суду України Савенком М.Д. у справі за № 12-рп/1998 від 09 липня 1998 року. Тобто, якщо виходити з лексичного значення терміна «закон», то можна зробити висновок, що це лише закони (сукупність законів), які прийняв відповідний уповноважений орган – Верховна Рада України. Тому, під терміном «інші закони України» необхідно розуміти лише сукупність законів, прийнятих Верховною Радою України [5; 6, с. 251]. Такими законами можуть бути, зокрема, профільні закони, які регламентують діяльність органів досудового розслідування.

Окрім цього, доцільно зауважити, що правовими основами також є і рішення Конституційного Суду України (ст. 151-2 Конституції України від 28 червня 1996 року), постанови Верховного Суду (ст. 13 Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 року), а також практика ЄСПЛ (ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 КПК України, Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 березня 2006 року тощо [6]), відомчі правові акти профільних міністерств, центральних

органів виконавчої влади, що визначають функції, завдання та повноваження органів досудового розслідування зі збору доказів, про що свідчить їх аналіз.

Таким чином, правовими основами збирання органами досудового розслідування доказів в умовах воєнного стану є система правових актів та сукупність рішень Конституційного Суду України, постанов Верховного Суду, а також практика ЄСПЛ, які визначають способи, порядок, механізм збору фактичних даних, а також повноваження, функції та завдання слідчих і дізнавачів під час проведення досудового розслідування. Як правило, такі правові акти містять окремі положення у формі винятків щодо окремих процедур збирання доказів з визначенням додаткових повноважень органам досудового розслідування.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Мельниченко Б. Б. Правова основа організації та діяльності органів публічного управління в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 12. С. 174–177.

4. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / Антонов К. В., Сачко О. В., Тертишник В. М., Уваров В. Г. / за заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. 293 с.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»). Справа № 17/81-97 № 1-1/98. Київ. 1998. [сайт]. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/391>.

6. Рябухіна О.А. Система кримінального процесуального законодавства. *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 2. С. 244–252.

7. Чорноус Ю. М., Гвоздюк В. В. Правові засади проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики ЄСПЛ. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2020. Вип. № 1 (19). С. 95–101.

Слаєв Юрій Леонідович,
викладач кафедри організації досудового
розслідування факультету № 1
Криворізького навчально-наукового
інституту Донецького державного
університету внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ЧАСУ ТА ПРОСТОРУ У СФЕРІ СКАСУВАННЯ/ЗМІНИ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану (у зв'язку з повномасштабним збройним вторгненням російської федерації на суверенну територію України), які мають місце в Державі Україна в період з 24 лютого 2022 року і по теперішній час, суттєве значення для забезпечення прав і свобод людини та громадянина в кримінальному процесі має правовий інститут скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або зміна запобіжного заходу з інших підстав. Вищезазначений інститут кримінального провадження встановлений приписами статті 616 Кримінального процесуального Кодексу України [1] (далі за текстом – КПК України). Вищевказаний інститут кримінального провадження має змістовний правовий взаємозв'язок з юридичним регулюванням: а) прав, свобод та інтересів людини (підозрюваного, обвинуваченого (підсудного)); б) повноважень судових та правоохоронних органів у кримінальному процесі.

Проте, майже недослідженою є сфера формального взаємозв'язку даного інституту кримінального провадження з юридичним регулюванням часу та простору. Разом з цим, саме юридичне регулювання часу та простору в сфері скасування/зміни запобіжного заходу в умовах воєнного стану обумовлює кримінально-процесуальну специфіку даного інституту та особливості здійснення правових можливостей (прав, свобод, повноважень) суб'єктами кримінального процесу в певних часових та просторових межах.

Так, у відповідності до теорії науковця-юриста Тимура Лоскутова «Кримінальне процесуальне регулювання відносин, діяльності, часу й простору здійснюється з метою більш ефективного врегулювання прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження» [2, с. 153].

В свою чергу, згідно доктринальної концепції вченого-правознавця Тимура Лоскутова, деякі із вищезазначених «категорій кримінального процесуального регулювання» [2, с. 153] відносяться до «факультативних (кримінальний процесуальний час і простір) елементів предмета правового регулювання в кримінальному процесі» [2, с. 153].

Вбачається, що в даному юридичному дослідженні, з метою більш деталізованого розуміння вищезазначених часово-просторових

кримінально-процесуальних дефініцій необхідно застосовувати формально-логічний метод тлумачення правових норм.

По-перше, необхідно дослідити кримінально-процесуальний час у даній сфері. Так, диспозиція абзацу 1 частини 1 статті 616 КПК України [1] встановлює дефініцією «час досудового розслідування або судового розгляду», яка є юридичним визначенням у царині кримінального провадження.

Так, виходячи з найменування кримінально-процесуальної норми, а саме: статті 616 КПК України [1] Скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або зміна запобіжного заходу з інших підстав, вбачається, що її застосування є можливим, головним чином, під час мобілізації, на особливий період.

У зв'язку з цим, необхідно звернути увагу на те, що такий вид юридичного часу, як час мобілізації, на особливий період є елементом текстового закріплення приписів диспозицій наступних норм статті 616 КПК України [1]: а) всіх абзаців частини першої 616 КПК України [1]; б) частини другої 616 КПК України [1]; в) частини четвертої 616 КПК України [1].

Також, необхідно зазначити, що згідно приписів абзацу 1 частини 1 статті 616 КПК України [1] такий вид юридичного часу, як час мобілізації, на особливий період є правовим наслідком введення в Україні або в окремих її місцевостях: а) воєнного стану; б) здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України.

Окрім цього, необхідно відмітити, що кримінально-процесуальна дефініція «в умовах воєнного стану» прямо передбачена текстом диспозиції пункту 1 абзацу 3 частини 1 статті 616 КПК України [1]. При цьому, слід звернути увагу на те, що дефініція «в умовах воєнного стану» є такою, що прямо встановлена нормами речення 1 ч. 2 ст. 64 Конституції України [3].

В свою чергу, юридичне регулювання умов воєнного стану, воєнного стану в кримінальному провадженні передбачено, як нормами самого КПК України [1], так і положеннями відповідних інституційних Законів України, а саме: Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4], Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [5], Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [6], затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”» [7] та інших Законів України.

По-друге, наукове пізнання кримінально-процесуального часу необхідно розпочати з розгляду оціночного юридичного поняття «невідкладно», яке передбачено нормами речення 1 частини 2

статті 616 КПК України [1]. При цьому, нормами абзацу 1 частини 3 статті 616 КПК України [1] встановлено інше оціночне юридичне поняття «невідкладно, не пізніше 24 годин».

По-третє, приписи частини 6 статті 616 КПК України [1], встановлюють правоположення відповідно до якого: «У місцях ведення активних бойових дій за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого слідчий суддя, суд має право розглянути питання про зміну запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання».

В даному випадку, для визначення такого виду кримінально-процесуального простору, як «місця ведення активних бойових дій» доцільно звернутись до Переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 10 вересня 2022 року, який передбачений Наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України «Про внесення змін до наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25 квітня 2022 року № 75» від 13.09.2022 року № 206, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 16 вересня 2022 року за № 1075/38411 [8].

Все вищенаведене свідчить, зокрема, про: 1) фундаментальне значення кримінально-процесуальних часу та простору для юридичної конструкції диспозицій більшості частин статті 616 КПК України [1]; 2) необхідність подальших наукових досліджень саме у царині «факультативних (кримінальний процесуальний час і простір) елементів предмета правового регулювання в кримінальному процесі» [2, с. 153], зі створенням (креатуванням) відповідної монографії «Вчення (теорія) про час та простір у кримінальному процесі».

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Тимур Лоскутов. Перспективні напрями розвитку предмета регулювання кримінального процесуального права. Підприємництво, господарство і право. 2016 рік, № 3, С. 153–157.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

5. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

6. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

7. Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

8. Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України «Про внесення змін до наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25 квітня 2022 року № 75» від 13.09.2022 року № 206, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 16 вересня 2022 року за № 1075/38411. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1075-22#Text>.

Єфімов Микола Миколайович,
доцент кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА РЕГЛАМЕНТАЦІЇ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

На часі, коли здійснюється активна протидія військовій агресії нашого східного «сусіда», фіксується ряд кримінальних правопорушень як звичних для суспільства, так і тих, що вчиняються безпосередньо окупантами проти мирного населення. Розслідування вказаних діянь потребує максимально швидкого та повного проведення усіх необхідних процесуальних дій (слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, заходів забезпечення кримінального провадження тощо). З огляду на зазначене, вважаємо за потрібне розглянути процесуальний порядок проведення слідчого експерименту. Оскільки, на нашу думку, існує ряд суперечностей, які необхідно усунути в розрізі можливого прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України або внесення правок в діючий, що забезпечить належне виконання своїх обов'язків уповноваженими особами.

Зокрема, Н. Рогатинська вказує, що необхідність проведення слідчого експерименту може виникнути тоді, коли з'явилися або надалі можуть з'явитися сумніви в можливості існування яких-небудь фактів (явищ, подій або ж здійснення яких-небудь дій) у певних умовах, що мають істотне значення для розслідуваної події. Авторка зазначає, що доцільність проведення визначеної процесуальної дії окреслюється можливістю перевірки цих фактів досвідченим шляхом. Також вчена наголошує, що слідчий експеримент може проводитися за умови, що при цьому є безпека для життя й здоров'я його учасників і інших осіб [4, с. 150]. Як бачимо, в принципі авторка зазначає, що

перевірка фактів повинна здійснюватись «досвідченим шляхом». Ми вважаємо, що все ж таки, вчена мала на увазі «дослідним шляхом», тому, загалом, ми підтримуємо вказану позицію.

В свою чергу, законодавець в ч. 1 ст. 240 КПК України визначив, що з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань. В ч. 3 вказаної статті визначено, що до участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник [1]. Зазначені формулювання, на нашу думку, не повністю відповідають змісту поняття «слідчий експеримент».

А вже в ст. 194 Кримінально-процесуального кодексу України від 1960 р. вказана слідча (розшукова) дія визначалася як «Відтворення обстановки і обставин події». В ч. 1 зазначеної статті визначалося, що з метою перевірки і уточнення результатів допиту свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого або даних, одержаних при провадженні огляду та інших слідчих дій, слідчий може виїхати на місце і в присутності понятих, а в необхідних випадках з участю спеціаліста, свідка, потерпілого і підозрюваного або обвинуваченого відтворити обстановку і умови, в яких ті чи інші події могли відбуватися в дійсності [2]. Ми вважаємо вказане визначення більш відповідним до поняття «Відтворення обстановки і обставин події».

Зі свого боку, Ю. А. Чаплинська доречно виокремлює основні завдання слідчого експерименту: «...встановлення точного механізму вчинення злочину; перевірка висунутих слідчих версій; виявлення причин та умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню злочину; перевірка та уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій; отримання нових доказів; встановлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків і потерпілих; визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину тощо» [7, с. 45].

Як зазначають окремі автори, складовою слідчого експерименту є проведення його в умовах, що максимально наближені до тих, в яких подія мала місце в минулому. Тому до проведення дослідних дій і випробувань під час його проведення треба отримати найбільш повні відомості щодо обставин події, яку перевіряють, та здійснити відтворення обстановки, в якій буде проведено експеримент. Вчені роблять висновок, що за сутністю і завданнями проведення слідчий експеримент може становити два різних види дій, що мають назву однієї слідчої дії, але відрізняються за приводами, підготовкою, тактичними прийомами проведення та правилами, порушення яких може викривити отримані результати і вплинути на їх оцінку. Тобто такими діями можуть бути проведення власне експерименту або перевірки в його межах раніше наданих показань особи в місці, про які

йде мова у цих показаннях, і за участі цієї особи [3]. Як бачимо, ми не єдині, хто помітив суперечність у положеннях чинного КПК України.

Наприклад, в Кримінально-процесуальному кодексі Республіки Казахстан визначена можливість проведення двох окремих процесуальних дій. Так, в ч. 1 ст. 257 зазначається, що перевірка та уточнення показань потерпілого, свідка, підозрюваного на місці, пов'язаному з подією, що розслідується, проводяться з метою: 1) виявлення достовірності показань шляхом їх порівняння з обстановкою події, що відбулася; 2) уточнення маршруту та місця, де здійснювалися дії, що перевіряються; 3) встановлення нових фактичних даних. Ч. 2 вказаної статті виглядає наступним чином: «Перевірка та уточнення показань на місці полягають у тому, що раніше допитана особа відтворює на місці обстановку та обставини досліджуваної події; шукає і показує предмети, документи, сліди, мають значення для справи; демонструє певні дії; показує, яку роль досліджуваному події грали ті чи інші предмети; звертає увагу до зміни в обстановці місця події; конкретизує та уточнює свої колишні свідчення. Будь-яке стороннє втручання у ці дії та навідні питання неприпустимі» [5].

А вже в ст. 258 Кримінально-процесуального кодексу Республіки Казахстан визначається можливість проведення слідчого експерименту. Законодавець вказує, що зазначена процесуальна дія проводиться з метою перевірки та уточнення відомостей, що мають значення для справи, шляхом відтворення певних дій, обстановки, обставин досліджуваної події та проведення дослідів. В диспозиції статті зазначено наступні завдання слідчого експерименту: 1) можливість сприйняття будь-яких фактів, вчинення певних дій, настання якоїсь події; 2) можливість виявити послідовність події, що відбулася, і механізм утворення слідів. Також визначається дві обов'язкові умови його проведення: з обов'язковим застосуванням науково-технічних засобів перебігу та результатів. Крім того, в статті визначено те, що за необхідності до участі у слідчому експерименті можуть залучатися за їх згодою підозрюваний, потерпілий, свідок, фахівець, експерт та особи, які провадять дослідні дії [6].

Підсумовуючи зазначимо, що вважаємо за необхідне в КПК України виокремити статтю під назвою «Перевірка та уточнення показань на місці». Вказана стаття буде відрізнятися від слідчого експерименту деякими положеннями: обов'язковою участю особи, показання якої перевіряються; обов'язкове відтворення дій на місці вчинення кримінального правопорушення тощо. Завдяки цьому буде оптимізовано роботу усіх правоохоронних органів, що забезпечить максимально ефективне здійснення кримінального провадження під час дії воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 1960 р.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-05#Text>

3. Мего-Інфо – Юридичний портал № 1. URL: <http://mego.info/> матеріал/стаття-240-слідчий-експеримент.

4. Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 2. С. 149–153.

5. Уголовно-процесуальний кодекс РК. URL: https://kodeksy-kz.com/ka/ugolovno-protsessualnyj_kodeks/257.htm.

6. Уголовно-процесуальний кодекс РК. URL: https://kodeksy-kz.com/ka/ugolovno-protsessualnyj_kodeks/258.htm.

7. Чаплинська Ю. А. Слідчий експеримент (організаційний аспект). *Криміналістичний вісник*. 2013. № 1 (19). С. 43–48.

Заболотний Олександр Іванович,
старший викладач кафедри кримінального
процесу та криміналістики Навчально-
наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки
України

РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

У ст. 30 Конституції України визначено, що проникнення до житла чи іншого володіння особи допускається не інакше як на підставі вмотивованого рішення суду, а в невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна або під час безпосереднього переслідування підозрюваних у вчиненні злочину осіб, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку [1].

Норми аналогічні конституційним містяться у ст. 13, ч. 1 і 3 ст. 233 КПК України відповідно до яких ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як за добровільною згодою особи, яка ним володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, за виключенням невідкладних випадків, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі, прокурор, слідчий, дзнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій (обшуку) звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Крім зазначених вище статей, підстави й порядок проведення обшуку визначаються у ч. 2, 3 ст. 168, ч. 7 ст. 223, ст. 234, 235, 236, 615 КПК [2].

Із аналізу змісту ст. 234–236 КПК убачається, що проникнення до житла чи іншого володіння особи з метою обшуку можливе лише на підставі ухвали слідчого судді, крім наведених вище виключень. Але в

умовах воєнного стану, відповідно до положень ч. 1 ст. 615 КПК, при відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, передбачених ст. 233–235 КПК, повноваження слідчого судді виконує керівник відповідного органу прокуратури. Крім цього в умовах воєнного стану, якщо залучення понятих для проведення обшуку житла чи іншого володіння особи є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я такий обшук проводиться без залучення понятих, але в обов'язковому порядку його хід і результати фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису. Також, відповідно до ч. 4 ст. 223 КПК, в умовах воєнного стану обшук дозволяється проводити в нічний час.

Однак у згаданих та інших нормах КПК законодавцем чітко не зазначено яким саме особам слідчий суддя (відповідний керівник органу прокуратури під час дії воєнного стану) може надавати дозвіл на проникнення до житла чи іншого володіння особи для проведення обшуку. Вказане часто призводить до спорів між сторонами захисту та обвинувачення у кримінальному провадженні саме під час тлумачення питання щодо кола осіб, яким слідчий суддя надав право на проникнення до житла чи іншого володіння особи.

У ч. 1 ст. 236 КПК зазначається, що ухвала про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи може бути виконана слідчим або прокурором. Для участі в проведенні обшуку можуть бути запрошені: потерпілий, підозрюваний, захисник, представник, спеціалісти та інші учасники кримінального провадження. Захисник чи адвокат мають право прибути на місце проведення обшуку незалежно від стадії проведення цієї слідчої дії.

Із аналізу положень ст. 234 КПК, в якій наведено перелік обставин, які слідчий, прокурор повинні викласти у клопотанні про надання дозволу на проведення обшуку, вбачається, що вони не зобов'язані зазначати у ньому перелік осіб, яким слідчий суддя повинен надати дозвіл на примусове проникнення до житла чи іншого володіння особи для проведення обшуку. Разом з тим не передбачено й у ст. 235 КПК обов'язку слідчого судді вказувати в ухвалі про дозвіл на обшук перелік осіб, яким надається право на проникнення до житла чи іншого володіння особи для проведення обшуку.

Розгляд практики про надання дозволів на проведення обшуку вказує на те, що значна кількість слідчих суддів у відповідній ухвалі вказують посади, прізвища та ініціали осіб, яким надається дозвіл на проникнення до житла чи іншого володіння особи для проведення в ньому обшуку.

Належить зазначити й про те, що слідчі та прокурори протягом 2013–2018 років, одержавши ухвалу слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку, доволі часто на підставі положень п. 5 ч. 2 ст. 36, п. 3 ч. 2 ст. 40, ч. 1, 3 ст. 41 КПК доручали його проведення оперативним підрозділам, працівники яких й проводили обшуки в

житлі чи іншому володінні особи [3]. Така практика мала місце до того часу, поки Касаційний кримінальний суд Верховного суду при постановленні рішення від 29 січня 2019 року за результатами розгляду справи № 466/896/17 не сформулював правову позицію, якою визнано незаконним доручення слідчого, прокурора на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи оперативним підрозділом: «За змістом ч. 1 ст. 236 Кримінального процесуального кодексу України виконання ухвали слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи покладається особисто на слідчого чи прокурора й не може бути доручене в порядку п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України відповідним оперативним підрозділом. З метою одержання допомоги щодо питань, які потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку мають право запросити спеціалістів, однак це не звільняє слідчого, прокурора від обов'язку особисто проводити обшук. Якщо обшук проводять інші особи, окрім слідчого чи прокурора, то це слід вважати суттєвим порушенням умов обшуку, результати такого обшуку відповідно до вимог ст. 86, 87 КПК України не можуть бути використані при прийнятті процесуальних рішень і суд не може посилатися на них як на доказ при ухваленні обвинувального вироку» [4].

Відносно визначення слідчим суддею конкретних осіб в ухвалі на дозвіл про проведення обшуку, то при постановленні рішення за результатами розгляду справи № 263/10353/16-к Касаційний кримінальний суд Верховного суду 17.02.2021 р. сформулював таку правову позицію: «Із системного тлумачення статей 36, 40, 235, 236 КПК України не вбачається, що до компетенції слідчого судді належить визначення як конкретного слідчого або прокурора, які мають здійснювати таку слідчу (розшукову) дію, так й інших осіб, що будуть брати участь у проведенні обшуку (понятих, працівників оперативного підрозділу, спеціалістів та ін.). Питання про дотримання вимог КПК прокурором або слідчим щодо належного використання повноважень здійснювати обшук, залучення понятих, спеціалістів, працівників оперативного підрозділу, підозрюваного, захисника, інших учасників провадження вирішуються на етапі судового провадження (п. 24 ст. 3 КПК України), а не провадження у слідчого судді, і за умови надання суду протоколу обшуку як доказу винуватості у вчиненні злочину.

Таким чином, визначення в ухвалі слідчого судді конкретного слідчого або прокурора, які мають здійснювати обшук, перебуває поза межами повноважень слідчого судді з контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні та обмежується в цій частині перевіркою того, чи є належним суб'єктом учасник кримінального провадження, який звернувся з клопотанням про проведення обшуку» [5].

Із наведеного витікає, що визначення прокурора/слідчого для проведення обшуку є повноваженням прокурора (старшого прокурора,

групи прокурорів як процесуальних керівників у кримінальному провадженні) або старшого слідчої групи (керівника органу досудового розслідування).

З урахуванням викладеного необхідно зауважити, для того щоб у кримінальному провадженні норми, якими регулюються підстави і порядок проведення слідчих (розшукових) дій (зокрема обшуку житла чи іншого володіння особи), у тому числі і в умовах воєнного стану, однаково тлумачились як стороною обвинувачення так і стороною захисту, а також судовими інстанціями законодавцю варто більш чітко й зрозуміло викладати їх зміст. Таку вимогу до нормативних актів, особливо тих, які стосуються прав і свобод людини, неодноразово викладали у своїх рішеннях Конституційний Суд України [6] та Європейський суд з прав людини [7].

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Голос України*. 2012. 19 травня (№ 90–91).

3. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду Верховного суду за 2018–2020 рр. URL: <https://supreme.court.gov.ua/OqIiad KKS VS>.

4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 січня 2019 року, справа № № 466/896/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79601140>.

5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 лютого 2021 року, справа № 263/10353/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95042547>.

6. Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2017 року № 2-п/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17#Text>.

7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Броньовський проти Польщі» від 22 червня 2004 року / Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі, 2004, № 4.

Злагода Ольга Валеріївна,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗШУКУ БЕЗВІСТІ ЗНИКЛИХ ОСІБ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН

Сучасна суспільно-політична і економічна ситуація в Україні характеризується великою складністю, поглибленою дією криміногенних факторів. Масового вияву у небезпечних кримінальних формах набули наслідки багатьох негативних процесів, витoki яких закладені і в

далекому, і в близькому минулому. Це, у свою чергу, сприяє поширенню низки злочинних діянь, що стають перепорою нормальному розвитку розпочатих демократичних змін, становленню України як соціально-орієнтованої правової держави.

Особливе занепокоєння викликає той факт, що в Україні починаючи з 2014 року, а особливого загострення набуло з 24 лютого 2022 після повномасштабного вторгнення військ російської федерації, факти безвісного зникнення осіб та військовослужбовців України. Слід зазначити, що спостерігається тенденція до значної латентності, посилення жорстокості та цинізму під час зникнення людей в тому числі військовослужбовців, яке досить часто супроводжується заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю або вбивством потерпілих, приниження їх честі та гідності.

При надходженні до органів Національної поліції заяви чи повідомлення про безвісне зникнення особи, заява реєструється в журналі Єдиного обліку та вносяться відомості до ЄРДР для здійснення органами Національної поліції досудового розслідування за ст. 115 Кримінального кодексу України з приміткою «зниклий безвісти», про що протягом 3 днів інформується Уповноважений з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [1].

Відповідно до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» **зникла безвісти за особливих обставин** – це особа, зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру [2].

Під час, аналізу ряду джерел інформації потерпілих які стали жертвами безвісного зникнення, було встановлено, що як правило, утримувались вони в підвалах, таборах, занедбаних будинках які заходяться на окраїнах окупованих населених пунктів, годували раз на добу. З цілю психологічного тиску злочинці тобто російські військові одного із затриманих вбивали, щоб решта українських військових які перебувають в полоні виконували їхні вимоги.

Для пошуку безвісти зниклих осіб, а також військовослужбовців розроблено офіційний алгоритм органів куди звертаються рідні і близькі особи, а саме:

- Національна поліція;
- Національне інформаційне бюро;
- Офіс Уповноваженого з питань осіб зниклих за особливих обставин;
- Об'єднаний центр з пошуку та звільнення полонених, що працює при СБУ;
- Моніторингова місія ООН з прав людини;
- Міжнародний Комітет Червоного Хреста;
- Міжнародна комісія з питань зниклих безвісти (МКПЗБ);

Родичам безвісти зниклих військовослужбовців необхідно звернутися у військкомат та військову частину, а також зателефонувати на гарячу лінію Міноборони;

Корисними також можуть бути онлайн-сервіси, а саме:

Telegram-канал проекту «Пошук зниклих»:

Telegram-канал «Пошук Україна 2022» – для пошуку людей по всій Україні.

Telegram-бот «Знайди рідних», створений за ініціативи «Міжнародної асоціації кібербезпеки» та інших громадських організацій.

Проте основну роль в розшуку безвісно зниклих осіб займає Національна поліція. Розшукова робота оперативних підрозділів Національної поліції України – система гласних і негласних пошукових, оперативно-розшукових заходів та процесуальних дій спрямованих на встановлення місцезнаходження, ідентифікації осіб, забезпечення захисту життя, здоров'я, прав та свобод громадян, безпеки суспільства і держави від злочинних посягань.

Розшук особи, зниклої безвісти, припиняється не пізніше ніж через три дні з дня встановлення місця перебування особи, зниклої безвісти за особливих обставин, місця поховання чи місцезнаходження останків такої особи з повідомленням про це її близьких родичів та членів сім'ї, а також заявника, якщо заявник не є близьким родичем та членом сім'ї [2].

Рішення суду про визнання особи безвісно відсутньою не є підставою для припинення її розшуку.

Враховуючи збільшення масштабів даного виду злочину на території нашої країни, доцільним було б створити Єдиний реєстр зниклих безвісти військовослужбовців України.

Підводячи підсумки, хотілося б зазначити, що з метою успішної протидії цим злочинам необхідно поєднання не тільки зусиль правоохоронних органів, але й держави разом з суспільством. Тому ніякі обставини, якими б вони не були, чи то загроза війни, стан війни, внутрішня політична нестабільність чи інша надзвичайна ситуація, не можуть бути виправданням насильницькому зникненню осіб і в тому числі військовослужбовців на території буд-якої незалежної демократичної країни.

Список використаних джерел

1. Для близьких родичів та членів сім'ї, які розшукують рідних, розроблено алгоритм дій URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dlya-blizkih-rodichiv-ta-chleniv-simy-yaki-rozshukuyut-ridnih-rozrobleno-algoritm-dij-pro-viznannya-osobi-znikloyi-bezvisti>.

2. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12 лип. 2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text>.

Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ЗАКОНОМІРНОСТІ Й ТЕНДЕНЦІЇ

Після проголошення незалежності України розпочато реформування кримінальної юстиції та впровадження у вітчизняний процес загальноєвропейських ознак кримінального судочинства. Верховна Рада України 28 квітня 1992 р. затвердила Концепцію судово-правової реформи, якою визначено необхідність докорінної зміни засад і процедури кримінального процесу. Концепцією передбачено, зокрема, створення такої форми судочинства, яка б максимально гарантувала право кожної людини на судовий захист, рівність громадян перед законом, а також умови для дійсної змагальності й реальної дії засад презумпції невинуватості. Проголошено розширення прав обвинуваченого, потерпілого та інших учасників процесу. Потерпілому надано право підтримувати обвинувачення, вимагати відшкодування державою збитків, заподіяних йому злочином, для чого створювався державний фонд [1, с. 77].

Ще одним поштовхом реформування кримінального судочинства стало входження України до Ради Європи, коли держава офіційно взяла на себе зобов'язання щодо прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу [2, с. 240]. Так, Законом України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» від 31 жовтня 1995 р. наша держава зобов'язалася привести національне законодавство у відповідність до загальновизнаних норм міжнародного права та процесуальних нормативів, передбачених Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. З метою реалізації вимог цих нормативних актів до вітчизняного кримінального та кримінально-процесуального законодавства внесено суттєві зміни та доповнення, які ґрунтувалися на Конституції України 1996 р. і міжнародно-правових актах, обов'язковість яких визнано Україною. Це стосувалося забезпечення прав учасників кримінального судочинства, розширення змагальності сторін, прав потерпілого, усунення обвинувального ухилу в діяльності суду, розширення судового контролю за обмеженням конституційних прав і свобод людини на етапі досудового провадження у кримінальних справах і оскарження до суду рішень органу дізнання, слідчого та прокурора [3, с. 100].

Проблеми «малої судової реформи» вирішувалися шляхом прийняття Верховною Радою України 21 червня 2001 р. низки законів, якими внесено істотні зміни і доповнення до процесуального законодавства, а також законів «Про судоустрій України», «Про статус суддів», «Про органи судового самоврядування», «Про прокуратуру України» тощо. Реалізуючи ідею забезпечення становлення в Україні

судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд, Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 схвалено Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Наступним кроком у реформуванні кримінального процесуального законодавства стало затвердження Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. Концепції реформування кримінальної юстиції України, яка передбачала вдосконалення кримінальних процесуальних норм і суміжного законодавства з урахуванням світового досвіду; реорганізацію системи органів досудового розслідування; забезпечення ефективності кримінального судочинства; поєднання захисту прав особи і забезпечення публічних інтересів; гарантування права на судовий захист; забезпечення рівності всіх перед законом і процесуальної рівності сторін у кримінальному провадженні. На підставі вимог і основних положень Концепції реформування кримінальної юстиції України було прискорено роботу над проектом нового кримінального процесуального законодавства України [1, с. 78].

Незважаючи на прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) від 13 квітня 2012 р., слідча та судова практика його застосування демонструє як недоліки чинного процесуального законодавства, так і недостатню вивченість проблеми [4, с. 96]. У цьому контексті В.Г. Уваров наголошує на необхідності проведення системного аналізу рішень Європейського Суду з прав людини та забезпечення їх застосування при законотворчій діяльності, дотримуючись суверенітету України, Конституції України та принципу верховенства права [4, с. 99]. У свою чергу К.А. Сляднева відмічає, що диспозитивність є демократичною засадою побудови кримінального процесу, а також характерною рисою змагального процесу. Виокремлення законодавцем диспозитивності в окрему засаду кримінального провадження є свідченням становлення демократичної держави та впровадження у вітчизняний процес загальноєвропейських ознак реформування кримінального судочинства. Новації законодавства відповідної спрямованості сприяють забезпеченню рівності правового статусу сторін під час кримінального провадження та вільної реалізації ними своїх процесуальних прав [1, с. 80].

Період, що минув з моменту прийняття КПК України, засвідчив позитивні аспекти цього вітчизняного кодифікованого нормативно-правового акта, з-поміж яких: нормативне визначення сторін кримінального провадження та деталізація їх повноважень; унормування засад кримінального провадження, заходів його забезпечення, зокрема тих з них, що раніше не були відомі українському законодавцеві (тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом, тимчасовий доступ до речей і документів тощо); принципово новий підхід до процесу доказування та визнання

недопустимості доказів; можливість використання під час кримінального провадження показань з чужих слів тощо. Розширено перелік органів досудового розслідування. З огляду на суттєві зміни порядку здійснення кримінального провадження, у КПК України чільне місце присвячено процесуальному статусу прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, порядку повідомлення про підозру, укладенню угод про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим та між прокурором і підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості, міжнародному співробітництву під час кримінального провадження й унормування проведення низки процесуальних дій тощо. Водночас упродовж терміну чинності КПК України виявлено недосконалість урегулювання окремих аспектів кримінального провадження, наявність процесуальних норм, що не враховують реалії та спрямовані не на оптимізацію досудового розслідування кримінальних правопорушень, а, навпаки, суттєво ускладнюють його. Виконання процесуальних норм щодо початку досудового розслідування після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань призвело до істотного збільшення навантаження на слідчих, у яких одночасно, залежно від регіону країни, знаходяться кілька сотень кримінальних проваджень. Таке навантаження цілком нівелює вимоги щодо якісного планування розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій відповідно до криміналістичних рекомендацій, прийняття правильних процесуальних рішень [5, с. 42].

Отже, на теперішній час триває активна діяльність, спрямована на вдосконалення кримінального процесуального законодавства, щоб його норми втілили в життя завдання кримінального провадження, визначені у ст. 2 КПК України. Разом з тим, значна кількість внесених протягом періоду його чинності змін і доповнень засвідчує недосконалість окремих процесуальних норм, їх нездатність належно, з огляду на реалії сьогодення, врегульовувати процесуальну діяльність з розслідування кримінальних правопорушень. Для усунення цих недоліків й ефективного реформування кримінального процесуального законодавства України законодавчому органу держави необхідно враховувати пропозиції та рекомендації не лише вчених-процесуалістів, а й практичних працівників правоохоронних органів, які здійснюють протидію злочинності. Саме такий підхід сприятиме розробленню й упровадженню таких процесуальних норм, що забезпечать належну правову процедуру та відповідатимуть потребам юридичної практики [5, с. 48].

Список використаних джерел

1. Сляднева К. А. Диспозитивність як загальноєвропейський вектор реформування кримінального судочинства. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 76–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2017_4_11.

2. Топчій В. Шляхи реформування кримінального судочинства України. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3 (62). С. 239–248.

3. Корж В. Деякі проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 3 (14). С. 99–104.

4. Уваров В. Концептуальні проблеми реформування кримінального судочинства України в контексті європейських стандартів. *Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 2. С. 96–99. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/826>.

5. Галаган В. І. Тенденції реформування кримінального процесуального законодавства України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 4. С. 41–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2017_4_6

Кубарєва Ольга Володимирівна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРАВО НА ПЕРЕКЛАД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до ч. 3 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу (*далі – КПК*) України зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 цієї статті [1]. У п. 22 ч. 1 ст. 7 Кодексу передбачено засаду мови, якою здійснюється кримінальне провадження, зміст якої з-поміж іншого передбачає покладення на слідчого суддю, суд, прокурора, слідчого обов'язку щодо забезпечення процесуального права учасників кримінального провадження, що не володіють мовою судочинства, користуватись послугами перекладача.

Відразу відмітимо, що необхідність запроваджених змін, спрямованих на удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного, надзвичайного стану, є цілком виправданою з позиції забезпечення реалізації завдань кримінального провадження, що визначені ст. 2 КПК України. Однак деякі з новел кримінального процесуального законодавства порушують гарантоване ст. 63 Конституції України право на захист, яке, в свою чергу, згідно зі ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану не може бути обмежене.

Так, зокрема у ч. 12 ст. 615 КПК України визначено, що дізнавач, слідчий, прокурор забезпечує участь перекладача для

перекладу пояснень, показань або документів підозрюваного, потерпілого за першої можливості. А за наявності обставин, що унеможливають участь перекладача у кримінальному провадженні, зазначені посадові особи мають право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо вони володіють однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий. Вважаємо наведені правові приписи не до кінця виваженими, адже ними обмежується право на захист та формалізується дотримання засади мова, якою здійснюється кримінальне провадження, що виражається у незабезпеченні останньому права на перекладача.

Поруч з цим, необхідно відмітити, що мовні права у кримінальному провадженні давно потребують відповідного вирішення на законодавчому рівні. Виникнення на практиці певних труднощів під час залучення та пошуку перекладачів, які б були фахівцями і відповідали вимогам щодо їх кваліфікації та компетентності, пояснюється відсутністю чіткого нормативного закріплення процедури та підстав залучення перекладача, процесуального порядку його відводу та заміни, процесуального статусу та вимог, яким повинен відповідати перекладач, критеріїв усного та письмового перекладу тощо. Неврегульованість цих питань у національному законодавстві зумовлює застосування судами прецедентного права Європейського суду з прав людини у цій галузі, адже останнім часом досягнені значні успіхи у захисті осіб, які не можуть говорити на мові країни, в якій вона залучається в орбіту кримінального судочинства.

Залучення перекладача як учасника кримінального провадження є процесуальною гарантією дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Тому, оцінюючи та аналізуючи критерії, яким повинен відповідати перекладач, слід також враховувати, таку вимогу до останнього як його незалежність та юридична незаінтересованість у результатах вирішення кримінального провадження.

В цьому контексті, слід звернути увагу на міжнародний досвід. Так, відповідно до ст. 99 КПК Азербайджанської Республіки перекладачем є особа, яка не має особистої зацікавленості у кримінальному процесі. Суддя, прокурор, слідчий, дізнавач захисник, представник та інші учасники процесу, поняті, секретар судового засідання, експерт та свідок, навіть володіючи мовами, з яких здійснюється переклад, не повинні брати на себе обов'язок перекладача [2]. Аналогічні положення закріплені у ст. 85 КПК Республіки Молдова [3]. Вимога незалежності перекладача визначено і у правових нормах кримінального процесуального законодавства Великої Британії. Зокрема відповідно до п.13.1 Code C of the Police and Criminal Evidence (PACE) 2019, керівники в поліцейській дільниці відповідальні за життя заходів щодо забезпечення участі незалежних осіб з належною кваліфікацією, які будуть виконувати функції

перекладачів та надавати переклади важливих документів для: (а) затриманих підозрюваних, (б) підозрюваних, які не перебувають під арештом, але отримали попередження [4].

Національне законодавство хоча чітко не формулює критерій незалежності перекладача, проте така вимога відображається в положеннях ст. 77, 79 КПК України, де визначено підстави для його відводу. Однією з таких підстав виступає заінтересованість в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Позиція щодо незалежності перекладача висловлена і у висновку Верховного Суду, який у рішенні від 29 липня 2020 року у справі № 331/706/19 зауважив, що згідно з вимогами закону учасники кримінального провадження та суд не мають права перебирати на себе обов'язки перекладача, користуватися його правами та нести відповідальність за завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладача [5].

З урахуванням наведеного, наділення законодавцем сторони обвинувачення під час досудового розслідування повноваженнями перекладача викликає деякі питання та сумніви щодо адекватного, об'єктивного перекладу, що може призвести до «визнання» провини, незалежно від того, чи вона справжня. Ефект від такого «перекладу» може бути катастрофічним, адже він порушує право на мовну допомогу перекладача, що є невід'ємним засобом забезпечення права на захист, адже підозрюваний (обвинувачений) повинен розуміти висунуті проти нього обвинувачення та вміти належним чином їх спростовувати.

Таким чином, положення запропонованих змін до КПК України, безперечно будуть сприяти забезпеченню швидкого досудового розслідування в умовах воєнного стану за рахунок економії часу та ресурсів на залучення перекладача. Водночас, вважаємо, що сторона обвинувачення не повинна бути наділена правом особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо дізнавач, слідчий, прокурор володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий. Такий підхід законодавця буде створювати сприятливий ґрунт для непоодиноких зловживань зі сторони слідчого/дізнавача, прокурора і, тим самим, порушувати право підозрюваного на захист. Тому, якщо для допиту підозрюваному або потерпілому потрібен перекладач або є необхідність у перекладі пояснень, показань або документів сторона обвинувачення мусить організувати присутність такого фахівця. З огляду на викладене, у разі неможливості участі перекладача доцільно передбачити щонайменше участь останнього із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення його дистанційної участі.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квітня 2022 року № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#n43>.
2. Кримінально-процесуальний кодекс Азербайджанської Республіки: затв. Законом Азербайджанської Республіки від 14 липня 2000 року. № 907-IQ. *Континент*. URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30420280#pos=1835;-45.
3. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Молдова від 14 березня 2003 року. № 122-XV. *Континент*. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30397729#pos=340;-52.
4. Police and criminal evidence act 1984 (pace). Code C: revised code of practice for the detention, treatment and questioning of persons by police officers. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/903473/pace-code-c-2019.pdf#page=54&zoom=100,0,0.
5. Постанова Верховного Суду від 29 липня 2020 року у справі № 331/706/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90714506?fbclid=IwAR2OCBwlLzk78wlj0RmEPISYpJB25e9LHtdLYS0G46Q9yvpjKLXwicMq1kc>.

Корольчук Віктор Володимирович,
т.в.о. начальника відділу організації
наукової діяльності та захисту прав
інтелектуальної власності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

ДІІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ТА ЗАХОДИ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ЗУПИНКИ Й ОГЛЯДУ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

При перевірці транспортних засобів здійснюється паспортний контроль водія та пасажирів, особлива увага приділяється автомобілям, в яких знаходиться одна людина. Транспортні засоби підлягають повному обшуку на предмет перевезення зброї та вибухових речовин. При значному русі можна перевіряти тільки кожний третій автомобіль, автомобілі тільки одного типу чи ті які рухаються в одному напрямку.

Підозрілі автомобілі для огляду допускаються на територію блокпосту по одному. Поки перший на черзі автомобіль оглядається, інші, з виключеними двигунами, очікують огляду на відстані не ближче 50 метрів, під спостереженням підгрупи охорони блокпосту. За сигналом автомобіля, який перевіряється, водій наступного запускає

двигун, повільно під'їжджає до зони огляду, пред'являє (пред'являють) посвідчення особи. Перш ніж відійти від автомобіля, водій повинен відкрити всі двері, капот і багажник.

Під час огляду автомобіля водій і пасажир знаходяться в зоні очікування, що розташовується не ближче 5 метрів від автомобіля, що перевіряється. Ця зона також знаходиться під спостереженням підгрупи охорони.

При перевірці автомобіля в якому знаходиться значна кількість людей, особовий склад наряду блокпосту пропонує всім вийти з машини. Проводить огляд кожної людини і відводить їх у бік, не ближче 10 м від машини, після цього проводиться огляд транспортного засобу на наявність зброї та вибухових пристроїв.

Перевіряти документи слід за наступним алгоритмом:

- підійти до автомобіля необхідно ззаду, намагаючись знаходитися збоку в півтора кроках від нього, з урахуванням амплітуди дверей, що відкривається (підходити краще всього з боку тротуару);

- здійснювати перевірку документів необхідно зі страховкою колеги, який знаходиться за правими дверима патрульного автомобіля в п'яти кроках і готовий до застосування вогнепальної зброї (у положенні прицілювання або тримає руку на рукоятці пістолета у відкритій кобурі);

- зажадати заглушити двигун і включити внутрішнє освітлення.

У разі відмови провести огляд салону за допомогою ліхтарика, намагаючись не засліплювати пасажирів. Звернути увагу на підозрілі предмети, наказати перекласти їх поза межами досяжності. Не сідати в машину і не виходити на лінію можливої стрільби підозрюваної особи. Перевіряючи документи, не повертатися спиною до особи.

Перевіряючи документи, працівник поліції повинен звертати увагу на наступні обставини:

- отримуючи документи, інші предмети від громадянина, не простягати свою руку в салон автомобіля і не нахилитися туди, а запропонувати громадянину вийти або подати назовні необхідний предмет;

- при перевірці документів стріляючу руку тримати вільною ;

- бути готовим до застосування фізичної сили і спеціальних засобів;

- не повертатися спиною до осіб, які знаходяться в автомашині;

- не обманюватися послужливістю осіб, які перевіряються, стежити за їх поведінкою, особливо руками;

- не заходити в небезпечні зони і не ставати між працівником, який страхує і особою, яка перевіряється, не виходити вперед в сектор можливої стрільби.

Будь-які спроби пасажирів витягнути що-небудь з кишень чи інших місць повинні насторожити співробітника і він повинен віддати розпорядження, що перешкоджає здійсненню цих дій. Не можна бути грубим або надмірно суворим. Будь-яка агресія з боку громадян, що

сидять в автомобілі, дає підставу для припинення перевірки документів і затримання транспорту разом з людьми. Роль страхуючого співробітника при загостренні ситуації вкрай важлива. Перебуваючи на деякій відстані від зупиненого автомобіля, він повинен бути в постійній готовності, щоб вчасно зреагувати на небезпечні дії і, при необхідності, зробити постріл.

Однією з основних функцій блокпоста є обшук транспортних засобів.

Тактика огляду машин (три типи огляду автомобіля):

- поверхневий огляд;
- ретельний огляд;
- огляд в майстерні з розбиранням по частинах.

Найчастіше використовувати перші два типи огляду, третій вимагає часу і втручання фахівців.

Обшукуючи машини, ніколи не дозволяйте водієві квапити вас! Стурбовані власники будуть запевняти вас, що вони поспішають, що їм потрібно забирати дитину зі школи і т.д. – не реагуйте на це!.

Ще один спосіб огляду – це спеціальний огляд, тобто якщо отримана інформація, що, можливо, буде перевозитися стрілецька зброя, потрібно буде витратити час, щоб залазити у двигун, в колеса і т.д.

Огляд машини зазвичай проводять кілька людей. Один оглядає, інші його прикривають.

Послідовність огляду транспортних засобів:

- двигун (звертається увага на електричні дроти, за допомогою дзеркала оглядаються важкодоступні місця);
- пасажирський салон (обшуковуються сонцезахисні щитки, спинки сидінь, під сидіннями і килимками, кишені у дверцятах, магнітофон, речова скринька, при цьому не торкаються перемикачів або інших підозрілих предметів, при виявленні останніх викликається фахівець);
- багажник (перевіряється весь багажник, у тому числі, місце кріплення запасного колеса, звертається увага на клунки, конверти, газети);
- шасі (оглядаються бампери, колісні ковпаки та ободи, застосовується інспекційне дзеркало для огляду під машиною);
- вантаж (для перевірки вантажу застосовують металеві стержні).

Варіант взаємодії при огляді автомобіля:

Склад наряду, який перевіряє одну одиницю автотранспорту, повинен бути не менше 3 осіб: старший, перевіряючий документи і машину, хто прикриває.

Місцезнаходження старшого праворуч збоку і в 4-5 м позаду машини, яку перевіряють, таким чином, він страхує себе від різкого наїзду заднім ходом і контролює праву сторону автомобіля. Він не втручається в процес перевірки документів. Його завдання – при необхідності прикрити вогнем перевіряючого. Третій працівник (хто

прикриває) – автоматник або кулеметник – знаходиться від автотранспорту, що перевіряється, на безпечній для себе відстані спереду по ходу руху – і вирішує результат події вогнем при спробі противника прорвати заслін. Позиція автоматника (кулеметника) повинна бути замаскована і мати хороший огляд для ведення дієвого вогню на поразку. Автоматник повинен знаходитися на такій відстані від основної групи, щоб він міг бачити (і бажано чути) все, що відбувається на посту, бо вогонь він відкриває при ускладненні обстановки без наказу, за своїм розумінням. Він повинен знаходитися в секторі обстрілу старшого поста для вогневої підтримки з його боку і недопущення нападу ззаду.

Якщо при наближенні до блокпосту транспортний засіб не зупиняється за наказом, дозволяється застосування зброї для його зупинення.

Порядок застосування сили (зброї):

- командир блокпосту подає команду зупинитись, а вартовий готує зброю до застосування;
- розгортається пристрій для зупинки автотранспорту «ЕЖ-М» призначений для пошкодження шин;
- особовий склад блокпосту займає позиції для оборони;
- по засобах зв'язку викликається допомога;
- якщо автомобіль не зупиняється, робиться попереджувальний постріл у землю перед автомобілем, наступний постріл здійснюється по колесах, у двигун, фари (необхідно по можливості уникати ураження людей).

Макаров Марк Анатолійович,
завідувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент;
Римарчук Ольга Вікторівна,
доцент кафедри кримінального
процесу Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІД ЧАС ДІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до ч. 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» (затвердженого Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX [1]), у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період його дії, може бути обмежено конституційні права та свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України.

Безумовно, це стосується і конституційних прав та свобод дітей. Згідно з даними державного вебпорталу «Діти війни», створеного за

дорученням Президента України, у період з 24 лютого до 15 листопада внаслідок збройної агресії РФ в Україні загинуло 430 дітей, 830 – отримали поранення, 282 дитини вважають зниклими, 11 129 – депортованими.

Кожний окремий випадок – це порушення прав дитини, забезпечити відновлення яких можливо за умови швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень.

Особливості кримінального провадження за участю неповнолітнього в умовах воєнного стану лише загострили увагу на прогалинах нормативно-правового регулювання, що залишилися неврегульованими в мирний час, й актуалізували потребу в їх невідкладному законодавчому вирішенні.

Послідовні кроки України за напрямом створення єдиного дієвого державного механізму захисту прав і законних інтересів дітей, які перебувають у конфлікті із законом, через реформування кримінального процесуального законодавства в частині створення спеціальних процедур ювенальної юстиції дали змогу виокремити в главу 38 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) особливий порядок кримінального провадження щодо цієї категорії осіб. Зазначене стосується, зокрема, тих, що забезпечують можливості реалізації неповнолітній особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, права користуватися додатковими гарантіями, встановленими міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 4 ст. 9 КПК України).

Водночас у контексті дотримання прав дітей, які перебувають у контакті із законом, у національному кримінальному процесуальному законодавстві належно не впроваджено Принцип найкращих інтересів дитини, що закріплений у ч. 1 ст. 3 Конвенції про права дитини (в редакції зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року [2]). Суть зазначеного принципу полягає в тому, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюють їх державні чи приватні установи, що займаються питаннями соціального забезпечення, суди, адміністративні чи законодавчі органи, першочергову увагу спрямовують на якнайкраще забезпечення інтересів дитини.

Показово, що встановлені відповідно до ст. 30² Закону України «Про охорону дитинства» (у редакції Закону України від 18.02.2021 № 1256-ІХ [3]) положення стосовно захисту дітей, які постраждали від сексуального насильства або стали його свідками/очевидцями, що мали бути розроблені та спільним актом визначених органів виконавчої влади затверджені у відповідному Порядку виявлення ознак сексуального насильства стосовно дітей, проведення опитування дитини, яка постраждала від сексуального насильства або стала його свідком (очевидцем), із застосуванням дружньої до дитини методики, досі не впроваджено в діяльність цих органів.

Не можна оминати увагою думки науковців про недосконалість процесуального механізму забезпечення гарантій захисту прав і законних інтересів неповнолітнього потерпілого в кримінальному провадженні та необхідність законодавчого його вдосконалення [4, с. 140]. Системний підхід до вирішення питання про забезпечення права неповнолітнього на захист у кримінальному провадженні потребує виокремлення питань, пов'язаних із колом учасників кримінального провадження, які уповноважені на здійснення процесуальних дій за участю неповнолітніх (малолітніх) і розроблення відповідних рекомендацій щодо їх ефективного застосування та вдосконалення [5, с. 213].

Питання встановлення додаткових процесуальних гарантій у наявній спеціалізованій системі ювенального правосуддя, зокрема під час проведення процесуальних дій відповідними учасниками кримінального провадження (дізнавачем, слідчим, прокурором, судом), які уповноважені на їх здійснення за участю неповнолітніх, чинне законодавство врегульовує частково. У контексті забезпечення прав і законних інтересів неповнолітньої особи, що перебуває у конфлікті із законом, належно не забезпечено охоронюване законом право дитини на особисту свободу в разі її залучення до сфери кримінально-процесуальних відносин як потерпілого чи свідка. Тому слід спрямувати посилену увагу на нормативне закріплення в КПК України повноважень ювенального прокурора, визначених наказом Офісу Генерального прокурора від 04.11.2020 № 509 [6].

Отже, розглядаючи права неповнолітнього потерпілого та його особливі потреби в частині охорони свобод і законних інтересів від застосування необґрунтованого процесуального примусу, а також застосування належної правової процедури відповідно до завдань кримінального провадження [7, с. 226], постає необхідність у главі 38 КПК передбачити спеціальні повноваження ювенального прокурора щодо здійснення процесуального керівництва за досудовим розслідуванням, нагляду за проведенням негласних та інших слідчих (розшукових) дій, нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень, застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи неповнолітніх, підтримання публічного обвинувачення та представництва інтересів держави в суді в порядку, передбаченому законом.

Саме диференційований підхід щодо закріплення процесуальних повноважень за відповідним прокурором спеціально уповноваженим керівником органу прокуратури на здійснення кримінального провадження за участю неповнолітнього зможе надати чіткої визначеності правового змісту *«процесуальної спеціалізації»* прокурора в главі 38 КПК, Законі України *«Про прокуратуру»*, а також у практичній площині, наприклад, на рівні рішення Генерального прокурора про утворення спеціалізованої прокуратури із захисту прав та законних інтересів дітей, на правах підрозділу окружної

прокуратури й розроблення відповідно до ст. 9 Закону України «Про прокуратуру» Стандартів діяльності прокурорів у питаннях, що стосуються сфери охорони дитинства в кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України № 2102-IX від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року (редакція від 03.04.2003): Верховна Рада України / Законодавство України: офіційний веб-портал. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

3. Закон України «Про охорону дитинства»: Верховна Рада України / Законодавство України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#n2>.

4. Кочура О.О. Неповнолітній потерпілий як учасник кримінального провадження: монографія / О.О. Кочура : за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О.О. Юхна. Харків : НікаНова, 2015. 249 с.

5. Макаров М.А. До питання забезпечення неповнолітньому права на захист у кримінальному провадженні. Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук.- практич. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С.Д. Гусарев, С.С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 179–183.

6. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству: Наказ Офісу генерального прокурора від 04.11.2020 р. № 509. Верховна Рада України / Законодавство України: офіційний веб-портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#Text>.

7. Макаров М.А. Теорія та практика здійснення судового контролю у кримінальному процесі: монографія. Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2017. 434

Михайленко Віра Володимирівна,
суддя Вищого антикорупційного суду,
кандидат юридичних наук

**ПРОБЛЕМАТИКА ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ
СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ**

Однією із засад сучасного кримінального провадження є розумні строки кримінального провадження. Вона полягає в тому, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання

процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Суд є суб'єктом, на якого покладено повноваження забезпечувати проведення окремих етапів кримінального провадження в розумні строки.

Основна ідея розумних строків полягає в тому, що період провадження у кримінальній справі не може бути невизначеним та свавільним. Її закріплення в Кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року стало продовженням практики Європейського суду з прав людини у справах проти України, в яких встановлено порушення Україною конвенційних зобов'язань за статтею 6 Конвенції в частині надмірно тривалого розгляду кримінальних справ національними судами. Розгляд кримінальної справи в розумний строк є самостійною складовою права на справедливий суд, отже можна стверджувати й про відповідне право особи на розумні строки.

В КПК України унормована ідея права обвинуваченого на розумні строки вирішення кримінального провадження проти нього. Так, згідно з ч. 5 ст. 28 КПК України кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито. Продовженням цього є приписи ст. 283 та 318 КПК України. Особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження. Після повідомлення особі про підозру прокурор у найкоротший строк зобов'язаний закрити кримінальне провадження, звернутися до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності або з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Якщо прокурор звернувся до суду з обвинувальним актом, то судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку (ч. 1 ст. 318 КПК України).

Не слід забувати й про потерпілих, які очевидно зацікавлені у швидкому закінченні процесу. У ч. 6 ст. 28 КПК України закріплено право потерпілого нарівні з обвинуваченим на звернення до суду з клопотанням про здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені кодексом.

В глобальному сенсі розумних строків судового розгляду кримінального провадження вимагають інтереси правосуддя. Звісно, воно не має бути дуже швидким, адже надмірна швидкість може відобразитися на якості. Але воно й не має бути затягнутим, оскільки надзвичайна тривалість тримає у стані невизначеності учасників процесу і зумовлює витрачання зайвого ресурсу, який для цього необхідний. Саме тому демократичною цінністю є не «швидкий» чи «скорий» судовий розгляд, а розгляд «у розумні строки», тобто мова йде про адекватне співвідношення кількості і якості проведених

процесуальних дій та постановлених процесуальних рішень із тим часовим періодом, який на це витрачений.

В умовах дії правового режиму воєнного стану питання про дотримання розумних строків судового розгляду кримінальних проваджень повстало під новим кутом. Адже відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією та законами України. Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя не можуть бути обмежені. Правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Вектор законодавця в питанні здійснення правосуддя під час воєнного стану – незмінний: суди мають продовжувати свою діяльність на підставі встановлених в законі правил і процедур.

Українське судочинство вже усвідомило, що воєнний стан – це невизначеність у часі, ситуативність і неможливість планування і прогнозування. Натомість, кримінальне провадження завжди має конкретні або розумні строкові точки – строк проведення підготовчого судового засідання, строк призначення судового розгляду, розумний строк розгляду кримінального провадження, строк дії запобіжного заходу, строк притягнення до кримінальної відповідальності тощо.

В воєнних реаліях до складових, які визначені ст. 28 КПК України як критерії дотримання розумних строків – складність кримінального провадження, поведінка учасників кримінального провадження та спосіб здійснення судом своїх повноважень, додаються ще два – наявні спроможності суду забезпечити сам процес судочинства і забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Спроможності відповідного суду забезпечити процес судочинства полягають в безперебійному технічному оснащенні установи. Адже навіть якщо певний суд не перебуває в зоні активних бойових дій чи під окупацією (такі випадки наразі регламентуються окремо), періодичні ракетні обстріли, що супроводжуються тривалими повітряними тривогами, пошкодженням об'єктів критичної інфраструктури і перебоями енергетичного живлення та інтернет, ставить щоденну діяльність зі здійснення правосуддя на невизначену паузу.

Забезпечення безпеки учасників судового процесу – це окреме питання, адже судові установи не забезпечені бомбосховищами, а тим більше залами судових засідань з відповідним безпековим оснащенням. І навіть, якщо учасники зібралися для участі у судовому засіданні, воно може перерватися в будь-який момент у зв'язку з повітряною тривоگوю або припиненням постачання електроенергії. Не слід забувати, що перебуваючи в судовому засіданні, особи

перебувають під юрисдикцією держави, отже «безпечовими» питаннями має опікуватися саме держава.

Говорячи про спроможності судових установ забезпечити процес судочинства та безпеку учасників судового провадження нової актуальності набуває концепція двостороннього дистанційного правосуддя, коли не лише учасники могли б визначити безпечне місце, з якого вони беруть участь у судовому засіданні, а й судді і секретарі. До сих пір це звучить трохи утопічно, адже ч. 3 ст. 318 КПК України встановлює загальне правило, що судові засідання відбуваються у спеціально обладнаному приміщенні - залі судових засідань. Однак, друге речення цього ж положення містить припис, що у разі необхідності окремі процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду. Чи є війна такою необхідністю? – наразі питання риторичне, але якщо негативні події, які щоденно супроводжують судові розгляди, продовжуються ще тривалий час, доведеться тлумачити її саме таким чином. З іншої сторони, таке дистанційне правосуддя також залежить від покриття мережі інтернет, яке, в свою чергу, в більшості «підв'язане» під об'єкти електричного постачання.

Іншими питаннями, які безпосередньо впливають на дотримання розумних строків судового розгляду кримінального провадження, є спосіб здійснення судом своїх повноважень і поведінка обвинуваченого. Якщо суд, не перебуваючи в зоні активних бойових дій, просто не призначає судові засідання з огляду на воєнний стан або зупиняє кримінальне провадження до закінчення воєнного стану (а такі випадки непоодинокі), спосіб виконання ним своїх повноважень не можна вважати належним і добросовісним в аспекті дотримання розумних строків.

Поведінка обвинуваченого в умовах воєнного стану також часто не сприяє дотриманню розумних строків під час судового розгляду. Тут не йдеться про об'єктивні обставини, наприклад, коли обвинувачений перебуває на окупованій території або в зоні активних бойових дій. Але маніпулювання воєнним станом та подіями, що його супроводжують, активно використовується як обвинуваченими, так і захисниками для того, щоб не прибувати у судові засідання і штучно уповільнити або навіть зупинити процес розгляду кримінального провадження. До топ-обґрунтувань неявки в судові засідання можна віднести неявку у зв'язку зі страхами пересуватися містом («а раптом відбудеться ракетний обстріл, а я не встигну добігти до укриття»), перебувати в суді («в суді ж немає облаштованого укриття, щоб у випадку чого туди спуститися»). Хоча практика свідчить, що саме такі найбільш боягузливі обвинувачені та захисники в призначений час вільно пересуваються містом або відвідують інші судові засідання, а виходячи із суду під час повітряної тривоги п'ють каву на вулиці

замість того, щоб спрямувати до укриття, яке у випадку Вищого антикорупційного суду знаходиться в декількох хвилинах пішого ходу.

Можна було б сприймати такі страхи за правду, якщо б представники сторони захисту брали участь у судових засіданнях в режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів, адже такі можливості в переважній більшості їм надаються. Проте, користуючись своїм правом на особисту участь, вони категорично заперечують такий формат. Це є досить показовим в аспекті добросовісності виконання своїх обов'язків, адже до настання воєнного стану ті самі обвинувачені і захисники клопотали перед судом про здійснення судового засідання в режимі відеоконференції.

Іншою причиною неявки у судові засідання як обвинувачених, так і захисників є повідомлення за декілька хвилин про неможливість прибуття з посиланням на поважну причину і одночасну неможливість надати підтвердження з огляду на відсутність світла, інтернету тощо.

Події останнього часу засвідчили, що повітряна тривога сама по собі має бути підставою для затримки в часі початку судового засідання або його переривання, якщо воно вже почалося. Але як бути в тих випадках, коли повітряна тривога закінчується за 30–40 хвилин до призначеного часу і суд чекає представників сторони захисту, які, незважаючи на закінчення відповідних перешкод, все одно ухиляються від участі в судовому засіданні як особисто, так і з використанням власних технічних засобів?

Отже, з одного боку, розгляд справи в розумний строк – є правом обвинуваченого і обов'язком суду, а недотримання розумних строків судового розгляду кримінального провадження становить порушення права на справедливий суд. З іншого – в умовах воєнного стану виникають додаткові фактори – об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні безпосередньо впливають на дотримання розумних строків (бойові дії, ракетні обстріли, тривалі і систематичні повітряні тривоги, пошкодження об'єктів критичної інфраструктури). Суб'єктивні – ситуативне використання учасниками процесу та інколи судом цих обставин тоді, коли вони відсутні, для того, щоб уповільнити чи повністю заблокувати хід процесу. В таких умовах під час воєнного стану мають формуватися особливі механізми дотримання розумних строків як з точки зору забезпечення безпеки учасників провадження, так і з метою недопущення маніпулювання обставинами воєнного стану для блокування судового розгляду.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. на 26 вересня 2022 року. Київ: Алерта, 2022. 386 с.

Моргун Надія Сергіївна.

професор кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Марчевський Сергій Валерійович.

доцент кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Шевчук Олександр Олександрович.

доцент кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

В мирний час питання розвитку економіки країни посідає одне з найважливіших місць серед низки завдань кожної держави, проте в умовах війни, якщо воно і втрачає свою першість, то не перестає бути актуальним. В умовах воєнного стану кожен інститут держави працює на максимум своїх можливостей. Україна, нажаль, зіштовхнулася з таким досвідом. Безумовно, ключовим завданням нашої країни є перемога над ворогом та звільнення всіх окупованих територій. Задля його вирішення кожен інститут держави має працювати досконало. Не менш важливим є й забезпечення економічної безпеки держави правоохоронними органами України. Саме від їх роботи напругу залежить сповільнення процесів вимушеного зниження рівня економіки країни в умовах воєнного стану та опосередковано, забезпечення в певній мірі, наскільки це можливо, розвиток економіки у такий надскладний період.

Відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» одними із фундаментальних національних інтересів України є: сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення, а також інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий і правовий простір. А у ч. 4 ст. 3 цього Закону закріплено, що «державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями» [1]. Це свідчить про те, що забезпечення економічної безпеки є одним із ключових завдань держави.

Пункт 66 заключних положень Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію

національної безпеки України» передбачає, що ця Стратегія «є основою для розроблення документів щодо планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти її реалізації» [2], серед яких визначена і Стратегія економічної безпеки.

Згідно з п. 5 розділу 2 наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», економічною безпекою держави є стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [3].

Одним із ключових правових актів, який визначає стратегічний курс, пріоритети, цілі та завдання держави у сфері економічної безпеки, а також стан, виклики і загрози економічній безпеці є Указ Президента України № 347/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»».

У розділі 2 цього Указу висвітлені такі складові економічної безпеки: фінансова, виробнича, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна та макроекономічна безпеки [4]. Хоча у наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» перелік таких складових розширений, адже включає ще і демографічну, енергетичну, продовольчу та соціальну безпеки [3]. Можливе висвітлення неповного переліку складових економічної безпеки в Указі Президента України № 347/2021 характеризується першочерговістю виконання інших завдань до 2025 року, проте такий підхід, на наш погляд, не є виправданим, адже ефективність забезпечення економічної безпеки загалом може відбуватись після такого забезпечення всіх її складових у комплексі.

Щодо суб'єктів забезпечення національної безпеки, у тому числі і економічної в Україні, то їх перелік представлений у ст. 12 Закону України «Про національну безпеку». Проте, провівши аналіз нормативно-правових актів, що торкаються питань забезпечення економічної безпеки (Указ Президента України № 392/2020, Указ Президента України № 347/2021 тощо), виявилось, що безпосереднім суб'єктом у протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави, є новостворений орган – Бюро економічної безпеки України (БЕБ), що не визначено у ст. 12 вищезгаданого закону. Саме тому ключову увагу в роботі звертатимемо на нього.

Основними завданнями БЕБ, зокрема, є: виявлення зон ризиків у сфері економіки шляхом аналізу структурованих і неструктурованих даних; забезпечення економічної безпеки держави шляхом запобігання, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави; збирання та аналіз

інформації про правопорушення, що впливають на економічну безпеку держави, та визначення способів запобігання їх виникненню в майбутньому; виявлення та розслідування правопорушень, пов'язаних з отриманням та використанням міжнародної технічної допомоги тощо [6].

Незважаючи на те, що згаданий орган лише розпочав свою діяльність і знаходиться на етапі свого професійного розвитку, все ж таки є питання до нормативно-правового забезпечення його функціонування. Наразі жодна діюча норма у Законі України «Про Бюро економічної безпеки України» не заважає, наприклад, Національній поліції розслідувати несплату податків, кваліфікувавши її як злочин, передбачений статтею 190 Кримінального кодексу України (Шахрайство), або Службі безпеки України впливати на підприємців, кваліфікуючи кримінальне правопорушення за статтею 258-5 Кримінального кодексу України (Фінансування тероризму), та проводити у ході його розслідування весь комплекс заходів, передбачений Кримінальним процесуальним кодексом України і Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Тому основна мета цього закону – обмеження дій різних правоохоронних відомств по відношенню до бізнесу ще не досягнена [7].

Отже, враховуючи викладене, пропонуємо передбачити у ст. 12 Закону України «Про національну безпеку» до переліку органів складу сектору безпеки і оборони включити також і Бюро економічної безпеки України, адже саме цей орган направлений на протидію кримінальним правопорушенням економічної сфери, яка є одним із ключових елементів національної безпеки держави.

Крім цього, на нашу думку, у Законі України «Про Бюро економічної безпеки України» слід передбачити обов'язок ротації керівної ланки цього органу та механізм його проведення у відомчих правових актах, що забезпечить зниження корупційних ризиків, а також надати повноваження працівникам Бюро економічної безпеки України проводити аналіз витрат державного та місцевих бюджетів, руху внутрішньодержавних грошових потоків та фінансових ринків, як забезпечення виконання профілактичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Редакція від: 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України про Стратегію національної безпеки України: затв. Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.

3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року». Указ Президента України; Стратегія від 11.08.2021 № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.

5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ М-ва економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.

6. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.

7. Солодченко С. Які недоліки є у законопроекті щодо бюро економбезпеки: аналіз від голови податкової міліції. Клуб бухгалтерів «Дебет-Кредит». URL: <https://news.dtk.ua/law/inspections/64837-yaki-nedoliki-je-u-zakonoprojekti-shhodo-byuro-ekonombezpeki-analiz-vid-golovi-podatkovoyi-miliciji>.

Никоненко Михайло Якович,

професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ ОСОБИ ПІДОЗРЮВАНИМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Згідно ч. 1 ст. 42 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) у кримінальному провадженні підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

І так, першою підставою визнання особи підозрюваним є те, що особі в порядку, передбаченому ст. 276–278 КПК України, повідомлено про підозру.

Звернемось до ст. 276 КПК України, якою передбачено випадки повідомлення особі про підозру, що, фактично, слід визнати підставами для прийняття такого рішення.

Так, згідно ч. 1 ст. 276 КПК України, повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК України, у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України

запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

І вже, розглядаючи першу підставу визнання особи підозрюваним, а саме, коли особи у порядку, передбаченому статтями 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, зіштовхуємось із ситуацією, де, власне, йдеться про те, що повідомлення особі про підозру обов'язково здійснюється у разі її *затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення*. Тобто, тут вбачається прямий зв'язок із другою підставою визнання особи підозрюваним, визначеною ч. 1 ст. 42 КПК України – *затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення*.

Чи можливо тоді провести аналогію між названими вище положеннями і вважати, що йдеться про одне і теж? Чи слід розцінювати затримання на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення як затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення? Якщо так, то чому тоді законодавець не зазначив, що повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у разі затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. А вже підстави вважати, що особа затримується за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення могли бути досить різні і, до речі, і ті, що передбачені в пунктах 1 і 2 ч. 2 ст. 207 КПК України, і ті, що передбачені в пунктах 1 і 2 ч. 1 ст. 208 КПК України.

Спробуємо з'ясувати логіку законодавця. Швидше за все, тут зіграла свою роль така процесуальна категорія як момент затримання? Адже, відповідно до ч.1 ст. 209 КПК України, якою і визначено момент затримання особи, особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Проте, формулювання законодавця щодо затримання особи при визнанні її підозрюваним і формулювання законодавця при покладенні обов'язку здійснити повідомлення особі про підозру для визнання особи підозрюваним, між собою відрізняються.

Так, якщо в ч.1 ст. 42 КПК України вказано, що підозрюваним є особа, яка *затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення*, то в п. 1 ч.1 ст. 276 КПК України вказано, що повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у випадку *затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення*. І тут, за логікою законодавця, момент затримання значення не має, адже вказується про затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, що само по собі, ще не означає, що це і є момент затримання особи. Тут законодавець акцентує увагу на самому факту події, не зважаючи на те, коли в дійсності мав місце момент затримання особи.

Таким чином, із наведеного вбачається, що підстави для визнання особи підозрюваним у зв'язку із *затриманням особи у вчиненні кримінального правопорушення* є більш ширшими ніж підстави для повідомлення особи про підозру у випадку *затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення*. Тобто, при визнанні особи підозрюваним враховуються ще й інші обставини, що вказують на те, що особа затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, крім, власне, затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення. Адже, *затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення* є положенням, яке згадується і в переліку підстав, передбачених ст. 207 КПК України, де йдеться про законне затримання, і в переліку підстав, передбачених ст. 208 КПК України, де йдеться про затримання уповноваженою службовою особою. Проте, в названі підстави положення із наведених статей КПК України включені не повністю по тексту, а у формі витягів із них.

Так, в ч. 2 ст. 207 КПК України, де йдеться про те, що кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу, зазначено, що таке затримання можливе *при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення, а також безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні*.

В ч. 1 ст. 208 КПК України, якою визначено підстави затримання уповноваженою службовою особою, йдеться про те, що уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у конкретних випадках, які перераховуються в пунктах 1-4 зазначеної статті. В контексті висвітлюваної проблеми цікавими є випадки, що зазначені в пунктах 1 і 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, а саме: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Цікавим є те, що п. 1 ч. 2 ст. 207 КПК України і п. 1 ч. 1 ст. 208 КПК України співпадають за змістом, хоча вбачається деяка відмінність у формулюванні положень. Так, із п. 1 ч. 2 ст. 207 КПК України вбачається, що кожен має право затримати *будь-яку* особу *при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення*. А із п. 1 ч. 2 ст. 208 КПК України вбачається, що уповноважена службова особа має право затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, якщо цю особу *застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення*. Вбачається, що право затримати особу *при вчиненні або замаху на вчинення* кримінального правопорушення і право

затримати особу, якщо цю особу *застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення*, між собою за змістом дій особи, яку підозрюють, не відрізняються. Різниця вбачається лише в формулюванні законодавцем характеру дій особи, яку підозрюють і мають намір затримати. В першому випадку йдеться про кримінальне правопорушення, а в другому – про злочин.

Зрозуміло, що термін «злочин» є різновидом терміну «кримінальне правопорушення», проте, цікаво що саме законодавець вкладав в ці терміни.

Важливим є з'ясування питання чи про один і той само факт йдеться, коли вказується про визнання підозрюваним особу, яка затримана *за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення*, і коли йдеться про повідомлення особі про підозру у випадку *затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення*.

В останньому випадку законодавець все ж таки допустив невизначеність в ситуації, зазначивши, що повідомлення особі про підозру здійснюється у випадку *затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення*. Більше того, таке формулювання законодавець вважає альтернативним наступному положенню, викладеному в цьому ж само пункті 1 ч. 1 ст. 276 КПК України, яке є продовженням наведеного положення і разом з попереднім положенням сформовано як *затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення*.

Проте, тут йдеться про речі, які є несумісними. *На місці вчинення кримінального правопорушення* може знаходитись особа, яка непричетна до вчинення кримінального правопорушення, а ось що стосується затримання особи *безпосередньо після його вчинення* підкреслює той факт, що особа таке кримінальне правопорушення вчиняла. Тому, що вбачається, що затримання здійснюється після вчинення саме нею кримінального правопорушення. І, зрозуміло, що йдеться про ситуацію, коли оцінку цьому дає особа чи особи, які цю подію спостерігали. І все ж таки, було б більш точним в даному випадку формулювання підстави для повідомлення особі про підозру як *затримання особи при вчиненні кримінального правопорушення або замаху на його вчинення, а також безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні*.

Розглянемо третю підставу визнання особи підозрюваним – *особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим КПК України для вручення повідомлень*.

Уявляється, що в попередньому реченні після слів «...не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи...» варто поставити крапку. І тоді перелік підстав визнання особи

підозрюваним виглядав би досить логічним і коректним. Спробуємо це обґрунтувати.

Законодавець вказує, що вживаються заходи для вручення повідомлення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень. І тут вбачається підміна понять. Якби документ, про який йдеться, мав назву не «повідомлення про підозру», а, наприклад, «постанова», то, швидше за все, навіть і не виникало б питання про його вручення у спосіб, передбачений для вручення повідомлень.

Проте, наразі не варто зупинятись на назві документа, в якому сформовано підозріння у вчиненні кримінального правопорушення, адже це окрема тема для обговорення. Варто здійснити процесуальну оцінку дій, пов'язаних із врученням повідомлення про підозру у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Звернемось до ч. 1 ст. 111 КПК України, в якій міститься означення поняття «повідомлення у кримінальному провадженні». Так, повідомлення у кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію.

Відразу вбачається невідповідність змісту повідомлення у кримінальному провадженні взагалі і повідомлення про підозру як самостійного документа. Повідомлення про підозру виглядає як рішення у кримінальному провадженні, а не як повідомлення про прийняте рішення, як це впливає із означення повідомлення у кримінальному провадженні. І коли законодавець розцінив повідомлення про підозру як різновид повідомлення у кримінальному провадженні, то і запропонував, у наведених вище випадках, вживати заходів для його вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Так, згідно ч. 3 ст. 111 КПК України, повідомлення у кримінальному провадженні здійснюється у порядку, передбаченому главою 11 КПК України. В главі 11 КПК України йдеться про виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід. Порядок здійснення виклику у кримінальному провадженні передбачено ст. 135 КПК України.

Так, в ч. 1 ст. 135 КПК України зазначено, що особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою. А в ч. 2 ст. 135 КПК України вказується, що у разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка для передачі їй вручається під розписку дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Саме це положення законодавець і використав при формулюванні однієї із вищеназваних підстав визнання особи підозрюваним, а саме коли щодо особи складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй

внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

І саме у вжитті заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України і криється найбільша проблема.

Так, дійсно в ч. 1 ст. 278 КПК України зазначено, що письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Відповідно до закону, слідчий і прокурор є суб'єктами кримінального провадження. І, саме як уповноважені суб'єкти кримінального провадження і вправі здійснювати повідомленні особі про підозру. А якщо використовувати вищеназвані положення закону щодо вручення повістки, у разі відсутності особи, дорослому члену сім'ї особи чи іншій особі, яка з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи, то виходить, що названі особи також вправі повідомляти особі про підозру. Але ж вони не уповноважені на проведення процесуальної діяльності.

І тому, вбачається, доцільним є звернення з пропозицією про те, щоб ч. 1 ст. 178 КПК України сформулювати в наступній редакції: письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у день затримання особи або день, коли вона з'явиться добровільно.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. на 26 вересня 2022 року. Київ: Алерта, 2022. 386 с.

Пеліван Іван Сергійович,

прокурор першого відділу другого управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення Департаменту нагляду за додержанням законів органами ДБР Офісу Генерального прокурора

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ КЕРІВНИЦТВО ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ КОРУПЦІЙНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Впродовж військового стану в нашій державі до Верховної Ради подано значна кількість законопроектів, щодо внесення змін до Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу України, щодо посилення відповідальності за корупційні діяння під час дії воєнного стану та особливостей кримінального провадження у цей період.

Поняття «корупційні злочини» ґрунтується на положеннях міжнародного законодавства та зважаючи на визначення поняття «корупція».

Загалом корупційні злочини є конвенційними, їх існування визнається міжнародним кримінальним правом, зокрема:

1) про «злочини, пов'язані з корупцією» згадує Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173), що прийнята 27 січня 1999 р. у Страсбурзі та ратифікована Україною 18 жовтня 2006 року;

2) про «корупційні дії» згадує Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 174), що прийнята 4 листопада 1999 р. у Страсбурзі та ратифікована країною 16 березня 2005 року;

3) про «злочини, визнані (визначені) цією Конвенцією» згадує Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (ратифікована Україною із заявами 18 жовтня 2006 р.) [3].

Все це орієнтує на те, що імплементація терміну «корупційний злочин» у національне кримінальне законодавство є цілком обґрунтованим і необхідним кроком.

Процесуальне керівництво має певні складності у питанні, що розглядаємо й особливі способи розслідування аналізованого складу злочинів та існування правових позицій Європейського суду з прав людини оскільки в КПК України втілені нові оціночні поняття, які мають у більшості випадків багатий міжнародний досвід по їх застосуванню.

Сторона обвинувачення повинна доказати кожен елемент кримінального правопорушення поза межами розумного сумніву. Сумніви можуть виникати з доказів, відсутності доказів та характеру доказів. Як свідчить юридична практика, стороною обвинувачення не завжди надається оцінка матеріалам кримінального провадження під час досудового розслідування через новий стандарт «поза межами розумного сумніву» (справа «Бочаров проти України»).

На отримання законного (справедливого), обґрунтованого й мотивованого рішення суду впливає рівень забезпеченості прокурором законності переходу із стадії досудового розслідування до стадії судового розгляду. Сприяння у вирішенні цього надважливого завдання є шляхом розроблення практичних порад, спрямованих на вдосконалення здійснення досвідченими й професійно підготовленими прокурорами процесуального керівництва розслідуванням корупційних правопорушень. А сам факт притягнення до відповідальності винних осіб за корупційні діяння сприятиме не лише відновленню справедливості (невідворотності покарання), а й стане сильним чинником стримування для потенційних корупціонерів, стабілізації національної економіки.

Під час досудового розслідування та здійснення нагляду у формі процесуального керівництва незмінним та головним завданням повинна залишатися повнота, всебічність, неупередженість розслідування.

Вказані дії в кримінальному провадженні повинні проводитись у перші 2–3 дні після внесення відомостей до ЄРДР і не обмежувалися

допитом заявника й наданням письмового доручення оперативному підрозділу (вказівки слідчому). Першочергові зусилля мають спрямовуватись і на встановлення законності вимоги, усвідомлення особою своїх дій (умисел), направленість дій особи на отримання неправомірної вигоди (спеціальні ознаки: посадові, які визначають сферу діяльності (де саме виконуються відповідні повноваження); функціональні – ті, які визначають коло повноважень, у зв'язку з наявністю яких особа належить до службових).

Також вимагає налагодженої взаємодії та координації діяльності слідчих, співробітників оперативних підрозділів щодо ефективного використання наявної інформації для подальшого проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень даної категорії.

Підвищений рівень злочинності та її пристосованість до нових умов, вимагають специфічних й особливих заходів протидії. Одним із таких етапів є отримання письмової згоди заявника на залучення до конфіденційного співробітництва та проведення інших НСРД, складання протоколу попередження про нерозголошення відомостей досудового розслідування та винесення постанови про залучення заявника до конфіденційного співробітництва й проведення інших НСРД. Означені процесуальні документи слугують підставою для подальшого отримання в слідчого судді дозволів на проведення НСРД, насамперед на заявника. З іншого боку – запобіжним фактором блокування фігрантом розслідування корупційного діяння.

Належною організацією досудового розслідування є планування двох блоків слідчих (розшукових) та процесуальних дій. Сюди включаються види гласних і негласних слідчих (розшукових) та процесуальних дій, суб'єкти їх проведення, строки, очікувані результати та можливий механізм протидії слідству, який сформований практикою. Не завжди, як з'ясовується під час судового розгляду, в плані досудового розслідування знаходить відображення вимога про інструктування заявника. Це потрібно для запобігання в подальшому кваліфікації дій заявника, як провокація, а також відсутня інформація, на кого покладається відповідальність за організацію підготовки тих чи інших дій з чітким розподілом ролей. Як наслідок, вказані прорахунки привносяться в кримінальне провадження, які в подальшому сторона захисту використовує на свою користь.

Отже, позитивний результат діяльності прокурора як один із інструментів процесуального керівництва розслідуванням кримінальним корупційним діянням може стати прикладом невідворотності покарання, необхідного для забезпечення принципу справедливості.

Список використаних джерел

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

3. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. URL: <https://vesti.ua/uk/strana-uk/verhovnava-rada-mozhet-priravnuyat-korrupsiyu-vo-vremya-vojny-k-gosizmene>.

Піддубна Аліна Валентинівна,
доцент кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОРГАНАМИ ТА ПІДРОЗДІЛАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Належна взаємодія органів досудового розслідування під час розслідування кримінальних правопорушень з іншими органами та підрозділами є необхідною запорукою швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування кримінальних правопорушень. З 24 лютого 2022 року через повномасштабну військову агресію з боку Росії, у зв'язку з неможливістю функціонування налагодженої системи кримінального провадження в окремих регіонах країни, наша держава опинилась в ситуації необхідності адаптації законодавства до умов воєнного стану.

У зв'язку з цим, з метою впровадження особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження в умовах воєнного стану, а також реалізації повноважень органами досудового розслідування, законодавцем було прийнято низку нормативно-правових та підзаконних актів, що регулюють питання взаємодії органів і підрозділів Національної поліції з медичними, експертними установами, державними органами, органами місцевого самоврядування, волонтерськими організаціями, юридичними особами, уповноваженими органами підрозділів інших відомств.

Виходячи з викликів сьогодення, наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України та Офіса Генерального прокурора «Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України» від 09.03.2022 № 177/450/46 [2] визначено механізм взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України, порядок дій працівників закладів охорони здоров'я, бюро судово-медичної експертизи та уповноважених працівників органів та підрозділів

Національної поліції України під час перевірки обставин смерті людини під час воєнного стану на території України.

Враховуючи правила, що диктує правовий режим воєнного стану, в умовах тривалої окупації територій нашої держави, жорстоких вбивств та катувань цивільного населення, важливу роль відіграють механізми забезпечення правопорядку, швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування кримінальних правопорушень, охорони, захисту та реалізації прав, свобод і законних інтересів особи. Тому, з метою урегулювання питань щодо утримання військовополонених, забезпечення конвоювання затриманих осіб, розмінування та допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт, слідчих (розшукових) дій, збирання біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання, а також розширення переліку підстав для зупинки поліцейським транспортного засобу та його перевірки, а також перевірки водіїв та пасажирів тощо, уповноваженими на це органами розроблено ряд пропозицій до законодавчих актів та рекомендацій для практичних підрозділів.

Офісом Генерального прокурора України та Національною поліцією для практичних працівників розроблено Пам'ятки та Рекомендації щодо організаційних засад забезпечення діяльності слідчо-оперативних груп Національної поліції з документування воєнних злочинів, процесуальних та тактичних особливостей проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану, підготовки та призначення судових експертиз під час досудового розслідування воєнних злочинів. А саме:

- Алгоритм дій слідчо-оперативних груп Національної поліції на звільнених від окупації територіях з документування воєнних злочинів (на прикладі звільнених територій Київської області) [3],

- Алгоритм реагування працівників Національної поліції на події, пов'язані із обстрілами населених пунктів, унаслідок яких сталися масштабні руйнування цивільної інфраструктури, насамперед критичної, та/або значні людські втрати [4],

- Пам'ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури [5],

- Пам'ятка «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану» [6],

- Пам'ятка щодо особливостей проведення допитів потерпілих/свідків стосовно дослідження фактів сексуального насильства в умовах збройного конфлікту [7],

- Рекомендації щодо проведення огляду місця події [8], тощо.

У вищевказаних розробках, зазначаються види слідчо-оперативних груп Національної поліції з документування воєнних злочинів та невичерпний перелік органів та підрозділів, з якими взаємодіють органи досудового розслідування під час проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану, а

також чіткий алгоритм дій кожного учасника слідчо-оперативної групи Національної поліції. Зокрема, у зв'язку з документуванням воєнних злочинів, органи досудового розслідування взаємодіють з: підрозділами ДСНС, представниками Збройних Сил України, саперами та воєнізованими формуваннями територіальної оборони Збройних сил України, органами місцевого самоврядування, експертами та спеціалістами з питань застосування ракетних військ, артилерії та військової авіації (запрошуються від відповідних військових частин чи органів військового управління за необхідності визначення імовірних напрямків обстрілів, які призвели до загибелі чи поранення осіб та/або пошкодження (знищення) об'єктів, і встановлення типів озброєння, яке використовувалося для здійснення обстрілів), слідчими УСБ України, представниками ЗМІ та волонтерами.

Отже, згідно з вищевикладеним, можна зробити висновок, що процес організації та правового забезпечення взаємодії слідчих з іншими органами і підрозділами відповідає вимогам сьогодення та потребує постійного удосконалення та адаптації до умов воєнного стану. Питання, що розкриваються у даній доповіді вимагають подальшого вивчення з врахуванням постійних змін та умов воєнного стану, тому, пропоную учасникам конференції взяти участь в обговоренні піднятих проблемних питань та наданні рекомендацій для практичних працівників щодо взаємодії слідчих з іншими органами і підрозділами в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/4651-17/print#n5091>.

2. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України: наказ МВС України, МОЗУ та ОГПУ від 09.03.2022 № 177/450/46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-22#Text>.

3. Алгоритм дій слідчо-оперативних груп Національної поліції на звільнених від окупації територіях з документування воєнних злочинів (на прикладі звільнених територій Київської області). К.: Головне слідче управління Національної поліції України, 2022. 14 с.

4. Алгоритм реагування працівників Національної поліції на події, пов'язані із обстрілами населених пунктів, унаслідок яких сталися масштабні руйнування цивільної інфраструктури, насамперед критичної, та/або значні людські втрати. К.: Національна поліція України, 2022. 11 с.

5. Пам'ятка щодо особливостей організації і проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування нападів (обстрілів) на цивільне населення та об'єкти цивільної інфраструктури. Київ: Офіс Генерального Прокурора України; Тренінговий центр прокурорів України, 2022. 9 с.

URL: https://docs.google.com/document/d/1TyileSKvDjvKYtsRb6VgGRRVI2DAIn_M/edit.

6. Пам'ятка «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану». К.: Офіс Генерального Прокурора України; Тренінговий центр прокурорів України, 2022. 32 с.

7. Пам'ятка щодо особливостей проведення допитів потерпілих/свідків стосовно дослідження фактів сексуального насильства в умовах збройного конфлікту. К.: Офіс Генерального Прокурора України; Тренінговий центр прокурорів України, 2022. 13 с. URL: <https://surl.li/btvno>.

Плетенець Віктор Миколайович,
професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ДО ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В криміналістичній літературі визначається, що ефективність проведення допиту залежить від значної кількості чинників, де вік допитуваного, який не досяг повноліття визначає необхідність прийняття уповноваженою особою специфічних заходів з підготовки до його проведення.

Допиту та підготовці до нього взагалі й такої категорії, як неповнолітні зокрема було приділено значної уваги з боку значної кількості вчених. Проте існуючі дослідження науковців не враховували умови проведення допиту сформовані у зв'язку зі збройною агресією з боку РФ, у результаті якої під окупацією перебуває частина територій, на яких не можуть бути гарантовані Конституцією України права громадян. Відомості про факти сексуального, насильницького, трагічного характеру, переважно, отримуються у разі де окупації тимчасово захоплених ділянок місцевості, від евакуйованих на підконтрольну Україні територію неповнолітніх осіб.

На відсутності статистичних даних, які демонстрували б стан сексуального, насильницького, трагічного характеру в Україні, наголошують більшість дослідників. Так Бетан Маккернан у статті «Згвалтування як зброя: виявлено величезні масштаби сексуального насильства в Україні» в таблоїді The Guardian наголошує про складність усвідомлення масштабів здійснених фактів сексуального насильства [1]. Потребують уваги й попередні дослідження, проведені ООН згідно яких понад 20 % жінок з-поміж біженців та внутрішньо переміщених осіб зазнавали сексуального насильства [2]. Водночас ці дані не відображують реальної картини за вказаними та фактами трагічного характеру жертвами чи свідками яких могли стати неповнолітні. Це визначає необхідність приділення даному питанню

належної уваги з боку науковців для забезпечення практиків дієвими рекомендаціями в реалізації покладених на них функцій.

Варто відзначити, що в умовах воєнного стану в Україні [3] прояви трагічного, насильницького й сексуального характеру можуть бути пов'язані змістом однієї події. Тому й підготовка до проведення допиту за даними фактами має передбачати готовність суб'єктів розслідування до з'ясування в особи, що не досягла віку повноліття змісту зазначених, а також ще не виявлених слідством інших протиправних проявів.

Всі (100 %) проанкетовані слідчі визначили підготовку як обов'язкову складову допиту неповнолітніх свідків або постраждалих за фактами насильницького, сексуального чи трагічного характеру. При цьому пошук найбільш ефективних засобів та методів отримання відомостей має здійснюватися із врахуванням необхідності мінімізації психологічного травмування допитуваних неповнолітніх.

Допит неповнолітнього доцільно розглядати з позиції як тактичних, так і психологічних особливостей. Цим, як стверджує О. М. Процюк, переслідуються мета: 1) діагностики психічних станів осіб, які потрапили у сферу кримінального судочинства; 2) активізації їхніх дій; 3) зміни поведінки і позиції зазначених осіб; 4) одержання необхідної інформації; 5) виховання і перевиховання [4, с. 405]. Проте, визначену автором «діагностику психічних станів осіб, які потрапили у сферу кримінального судочинства» мають здійснювати фахівці відповідного профілю (переважно психологи) із визначенням готовності до участі неповнолітніх постраждалих чи свідків подій насильницького, сексуального чи трагічного характеру в проведенні допиту. Це обумовлено тим, що положення неповнолітніх, здебільшого, буде характеризуватись як особливо вразливе, що ускладнюватиме, а у ряді випадків унеможливиловатиме їх участь у проведенні допиту.

Варто відмітити, що діти дошкільного та молодшого шкільного віку без впливу дорослої особи не можуть вигадати ситуацію сексуального насильства через відсутність необхідного життєвого досвіду [5, с. 89–90]. Це необхідно враховувати в оцінці свідчень, наданих як під тиском, так і перенесення на себе сцен сексуального, насильницького чи трагічного характеру, свідком яких став неповнолітній допитуваний. Мінімізації можливості реалізації заходів тиску на відповідних учасників розслідування з одного боку та своєчасного їх виявлення з юридичною оцінкою відповідних проявів – з іншого має приділятися належна увага уповноваженими особами.

Вагомого значення може мати залучення психолога під час формування переліку та послідовності питань й тактичних прийомів в доступній для сприйняття неповнолітнім формі, з врахуванням: – вікових, інтелектуальних, емоційних та інших характеристик особистості допитуваного (схильності; інтереси, рівень розвитку; поведінку як вдома, так і відвідуваних закладах, стосунки з однолітками, побутові умови і т. ін.); – третіх осіб (батьки, близькі

родичі, авторитетні для неповнолітнього особи, педагог, лікар і т. ін.), які прийматимуть у ньому участь – часу (з ранку, по обіді, ввечері) й місця (в кабінеті слідчого, вдома, іншим місцем); – змісту подій насильницького, сексуального чи трагічного характеру постраждалими чи свідком яких став неповнолітній та ступеню їх впливу на його психіку. Ми не виключаємо й інших критеріїв, що потребують врахування під час підготовки до допиту неповнолітніх.

Час проведення допиту неповнолітніх має визначатись біологічними ритмами, найбільша активність яких, переважно притаманно для ранку. Під час обрання місця проведення допиту неповнолітнього має бути враховано таку умову, як асоціативний зв'язок із ним, що сформувався під впливом пережитих подій (позитивних або негативних). Так, не доцільно, на нашу думку, проводити допит у місці, де відбулись факти, що неповнолітнім сприймалися негативно, наприклад події насильницького, сексуального чи трагічного характеру, здійснення не зацікавленими у розслідування особами тиску на нього або близьких в його присутності і т. ін.

Доцільно критично ставитись й до можливості проведення слідчої (розшукової) дії у тому місці, до якого, у зв'язку з відтворенням змісту подій може з позитивного змінитись на негативне ставлення як неповнолітнього, так і до нього з боку осіб, котрі дізнаються обставини свідчень.

Службовий кабінет з аскетичністю інтер'єру, особливо, коли в ньому знаходяться робочі місця двох чи більше слідчих, на нашу думку, не сприятиме формуванню емоційного контакту. Наведене демонструє необхідність створення комфортних умов для неповнолітнього як до так і після його допиту з одного боку, а також досягнення слідчим мети проведення даної процесуальної дії – з іншого.

Таким чином підготовка до проведення допиту неповнолітніх є вагомою складовою результативного проведення допиту. В ході підготовки мають бути визначені місце, час, учасники допиту, тактичні прийоми, сформульований перелік та послідовність доступних для сприйняття неповнолітнім питань, що потребують з'ясування тощо. Без цього складно, а іноді неможливо отримати необхідну й достатню кількість інформації про обставини вчиненого кримінального правопорушення та надати правову оцінку.

Список використаних джерел

1. Bethan McKernan Rape as a weapon: huge scale of sexual violence inflicted in Ukraine emerges. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/03/all-wars-are-like-this-used-as-a-weapon-of-war-in-ukraine?fbclid=IwAR2LiKAcljFSRSrqUyQg7dW9chr2J7G-2mPGQBhEZfxYOImeed2oXEopGs>.

2. ООН: Понад 20% вимушених переселенців з України стверджують, що зазнавали сексуального насильства. URL: <https://www.epochtimes.com.ua/ostanni-novyny-ukrayiny/oon-ponad-20-vymushenyh-pereselenciv-z-ukrayiny-stverdzhuut-shcho-zaznavaly-seksualnogo-nasylstva-142306>.

3. Собенко Н. Воєнний стан в Україні продовжать на 90 днів. URL: <https://suspilne.media/312618-voennij-stan-v-ukraini-prodovzat-na-90-dniv/>.

4. Процюк О.М. Застосування методів психологічного впливу під час допиту неповнолітніх / О.М. Процюк // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, Серія юридична, Львів, 2013, вип.1

5. Алгоритм дій працівників Національної поліції з суб'єктами, які здійснюють заходи щодо захисту дітей, постраждалих від насильства : методичні рекомендації. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 140 с.

Погорецький Микола Миколайович,
доцент кафедри кримінального права
і кримінології Національної академії
Служби безпеки України, кандидат
юридичних наук

ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ

Чинний КПК України докорінно змінив процесуальну форму – визначений законом порядок кримінального провадження, процедуру виконання окремих процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Це, своєю чергою, зумовило зміну повноважень органів і посадових осіб, які безпосередньо беруть участь під час досудового розслідування. Одним з найнеобхідніших і найефективніших засобів отримання доказів у кримінальному провадженні, без якого не може обійтися практично жодне кримінальне провадження є тимчасовий доступ до речей і документів як один із основних заходів кримінального провадження (гл. 15, статті 160–166 КПК України).

Однією із поширених підстав для проведення тимчасового доступу до речей і документів і, особливо, у кримінальних провадженнях про тяжкі та особливо тяжкі злочини є матеріали оперативно-розшукової діяльності, використання яких за новим КПК України викликає певні складнощі.

Питання застосування заходів забезпечення кримінального провадження та тимчасового доступу до речей і документів до прийняття КПК України 2012 року в науці не досліджувалися, оскільки навіть термінологічно вони не були передбачені чинним на той час законодавством. Відтак, до 2012 року увага більшості вчених була приділена дослідженню саме заходів кримінального процесуального

примусу. Безпосередньо ж заходам забезпечення кримінального провадження після прийняття у 2012 році чинного КПК України присвячено роботи І. В. Гловюк, О. М. Бондаренка, Г. К. Кожевнікова, О. М. Миколенка, Ю. М. Мирошніченко, В. В. Назарова, М. А. Погорельського, Д. Б. Сергєєвої, О. С. Старенького, С. М. Смокова, О. Ю. Татарова, Л. Д. Удалової, О. Г. Шило, С. С. Чернявського та ін. Водночас дослідження окремих питань, присвячених розробленню наукової проблематики тимчасового доступу до речей і документів як одного із основних заходів забезпечення кримінального провадження, а також використання матеріалів ОРД як підстав для їх провадження окремо не досліджувалися, а між тим на практиці вирішення цього питання має певні труднощі, зокрема, щодо легалізації матеріалів ОРД та їх розсекречення, застосування заходів безпеки до осіб, які перебувають з оперативними підрозділами уповноважених органів на проведення оперативно-розшукової діяльності у конфіденційних стосунках, трансформації оперативно-розшукових заходів у негласні слідчі (розшукові) дії тощо, що актуалізує необхідність дослідження цього питання, на що акцентували увагу 86 % опитуваних респондентів із числа прокурорів, слідчих, детективів, адвокатів і суддів.

Результати аналізу матеріалів практики свідчить, що найчастіше з клопотаннями про тимчасовий доступ до речей і документів, у тому числі й на підставі матеріалів ОРД, звертаються слідчі Національної поліції та БЕП, рідше слідчі СБУ, ДБР, детективи НАБУ та прокуратури. При цьому в переважній більшості клопотання слідчих БЕП стосуються розкриття банківської таємниці (руху коштів по тих чи інших рахунках), вилучення установчих документів підприємств, установ, організацій. Клопотання слідчих Національної поліції можна розподілити на 2 основні групи: 1) клопотання, які стосуються розкриття інформації, що є в операторів телекомунікаційних мереж, щодо фактів з'єднань у місцях вчинення злочинів, трафіків мобільних телефонів; 2) клопотання, які стосуються витребування тих чи інших документів, речей у підприємств, установ та організацій. Останнім часом суттєво збільшилося звернення клопотаннями до слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальних провадженнях про державну зраду, у тому числі й на підставі матеріалів ОРД, слідчих СБУ та ДБР, адже як свідчать статистичні дані Офісу Генерального прокурора України на сьогодні лише ДБР розслідує вже понад одну тисячу злочинів проти основ національної безпеки, зокрема: 828 кримінальних проваджень за фактом державної зради (ст. 111 КК України), 132 кримінальних проваджень – за фактом колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України), 10 кримінальних проваджень – щодо пособників державі-агресору (ст. 111-2 ККУ). За результатами роботи ДБР на сьогодні 313 особам повідомлено про підозру у вчиненні державної зради, 70 особам повідомлено про підозру в колабораційній діяльності, понад однієї тисячі осіб перевіряється на причетність до державної зради та колабораційної

діяльності. У розшук оголошено 281 особу, до суду за цими статтями вже направлено 65 проваджень. Найбільшу кількість кримінальних проваджень про державну зраду відкрито в окупованих Російською Федерацією Донецькій, Луганській, Херсонській, Запорізькій областях.

Як свідчать результати аналізу матеріалів практики, підстави для проведення тимчасового доступу до речей і документів можуть міститися і в матеріалах ОРД, проте ці матеріали мають бути легалізованими у порядку визначеному відомчими правовими актами, враховуючи те, що їх зміст може бути предметом обговорення сторонами у судовому засіданні. У судовому засіданні може постати питання про підстави проведення відповідного оперативно-розшукового заходу, результати якого трансформувалися в матеріали ОРД як підстави для проведення тимчасового доступу до речей і документів.

Слід зазначити, що клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів – це письмове звернення сторони кримінального провадження до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час провадження судового розгляду з проханням надати можливість ознайомитися з певними речами та документами, які мають значення для встановлення обставин у кримінальному провадженні, зробити їх копії або вилучити їх (у тому числі й речові докази). До клопотання слідчого, прокурора про застосування тимчасового доступу до речей і документів додається витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, у рамках якого до слідчого судді, суду подається клопотання. Сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до будь-яких речей і документів.

Окрему проблему становить подання слідчими та прокурорами разом з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів копій документів, у тому числі витягу з ЄРДР, які належним чином або взагалі не засвідчені, що позбавляє слідчого суддю можливості пересвідчитися в ідентичності цих документів, в той час, як інформація, що в них міститься, має суттєве значення під час розгляду клопотання цієї категорії та може істотно вплинути на висновки слідчого судді.

На наш погляд, під час підготовки додатків до клопотання їх необхідно засвідчувати печаткою установи, в якій працює слідчий, надписом «згідно з оригіналом», назвою посади, особистим підписом особи, яка засвідчує копію, її ініціалів та прізвища, дати засвідчення копії. Своєю чергою, неприпустимим є використання кліше чи інших пристроїв факсимільного відтворення підпису, що створює підстави для сумніву слідчого судді та інших учасників кримінального провадження у їх достовірності.

Водночас неоднозначною є практика слідчих суддів при встановленні факту недотримання слідчими та прокурорами вимог кримінального процесуального закону стосовно оформлення

клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, оскільки в переважній більшості таких випадків слідчі судді приймають рішення про відмову в задоволенні клопотання або його часткове задоволення. У КПК не визначено, яке рішення має прийняти слідчий суддя, якщо клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів подано стороною кримінального провадження без додержання вимог ст. 160 КПК України.

Водночас існує і практика повернення таких клопотань для дооформлення, усунення недоліків тощо. Вказані повноваження слідчого судді не закріплені у КПК. У зв'язку з цим нами пропонується доповнити ст. 163 КПК положенням, відповідно до якого слідчий суддя, встановивши, що клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів подано без додержання вимог ст. 160 КПК, повертає його прокурору, про що постановляє ухвалу. При цьому підстави повернення клопотання мають бути належним чином обґрунтовані, а недоліки, які потребують усунення, такими, що могли перешкодити постановленню слідчим суддею законного та обґрунтованого рішення.

Отже, тимчасовий доступ до речей і документів є одним із заходів забезпечення кримінального провадження, за допомогою якого здійснюється отримання доказів у кримінальному провадженні. У порівнянні з аналогічною процедурою, передбаченою КПК 1960 року (виймакою), проведення тимчасового доступу до речей і документів зумовлює суттєвий перелік проблем, адже процедура його проведення не є досконалою і нерідко бюрократизує процес розкриття злочинів «по гарячих слідах». Водночас прийняття необхідних змін та доповнень до низки норм чинного КПК України, яка регулює процедуру тимчасового доступу до речей і документів, надасть змогу розв'язати проблеми, що виникають під час досудового розслідування.

Підставами для проведення тимчасового доступу до речей і документів можуть бути й матеріали ОРД за умов їх легалізації, розсекречення, застосування заходів безпеки до осіб, які перебувають з оперативними підрозділами уповноважених органів на проведення оперативно-розшукової діяльності у конфіденційних стосунках.

Список використаних джерел

1. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: *монографія*. Х.: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.

2. Погорецький М. А., Коровайко О. І. Застосування тимчасового доступу до речей і документів у кримінальних провадженнях про злочини, учинені організованими злочинними угрупованнями. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук.-практ. журн.*; Міжвід. наук.-досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. К., 2013. № 1 (29). С. 234–242.

3. Сергєєва Д. Б. Законодавче регулювання тимчасового доступу до речей та документів за новим КПК України. *Боротьба з*

організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2013. № 1. С. 250–251.

4. Сергєєва Д. Б., Старенький О. С. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для проведення тимчасового доступу до речей і документів. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 72–76.

5. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика: *монографія*; за загал. ред. д.ю.н., проф. М.А. Погорєцького. К.: Алерта, 2016. С. 230.

6. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: *Вищий спеціалізований суд; Узагальнення судової практики*. Витяг від 07.02.2020.

Попов Георгій Володимирович,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики Академії адвокатури
України, доктор юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ В ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СЕКСУАЛЬНИМ НАСИЛЬСТВОМ, ЩО ВЧИНЕНЕ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У п.п. 4, 5 Декларації ООН про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів 1974 року зауважується, що Держави, які беруть участь у збройних конфліктах, військових операціях на іноземних територіях або у військових операціях на територіях, що все ще знаходяться під колоніальним пануванням, повинні вживати всіх зусиль для того, щоб уберегти жінок та дітей від руйнівних наслідків війни.

Повинні бути вжиті всі необхідні кроки, щоб домогтися заборони таких заходів, як переслідування, катування, каральні заходи, принизливе поводження та насильство, зокрема проти тієї частини цивільного населення, яку становлять жінки та діти.

Усі форми репресій та жорстокого, нелюдського поводження з жінками та дітьми, включаючи ув'язнення, тортури, розстріли, масові арешти, колективні покарання, руйнування житла та насильницьке вигнання з місць проживання, що здійснюються воюючими сторонами під час військових операцій або на окупованих вважаються злочинними [1].

У ч.ч. 1, 2 ст. 27 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 року закріплено, що особи, які перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід ставитися гуманно й

захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу.

Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від звалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність [2].

У розділі 10 «Види доказів сексуального насильства» Міжнародного протоколу із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті» всі докази в зазначеній категорії проваджень розділяються на чотири групи: свідчення свідків; документальні докази; електронні докази; фізичні докази (зокрема судово-медичні докази).

У багатьох ситуаціях може не бути жодних документальних, фізичних чи електронних доказів, які вдалося зібрати щодо злочинів, – через те, що злочини та правопорушення було скоєно давно; через псування або підробку доказів; через нестачу медичних послуг у ситуації масових звірств; через інші фактори. Доволі часто свідчення – єдина доступна форма доказу актів сексуального насильства і це основна причина, через яку в цьому Протоколі робиться значний акцент на техніках проведення інтерв'ю. Проте інші форми доказів все ще можуть бути доступними для встановлення спільних елементів та видів відповідальності [3].

Здійснюючи збір доказів у провадженнях щодо сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом, слід враховувати перепони, які можуть стати на заваді під час:

- огляду місця події. Виходячи з об'єктивних обставин, дістатися та здійснити огляд місця події може бути неможливо через його знищення, розташування на тимчасово окупованій території чи в зоні бойових дій;

- допиту свідків і потерпілих. Місце перебування свідків може бути невідомим або ж вони можуть перебувати за межами доступу (виїхати за кордон або в іншу місцевість).

Крім того, потерпіла особа може перебувати у пригніченому стані, відмовитися від надання свідчень через зневіру в те, що кривдника буде покарано, або ж через те, що боїться його помсти. Наприклад, допит неповнолітніх або малолітніх потерпілих та свідків може бути ускладнений через неможливість виконати вимоги ст. 226 КПК України і застосувати методику «Зелена кімната»;

- зняття показань технічних приладів і технічних засобів, які мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису;

- отримання зразків для експертизи. Так, із моменту вчинення сексуального насильства може пройти тривалий час, у зв'язку з чим, зокрема сліди біологічного походження можуть бути знищені.

Отримання біологічних зразків у підозрюваних осіб у вказаній категорії кримінальних проваджень може бути ускладнене через

неможливість встановлення їхнього місця перебування чи фізичної доступності до них;

– проведення експертиз. За об'єктивних обставин можуть бути відсутні можливості, щоб дістатися експертних установ.

Здійсненню досудового розслідування у наведеній категорії проваджень сприяють чинні в Україні державні та недержавні інституції, які тримають бази даних, де накопичуються матеріали, що можуть стати свідченнями насильства, скоєного в умовах збройного конфлікту. До таких, зокрема відносяться: портал «Українсько-російська війна: докази» Міністерства юстиції України; Департамент документування воєнних злочинів Української Гельсінської спілки з прав людини; ГО «Докудейз» (архів війни) тощо.

Список використаних джерел

1. Декларація ООН про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів 1974 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/armed.shtml.

2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

3. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. Краща практика документування сексуального насильства як злочину або порушення міжнародного права. 2-ге видання, березень 2017. URL: https://womenua.today/UWC-library/unwomen/37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf.

Попович Мирослав Вікторович,

завідувач криміналістичної лабораторії
ім. Ганса Гросса Чернівецького
національного університету ім. Юрія
Федьковича

ПИТАННЯ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС ДІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ

Пріоритетним завданням політики держави в усі часи є і буде захист і забезпечення прав неповнолітніх з метою їх належного фізичного, психологічного, психічного та соціального розвитку.

В ці складні для України буремні часи, на жаль, такий захист не завжди дієвий і кількість кримінальних правопорушень проти неповнолітніх не зменшується. Більше того, до проявів злочинності, що існували внутрішньо в Україні, додаються ще протиправні дії ззовні. Таким чином, правоохоронні органи змушені розмежовувати дані категорії з метою встановлення фактів та обставин, що реально впливали на скоєння кримінальних правопорушень та відповідного суб'єкта їх вчинення. Це питання виявляється не з простих, оскільки

ускладнюються тим, що часто лише потерпілий неповнолітній може надати інформацію, що може стати доказовою.

Ми зазначали раніше в своїх роботах, що особливе місце у поновленні порушених прав неповнолітнього займає досудове розслідування, яке передбачає допит окремих учасників кримінального провадження, у тому числі потерпілих. Інформація, отримана в межах досудового розслідування під час допиту потерпілих, є надзвичайно важливою, оскільки саме потерпілі можуть найточніше охарактеризувати вчинення злочину, вказати обставини, що супроводжували його вчинення, встановити підозрюваних, навіть взявши до уваги їх особливий стан. Хоча і існує чіткий механізм допиту потерпілих і свідків, до неповнолітніх не можна застосовувати ті самі методи допиту, що й до дорослих, оскільки з неповнолітніми потрібно поводитися по-іншому, враховуючи їх вік і різницю в розвитку [1, с. 487].

В свою чергу, очевидним є й той факт, що «складність та значущість даної слідчої (розшукової) дії вимагає його вивчення... щодо, в першу чергу, потерпілого» [2, с. 86].

І як результат розуміння кожним слідчим (який працює з дітьми) своєї високої ролі, що була довірена йому суспільством – є впровадження в кримінальний процес таких елементів допиту, що сприяли б звільненню від уяви конкретної дитини про те, що вона жертва. Уява дитини над всіма чуттями носить об'ємлюючий характер. Тож, вирішальним під час роботи слідчого з уявою дитини-жертви є виміщення болю дитини, наприклад, на демонстраційних ляльках [3, с. 248].

Незважаючи на законодавчу регламентацію тактики та методів допиту неповнолітніх потерпілих на досудовому провадженні як у міжнародному, так і в національному законодавстві, практичне проведення цієї слідчої (розшукової) дії має низку недосконалостей або прогалин, що негативно впливає як на неповнолітніх, так і на результати кримінального провадження. Зокрема, це стосується неточності або декларативності положень. Це, в свою чергу, створює перешкоди для процесуальної практики допиту неповнолітніх потерпілих у досудовому провадженні.

За даними проведеного нами дослідження, 47 % слідчих підтвердили, що мають місце надання доручень оперативним співробітникам про проведення допиту неповнолітніх. І хоча більшість респондентів акцентує увагу на тому, що доручення стосувалися допиту неповнолітніх-свідків, нами активно відстоюється позиція про те, що під час досудового розслідування допит неповнолітніх не може бути доручено оперативним співробітникам, оскільки це протирічить моральним вимогам. Допитом неповнолітніх повинні займатися висококваліфіковані спеціалісти, які пройшли відповідну підготовку/перекваліфікацію, зокрема, по віковій дитячій психології. На наше переконання, оперативний співробітник більш

результативний під час оперативно-розшукових заходів, що спрямовуються на з'ясування кола суб'єктів, які могли б щось знати про скоєне кримінальне правопорушення.

Разом з тим, відповідно до ч. 11 ст. 615. «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану» [4] допит неповнолітніх набуває нових рис та особливостей. І постає питання в тому, чи не протирічить новим впровадженням реформам норма згаданої статті? Наприклад, програма «Барнахус» та «Барнахус +» [5] поцілена на використання ідей, що є дружніми до дитини, на використання психотерапії, залучення психологів в одному центрі надання допомоги. Згодом, будемо бачити, але в умовах воєнного стану очевидним є необхідність залучення кваліфікованих психологів до проведення допитів, розробленні за їх участю методичних рекомендацій, що сприяли б кращій роботі органів досудового розслідування з урахуванням інтересів неповнолітніх і розумінням, що завдання кримінального провадження не можуть бути вирішені за рахунок допиту неповнолітніх потерпілих, якщо це шкодить або може спричинити шкоду їх моральному стану.

Список використаних джерел

1. Olga Y. Guseva, Myroslav Popovych, Oksana V. Melnyk, Mykhailo V. Huzela. Features of Interrogation of Minor Victims in Pre-Trial Investigation Features of Interrogation of Minor Victims in Pre-Trial Investigation. Особливості допиту неповнолітніх потерпілих у досудовому розслідуванні. *CUESTIONES POLITICAS*. 2021. Vol. 39 Núm. 70 (October). URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/36866/39845>.

2. Мельник О., Попович М. Чи можлива психотерапія під час допиту неповнолітнього потерпілого? *KELM. Knowledge. Education, Law, Management*. 2022. № 1. С. 84–89. (Республіка Польща).

3. Попович М. В. Дитиноцентризм як засада кримінального провадження. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, шляхи їх вирішення*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.). Київ, 2020. С. 246–249.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Модель «Барнахус»: загальна характеристика і впровадження в Україні: зб. матеріалів із впровадження моделі «Барнахус» в Україні / ЮНІСЕФ Україна ; Міжвідом. координаційна рада з питань правосуддя щодо неповнолітніх. Київ, 2021. 52 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/model-barnahus-implementation-ukraine>.

Рожнова Вікторія Василівна,
начальник відділу розвитку напрямів
кримінальної політики управління
стратегічного планування Департаменту
кримінальної політики та захисту інвестицій
Офісу Генерального прокурора, кандидат
юридичних наук, доцент

ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ДІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ

З 2014 року в Україні триває збройна агресія російської федерації, яка з 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабну. Україна стикнулася із ситуацією, що створює особливі умови для діяльності органів державної влади, правоохоронних органів та більшості державних і суспільних інституцій, а обмеження прав і законних інтересів осіб стає вимушеною необхідністю для подолання її наслідків та нормалізації життєво важливих сфер. У таких умовах вирішується складне питання щодо забезпечення розумного балансу державних та суспільних інтересів і створення гарантій прав і законних інтересів особи як найвищої соціальної цінності в умовах їх вимушеного обмеження [1, с. 5].

Вихідним фактором впливу на кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів є специфіка нормативного регулювання цього процесу. Разом із нормами, характерними для регулювання правовідносин в умовах нормальної життєдіяльності, до нормативної компоненти правового регулювання включаються надзвичайні закони. Вони встановлюють не тільки специфічні засоби та механізми правового регулювання, але й мають свою специфіку щодо дії у просторі, часі та за колом осіб [1, с. 5].

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України у разі введення воєнного стану та якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245–248, 250 та 294 цього Кодексу, – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором.

Рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді.

Варто зауважити, що назва ст. 615 КПК України, як і розділу IX-1 КПК України, від моменту доповнення ними КПК України (Законом України від 12.08.2014 № 1631-VII) зазнавала неодноразових змін (згідно із Законами України від 27.04.2021 № 1422-IX; від 15.03.2022 № 2125-IX, від 14.04.2022 № 2201-IX) і на цей час має назву «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану». Таким чином, законодавець акцентувався на специфіці

кримінальної процесуальної діяльності в умовах саме цього особливого правового режиму.

Серед повноважень слідчого судді, що делеговані п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України керівнику відповідного органу прокуратури, – розгляд і вирішення клопотання прокурора або клопотання слідчого, погодженого з прокурором, про тимчасовий доступ до речей і документів (статті 163, 164 КПК України).

При цьому, зважаючи на відсутність обумовлень, об'єктами тимчасового доступу у цьому випадку є будь-які речі і документи відповідно до положень статей 159–162 КПК України, зокрема речі і документи, які містять охоронювану законом таємницю (ст. 162 КПК України).

У зв'язку із низкою факторів, характерних для режиму не лише воєнного, а й надзвичайного стану: відсутність доступу до певних територій, територіальне переміщення органів державної влади, у тому числі, судових органів, організаційно-територіальні та інші зміни у роботі органів досудового розслідування, прокуратури, судів, інших органів і установ, необхідність оперативного отримання органом досудового розслідування відомостей, що можуть бути втрачені, знищені або змінені зі шкідливим часом, можуть виникнути ситуації, за яких звернення до слідчого судді, зокрема з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять інформацію певного виду, а також його розгляд слідчим суддею у розумні строки стають об'єктивно неможливими.

Відтак, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» від 15 березня 2022 року № 2137-IX Розділ XI «Перехідні положення» КПК України доповнено пунктом 20-7 такого змісту: «під час дії надзвичайного або воєнного стану на території України тимчасовий доступ до речей і документів, визначених у пунктах 2, 5, 7, 8 частини першої статті 162 цього Кодексу, здійснюється на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури».

Отже, дія цієї норми обумовлюється введенням не лише воєнного, а й надзвичайного стану на території України та поширюється на окремі чітко визначені види охоронюваної законом таємниці (п. 2, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК України).

Окрім того, на відміну від положень п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України (відповідно до яких рішення про тимчасовий доступ до речей і документів приймає керівник органу прокуратури у формі постанови з обов'язковим обґрунтуванням правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді), рішення про тимчасовий доступ до речей і документів в порядку п. 20-7 Розділу XI «Перехідні положення» КПК України приймає прокурор у формі постанови, яка підлягає погодженню з керівником прокуратури, і не потребує додаткового

обґрунтування правомірності здійснення прокурором повноважень слідчого судді, окрім дії надзвичайного або воєнного стану на території України.

Вищевикладене дає підстави для висновку про те, що наряду із загальним порядком здійснення тимчасового доступу до речей і документів на підставі ухвали слідчого судді, суду (ч. 2 ст. 159 КПК України), кримінальним процесуальним законом передбачено спеціальні порядки здійснення тимчасового доступу до речей і документів:

- на підставі постанови керівника органу прокуратури у разі введення воєнного стану та відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею відповідних повноважень (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України);

- на підставі постанови прокурора, погодженої з керівником прокуратури, під час дії надзвичайного або воєнного стану на території України щодо речей і документів, визначених у пунктах 2, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК України (п. 20-7 Розділу XI «Перехідні положення» КПК України).

Відповідно до правил нормопроєктування та юридичної техніки прикінцеві та перехідні положення закону є необхідним елементом закону та відіграють окрему функцію в забезпеченні його якості.

До розділу «Перехідні положення» можуть включатися положення, які в науковій літературі виділяють в окремі групи: перехідні положення, тимчасові положення та застережні положення. Перехідне положення врегульовує перехід від одного режиму до іншого, тимчасове положення має обмежений строк дії, який закінчиться. Залежно від контексту перехідне положення може бути одночасно тимчасовим, але не обов'язково буде таким.

Як відомо, для визначення дії нормативно-правового акта у часі необхідно встановити, серед іншого, наявність або відсутність у новоприйнятому нормативно-правовому акті порядку та строків набрання ним чинності в цілому та/або окремих його положень, а також особливості застосування нормативно-правового акта у певний період часу.

Розділ XI «Перехідні положення» КПК України було доповнено пунктом 20-7 Законом України від 15.03.2022 № 2137-IX, який набрав чинності 22.03.2022.

Виходячи зі змісту п. 20-7 Розділу XI «Перехідні положення» КПК України, його дія поширюється на відносини у сфері тимчасового доступу до речей і документів, визначених у п. 2, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК України, у період дії надзвичайного або воєнного стану на території України.

До теперішнього часу цей пункт жодним законом України не скасовувався, будь-які зміни до його положень жодним законом України не вносились.

Виходячи з викладеного, можна дійти висновку, що визнання тимчасового характеру дії п. 20-7 Розділу XI «Перехідні положення»

КПК України, обумовленого внесенням змін до ст. 615 КПК України, зокрема Законом України від 14.04.2022 № 2201-IX, що набрав чинності 01.05.2022 [2], не враховує темпоральну дію цього пункту, а також того факту, що на момент його прийняття (15.03.2022) відповідні положення п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України (виконання повноважень, передбачених статтями 163, 164 КПК України) діяли в редакції, яка з прийняттям Закону України від 14.04.2022 № 2201-IX змін не зазнала.

Разом із тим, у Єдиному державному реєстрі судових рішень наявні ухвали слідчих суддів, які демонструють різні підходи до вирішення питання про застосування тимчасового доступу до речей і документів під час дії надзвичайного або воєнного стану.

Так, в одних випадках слідчі судді з посиланням на положення п. 20-7 Розділу XI «Перехідні положення» КПК України відмовляють у наданні тимчасового доступу до речей і документів, визначених у пунктах 2, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК України, або повертають відповідні клопотання стороні кримінального провадження [3; 4 та ін.], в інших – дотримуються іншої правової позиції [5 та ін.].

Зважаючи на встановлену різну практику застосування судами норм ст. 615 та п. 20-7 Розділу XI «Перехідні положення» КПК України щодо здійснення у кримінальному провадженні тимчасового доступу до речей і документів в умовах надзвичайного або воєнного стану (зокрема), актуальним стає питання забезпечення єдності судової практики, яка є одним із фундаментальних аспектів верховенства права.

Список використаних джерел

1. Гловок І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 58 с. URL: <https://www.academia.edu/78447702>.

2. Процесуальні аспекти: проблемні питання досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного стану. Верховний Суд : офіційний вебпортал. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1295799/>.

3. Ухвала слідчого судді Дарницького районного суду м. Києва від 08.07.2022 у справі № 753/6787/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105152339>.

4. Ухвала слідчого судді Вінницького міського суду Вінницької області від 09.08.2022 у справі № 127/16629/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105702822>.

5. Ухвала слідчого судді Придніпровського районного суду м. Черкаси від 12.08.2022 у справі № 711/3750/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105708159>.

Самодін Артем Володимирович,
старший слідчий в особливо важливих
справах Головного слідчого управління
Національної поліції України, кандидат
юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблематика проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану обумовлюється суттєвою зміною організації роботи слідчих підрозділів Національної поліції України, перш за все тих областей на яких ведуться або велись бойові дії, проведенням слідчих (розшукових) дій, у тому числі невідкладних, в умовах систематичних обстрілів території обслуговування, сигналів цивільної оборони «повітряна тривога», екстрених відключень електроенергії, масової міграції населення в середині країни та за її межі, порушенням координації взаємодії (особливо у перші місяці активних бойових дій) правоохоронних та судових органів й органів прокуратури, знищення та пошкодження інфраструктурних об'єктів державних установ, а також зміною ustalених засад роботи останніх.

У зв'язку із введенням в нашій країні воєнного стану, було внесено й низку змін до чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України), які не лише закріпили кримінальну відповідальність за вчинення таких діянь, як наприклад, «Колабораційна діяльність» (ст. 111¹ КК України), «Пособництво державі-агресору» (ст. 111² КК України), а й суттєво посилили кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень корисливо-насильницької спрямованості, наприклад, таких як крадіжки, грабежі, розбої та вимагання (поява кваліфікуючої ознаки як вчинення діяння в умовах воєнного стану).

Так, наприклад, якщо вчинена до 07.03.2022 типова крадіжка без кваліфікуючих ознак розслідувалась в межах кримінального провадження за ч. 1 ст. 185 КК України у формі дізнання, то після внесення вказаних змін до КК України такі діяння (якщо не ведеться мова про виявлення кримінального правопорушення, яке було вчинено до 07.03.2022 або ж внесення щодо нього відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за рішенням суду) розслідуються у формі досудового слідства у строки визначені кримінальним процесуальним законодавством. Вказане зумовило збільшення навантаження на слідчі підрозділи НП України.

Незважаючи посилену увагу законодавця на проблематику проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану та окреслених вище реалій роботи органів досудового розслідування, внесені зміни в Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України), зокрема ті що стосуються особливостей проведення слідчих (розшукових) дій, на сьогодні повністю не вирішують

практичних проблем проведення огляду (місця події, транспортних засобів), допиту свідків та потерпілих (особливо тих, які перебувають в лавах ЗСУ, підрозділах територіальної оборони, змінили своє місце проживання в межах території України або виїхали закордон), обшуку житла або іншого володіння особи та подальшої легалізації його результатів, слідчого експерименту (наприклад, у випадках коли місцем події є територія на якій ведуться бойові дії, або ж велись бойові дії, та які зазнали змін в наслідок руйнувань об'єктів цивільної інфраструктури, а проведення слідчого експерименту є обов'язковим відповідно до методики розслідування кримінального правопорушення (наприклад, в кримінальних провадженнях розпочатих за ст. 286 КК України за фактами порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами).

Разом із цим, зміни, внесені до ст. 615 КПК України, щодо спрощення процедури проведення процесуальних дій у період воєнного стану вирішує лише низку проблем, з якими сьогодні стикаються підрозділи досудового розслідування.

Зокрема, передбачено, що процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин. Водночас, за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій.

В цьому випадку, законодавець не визначає важливу умову, щодо складання протоколу слідчої (розшукової) дії, адже ч. 5 ст. 104 КПК України визначено, що протокол підписують всі учасники, які брали участь у проведенні процесуальної дії. У свою чергу, можливі випадки коли окремі учасники слідчої (розшукової) дії в силу різних обставин не можуть прибути до органу досудового розслідування, або ж слідчий за певних причин не може встановити їхнє дійсне місце перебування та запросити для підписання протоколу.

Так, як визначає законодавець у ст.615 КПК України, під час проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понять є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понять. В цьому випадку, нажаль не ведеться мова про інших учасників кримінального провадження, перелік яких наведено у ч. 1 ст. 236 КПК України, частина яких «можуть бути запрошені» до проведення цієї слідчої (розшукової) дії (потерпілий, підозрюваний, захисник,

представник та інші учасники кримінального провадження, наприклад, спеціаліст).

У свою чергу, вказаною нормою передбачено й обов'язок слідчого вжити належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені, а також незалежно від стадії цієї слідчої дії слідчий зобов'язаний допустити на місце його проведення захисника чи адвоката.

Існують й проблеми практичної реалізації отримання дозволу (задоволення клопотань слідчими суддями) на проведення негласних слідчих (розшукових) дій у зв'язку із змінами дислокації, території обслуговування, переваженістю окремих ланок судової системи.

Органи досудового розслідування систематично стикаються й з проблемою, яка пов'язана із необхідністю реалізації ухвал слідчих суддів про тимчасовий доступ до речей та документів виключно за місцем офіційної реєстрації окремих юридичних осіб.

Так, наприклад, отримання відомостей які містяться в електронних інформаційних системах, комп'ютерних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку тощо, які перебувають у володінні операторів мобільного зв'язку відбувається виключно в м. Києві. Крім цього, вказані ухвали операторами мобільного зв'язку не завжди виконуються своєчасно, у межах визначених строків.

Вказане створює, суттєві перепони для реалізації завдань кримінального провадження щодо швидкого проведення досудового розслідування. Адже, слідчі (у тому числі співробітники оперативних підрозділів інших регіонів України) зобов'язані витратити подекуди чималий час для фактичної реалізації вказаних ухвал (наприклад, під час розслідування кримінальних правопорушень корисливо насильницької спрямованості, а зокрема кваліфікованих шахрайств). Подекуди така несприятлива ситуація створює необхідність неодноразово звертатись до суду для отримання вказаного дозволу.

Існують й інші практичні проблеми реалізації приписів законодавця в контексті інституту слідчих (розшукових) дій, особливо тих, проведення яких є обов'язковим відповідно до усталених методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. на 26 вересня 2022 року. Київ: Алерта, 2022. 386 с.

Селюк Анатолій Васильович,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики Навчально-наукового
гуманітарного інституту Національної
академії Служби безпеки України

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ДОРУЧЕНЬ СЛІДЧОГО

Досудове розслідування злочинів має свою організаційно-тактичну сутність і встановлений законом порядок отримання та використання доказової інформації. Такою ж специфікою різняться і діяльність оперативних підрозділів, які виявлять злочини та надають допомогу слідчим в їх розслідуванні. Очевидно, що одному слідчому особливо в умовах воєнного стану розкрити злочини практично не під силу, да і сама форма досудового розслідування в нинішній час прийняла колективний характер, тобто розслідування складних злочинів, здійснюється групою слідчих, до цього залучаються оперативні підрозділи, спеціалісти відповідних областей.

Щодо порядку залучення співробітників оперативних підрозділів до розслідування кримінальних проваджень, то це питання кримінальний процесуальний закон чітко не регламентує. Так, у п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України вказано, що слідчий уповноважений доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, проте процесуальний порядок прийняття такого рішення не розкривається, на відміну від доручення слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій іншому органу досудового розслідування, яке відповідно до ч. 6 ст. 218 КПК України оформляється постановою [1].

Так, в дорученні слідчого оперативному підрозділу не передбачається формулювання завдань, які мають бути вирішені при проведенні слідчих (розшукових) дій, не встановлюються строки, обсяги та порядок їх виконання. Ст. 41 КПК України лише визначає, що оперативні підрозділи: здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, користуючись повноваженнями слідчого. При цьому забороняє оперативним підрозділам здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Проведення оперативними підрозділами слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні за дорученням слідчого, дізнавача, прокурора передбачено також у ч. 4 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Виконання письмових доручень щодо проведення таких дій, наданих слідчим, дізнавачем, прокурором у межах компетенції та в установленому порядку, є обов'язковим. Цією ж статтею Закону України про ОРД (п. 2 ст.7) на оперативні підрозділи покладено обов'язок виконувати письмові

доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді, суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативних-розшукових заходів [2].

Слід також зазначити, що відповідно до параграфу 2 глави 3 КПК України, оперативні підрозділи законодавець відносить до сторони обвинувачення поряд з прокурором, органами досудового розслідування і слідчим. У той же час, у п. 19 ст. 3 цього Кодексу визначено, що сторонами кримінального провадження з боку обвинувачення є слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених цим Кодексом. Оперативних підрозділів і їх співробітників у цьому переліку не має. Тож існує певна законодавча розбіжність, яка дозволяє дійти висновку, що співробітник оперативного підрозділу не є стороною кримінального провадження.

Неоднозначним залишається і питання, чи є оперативний підрозділ суб'єктом доказування в кримінальному провадженні. Так, відповідно до ч. 1 ст. 93 КПК України, збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, у порядку, передбаченому цим Кодексом. В частині 2 цієї ж статті КПК України вказується, що сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, витребування й отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом.

Отже, відносячи оперативний підрозділ до сторони обвинувачення кримінальний процесуальний закон позбавляє його співробітників права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за дорученням слідчого, крім проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій, не визнає їх стороною та учасниками кримінального провадження (п.п. 19, 25 ст. 3 КПК), а тому вони не є суб'єктами доказування.

Збирання доказів у кримінальному провадженні має здійснюватися лише тими способами та в тих формах, які встановлені нормами КПК України. Компетенція слідчих та оперативних підрозділів не повинна виходити за межі повноважень, встановлених законодавством. Саме суворе дотримання таких норм є запорукою можливості використання отриманих фактичних даних в якості належних, допустимих та достовірних доказів, з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

Таким чином, проведення слідчих (розшукових) дій, як спосіб збирання доказів, є прерогативою слідчого та прокурора. Це витікає із вимог закону, зокрема, ч. 2 ст. 38 КПК України, де передбачено, що

досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноособово або слідчою групою. Крім того, відповідно до ст. 92 КПК України, обов'язок доказування обставин, передбачених ст. 91 цього Кодексу, покладається виключно на слідчого, прокурора та в установлених цим Кодексом випадках – на потерпілого.

Підводячи підсумок викладеному, слід зазначити, що чинний КПК України суттєво трансформував кримінальну процесуальну діяльність, зокрема, і щодо взаємодії слідчих із оперативними підрозділами. Разом з тим, механізм реалізації доручень слідчого, прокурора оперативним підрозділам чітко не регламентований, між окремими нормами кримінального процесуального закону є розбіжності, тому актуальним залишається питання вдосконалення організаційних та правових засад досудового розслідування шляхом внесення відповідних змін та доповнень в положення КПК України та відомчі нормативні акти.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-17. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T124651?an=5941>.

2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» // Верховна Рада України; Закон від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>.

Середюк Віталій Юрійович,

начальник територіального сервісного центру № 8049 регіонального сервісного центру ГСЦ МВС в м. Києві (філія ГСЦ МВС), кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ ТЛУМАЧЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Принцип верховенства права нерозривно пов'язаний з правами людини. Верховенство права є своєрідним механізмом втілення прав людини в життя. Такий нерозривний зв'язок повною мірою визнавано державами-членами з часу прийняття ООН Загальної декларації прав людини в 1948 році. Крім того, захист прав людини є одним із шести базових критеріїв верховенства права, який затверджено у документі Венеційської комісії «Rule of Law Checklist».

Відповідно до статей 8, 129, 147 Конституції України [1] в Україні визнається і діє принцип верховенства права, який вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність. Зокрема закони за змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. З точки зору верховенства права як конституційного принципу право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й

інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Зазначені елементи об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою відобразилася в Конституції України [2, с. 54–55].

Україна визнана правовою державою (ст. 1 Конституції України), а принцип верховенства права знаходиться на першому місці в ієрархії юридичних регуляторів суспільних відносин (ч. 1 ст. 8). Зазначений принцип виноситься за межі правила про ієрархію нормативно-правових актів (далі – НПА) та має перевагу під час правозастосування перед нормами права, встановленими законами й підзаконними НПА [3, с. 93].

Властивості, втілені у понятті «верховенство права», були предметом дискусій упродовж багатьох століть, починаючи від античних часів. Платон зазначав: «Закон є хазяїном уряду, а уряд є його рабом». Сучасне розуміння поняття «верховенство права» запровадив, зокрема, британський правник-конституціоналіст, професор А. В. Дайсі у своїй праці *«Introduction to the Study of the Law of the Constitution»* (1885). Дайсі вважав, що існує два принципи, властивих британській конституції. Перший, основний принцип – це суверенітет (верховенство) парламенту (в такий спосіб було закріплено поняття представницької влади як основної характеристики демократичної держави). Другим принципом, який стримував перший (але в контексті Об'єднаного Королівства не міг переважати над першим), було верховенство права [4, с. 169].

Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенцію) та протоколи до неї, держава передусім зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції та цих протоколах. У пункті 1 частини першої Закону України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р., на підставі якого відбулася ратифікація Конвенції та окремих протоколів до неї, зазначено, що: «Україна повністю визнає на своїй території [...] щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції» [5, с. 6].

Таке законодавче визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції, зумовлює вивчення практики ЄСПЛ та застосування національного законодавства з урахуванням позиції ЄСПЛ, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень Конвенції. Окрім того, стаття 17 Закону України № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (з подальшими змінами) передбачає застосування судами Конвенції та практики ЄСПЛ як джерела права, а стаття 18 цього Закону визначає порядок посилання на Конвенцію та практику Суду. При цьому варто

зауважити, що йдеться саме про «практику Суду» у значенні, розкритому у статті 1 цього Закону, тобто практику ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини, а не лише про рішення щодо України [5, с. 6].

Захист прав людини є одним із шести базових критеріїв верховенства права, який затверджено у документі Венеційської комісії «Rule of Law Checklist». Крім нього ще подано такі елементи як: законність; юридична визначеність; заборона свавілля; доступ до правосуддя; недискримінація та рівність перед законом [4, с. 177].

Право не слід ототожнювати із законом, який іноді може бути й неконституційним, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. «Виходячи зі змісту частини першої статті 8 Конституції України, охоронюваний законом інтерес перебуває під захистом не тільки закону, а й об'єктивного права у цілому, що панує у суспільстві, зокрема справедливості, оскільки інтерес у вузькому розумінні зумовлюється загальним змістом такого права і є його складовою. Одним з проявів верховенства права, – підкреслюється в підпункті 4.1. Рішення Конституційного Суду України у справі про призначення судом більш м'якого покарання від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004, – є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства» [6].

Тлумачення принципу верховенства права відбувається у процесі формування практики ЄСПЛ, зокрема у рішенні від 10 грудня 2009 року (справа «Михайлюк та Петров проти України») (Mikhaulyuk and Petrov v. Ukraine, заява № 11932/02)), у рішенні від 19 лютого 2009 року (справа «Христов проти України») (Khristov v. Ukraine, заява № 24465/04)), рішенні від 9 червня 2011 року (справа «Желтяков проти України») (Zheltyakov v. Ukraine, заява № 4994/04)). У зазначених рішеннях ЄСПЛ принцип верховенства права характеризується з точки зору якості закону та юридичної визначеності.

Так, у пункті 25 рішення у справі «Михайлюк та Петров проти України»: «Суд нагадує, що вираз "згідно із законом" насамперед вимагає, щоб оскаржуване втручання мало певну підставу в національному законодавстві; він також стосується якості відповідного законодавства і вимагає, щоб воно було доступне відповідній особі, яка, крім того, повинна передбачати його наслідки для себе, а також це законодавство повинно відповідати принципу верховенства права» [7].

У пункті 33 рішення у справі «Христов проти України» та пункті 42 рішення у справі «Желтяков проти України»: «Суд повторює, що право на справедливий розгляд судом, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, повинно тлумачитися в контексті Преамбули Конвенції, яка, серед іншого, проголошує верховенство права як частину спільного спадку Договірних Держав. Одним із

основоположних аспектів верховенства права є принцип юридичної визначеності, який, *inter alia*, вимагає, щоб, коли суди остаточно вирішили питання, їхнє рішення не ставилося під сумнів» [8; 9].

Таким чином, верховенство права характеризується тим, що не обмежується лише законодавством як однією з його форм. Верховенство права охоплює ще й такі соціальні регулятори, як норми моралі, традиції, звичаї, які сформувалися історично разом із культурними досягненнями людства. Зауважмо, що зазначені ознаки верховенства права перебувають у поєднанні з якістю права.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України, 1996. № 30. ст. 141.

2. Кичун В. І., Онищук І. І. Конституціоналізм як зміст механізму застосування Конституції України. Вісник Конституційного Суду України, 2021 (5). С. 50–58.

3. Онищук І. І. Правовий моніторинг: проблеми методології, теорії та практики: монографія. Івано-Франківськ – Дрогобич: Коло, 2017. 512 с.

4. Європейська Комісія «За демократію через право» (Венеційська Комісія. Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року) / пер. на укр. С. Головатий // Право України, 2011. №10. С. 168–184.

5. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004.

7. Європейський суд з прав людини: Рішення у справі «Михайлюк та Петров проти України» (Заява № 11932/02). Страсбург, 10 груд. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_500#Text.

8. Європейський суд з прав людини: Рішення у справі «Христов проти України» (Заява №24465/04). Страсбург, 19 лютого 2009 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_443#Text.

9. Європейський суд з прав людини: Рішення у справі Справа «Желтяков проти України» (Заява № 4994/04). Страсбург, 9 червня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_708#Text.

Симчук Анатолій Степанович,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ;
Терещенко Владислав Сергійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання Національної
академії внутрішніх справ;
Пишна Вікторія,
студент факультету економіки та ділового
адміністрування Університету Малаги

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАТРИМАННЯ УПОВНОВАЖЕНОЮ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ БЕЗ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ, СУДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 27.07.2022 року № 2462-IX були внесені суттєві зміни та доповнення до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) зокрема, до розділу IX-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» [1].

Так, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України за наявності випадків для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, що визначені у ст. 208 цього Кодексу, або виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, – уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати таку особу. При цьому, строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду під час дії воєнного стану не може перевищувати строк, визначений ст. 211 КПК України, а саме сімдесяти двох годин з моменту затримання, який визначається згідно з вимогами ст. 209 КПК України. Аналізуючи дану норму, слід визнати, що законодавець не вказує на вид злочину, за вчинення якого особа може бути затримана без ухвали слідчого судді, суду, у зв'язку з чим дана норма закону може мати різні тлумачення. Затримана без ухвали слідчого судді, суду, особа під час дії воєнного стану не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Якщо в умовах воєнного стану відсутня об'єктивна можливість доставити затриману особу до слідчого судді, суду у строк, передбачений ст. 211 КПК України, розгляд клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу здійснюється із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку з метою забезпечення дистанційної участі затриманої особи. У разі, якщо затриману особу

неможливо доставити до слідчого судді, суду у строк, передбачений ст. 211 КПК України для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу або забезпечити її дистанційну участь під час розгляду відповідного клопотання, така особа негайно звільняється.

Варто звернути увагу і на те, що відповідно до абз. 5 ч. 1 ст. 615 КПК України у разі введення воєнного стану та наявності об'єктивних обставин, що унеможливають виконання слідчим суддею повноважень, які передбачені у ст. 206 КПК України – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором. Рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 208 КПК України уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі та за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує. Дану норму КПК України напевно слід враховувати і у випадках затримання особи без ухвали слідчого судді, суду і в умовах воєнного стану.

Проаналізувавши ч. 3 ст. 207 КПК України, а також ч. 6 ст. 191 КПК України можна зробити висновок, що у визначенні «уповноважена службова особа», слід розуміти особу, якій законом надано право здійснювати затримання. Проте, КПК України не містить окремого конкретного положення, в якому б зазначався перелік осіб, саме яким надано право здійснювати затримання. Очевидно, що такою особою є ті суб'єкти, яким відповідні повноваження надані КПК України та іншими законами України («Про Національну поліцію» [2], «Про Службу безпеки України» [3], «Про Національне антикорупційне бюро України» [4], «Про Державне бюро розслідувань» [5] тощо).

Слідчий, прокурор, на нашу думку, також є суб'єктами затримання у значенні «уповноваженої службової особи», оскільки відповідні повноваження надані їм КПК України. На підтвердження цього, слід навести висновки, що можуть бути зроблені за результатами аналізу не лише п. 1, 2, 4 ч. 1, а й ч. 2 ст. 208 КПК України. Так, незважаючи на те, що норми про затримання уповноваженою службовою особою регламентують повноваження цієї особи у загальному виді, аналіз підстав затримання уповноваженою службовою особою, закріплених у п. 1, 2, 4 ч. 1, ч. 2 ст. 208 КПК України, засвідчує, що окремі з них стосуються виключно особи, яка здійснює досудове розслідування (слідчого, прокурора), а інші –

переважно тих службових осіб, повноваження яких на затримання встановлені іншими законами України.

Тут, слід враховувати і правову позицію Верховного Суду. Так, Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 204/6541/16-к провадження № 51-2172 км19, (далі – колегія Верховного Суду) вказав, що термін «уповноважена службова особа» охоплює інших осіб яким відповідно до закону наданні повноваження проводити затримання, але не є «слідчим», «прокурором» або «дознавачем». Зазначений термін включає поліцейських патрульної служби або іншої служби поліції, яким таких повноважень надано статтею 37 Закону України «Про національну поліцію», військовослужбовців Служби правопорядку, уповноважених на затримання Законом «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України», службових осіб органів Державної прикордонної служби України тощо [6].

Питання правомірності здійснення затримання особи з підстав, передбачених п. 1, 2 ч. 1 ст. 208 КПК України, до початку досудового розслідування (тобто до внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) не вирішено. Уважається, що в разі проведення фактичного затримання особи відомості про вчинення кримінального правопорушення негайно після його завершення повинні бути внесені до ЄРДР і лише тоді повинен складатися протокол про затримання [7, с. 194].

Знову ж таки, звернемося до вищезазначеного рішення колегії Верховного Суду, у якому зазначено, що затримання і особистий обшук може відбуватися до внесення відомостей до ЄРДР. Затримання без дозволу суду є непередбачуваною подією, тому вимога до органу правопорядку внести відомості до ЄРДР до такої події є нереалістичною. Таким чином, на думку колегії, внесення чи невнесення відомостей до ЄРДР на час затримання та особистого обшуку особи не може бути умовою законності затримання і, відповідно, фактором, який визначає допустимість доказів, отриманих під час такого обшуку [6].

Поряд з тим, слід пам'ятати, що уповноважена службова особа, яка затримала підозрюваного відповідно до ст. 208 КПК України, не може внести відомості до ЄРДР. Таке внесення до ЄРДР можливе лише після того як уповноважена службова особа залучить до розслідування осіб, яким надане таке право.

Також у вищезазначеному судовому рішенні, колегія Верховного Суду зауважила, що стаття 208 КПК України не вимагає складання протоколу затримання негайно в ході затримання. Такий протокол має бути складений, як тільки це стане практично можливим [6].

Власне, про це свідчить і ч. 5 ст. 208 КПК України про те, що в протоколі, крім часу складання протоколу, має зазначатися місце, дата

і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень ст. 209 КПК України.

Таким чином, питання полягає у тому, чи є сама по собі відсутність протоколу затримання, спізніле його складання або зазначення неправильного часу затримання у такому протоколі у разі фактичного затримання особи у значенні ст. 209 КПК України достатньою підставою для визнання недопустимими доказів, отриманих у ході особистого обшуку фактично затриманої особи, якщо факт і обставини затримання доведені іншими доказами.

Наявність чи відсутність протоколу затримання не може вважатися єдиним доказом факту затримання і, більше того, не може саме по собі визначати законність чи незаконність затримання, і під час вирішення цього питання суди мають керуватися не лише відомостями, вказаними в протоколі затримання, але й іншими доказами, наданими сторонами [6].

Відповідно до ч. 3 ст. 208 КПК України, за підсумками затримання визначена законом категорія суб'єктів, а саме уповноважена службова особа, слідчий, прокурор, може здійснити обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України. Натомість аналіз положень ч. 7 ст. 223 і ст. 236 КПК України засвідчує, що здійснити обшук затриманої особи може лише слідчий та прокурор, а не будь-який працівник правоохоронного органу. Таким чином, в даному випадку можемо констатувати непослідовність законодавця у викладені правових норм.

Під час проведення обшуку затриманої особи, мають бути присутніми не менше двох понятих. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статті. В умовах воєнного стану, відповідно до абз. 4 ч. 1 ст. 615 КПК України, при проведенні обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідна слідча (розшукова) дія проводиться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису.

Значимо, що особистий обшук затриманої особи може відбуватися до внесення відомостей у ЄРДР і є необхідним, крім фіксації доказів правопорушення, також для забезпечення безпеки як осіб, що затримують так і інших осіб, включаючи саму затриману особу.

Колегія Верховного Суду вважає, що для оцінки допустимості або недопустимості доказів, отриманих під час фактичного затримання особи, зокрема, доказів, знайдених у ході особистого обшуку особи, слід виходити з того, чи було це затримання законним у термінах статей 207 та 208 КПК України, чи були дотримані в ході затримання та обшуку фундаментальні права затриманої особи і, якщо такі права були порушені, то чи є таке порушення істотним у значенні ч. 1 ст. 87

КПК України, тобто таким, що підриває справедливість судового процесу в цілому.

Враховуючи викладене, варто зробити наступні висновки, що здійснення затримання уповноваженою службовою особою, слідчим, прокурором відповідно до наявних передбачених законом підстав, дотримання процесуального порядку, є тими обставинами, які характеризують законність затримання в умовах мирного часу і в тому числі воєнного стану. Внесення чи невнесення відомостей до ЄРДР на час затримання та особистого обшуку особи не може бути умовою законності затримання і, відповідно фактором, який визначає допустимість доказів, отриманих під час такого обшуку. Особистий обшук під час затримання визнається законним. Стаття 208 КПК України не вимагає складання протоколу затримання негайно, в ході затримання. Такий протокол має бути складений, як тільки це стане практично можливим.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийн. від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.

2. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>.

3. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-12>.

4. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1698-18>.

5. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 лист. 2015 р. № 794-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/794-19>.

6. Ухвала Верховного Суду від 16 лют. 2021 р. № 204/6541/16-к. Верховний Суд. Касаційний кримінальний суд : *ПІС ЛІГА: ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/95533196>.

7. Фаринник В., Мірковець Д. Затримання особи в новому кримінальному процесуальному кодексі України: окремі питання відповідальності міжнародним стандартам і практиці Європейського суду з прав людини. *Підприємництво господарство і право*. 2017. № 6. С. 192–196.

Степанова Ганна Миколаївна,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО З ДІЮЧИМ МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну актуальним питанням стала діяльність Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) в Гаазі, його повноваження та можливості.

Міжнародний кримінальний суд – «перший постійний міжнародний суд з кримінальних справ, створений на основі міжнародного договору з метою подолання безкарності осіб, відповідальних за найтяжчі міжнародні злочини». МКС розслідує та, за потреби, судить осіб, обвинувачених у найтяжчих злочинах: геноцид, військові злочини, злочини проти людяності та злочини агресії [1].

В 1948 році Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції вказувала про необхідність створення спеціального юридичного органу, який би на постійній основі займався кримінальним переслідуванням осіб, відповідальних за здійснення злочинів геноциду та інших злочинів аналогічної тяжкості. Робота над цим питанням була доручена Комісії міжнародного права, яка прийшла до висновку, що створення такого органу є бажаним і можливим з точки зору міжнародного права, проте пізніше робота в цьому напрямку Генеральною Асамблеєю була припинена у зв'язку з відсутністю консенсусу до визначення поняття агресія.

У середині XX століття після Другої світової війни міжнародне співтовариство досягло консенсусу тільки відносно визначення поняття геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів, прийнявши відповідні міжнародні документи з ним. Величезний вплив на формування міжнародного кримінального права надали Нюрнберзький і Токійський процеси над особами, винними у скоєнні військових злочинів, злочинів проти миру і проти людяності під час Другої світової війни. Надалі в умовах біполярного світу і загострення холодної війни питання про заснування міжнародного кримінального суду більше не піднімалося.

Тільки наприкінці 1980-х – початку 1990-х роках після закінчення холодної війни до цього питання було знову привернуто увагу. Спершу в 1989 році уряд Тринідаду і Тобаго звернулося з листом до Генеральної Асамблеї з проханням відновити роботу над питанням про міжнародний кримінальний суд, який в тому числі володів би юрисдикцією щодо злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних речовин. Потім в 1991 році в колишній Югославії почалася кровопролитна громадянська війна, а в 1994 році в Руанді стався геноцид. Рада Безпеки ООН відреагувала на дві останні ситуації і своїм

рішенням заснував ad hoc трибунали (МТКЮ і МТР) для залучення до покарання відповідальних осіб. Однак, оскільки ці трибунали були створені для розслідування злочинів, скоєних тільки в конкретний час і в рамках певного конфлікту, міжнародним співтовариством було досягнуто загальна згода про те, що остаточно назріло питання про заснування незалежного і постійного кримінального суду. На своїй 52-й сесії Генеральна Асамблея з даного питання постановила скликати в 1998 році під егідою ООН Дипломатичну конференцію в Римі за участю всіх держав. 17 липня 1998 міжнародне співтовариство досягло історичного рубежу, коли 120 держав підписало Римський статут – правову основу для створення постійного міжнародного кримінального суду, 21 країна утрималися від голосування. Сім країн, що проголосували проти договору були Китай, Ірак, Ізраїль, Лівія, Катар та Сполучені Штати Ємен.

Міжнародний кримінальний суд є першим постійним міжнародним органом кримінального правосуддя, створеним на основі договору між державами, який необхідний, в першу чергу, для того щоб не допустити ситуації безкарності осіб, які вчинили найсерйозніші злочини, що викликають заклопотаність всього міжнародного співтовариства в цілому. МКС має статус незалежної міжнародної організації, і не є частиною структури ООН. Він розташовується в Гаазі, Нідерланди. Витрати суду фінансуються за рахунок його держав-учасників, а також можливі добровільні внески від урядів, міжнародних організацій, приватних осіб, корпорацій та інших суб'єктів.

Міжнародний кримінальний суд працює на постійній основі з 1 липня 2002 року. Договір, що заснував МКС та є правовою основою його діяльності – Римський статут Міжнародного кримінального суду. Станом на березень 2022 року 123 держави світу ратифікували договір з МКС.

На відміну від інших міжнародних і змішаних кримінальних судів, Міжнародний кримінальний суд є установою, що діє на постійній основі.

МКС розташований в місті Гаазі, проте за ініціативою Суду, його засідання можуть проходити в іншому місці. Міжнародний кримінальний суд не слід плутати з Міжнародним судом ООН, який також знаходиться в Гаазі, але має іншу компетенцію. МКС не входить в офіційні структури Організації Об'єднаних Націй, хоча може порушувати справи за поданням Ради Безпеки ООН.

Хоча наша держава ще не ратифікувала Римський статут, Україна визнала юрисдикцію МКС на підставі трьох заяв Верховної Ради України – щодо справ Майдану 2014-го і щодо подій в Криму та на Донбасі 2015-го, у 2022 році прокурор Міжнародного кримінального суду в Гаазі ініціював розслідування воєнних злочинів російської федерації під час вторгнення до України.

Стаття 42 Римського статуту закріплює положення такого органу МКС як Офіс Прокурора.

Офіс Прокурора є незалежним органом МКС, уповноваженим на здійснення кримінального переслідування осіб відповідальних за злочин та висування їм обвинувачення. Працівники Офісу не запитують і не виконують вказівок будь-якого зовнішнього джерела. Офіс очолює Головний прокурор. Незалежність прокуратури полягає в тому, що Прокурор та його заступники призначаються не Судом, а обираються Асамблеєю держав-учасниць строком на дев'ять років, повторно переобраними бути не можуть і не повинні бути представниками однієї держави.

На сьогодні Головним прокурором МКС є Карім Хан [3], представник Великої Британії. Раніше, у період 2012–2021 років, цю посаду обіймала Фатґ Бенсуда із Гамбії.

Широке ж розслідування та збір доказів злочинів російської федерації на території нашої держави розпочалося Офісом прокурора МКС у березні цього року, після звернення 43 країн-учасниць Римського статуту на фоні повномасштабного вторгнення російської федерації до України. Вперше в історії Міжнародного кримінального суду він став учасником Спільної слідчої групи на платформі Євросоюзу, до якої увійшли Україна, Литва, Польща, Латвія, Естонія та Словаччина.

Прокурор МКС Карім Хан неодноразово приїжджав до України та особисто оглядав місця вчинення воєнних злочинів. Також у травні 2022 року до нас прибула найбільша в історії Міжнародного кримінального суду команда, що складається з 42 слідчих, судових експертів та допоміжного персоналу - для розслідування злочинів, що підпадають під юрисдикцію органу. МКС планує відкрити незабаром своє представництво в Україні [2].

Маємо надію, що Міжнародний кримінальний суд зможе продемонструвати свою ефективність, що дозволить українцям здійснити колективну мрію й незабаром побачити усіх російських воєнних злочинців на лаві підсудних у Гаазі, а державу-терориста – змусить виплачувати Україні репарації.

Список використаних джерел

1. Міжнародний кримінальний суд. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%83%D0%B4.

2. Міжнародний кримінальний суд – шлях до Гааги та репарацій. URL: https://lb.ua/blog/olena_moshenets/527492_mizhnarodniy_kriminalniy_sud-shlyah.html

3. Karim A. A. Khan QC. *International Criminal Court* (англ.). Прочитовано 5 вересня 2022 року.

Стецюк Михайло Миколайович,
доцент кафедри кримінального
процесу та криміналістики навчально-
наукового гуманітарного інституту
Національної академії Служби безпеки
України

ФОРМУВАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ЗА СТАНДАРТАМИ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Відповідно до міжнародно-правових стандартів, зокрема принципу компліментарності правоохоронні органи України за безпосереднього керівництва Офісу Генерального прокурора з перших днів повномасштабної агресивної війни Росії проти України та її народу, проводять розслідування кримінальних проваджень за ознаками воєнних злочинів з метою притягнення до кримінальної відповідальності, причетних до їх вчинення військовослужбовців російської окупаційної армії та військово-політичного керівництва Росії, за безпосереднім наказом якого здійснюється агресія в Україну.

У вирішенні означеної, без перебільшення, проблеми геополітичного характеру, Україна цілеспрямовано працює у рамках більш як десяти міжнародно-правових механізмів, створених за її участю після широкомасштабного вторгнення окупаційних військ Росії в Україну. Одним із таких напрямків є співпраця Офісу Генерального прокурора та правоохоронних органів України з Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) щодо формування за правилами цього суду доказів вчинення російськими окупантами воєнних злочинів на території України. Правова позиція прокурора МКС щодо означеної проблеми полягає в тому, що така співпраця у розслідуванні воєнних злочинів має здійснюватися на засадах верховенства права, транспарентності, якісної комунікації та з дотриманням принципу компліментарності [1, 2, 3].

Вимоги Міжнародного кримінального суду щодо дотримання стандартів збирання доказів ґрунтуються на відповідності цього порядку положенням Римського статуту [4]. Одними з основних є стандарти до формування цифрових доказів, що мають обов'язково відповідати «Протоколу електронного суду». Означена відповідність передбачає насамперед зобов'язання прикріплювати метадані до наданих у цифровому (електронному) форматі доказів, у тому числі вказувати у цих метаданих послідовність їх зберігання у хронологічному порядку та відомості про особу, яка є джерелом (автором) цифрових доказів.

Обов'язковою є вимога МКС щодо забезпечення автентичності фото- та відео, що подаються як докази. Це означає, що в такому разі вказується про необхідність обов'язкового датування фото та відео,

негайного здійснення фото-, відео зйомки відразу після прибуття на місце, обов'язкового ведення журналу фото-, відео зйомки, в якому мають бути відображені: дата, час, місце, тривалість відеозапису, дані особи, яка провела фото-, відео зйомку та її належність до відповідної установи, контактні дані, адресу електронної пошти. Загально придатним для аудіо-, фото-, відео фіксування на основі операційної системи Android визначено цифровий (електронний) додаток – «eye Witness», призначений для перевірки дати, часу та місцезнаходження, а також засвідчення того, що зафіксовані матеріали не були змінені. Цим додатком також передбачена система захисту матеріалів та протоколи їх передачі, як забезпечують зберігання та можуть бути надані МКС для підтвердження [5].

Отже нагальною є проблема впровадження органами досудового розслідування (ст. 38 КПК України) [6] загально придатної для аудіо-, фото-, відео фіксації мобільної платформи (стандартизованого додатку), який забезпечуватиме перевірку фіксації дати, часу та місцезнаходження джерела доказу, а також засвідчення того, що отримані матеріали не було змінено, тобто щоб уникнути випадків підробки чи фальсифікації. Також цей додаток має забезпечувати систему захисту отриманих матеріалів, послідовність їх накопичення й зберігання, обміну між органами досудового розслідування та передачі в режимі он-лайн до Офісу Генерального прокурора й до МКС. Очевидно, що вирішення цієї проблеми потребує відповідного законодавчого унормування.

Загальноприйнятною формою для скерування результатів розслідування для розгляду Міжнародним кримінальним судом визначено «звіт» з інформацією про конкретні обставини, факти, складений з обов'язковим дотриманням установлених вимог.

Правовими критеріями, якими керується МКС при формуванні доказів щодо підсудних йому злочинів відносяться такі, як: допустимість доказів, тобто отриманих у порядку, визначеному Римським статуттом і з дотриманням визнаних на міжнародному рівні прав людини; надійність доказів, полягає у відповідності часу їх отримання подіям, що досліджуються Міжнародним кримінальним судом та можливості здійснити у встановленому порядку перевірку і тестування інформації та засобів її збирання; актуальність доказів означає їх доказову цінність та вагомість, які розглядаються як фундаментальні фактори, що визначають відповідність зібраних доказів установленим стандартам. Актуальними є докази, що безпосередньо впливають на правову оцінку дій обвинуваченого. Доказова цінність та вага доказів визначається у тому числі якістю фото- та відеоматеріалів, що кореспондується з ч. 3 ст. 232 КПК України [6].

Таким чином, на законодавчому рівні до чинного КПК України необхідно внести зміни і доповнення, що стосуються процесуальних умов та порядку формування за стандартами МКС цифрових (електронних) доказів та передачі їх до цього суду для використання у відповідних судових процесах щодо військово-політичного керівництва росії.

Список використаних джерел

1. Розслідування воєнних злочинів: інтерв'ю з керівником «Департаменту війни». 9.08.2022 р. URL: <https://ecpl.com.ua/news>.
2. Прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан: «Я зосереджений на тому, щоб розслідування було ефективним, а не повільним». 29.07.2022 р. URL: <https://ukurier.gov.ua/articles>pr>.
3. Розслідування воєнних злочинів: Костін обговорив з Ханом відкриття Офісу прокурора МКС в Україні. 10.08.2022 р. URL: <https://ukrinform.ua.goc>.
4. Римський Статут Міжнародного кримінального суду / Рим 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/955_588.
5. Цифровий додаток eye Witness для перевірки створених аудіо-, фото-, відео носіїв інформації. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.camera.easy>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 24651-VI // Голос України. № 90–91.

Сухомлин Юлія Володимирівна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правильне визначення поняття діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду щодо відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження неможливе без виявлення її правового значення. Про зміст відновлювальної діяльності, у свою чергу, однозначно судити дуже складно, оскільки немає її повного законодавчого регулювання. Лише в квітні 2022 року Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) доповнено ст. 615-1, яка регламентує порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Відновлювальна діяльність відбувається в рамках реальних правовідносин, коли реалізованому праву одного суб'єкта процесу відповідає обов'язок іншого. При конкуренції позицій суб'єктів процесу в ході досудового, а в подальшому «відновного» розслідування перевага має бути віддана, як видається, останньому волевиявленню. Викладене не означає, що первинні дії та показання учасників процесу, не можуть бути підтвержені у попередньому вигляді. Можуть, але тільки об'єктивними свідченнями (раніше складеними копіями протоколів, клопотань), а не примусовим впливом, що суперечить їхньому останньому волевиявленню. Таким чином, повне копіювання раніше проведеного досудового розслідування з метою відновлення матеріалів кримінального

провадження, що має переважно технічний характер, суперечить порядку здійснення кримінального судочинства.

До констатації неможливості звести процедуру відновлення втраченого кримінального провадження виключно до шаблонного відтворення текстів документів, що знаходилися в ньому, наводить також аналіз ст. 5 КПК, що регулює дію Кодексу в часі. Відповідно до цієї норми, під час кримінального провадження процесуальна дія проводиться, а процесуальне рішення приймається згідно з положеннями закону, чинному на момент початку виконання такої дії або прийняття такого рішення, а допустимість доказів також визначається положеннями КПК, чинними на момент їх отримання [1]. Дане законодавче формулювання зобов'язує органи досудового розслідування, прокуратури і суду, виходити з того, що, по-перше, у нових правових умовах застосовується лише нове нормативне правило, по-друге, дії, вжиті до зміни закону, та отримані на їх основі докази зберігають юридичну силу. «Раніше чинний закон не може породжувати недопустимі докази, – правильно пише В. Нор, – як не можна оголошувати незаконним раніше чинний закон».

При чому, відновленню підлягають втрачені матеріали кримінального провадження, яке не завершилося направленням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду [1].

Будучи зрозумілим під час здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану, це положення зобов'язує до граничної уваги та відновлювального ставлення. У тому випадку, коли доказ, що відновлюється (протокол слідчої (розшукової) дії, висновок експерта тощо) вдається відтворити в точній копії, що не викликає сумніву в достовірності, він може бути використаний у подальшому доведенні і покладено в основу вироку, навіть за умови зміни порядку його збирання. У ситуації ж, коли такої копії немає, відтворювати документ у первісному вигляді немає сенсу, оскільки на момент відновлення діє інше регулювання відносин. Відступити від цієї вимоги можна лише за «посилення» процедури збирання доказів у новому законі. Якщо порядок стає «ліберальнішим» для певних учасників, вони мають право заявити про безумовне відновлення доказу в нових правових умовах, тобто. шляхом процесуального розслідування.

Таким чином, відновлювальна діяльність на стадії досудового розслідування зберігає загальні риси розслідування, яке провадиться у кримінальних провадженнях у звичайному порядку. Елементи досудового розслідування переважають у ній, хоча й поєднуються з діями, невластивими звичайному провадженню. Тут не виникає самостійне провадження, яке має єдину мету – буквально, точно відновити все, що такому відновленню підлягає, і попереднє збирання інформації по суті. Доцільність запровадження такого порядку виникає у зв'язку з появою об'єктивних обставин втрати матеріалів кримінального провадження

через повномасштабне вторгнення російської федерації, окупацію території України й неможливості здійснювати досудове розслідування та судовий розгляд на зазначених територіях.

Викладений аналіз змісту діяльності органів дізнання та слідства щодо відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження дозволяє дійти висновку, що вона представляє особливу форму досудового розслідування, яка полягає часом у повторному збиранні доказів про обставини, що підлягають доказуванню шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, витребування або долучення матеріалів (у в тому числі, копій та наявних оригіналів матеріалів первинного розслідування), оцінки в сукупності та прийнятті нових рішень або підтвердження рішень, прийнятих раніше.

Даючи визначення відновної діяльності кримінального провадження як особливої форми досудового розслідування, ми виключаємо інші процедури відновлення кримінального провадження. Важливо, що матеріали кримінального провадження, не направлені з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду, підлягають відновленню виключно за рішенням слідчого судді у разі надходження клопотання від прокурора або слідчого чи дізнавача, погодженого з прокурором, або сторони захисту чи потерпілого, за умови наявності витягу з Єдиного реєстру досудового розслідування або постанови про початок досудового розслідування, винесеної у порядку, передбаченому ст. 615 КПК, наявних у цьому кримінальному провадженні відповідних матеріалів фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інших носіїв інформації, а також копій документів, засвідчених з використанням кваліфікованого електронного підпису [1].

Підсумовуючи сказане, необхідно визнати, що такий спосіб відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, як відтворення документів у первісному вигляді, застосовується у визначених межах. Так, на підставі зібраних і перевічених, наданих разом з відповідним клопотанням, матеріалів слідчий суддя постановляє ухвалу про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження повністю або в частині, яку, на його думку, необхідно відновити [1]. Межі визначаються слідчим суддею залежно від викладених об'єктивних причин втрати матеріалів, таких як, наприклад, підвищена небезпека для життя і здоров'я, наявна інформація про повне або часткове оточення ворогом та необхідності евакуації цивільного населення, ймовірність потрапляння в зону дії ворожої артилерії в ході прямування до місця зберігання кримінального провадження, небезпеки бути позбавленим волі військовослужбовцями РФ, а також якщо евакуювати матеріали кримінального провадження не надалося можливим через відсутність способу безпечного доставлення їх на територію іншої області [2]. У разі недостатності, з точки зору слідчого судді, зібраних матеріалів для точного відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження

він своєю ухвалою закриває розгляд клопотання про відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження і роз'яснює учасникам судового провадження право на повторне звернення з таким клопотанням за наявності необхідних документів. [1].

Отже, в разі задоволення клопотання прокурора або слідчого чи дізнавача, погодженого з прокурором, або сторони захисту чи потерпілого щодо відновлення матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану, слідчий суддя в своїй ухвалі чітко визначає частину матеріалів, які підлягають відновленню, а прокурор та органи досудового розслідування визначають спосіб, в який це можливо зробити. Що відповідає засадам кримінального провадження та сприяє забезпеченню виконання його завдань.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України станом від 06.11.2022 / Верховна Рада України. 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Ухвала від 19.09.2022 № 204/7439/22 Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська щодо розгляду клопотання про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження в умовах воєнного стану. URL: [https://verdictum.ligazakon.net/document/106393292?links_npa=T124651% 207173](https://verdictum.ligazakon.net/document/106393292?links_npa=T124651%207173).

Хабло Оксана Юрївна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ СУСПІЛЬНИХ Й ОСОБИСТИХ ІНТЕРЕСІВ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військова агресія щодо України змусила законодавство адаптуватися до умов воєнного стану. Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України ще в 2014 році був доповнений розділом IX-1 «Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції», який налічував лише одну норму, що була сформульована у одному реченні. Така регламентація особливостей досудового розслідування в умовах воєнного стану не могла охопити всього спектру відповідних кримінальних процесуальних правовідносин.

Тому у квітні 2022 року до ст. 615 КПК України були внесені суттєві зміни та доповнення. Так, керівнику органу прокуратури були делеговані повноваження слідчого судді щодо прийняття рішення про затримання з метою приводу чи обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб. Окрім цього, втричі було збільшено строк затримання особи без ухвали слідчого судді суду за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення [1].

Такі широкі повноваження прокуратури цілком обґрунтовано зазнали суттєвої критики правників. Адже вони суперечили положенню ст. 29 Конституції України, де задекларовано що ніхто не може триматися під вартою без рішення суду довше 72 годин. Тому в липні 2022 року був прийнятий черговий закон про внесення змін до КПК України, яким скасовано повноваження прокурора щодо можливості приймати рішення про тримання під вартою та зменшено строк затримання без ухвали слідчого судді, суду [2].

Аналіз процесуальної форми обмеження права на свободу під час дії воєнного стану дозволяє виділити такі трансформації цього процесуального інституту. З серпня 2014 року до квітня 2022 року під час розслідування терористичних злочинів прокурор міг приймати рішення про тримання особи під вартою на строк до 30 діб; з квітня 2022 року до серпня 2022 року таке рішення уповноважений приймати керівник органу прокуратури, а строк затримання особи було збільшено з 72 до 216 годин. З серпня 2022 року наведені особливі порядки були скасовані.

Особливостями процесуальної форми затримання особи у період дії воєнного стану залишилося збільшення строку повідомлення про підозру затриманій особі (до 48 годин), визначення додаткової підстави затримання (можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності), можливість дистанційної участі затриманої особи у розгляді клопотання про обрання запобіжного заходу (ч. 7 та п. 6 ч. 1 ст. 615 КПК України).

Варто зауважити, що повноваження прокурора щодо прийняття рішення про тримання підозрюваного під вартою строком до 30 діб було запроваджено не у березні 2022 року, а ще у серпні 2014 року. У першій редакції ст. 615 КПК України такі повноваження прокурора стосувалися лише випадків, коли особа підозрювалася у вчиненні обмеженого кола кримінальних правопорушень: терористичних злочинів, злочинів проти основ національної безпеки України, громадського порядку, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

Разом з цим, можливість затримання та тримання під вартою без судового рішення строком до 30 діб передбачена у ст. 15-1 закону України «Про боротьбу з тероризмом». Фактичною підставою такого затримання є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою терористичної діяльності, а юридичною – вмотивоване рішення керівника Служби безпеки України або керівника органу Національної поліції, погоджене з прокурором. Хоча варто зауважити, що після останніх змін до глави IX-1 КПК України вказану норму реалізувати практично не можливо.

Вищевикладене свідчить, що регламентація процесуальної форми кримінального провадження в умовах воєнного стану є складним законотворчим процесом, який потребує врахування як інтересів суспільства щодо захисту життя та майна від злочинів, обумовлених військовою агресією, так і інтересів підозрюваного,

обвинуваченого щодо забезпечення йому права на свободу та особисту недоторканність, права на захист тощо.

Аналіз кримінального процесуального законодавства дозволяє стверджувати про безсистемність законотворчої діяльності. Адже зміни не лише запроваджували нові правила поведінки, а і відміняли ті, які були запроваджені попередніми законами. Положення розділу IX-1 КПК України лише протягом 2021–2022 років п'ять разів були змінені чи доповнені.

Серед причин такого безсистемного законотворчого процесу варто назвати відсутність концептуального підходу до регламентації кримінальної процесуальної форми в обставинах, зумовлених військовою агресією. Звичайно, Україна одна з небагатьох країн Європи, яка після закінчення Другої світової війни стикнулася з проблемою розслідування злочинів в умовах воєнного стану. Втім, Великобританія та Іспанія тривалий час потерпали від терористичних актів, що також зумовило потребу адаптації законодавства до відповідних реалій.

Так, 1974 року у Великій Британії було прийнято закон «Про запобігання тероризму» відповідно до якого поліції надавалося право тримати особу під вартою без доставлення її до суду протягом 7 діб [3]. Під час щорічного продовження дії вказаного закону зауважувалося, що подальше використання особливих повноважень для арешту і тримання під вартою є обов'язковою умовою запобігання терористичним актам і їх розслідування. Пропозиції про передачу суду повноважень з прийняття рішення про продовження строку тримання під вартою відхилялися на підставі того, що інформація, на якій ґрунтуються рішення про тримання під вартою, має надзвичайно конфіденційний характер [4].

Тобто, факт посилення тероризму у Великобританії свого часу зумовив необхідність першочергового захисту інтересів суспільства, в тому числі, і шляхом надання додаткових повноважень органам розслідування щодо обмеження права на свободу та особисту недоторканність осіб, які підозрювалися у вчиненні терористичних актів.

Зворотною стороною цього питання є необхідність гарантування недопустимості зловживання правом тривалого затримання без рішення суду. Адже британській судовій практиці відома справа під назвою «Гілфордська четвірка», де вироки щодо чотирьох осіб було скасовано після того, як вони відбули по 15 років ув'язнення. Однією з причин винесення такого несправедливого судового рішення визнана можливість тривалого затримання без доставлення до суду. Адже в цей період затримані особи були піддані тиску з метою зізнання, на чому і ґрунтувалося все подальше обвинувачення.

Тому у 2000 році у Великобританії було прийнято новий закон «Про тероризм», відповідно до якого поліція має право затримувати підозрюваного не більше ніж на 48 годин. Після закінчення цього

строку продовження терміну затримання має санкціонуватися суддею на підставі відповідних пояснень з вказівкою на те, які слідчі дії ще не закінчені та для з'ясування яких питань буде проводитися допит затриманого у цей час. За наявності вагомих підстав затриманому може бути відмовлено у доступі до обраного ним адвоката, однак забезпечується присутність державного адвоката [5].

Вищенаведені зміни дозволили забезпечити справедливий баланс між інтересами суспільства щодо протидії терористичній діяльності та інтересами захисту прав особи, яка підозрюється у вчинення таких злочинів.

Відповідно до положень КПК Іспанії тримання особи під вартою без судового рішення не може тривати довше 5 діб. Якщо справа стосується тероризму чи організованої злочинності, цей строк додатково продовжується судом не більше ніж на 5 діб. Виключно для справ про тероризм передбачена можливість повторного позбавлення підозрюваного контактів із зовнішнім світом. Разом з цим, така особа має право консультуватися тільки з призначеним їй адвокатом, але не може обрати адвоката самостійно (ст. 527 КПК Іспанії) [6].

Тобто, кримінальне процесуальне законодавство країн, які мали справу із систематичними терористичними актами, реагує на загрози національній безпеці шляхом запровадження особливих процедур розслідування таких злочинів, що стосуються обмеження права вільного вибору захисника та збільшення строків затримання особи без повідомлення обвинувачення, без доставлення до суду чи без «зв'язку із зовнішнім світом».

Отже, регламентація процесуальної форми досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану є складним законотворчим процесом. Адже необхідно забезпечити баланс між захистом інститутів демократії в інтересах суспільства та захистом прав окремої людини. Тобто, з одного боку – інтереси суспільства, якому загрожують терористичні акти чи військова агресія, а з іншого – права особи, які гарантовані Конституцією України та міжнародно-правовими актами. Ця проблема потребує детального наукового дослідження, адже відсутність засадничого підходу до її вирішення буде і надалі зумовлювати перманентні зміни та доповнення до КПК України, що негативно впливає на якість законодавства та практику його застосування.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14 квіт. 2022 року № 2201-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27 лип.

2022 року № 2462-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#n59>.

3. The United Kingdom Prevention of Terrorism Acts, 1974 and 1976. Human Rights in the Northern Ireland Conflict 1968-80, Vol. 10, № 1. P. 105–111. URL : <https://www.jstor.org/stable/40469875>.

4. Справа «Броган та інші проти Сполученого Королівства» (Case of Brogan and Others v. the United Kingdom) / Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. 2001. № 4. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=430>.

5. Terrorism Act 2000. Legislation.gov.uk. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11/contents/enacted>.

6. Ley de enjuiciamiento criminal. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1882-6036>.

Харченко Сергій Володимирович,
старший викладач кафедри кримінального
процесу Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Тема проведення негласних слідчих (розшукових) дій є досить складна, проте в даний час, в зв'язку із повномасштабним вторгненням Росії в Україну, є надзвичайно актуальною, оскільки виявлення диверсантів, колаборнатів та зрадників можливе у більшості випадків саме через проведення негласних дій, тобто тихо, швидко і оперативно.

Основним способом збирання перевірки доказів під час досудового розслідування вважають проведення слідчим, прокурором або за їх дорученням відповідними оперативними підрозділами слідчих (розшукових) дій, як гласних так і негласних.

Процесуальне визначення слідчої дії наводиться в ч. 1 ст. 223 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), відповідно до положень якої слідчі (розшукові) дії – це дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. [1]

Розширене поняття слідчої (розшукової) дії дає наука кримінального процесу, вказуючи на те, що слідчу (розшукову) дію слід розуміти як передбачений КПК України захід, який застосовується компетентними особами для збирання, дослідження, оцінки та використання доказів під час конкретного кримінального провадження. [2, с. 308]

Самостійну групу слідчих (розшукових) дій становлять негласні слідчі (розшукові) дії. Так, згідно з ч. 1 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України [1]

За загальним правилом дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування надає слідчий суддя, однак під час дії воєнного стану та у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, зокрема, щодо розгляду клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури. Рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді.

Негласні слідчі (розшукові) дії залежно від їх виду і конкретної мети проводяться у тому разі, якщо в результаті їх проведення можна отримати відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування (про події, речі й документи, які мають істотне значення для досудового розслідування).

За загальним правилом негласні слідчі (розшукові) дії проводяться виключно:

1) у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Слідчий або прокурор у клопотанні про проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії мають обґрунтувати те, що всі інструменти доказування, передбачені КПК України, вичерпано або ж їх застосування буде неефективним;

2) у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (ч. 2 ст. 246 КПК України).

Однак, із укаzanого правила є певні винятки. Зокрема, ці обмеження не стосуються таких негласних слідчих (розшукових) дій, як:

1) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);

2) зняття інформації з електронних інформаційних систем, коли власником, володільцем або утримувачем не обмежується доступ до електронної інформаційної системи або її частини, або здобуття відомостей з них не пов'язано з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України).

Указані негласні слідчі (розшукові) дії можуть проводитись під час розслідування кримінального правопорушення будь-якого ступеня тяжкості, зокрема і проступків (ч. 3 ст. 300 КПК України).

Згідно з положеннями ст. 252 КПК України фіксація ходу та результатів негласних слідчих (розшукових) дій має відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченим КПК України. Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 252 КПК України за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого у разі необхідності долучаються додатки, серед яких можуть бути спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної дії, стенограма, аудіо- чи

відеозаписи, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали. Додатки до протоколу мають виготовлятися та упаковуватися належним чином з метою надійного збереження. Їх засвідчують підписами особи, які виконували негласну слідчу (розшукову) дію. Протокол та додатки до нього оформлюються відповідно до вимог ст. ст. 104, 105, 106 КПК України. Однак у відповідності до ч. 1 ст. 252 КПК України «відомості про осіб, які проводили негласну слідчу (розшукову) дію або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, визначеному законодавством». Проведення негласної слідчої (розшукової) дії може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів. [3, с. 201]

Крім того, відповідно до (п. 6 ст. 246 КПК України, слідчий може проводити негласні слідчі (розшукові) дії самостійно, спільно з уповноваженими оперативними підрозділами, залучати до їх проведення інших осіб, а також доручати їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам [1]. Порядок надання доручень на проведення негласної слідчої (розшукової) дії встановлюється Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні.

Слідчий, прокурор надсилає доручення керівнику органу, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення і у складі якого знаходяться орган розслідування та/або оперативні підрозділи, уповноважені на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через 24 години з моменту припинення зазначених негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору. Прокурор вживає заходів щодо збереження отриманих під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій речей і документів, які планує використовувати у кримінальному провадженні.

У ст. 256 КПК України передбачено, що протоколи щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- або відеозаписи, фотознімки й інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі та документи або їх копії можна використовувати в процесі доказування на тих самих підставах, що і результати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування [1].

Осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть допитати як свідків. Допит цих осіб може відбуватися зі збереженням у таємниці відомостей про них та із застосуванням відповідних заходів безпеки, передбачених законом. У разі використання для доказування результатів негласних слідчих

(розшукових) дій необхідно допитати осіб, стосовно дій або контактів яких проводили такі дії [3, с. 202].

Таким чином, проведення негласних слідчих (розшукових) дій по своїй суті є одним із засобів оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів і потребують фіксування на кожній стадії на рівні з іншими діями по розкриттю кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 06 листопада 2022 р. : (ОФЦ. ТЕКСТ, джерело документа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Беляєва К. В. Кримінальне процесуальне право України : навч. посіб. / К. В. Беляєва, А. М. Бірюкова, В. І. Бояров, В. Г. Гончаренко, С. В. Гончаренко; ред.: В. Г. Гончаренко, В. А. Колесник; Акад. адвокатури України. К.: Юстініан, 2014. 573 с.

3. Фоміна Т. Г. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / авт. кол.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків: ХНУВС, 2021. 300 с.

Хахуцяк Ольга Юрївна,

професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ

Повномасштабна війна проти України, в якій російські окупанти вдаються до заборонених способів її ведення: розстрілюють гуманітарні коридори, мирних людей, застосовують зброю, яку міжнародне гуманітарне право забороняє використовувати в населених районах, являє собою воєнні злочини, що вчиняються умисно та цинічно.

Вкрай важливо збирати докази усіх військових злочинів вже зараз: робити фото та відео, передавати їх правозахисним організаціям для правильного документування і подальшого розслідування в національних кримінальних провадженнях і міжнародних судах.

28 лютого прокурор Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) Карім Хан заявив, що хоче якомога швидше почати розслідування ситуації в Україні, а після відповідного звернення 39 країн, вже з 2 березня почалася робота зі збору доказів. На відміну від Міжнародного суду ООН, МКС ухвалює рішення не щодо дій держав, а щодо конкретних обвинувачуваних осіб.

Уся правоохоронна система нашої держави займається збором доказів у кримінальних провадженнях щодо військових злочинів. Поліція, СБУ, ДБР, НАБУ, прокуратура – всі мають свою ділянку роботи. Готується доказова база для національних судів. Паралельно з цим збираються окремі докази для МКС, для майбутнього

спеціального трибуналу з агресії. Для надання допомоги МКС надіслав в Україну понад 40 слідчих, допомога яких тільки посилює нашу правоохоронну систему [1].

Важливо розуміти, що вся зібрана та передана інформація буде детально аналізуватися Офісом Прокурора, який зможе професійно та адекватно оцінити важливість наданих відомостей. Тому питання допустимості чи недопустимості певних доказів у судовому процесі має значну практичну вагу під час збирання інформації. Подальше опрацювання цієї інформації, її детальна перевірка та верифікація підтвердить її релевантність, надійність, вірогідність і точність. Більше того, тільки Суд має повноваження визнавати ті чи інші докази допустимими чи недопустимими, а також загалом визнавати будь-яку інформацію як доказ або ж відхилити її.

Якщо інформація, що може бути подана фізичними або юридичними особами, подається з порушенням норм національного законодавства (наприклад, здійснення запису розмови без згоди співрозмовника), це не означає автоматичне визнання її неприйнятною. Прокурор і МКС будуть уважно оцінювати отриману інформацію та обставини, за яких вона була здобута.

Римський Статут надає право будь-якій фізичній чи юридичній особі передати Офісу Прокурора будь-яку інформацію, яка, на їхню думку, містить факти про вчинення злочину, передбаченого його положеннями. Таке право гарантоване статтею 15 Римського статуту, в якій зазначається, що прокурор може ініціювати розслідування на власний розсуд на основі інформації про злочини, що передбачені Римським статутом. Також прокурор оцінює серйозність отриманої інформації і за потреби може запитувати додаткову інформацію у держав, урядових та неурядових організацій або з інших надійних джерел.

Отже, в разі відправлення будь-якої важливої інформації від фізичних або юридичних осіб до Офісу Прокурора, юридичною підставою для цього буде саме стаття 15 Римського статуту. При цьому правилами МКС та Офісу Прокурора не встановлено жодної обов'язкової форми звернення з метою подання інформації. Тому кожен, хто вважає, що володіє важливою інформацією про події, може відправити такі відомості у довільній формі, але рекомендується, щоб інформація, яка направляється в МКС, мала наступну структуру:

- коротке резюме про інформацію, що подається;
- вступну частину (опис подій, яких стосується інформація, що подається);
- юридичне обґрунтування (опис підстав, чому МКС має юрисдикцію щодо розгляду цих подій та поданої інформації, дотримання принципу комплементарності, статті Римського статуту, які були порушені в ході цих подій) – факультативний пункт;
- інформацію про скоєні злочини (інформацію, яку вдалося отримати, що свідчить про скоєння злочинів за Римським статутом, свідчення жертв та свідків тощо);

– додатки (можна надати копії документів, опис речових доказів, а оригінали документів або самі речові докази, свідчення потенційних свідків надаються тільки на запит Прокурора МКС після встановлення комунікації, інакше вони можуть бути пошкодженими) [2].

Важливо пам'ятати і розрізнити два поняття – «інформація» і «доказ». Різниця між ними досить важлива в міжнародному кримінальному правосудді. Будь-яка особа може збирати інформацію, більшість з якої може бути корисною для МКС. У кінцевому підсумку лише професійно підготовлені співробітники МКС можуть визначити, яка інформація має бути представлена як докази у справі. Не вся інформація обов'язково стає доказом. Визначення, яка інформація може бути доказом, ґрунтується на її ключових якостях: релевантності, достовірності, точності та надійності.

Релевантність інформації залежить від того, якою мірою вона пов'язана з подіями, що розслідуються. Достовірність інформації стосується того, наскільки вона видається правдивою, що потребує активного аналізу та дослідження загального стану інформації, зібраної до цього часу, а також загальних знань про відповідну ситуацію. Точність інформації залежить від її чіткості та визначеності. За загальним правилом необхідно подавати якомога детальнішу інформацію. Надійність є індикатором того, чи має це джерело або постачальник інформації належну історію надання слідчим релевантної, достовірної та точної інформації.

Також хотілось зазначити, що Україна досі не ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду, тобто ми визнали його юрисдикцією, але не є членом цього договору. Тому зараз весь обсяг представництва доказів визначає МКС. Відповідно внесені зміни до КПК України щодо співпраці з МКС є необхідними для того, щоб унормувати порядок комунікації та взаємодії з МКС.

Отже, розділ IX² «Особливості співробітництва з міжнародним кримінальним судом» визначає, що дія цього розділу поширюється виключно на співробітництво з МКС, з метою поширення його юрисдикції на осіб (громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства), які на момент вчинення злочину, що підпадає під юрисдикцію міжнародного кримінального суду, були підпорядковані та/або діяли, з метою здійснення збройної агресії проти України, та/або на підставі рішень (наказів, розпоряджень тощо) посадових осіб, військового командування, або органів державної влади російської федерації або іншої країни, що здійснювала агресію, або сприяла її здійсненню проти України.

Співробітництво з МКС з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили злочини, що підпадають під його юрисдикцію, здійснюється шляхом вжиття необхідних заходів на прохання МКС про співробітництво, в тому числі прохання про надання допомоги, про тимчасовий арешт, про арешт і передачу особи, а також інші прохання, які можуть направлятися відповідно до Римського статуту МКС [3].

Список використаних джерел

1. Про перспективи створення офісу Міжнародного кримінального суду в Україні. URL: pravo.org.ua/blogs/pro-perspektyvu-stvorennnya-ofisu-mizhnarodnogo-kryminalnogo-sudu-v-ukrayini/.
2. Посібник зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду та документування міжнародних злочинів. URL: <https://censs.org/wp-content/uploads/2020/05/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%9C%D0%9A%D0%A1.pdf>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T124651?an=7052>.

Чорноус Юлія Миколаївна,

професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
професор

ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ДЛЯ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Слідчі (розшукові) дії постійно привертають увагу вчених і практиків, оскільки від законного й ефективного їх проведення залежить досягнення завдань кримінального провадження. Слідчі (розшукові) дії проводять згідно з нормами кримінального процесуального законодавства й відповідно до практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) (ч. 2 ст. 8 та ч. 5 ст. 9 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України [1]), дотримуючись криміналістичних рекомендацій щодо тактики їх проведення. Однак, результати емпіричних досліджень засвідчують, що практичні працівники, які забезпечують виконання завдань кримінального провадження під час досудового розслідування, відчують брак знань із практики ЄСПЛ.

Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та Перший протокол і протоколи № 2, 4, 7 та 11 до неї (Конвенція), Україна визнала компетенцію ЄСПЛ. Практика ЄСПЛ є новим джерелом кримінального процесуального права України, забезпечує розвиток науки криміналістики, що засвідчує цілеспрямований процес адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, формування спільних засад правозастосування та забезпечення євроінтеграційного напрямку розвитку держави. В умовах сьогодення важливим завданням є гармонізація національного кримінального процесуального законодавства, криміналістичних рекомендацій щодо тактики проведення слідчих (розшукових) дій із прецедентними позиціями ЄСПЛ.

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від

23 лютого 2006 року, «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права» [2]. Тобто можна стверджувати, що національні суди України, розглядаючи конкретну справу, використовують Конвенцію, протоколи до неї та практику ЄСПЛ, посилаючись на них, що виявляється в змісті рішень судових інстанцій.

Однак, знання Конвенції та практики ЄСПЛ стосується не тільки суддів і прокурорів, які повинні застосовувати їх під час судового розгляду, а й правоохоронних органів України, які здійснюють досудове розслідування та інші заходи з метою виявлення, розслідування, попередження кримінальних правопорушень.

Відповідно, В.Д. Юрчишин В.В. Король вказують, що: а) практику ЄСПЛ слід розглядати як джерело кримінального процесуального права України. У системі джерел кримінального процесуального права це джерело права за юридичною силою слід розмістити одразу після міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України; б) утілення практики ЄСПЛ у кримінальне провадження дасть змогу посилити вже сформований механізм захисту прав та охоронюваних законом інтересів європейськими стандартами; в) визнання практики ЄСПЛ джерелом права є невідворотним процесом адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу у вигляді видання законодавчих нормативних актів, які ґрунтувалися б на відповідних нормах права Європейського Союзу [3, с. 76–77].

Слідчі (розшукові) дії проводять уповноважені службові особи, дотримуючись кримінального процесуального законодавства України, що охоплює відповідні положення Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК України й інших законів України (ч. 2 ст. 1 КПК України).

У контексті нашого дослідження важливими є рішення ЄСПЛ, які визначають вимоги до досудового розслідування кримінальних правопорушень і впливають на тактику проведення слідчих (розшукових) дій. Наприклад, акцентуємо увагу на твердженнях ЄСПЛ із цього приводу:

– «органи влади повинні вжити всіх заходів для отримання доказів у справі. Недоліки в розслідуванні, які підривають його здатність установити причинну смерть або винних осіб, можуть суперечити такому стандарту» [4] (Case of Akelienė v. Lithuania, 2019);

– «органи державної влади повинні вжити всіх заходів для отримання всіх наявних доказів, які мають відношення до події, *inter alia*, показань очевидців, висновків експертиз і, у разі потреби, висновків розтину тіла, які надають повну і точну інформацію про тілесні ушкодження, а також результати об'єктивного аналізу медичних висновків, включно з висновками про причину смерті. Будь-який недолік розслідування, який підриває здатність установити причину ушкоджень або виявлення осіб, відповідальних за це, може

привести до порушення цього стандарту» [5] (Справа «Михалкова та інші проти України», 2011);

– «органи державної влади повинні були вжити всіх необхідних заходів для отримання доказів, які стосуються справи. Будь-який недолік розслідування, який підриває його здатність установити причину смерті або винних осіб, є загрозою недотримання цього стандарту» [6] («Любов Єфіменко проти України», 2011).

Удосконалення тактики проведення слідчих (розшукових) дій відповідно до практики ЄСПЛ полягає в тому, що вона має бути спрямована на виконання організаційно-тактичних завдань на таких етапах проведення слідчих (розшукових) дій:

а) на підготовчому етапі проведення слідчої (розшукової) дії використання практики ЄСПЛ може допомогти слідчому: обрати найдоцільніші криміналістичні засоби, методи, прийоми щодо виявлення, фіксації, вилучення дослідження слідової інформації; зібрати потрібні вихідні дані для подальшої реалізації слідчої (розшукової) дії та підвищення її результативності: належно скласти клопотання до слідчого судді й обґрунтувати потребу в проведенні слідчої (розшукової) дії; спланувати проведення слідчої (розшукової) дії з визначенням часу та черговості проведення; мінімізувати тактичний ризик; визначити учасників та їх завдання; ужити заходів захисту для збереження слідової інформації; створити передумови для забезпечення прав і свобод та реалізації обов'язків учасників кримінального провадження; залучити в потрібний момент захисника; не допустити безпідставного затримання особи; вчасно виправити недоліки проведеної слідчої (розшукової) дії;

б) на робочому етапі проведення слідчої (розшукової) дії врахування практики ЄСПЛ сприяє: ефективній реалізації криміналістичних засобів, методів, прийомів щодо виявлення, фіксації, вилучення, дослідження слідової інформації; створенню підстав для проведення подальших слідчих (розшукових) дій; моделюванню механізму вчинення кримінального правопорушення з метою побудови алгоритму дій під час розслідування; забезпеченню дотримання прав і свобод, а також реалізації обов'язків учасників кримінального провадження; дотримання меж слідчої (розшукової) дії, зокрема визначених в ухвалі слідчого судді; забезпеченню належного виявлення, фіксації, вилучення, дослідження слідової інформації;

в) на заключному етапі проведення слідчої (розшукової) дії врахування практики ЄСПЛ допомагає слідчому: прийняти правильні рішення в умовах дефіциту часу; вчасно прийняти рішення стосовно додаткового дослідження слідової інформації; належно скласти процесуальні документи й додатки до них тощо [7].

Отже, значення практики ЄСПЛ для розвитку тактики слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що з рідше ЄСПЛ можна виокремити криміналістичні рекомендації, а власне практика ЄСПЛ є джерелом формування організаційно-тактичних заходів, з огляду на досвід демократичних європейських держав.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15/ed20121202>.
3. Юрчишин В. Д., Король В. В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело кримінального процесуального права України: окремі аспекти. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 73–78.
4. Case of Akelienė v. Lithuania (Application No. 54917/13) : Judgment European Court of Human Rights from May 6, 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186768>.
5. Справа «Михалкова та інші проти України» (заява № 10919/05) : рішення Європейського суду з прав людини від 13 квіт. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_676#Text.
6. Справа «Любов Єфіменко проти України» (заява № 7572/01) : рішення Європейського суду з прав людини від 25 лют. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_867#Text.
7. Чорноус Ю.М., Гвоздюк В.В. Методологічні засади використання практики Європейського суду з прав людини у тактиці проведення слідчих (розшукових) дій. *Філософські та методологічні проблеми права*. № 2 (22). 2021. С. 38–47. doi: <https://doi.org/10.33270/02212202.38>.

Яковенко Микола Олексійович,

завідувач кафедри організації
правоохоронних та судових органів
Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка,
кандидат юридичних наук, доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ СТАБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

На першому етапі відновлення кримінальної юстиції на звільнених територіях вельми актуальним питанням є поновлення кримінальних проваджень, які в силу різних причин не закінчені та були залишені в захоплених окупантами приміщеннях. Тож, у процесі поновлення функціонування органів правопорядку на деокупованих територіях (за умови проведення повного зачищення територій від противника, розмінування всієї прилеглої місцевості та після того як буде здійснено відповідні поліцейські та контррозвідувальні заходи) крім слідчо-оперативних груп мають бути створені спеціальні інвентаризаційні комісії, до складу яких можуть входити працівники

органів прокуратури (процесуальні керівники), керівники органів досудового розслідування (їх заступники), представники органів Державного бюро розслідувань (далі – ДБР), працівники підрозділів інформаційно-аналітичного забезпечення та режимно-секретних відділів. Після створення зазначеної комісії відразу має бути встановлений та погоджений порядок, строки, форма і дата доповіді про результати проведення інвентаризації всіх тих матеріалів, які імовірно будуть виявлені у зачищених приміщеннях відділів поліції, у тому числі у місцях колишнього розташування «органів правопорядку» окупаційної влади, які виконували поліцейські функції на момент окупації. Як свідчить практика, такими розташуваннями зазвичай є будівлі захоплених районних відділів поліції та Служби безпеки України (далі – СБУ).

Подальша робота цих комісій має відбуватися у відповідності із заздалегідь розробленим планом з врахуванням положень Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України від 14 квітня 2016 № 296. Наведений план має бути погоджений відповідними керівниками органів прокуратури та досудового розслідування. У письмовому дорученні керівництва про проведення інвентаризації слід чітко визначити єдиний порядок виявлення, зберігання та систематизації знайдених матеріалів кримінальних проваджень та речових доказів.

Під час роботи даної інвентаризаційної комісії мають також звертатися наявність кримінальних проваджень за Єдиним реєстром досудових розслідувань (далі – ЄРДР), списками, наданими підрозділом інформаційного забезпечення відповідних ГУНП, журналом – реєстром кримінальних проваджень та книгами обліку слідчої роботи кожного слідчого. У зв'язку з цим необхідно вивчати попередні акти інвентаризацій (у тому числі їх електронних примірників), супровідні листи, що відображають рух кримінальних проваджень (за умови, якщо їх вдалося евакуювати в паперовому вигляді або принаймні, якщо вони збереглися на електронних носіях), журнали вихідної кореспонденції підрозділів документального забезпечення, режимних секретних підрозділів, контрольно-наглядові справи кримінальних проваджень (у тому числі їх електронних варіантів) та наглядових проваджень органів прокуратури.

Наступним не менш важливим питанням щодо повернення української правової системи на звільнених територіях відповідно до законодавства України є захист місцевих мешканців від протиправних посягань, відновлення порушених прав громадян та забезпечення принципу невідворотності покарання. Передусім йдеться про розслідування кримінальних правопорушень, що вчинялися у період окупації як з боку комбатантів військ РФ, так і звичайними місцевими мешканцями. Усі громадяни України, які перебували на окупованих територіях мають бути попередньо опитані. У разі отримання

інформації, що містить ознаки кримінального правопорушення, слідчим (дознавачем) невідкладно приймається рішення в порядку статті 214 КПК України. Якщо за вказаним фактом попередньо вже розпочато досудове розслідування, про вказані відомості та особу, яка їх надала, повідомляється керівник органу досудового розслідування, який очолює підрозділ, що обслуговує територію, де було вчинено вказане протиправне діяння, для того щоб в подальшому відповідні матеріали були спрямовані за належністю.

Під час обстеження приміщень, в яких розташовувалися так звані «органи поліції» чи «комендатури», слід бути готовими до того, що величезний масив криміналістично вагомої інформації може міститися в актах (документах), які були складені представниками окупаційної влади. Для належної організації роботи в цій сфері передусім мають бути створені спеціалізовані (міжвідомчі) слідчо-оперативні групи (з числа працівників органів прокуратури, Національної поліції України, Головного управління розвідки та СБУ), які забезпечуватимуть інформаційно-аналітичну роботу в наведеному напрямку. У разі виявлення у зазначених джерелах інформації відомості щодо обставин, що свідчать про вчинення кримінальних правопорушень за українським законодавством, слідчі або прокурори (бажано з числа учасників цієї міжвідомчої СОГ) зобов'язані будуть внести вказані відомості до ЄРДР та розпочати окреме розслідування. Однак, постає справедливе питання, а яке доказове значення цих матеріалів і чи можливо їх використовувати в ході досудового розслідування? Очевидно, що всі дані, які в них містяться, мають бути перевірені у спосіб передбачений чинним кримінальним процесуальним законодавством. Наведені документи не можуть бути джерелами доказів, однак інформація в них підлягає ретельному аналізу на предмет виявлення ознак кримінального правопорушення, що може мати слідчий чи оперативний інтерес. З приводу окремих документів окупаційної влади про реєстрацію юридично-значущих фактів таких як народження або смерті людини, медичних діагнозів, звітки про звільнення з місць несвободи тощо, вважаємо за доцільне звернутися до судової практики. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (Інформаційний лист від 11 квітня 2017 року № 9-697/0/4-17 «Щодо використання у судових рішеннях формулювань, що відображають місце настання фактів, які мають юридичне значення») звернувся до голів апеляційних судів областей, Апеляційного суду міста Києва про рекомендацію визнання належними та допустимими доказів на підтвердження факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України. Однак, у цьому документі зауважується на тому, що при позначенні місця настання певного факту відсутні підстави використовувати такі формулювання, як «Донецька народна республіка (територія, невідконтрольна державній владі України)», «Донецька народна республіка, яка є тимчасово окупованою

територією», «самопроголошена Донецька народна республіка» тощо. З огляду на зазначене можемо констатувати, що в судовій практиці, зокрема в кримінальному судочинстві, вже існують непоодинокі прецеденти, коли судом застосовувалася вказана юридична формула.

Таким чином, слід враховувати, що документи, оформлені органами та установами, які знаходилися під контролем окупаційної влади, цілковито можуть братись до уваги сторонами кримінального процесу, але при цьому вони мають оцінюватись лише разом з іншими доказами в їх сукупності та взаємозв'язку. З цього випливає, що всі ці документи в обов'язковому порядку мають підтверджуватись результатами проведених слідчих (розшукових) дій у відповідності з чинним законодавством України. Таку позицію необхідно передусім розглядати в контексті захисту прав мешканців окупованої території, а ніяким чином не як визнання юрисдикції окупаційної влади. Всі документи, видані владою країни агресора можуть бути визнані такими лише за наявності відповідної ухвали суду. Тож, на нашу думку, з метою налагодження системної роботи щодо виокремлення таких джерел доказів, які мають виняткове значення для слідства необхідно розробити чіткі інструкції для органів правосуддя, прокуратури, слідства та дізнання щодо належної організації та порядку оформлення відповідних матеріалів в межах кримінального провадження з подальшою можливістю передачі їх до суду.

Наступним вельми актуальним питанням для відновлення кримінальної юстиції на звільнених територіях є проведення перевірок щодо причин смерті людей, померлих в часи окупації. За заявою голови Національної поліції України Ігоря Клименка на деокупованій території Харківської області виявлено тіла майже 50 загиблих цивільних осіб, а також місця масового поховання з орієнтовною кількістю 445 могил, у багатьох з яких виявлені тіла, одягнені в військовий однострій та знаками розрізнення збройних формувань України [1]. За дорученням керівництва МВС до вказаних місць уже спрямовано 10 мобільних лабораторій біологічних досліджень. Однак, на наш погляд, враховуючи масштабність усіх цих заходів, мають бути створені спеціальні групи, до складу яких входитимуть як працівники органів досудового розслідування, прокуратури, експертних установ, так і особи, які діють у відповідності з постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 року № 698 «Про деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України». Йдеться про спеціальні групи осіб, які виконують гуманітарну місію, спрямовану на вилучення тіл (останків) осіб, померлих (загиблих) у зв'язку із збройною агресією проти України. До складу таких спеціальних груп в якості факультативних учасників можуть входити компетентні

суб'єкти – уповноважені особи місцевих адміністрацій, органів місцевого самоврядування, Міноборони, Збройних Сил, Національної гвардії, Національної поліції, ДСНС, МОЗ, СБУ (за згодою), органів прокуратури (за згодою), а також за згодою – експертних (медичних) служб, громадських і релігійних об'єднань, благодійних організацій, міжнародних гуманітарних організацій [2].

Разом з тим, відповідно до Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України, затвердженого наказом МВС України, МОЗ України, ОГП від 09 березня 2022 року № 177/450/46, в якості офіційної інформації про причини смерті людини за відсутності висновку судово-медичного експерта можливо розглядати лікарське свідоцтво про смерть за формою № 106/о або «фельдшерська довідка про смерть» за формою № 106-1/о. Таким чином, під час огляду останків померлих на деокупованих територіях на початковому етапі розслідування необхідно вилучити всі ці довідки, які імовірно були оформлені за фактами смерті людей, виявлених у місцях масового поховання.

Враховуючи викладене, ми спробували розглянути потенційно-важливі аспекти реінтеграції деокупованих територій в правове поле України. Зазначене потребує ретельного обговорення як науковою спільнотою, так і практиками. Нагальним у цьому напрямку є побудова ефективних алгоритмів, втілення всіх можливих дієвих механізмів, розробка належних рекомендацій для органів правопорядку та правосуддя, що неможливо здійснити без адаптації чинної нормативно-правової бази України шляхом запровадження нових законодавчих ініціатив. Переконані, якісне проведення комплексу заходів в частині відновлення кримінальної юстиції на звільнених територіях стимулюватиме їх постконфліктне будівництво.

Список використаних джерел

1. На деокупованих територіях Харківщини виявили 10 катівень, облаштованих росіянами, – Ігор Клименко. Новини. Портал МВС України. URL: <https://mvs.gov.ua/news/na-deokupovanih-teritoriyax-harkivshhini-viyavili-10-kativen-oblustovanih-rosiyanami-igor-klimenko>.

2. Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 року № 698. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-%D0%BF#Text>.

Александрова Крістіна Олександрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

професор кафедри економічної безпеки та
фінансових розслідувань Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент
Моргун Надія Сергіївна

АНАЛІТИЧНІ МЕТОДИ, ЯКІ ВИКОРИСТОВУЮТЬ В ОПЕРАТИВНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ АНАЛІЗІ

Оперативний кримінальний аналіз – процес інформаційно-аналітичної діяльності, що здійснюється за конкретними оперативно-розшуковими справами або кримінальними провадженнями для збору, оцінки, обробки й аналізу даних про осіб, групи осіб, організовані групи чи злочинні організації, знаряддя та засоби вчинення злочину, сліди злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, та інші відомості з метою встановлення події злочину, причетності конкретних осіб до його вчинення, також їх соціального й економічного статусу, структури та зв'язків злочинних груп, ролі їх окремих учасників тощо [4, с. 125].

Цей процес має розвивальний характер і застосовується за наявності достатніх підстав для підозри у злочинній діяльності задля розкриття і розслідування злочинів.

Основними аналітичними техніками або методами, які використовуються в оперативному аналізі, є: 1. Порівняльний аналіз справи; 2. Аналіз подій; 3. Аналіз потоків; 4. Аналіз маршрутів; 5. Аналіз моделей/форм злочинності; 6. Аналіз телефонних дзвінків; 7. Складання фінансового профілю підозрюваних осіб; 8. Географічне профілювання [4, с. 128–129].

Основним інструментом для порівняльного аналізу справи (ПАС) є електронні таблиці. Інформація розміщується в таблиці та упорядковується відповідними заголовками для аналізу. Як правило, джерелами даних для ПАС є: – звіти про злочин та події; – покази свідків; – оперативно-аналітичні звіти; – дані інших відомств; – інші джерела інформації.

Аналіз подій являє собою дослідження послідовності подій (кримінальних, або не кримінальних, але пов'язаних зі спробами вчинення кримінальних діянь) [1].

Події не слід плутати з діяльністю, що є індивідуальними діями, вчиненими певною особою в підготовці події, під час події або відразу

після неї. Такий аналіз може мати особливе значення на початку розслідування для того, щоб швидше зрозуміти проблему.

Метою аналізу подій є: встановлення інформаційних прогалів; що повинні виявити певний проміжок часу (часовий інтервал); встановлення «почерку» події; ідентифікація факторів, які визначають виникнення події; відтворення злочинних дій; встановлення зв'язку між особами та місцем події, з урахуванням дати та часу; встановлення зв'язку між особами, які брали участь у спільній зустрічі, відвідували одну адресу, і т.п.; аналіз подій допомагає відтворити події до та після вчинення злочину [3, с. 301].

Аналіз потоків спрямований на: розділення процесів на окремі події та дії; відслідковування переміщення товарів між суб'єктами та діями; визначення логічних зв'язків; збільшення знань; збільшення розуміння; виявлення прогалів в інформації. Більшість ОЗУ здійснюють свою діяльність з метою здобуття товарів, грошових коштів, наркотичних засобів, іншого, що може бути використано в їх інтересах. Схема потоків є схемою зв'язків, до якої додано стрілки, що відображають напрями руху потоків.

Аналіз маршрутів використовується для визначення найшвидшого, найкоротшого та оптимального шляху з урахуванням конкретних деталей [3, с. 302]. В правоохоронній діяльності він використовується для визначення можливих шляхів пересування підозрюваних між двома чи більше географічними точками. Інформація щодо маршруту транспортного засобу також використовується для створення часових рамок (ретроспективи) переміщення авто та карти для візуалізації транзитних маршрутів, місць зупинки та часу стоянки.

Створення ретроспективи дає хорошу хронологічну уяву щодо часових рамок подій та географічну уяву маршруту. Географічні координати можуть бути імпортовані до географічної системи (Geographical Information Systems) з метою створення чіткої картини маршруту транспортного засобу. Інформація часової діаграми також відповідає географічним координатам таким чином, що ці дані можуть бути використані для їх накладення на карту.

Аналіз моделей / форм злочинності визначає характер і масштаби виникаючих і поточних тенденцій злочинності, пов'язаних злочинів та подій, місць концентрації діяльності та спільні характеристики / характер правопорушників та злочинної поведінки [3, с. 302].

Основними перевагами є те, що: – визначає поточні, нові або виникаючі проблеми; – дозволяє прогнозувати злочинну діяльність; – допомагає визначити найбільш важливих (небезпечних) правопорушників в місцях концентрації злочинності; – допомагає прослідити зв'язок між скоєними злочинами та можливими правопорушниками (підозрюваними); – визначає, на чому концентруватись при зборі інформації; – фокусує увагу на можливостях попередження, зменшення та відвернення

злочинності; – може бути використаний для прийняття рішень щодо використання ресурсів.

Аналіз телефонних дзвінків (з'єднань) є важливим типом аналітичних методів (технік), що надає можливість аналітику визначити деякі властивості поведінки підозрюваних.

З метою створення цього типу аналізу, аналітик повинен мати доступ до географічної інформації, що відповідає розташуванню мобільного пристрою в момент дзвінка [3, с. 302].

Дані можуть бути використані для: – визначення географічного розподілу (розташування) під час здійснення телефонних дзвінків; – визначення ймовірного проживання (розташування) користувача телефонного номеру; – встановлення місцезнаходження; – встановлення інформації щодо переміщення.

Це, по суті, застосування методу аналізу зв'язків до заданих телефонних з'єднань. Елементи, що складаються з частоти, тривалості та послідовності телефонних з'єднань, також задіяні у цьому непростому методі.

Складання фінансового профілю підозрюваних осіб із метою встановлення прихованих доходів ґрунтуються на спеціалізованому аналізі документів [4, с. 129]. До таких документів належать облікові записи, банківська інформація, дані про нерухомість, які показують рух грошових коштів. Будь-які записи, що відображають події, пов'язані з рухом грошей, є важливими. Основне полягає у виявленні та фіксації руху грошей, пов'язаних із процесом злочинної діяльності.

Географічне профілювання. Даний метод кримінального аналізу використовується під час роботи з матеріалами кримінальних проваджень з метою встановлення концентрації місць вчинення злочинів, аналізу місць скоєння пов'язаних серійних злочинів з метою визначення найбільш вірогідної території проживання злочинця. Найчастіше застосовується у випадках учинення серійних тяжких чи насильницьких злочинів (особливо серійних вбивств, сексуального насилля та зґвалтувань, вуличних пограбувань, до певної міри навіть крадіжок зі зломом) [4, с. 127].

Як підсумок, оперативний кримінальний аналіз можна трактувати як процес розбивання інформації на її ключові складові елементи, здобуття та структурування їх смислового змісту та надання цій інформації форми, легкої для сприйняття і розуміння, з тим, щоб оперативні працівники або керівники могли приймати подальші рішення з урахуванням ситуації з поточними проробленими операціями та оперативними заходами.

Список використаних джерел

1. Білоус Р.В. Кримінальний аналіз в діяльності правоохоронних органів України. Удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин з урахуванням зарубіжного досвіду: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 1 черв. 2020 р.) / відп. ред. О. Ю. Бусол. Київ: Ліра-К, 2020. С. 20–22.

2. Білоус Р.В., Васи́линчук В.І., Таран О.В. Використання методів кримінального аналізу під час оперативного провадження та досудового розслідування. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ 2021. № 1 (118). URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/download/1352/1351/>.

3. Калиновський О.В., Школьніков В.І. Використання методу кримінального аналізу для протидії організованій злочинності. Часопис Київського університету права. 2017. № 1. С. 300–303.

4. Федчак І.А. Основи кримінального аналізу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3723/3/федчак%20основи%20крим%20аналізу.pdf>.

Антонов Костянтин Володимирович,
аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики Навчально-наукового
гуманітарного інституту Національної
академії Служби безпеки України;

Рогатюк Ігор Володимирович,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики Навчально-наукового
гуманітарного інституту Національної
академії Служби безпеки України, доктор
юридичних наук, доцент, старший науковий
співробітник

ПРАВОВА ОЦІНКА ОКРЕМИХ НОРМ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Від початку воєнного стану до діючого законодавства України внесено цілу низку змін, що викликані необхідністю протидіяти новим гострим загрозам життєво важливим інтересам людини, суспільства і держави в цілому, які постали перед нами у цей тяжкий історичний період.

Згідно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки», прийнятого Верховною Радою України 14.04.2022 (далі – Закон), статтю 176 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – Кодекс) доповнено частиною шостою [1], у відповідності до якої під час дії воєнного стану до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114¹, 258–258⁵, 260, 261, 437–442 Кримінального кодексу України, за наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу, застосовується запобіжний

захід, визначений пунктом 5 частини першої цієї статті [2], а саме: у вигляді тримання під вартою.

Частиною шостою статті 176 Кодексу [2] фактично встановлено презумпцію, за якою наявність підозри у вчиненні окремих злочинів обумовлює виключну необхідність обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без права на обрання іншого запобіжного заходу. Цей підхід може бути оцінений як дискримінаційний, оскільки ставить осіб, щодо яких обирається такий запобіжний захід, у нерівні умови порівняно з тими особами, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні інших злочинів аналогічного ступеня тяжкості. Верховна Рада України, ухваливши Закон, яким було внесено зміни, зокрема, до статті 176 Кодексу, звужила обсяг права підозрюваних та обвинувачених осіб бути звільненими під час провадження, що не узгоджується із основоположними принципами, що закріплені у Конституції України [3], та міжнародною практикою.

Згідно із статтею 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України [4], в тому числі право на свободу та особисту недоторканність.

Безальтернативне рішення, винесене на підставі застосування норм частини шостої статті 176 Кодексу [2] може бути оцінене як формальне, що нівелює мету та суть правосуддя. В той же час, правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах [5].

Отже, може скластися думка, що положення частини шостої статті 176 Кодексу [2] допускає застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на підставі суто формального судового рішення, що може трактуватися як порушення принципу верховенства права. В зазначеній нормі обґрунтовується необхідність тримання під вартою тяжкістю злочину, що, за суб'єктивною оцінкою, може не забезпечити балансу між метою його застосування у кримінальному провадженні та правом особи на свободу та особисту недоторканність.

В той же час, право на свободу не є абсолютним, тобто таким, що не може бути обмежене. Встановлення обмежень прав і свобод людини і громадянина є допустимим виключно за умови, що таке обмеження є домірним (пропорційним) та суспільно необхідним.

З урахуванням цього доцільно перевірити згадані умови (критерії) для встановленого в шостій статті 176 Кодексу [2] обмеження права на свободу, а саме його домірності (пропорційності) та суспільної необхідності.

Очевидно, що легітимною метою внесення змін до статті 176 Кодексу (її доповнення частиною шостою) [2] в цей тяжкий історичний період є суспільна необхідність у захисті суверенітету і

територіальної цілісності та забезпеченні державної (національної) безпеки України (стаття 17 Конституції України).

В свою чергу, легітимними засобами для досягнення вказаної мети доцільно визначити зокрема кримінально-процесуальні інститути, у тому числі запобіжні заходи, що можуть бути використанні під час розслідування злочинів, які пов'язані із посяганням на найважливіші функції держави.

В ході аналізу супровідних документів до законопроекту з'ясовано, що законодавча ініціатива у внесенні Законом [1] змін до Кодексу [2] аргументована недопущенням ухилення винуватими особами від відбуття кримінального покарання за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, громадської безпеки, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, запобігання безпідставним та немотивованим рішенням суду щодо обрання стосовно цієї категорії осіб запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою [6].

В той же час, прагматичною метою внесення змін до статті 176 Кодексу (її доповнення частиною шостою) [2] доцільно визначити запобігання переховуванню підозрюваних та обвинувачених від органів досудового розслідування та (або) суду, оскільки саме останнє, тобто переховування від органів досудового розслідування та (або) суду, й мало місце у тих випадках, коли суд до внесення змін до статті 176 КПК України застосовував під час дії воєнного стану до осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114⁻¹, 258–258⁻⁵, 260, 261, 437–442 КК України [7], за наявності ризиків, зазначених у статті 177 Кодексу [2], інші запобіжні заходи, наприклад домашній арешт, застава.

Оцінюючи відповідну норму, можна зробити припущення, що суддя, який розглядає питання про застосування запобіжного заходу у відповідних кримінальних провадженнях, не зобов'язаний ухвалювати вмотивовані рішення, коли його дискреція значно обмежена частиною шостою статті 176 Кодексу [2]. В той же час, слідчий суддя, суд не позбавлений положеннями Кодексу можливості під час дії воєнного стану при постановленні ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави та обставини, передбачені статтями 177 та 178 Кодексу [2], визначити розмір застави у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбаченого статтями 109–114⁻¹, 258–258⁻⁵, 260, 261, 437–442 Кримінального кодексу України [7], за наявності ризиків, зазначених у статті 177 Кодексу, або взагалі відмовити у застосуванні запобіжного заходу.

В той же час, законодавцем при внесенні вищевказаних змін до Кодексу, в один ряд поставлені пов'язані між собою, але різні за ступенем небезпечності інтересам суспільства злочини, що може вважатись недоліком нормативного регулювання та призвести до помилки у результатах оцінки не порушення при застосуванні норм

частини шостої статті 176 КПК України [2] принципів верховенства права, а також прав особи на свободу та особисту недоторканність.

З огляду на вищезазначене формується висновок, що забезпечення конституційного права на свободу при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою під час дії воєнного стану стосовно осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114¹, 258–258⁵, 260, 261, 437–442 Кримінального кодексу України, за наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу, могло бути проведене шляхом диференціації злочинів, передбачених наведеними статтями КК України [7], на які вказується в частині шостій статті 176 КПК України [2].

Тобто, існує доцільність спочатку дослідити, а за результатами такого дослідження оцінити домірність (пропорційність) та суспільну необхідність безальтернативності у застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні таких злочинів, як, наприклад, «державна зрада» (стаття 111 КК України), «диверсія» (стаття 113 КК України), «терористичний акт» (стаття 258 КК України), та неправомірним обмеження права на свободу при застосуванні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні такого злочину, як, наприклад, «публічні заклики до вчинення терористичного акту» (стаття 258² КК України).

В той же час, у теперішніх реаліях, застосування положень частини шостої статті 176 КПК України [2] щодо обрання під час дії воєнного стану безальтернативного виду запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо осіб, які підозрювались у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–114¹, 258–258⁵, 260, 261, 437–442 КК України [7], за наявності ризиків, зазначених у статті 177 цього Кодексу, у цілому можна вважати домірним (пропорційним) та суспільно необхідним з урахуванням наявної загрози суверенітету, територіальній цілісності України та державній (національній) безпеці.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки : Закон України від 14.04.2022 № 2198-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-20>.

2. Кримінально процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) 30 січня 2003 року № 3-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text>.

6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 21.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1247318>

7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

8. Рогатюк І.В. Правова оцінка окремих норм застосування запобіжних заходів під час дії воєнного стану / І. В. Рогатюк. Київ: Нац. акад. Служби безпеки України, 2022.

Байдик Олександр Анатолійович,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ЗАХИСНИК У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

До 2014 року в Україні були лише поодинокі випадки направлення обвинувальних актів за вчинення державної зради, тобто кримінальні правопорушення передбачені ст. 111 КК України судами не розглядалися. Попри це, навіть одиничний факт вчинення цього злочину становить серйозну небезпеку для держави, оскільки відповідні дії можуть спричинити неабияку шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Натомість починаючи із 2014 року ситуація кардинально змінилася внаслідок активізації російської збройної агресії на сході України, а також анексії АР Крим Російською Федерацією. Зокрема, аналіз звітності основних показників роботи органів досудового розслідування, підготовлений Генеральною прокуратурою України за період 2013–2016 роки, засвідчує тенденцію почастищення випадків державної зради. Так, 2014 році до суду передано обвинувальних актів щодо вчинення державної зради – 8; 2015 року – 7. Врешті, у 2016 році їхня кількість зросла до 50.

Після 24 лютого 2022 року, коли Російська Федерація в порушення всіх загальновизнаних норм міжнародного права вторглася

на територію України, ситуація кардинально змінилася. Так на сьогодні лише ДБР розслідує вже понад одну тисячу злочинів проти основ національної безпеки, зокрема: 828 кримінальних проваджень за фактом державної зради (ст. 111 КК України), 132 кримінальних проваджень – за фактом колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України), 10 кримінальних проваджень – щодо пособників державі-агресору (ст. 111-2 ККУ). За результатами роботи ДБР, 313 особам повідомлено про підозру у вчиненні державної зради, 70 особам повідомлено про підозру в колабораційній діяльності, понад однієї тисячі осіб перевіряється на причетність до державної зради та колабораційної діяльності. У розшук оголошено 281 особу, до суду за цими статтями вже направлено 65 проваджень. Найбільшу кількість проваджень відкрито у Донецькій, Луганській, Херсонській, Запорізькій областях.

У той же час, слід зазначити, що активні бойові дії на території окремих областей України велися ще з 2014 року, проте кримінально-процесуальна сфера так і не була повністю приведена у відповідність до тих суспільних відносин, які склалися в Україні за понад 8 років.

Аналіз кримінальних процесуальних процедур притягнення осіб до кримінальної відповідальності за державну зраду показав наявність низки проблемних питань, які потребують наукового вивчення, вирішення та подальшого впровадження нових ідей у практичну діяльність. Так, наразі, як свідчать результати вивчення понад 300 кримінальних проваджень цієї категорії та результати опитування понад 380 респондентів (прокурорів, слідчих Державного бюро розслідувань та Служби безпеки України і адвокатів) існують проблеми зловживання своїми процесуальними правами слідчим, прокурором, під час досудового розслідування вказаних злочинів, зокрема; щодо недотримання строків досудового розслідування; фальсифікації доказів; безпідставного продовження строку тримання під вартою; зупинення досудового розслідування; необґрунтованого повідомлення особам про підозру, порушення порядку повідомлення про підозру окремим категоріям осіб; необґрунтованого обрання щодо підозрюваних осіб заходів забезпечення кримінального провадження та, зокрема, запобіжних заходів, а також порядку їх застосування; безпідставного проведення щодо окремих осіб НСРД та необґрунтованого використання їх результатів як доказів у кримінальному провадженні; ненадання стороні захисту можливості ознайомлення з матеріалами досудового розслідування тощо.

Зазначені, а також інші, чинники обумовлюють необхідність теоретичної розробки питань, пов'язаних з участю захисника у кримінальних провадженнях про державну зраду і, зокрема, в умовах воєнного стану, оскільки від їх вирішення залежить рівень удосконалення правової регламентації і практики усієї кримінальної процесуальної діяльності, а також здійснення правосуддя та досягнення мети кримінального процесу.

Попри чималу кількість напрацювань із проблематики національної безпеки України, всебічного аналізу участі захисника у кримінальному провадженні про державну зраду досі не здійснено. Хоча окремі аспекти участі захисника у розслідуванні та судовому розгляді інших кримінальних проваджень досліджувалися відомими правниками у галузі кримінального процесу, криміналістики, теорії організації та функціонування адвокатури, зокрема, таким як: А. М. Бірюкова, Т. В. Варфоломєєва, Т. Б. Вільчик, Ю. О. Гурджі, І. В. Гловюк, В. Г. Дрозд, Я. П. Зейкан, О. В. Капліна, Т. В. Корчева, Ю. О. Кухарук, О. П. Кучинська, О. Ю. Лань, Л. М. Лобойко, В. В. Назаров, В. Т. Нор, Т. В. Омельченко, О. В. Острогляд, П. Д. Письменний, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, Д. Б. Сергєєва, О. С. Старенький, О. Ю. Татаров, В. М. Тertiшник, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, С. С. Чернявський, А. М. Черняк, О. Г. Шило, Ю. П. Янович, О. О. Юхно, О. Г. Яновська та ін.

Наукові праці зазначених та низки інших дослідників мають принципово важливе значення для наукової розробки проблемних питань участі адвоката-захисника у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень про державну зраду і, зокрема, в умовах воєнного стану. При цьому слід враховувати широту аспектів та мінливий характер правопорушень про державну зраду і, зокрема, в умовах воєнного стану, особливо щодо вирішення проблемних питань, пов'язаних із доказуванням стороною захисту в досліджуваній категорії кримінальних проваджень, враховуючи те, що чимало аспектів, що стосуються діяльності захисника під час звинувачення у державній зраді, залишаються дискусійними або невирішеними, зокрема щодо: участі захисника під час досудового розслідування, в підготовчому провадженні та на стадії судового розгляду і перегляді судових рішень, науково-практичної оцінки окремих норм чинного КПК України, якими врегульовано процесуальні можливості сторони захисту.

В ході дослідження проблемних питань участі захисника у кримінальних провадженнях про державну зраду актуальним є простеження стану наукових досліджень проблем участі захисника у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень про державну зраду; характеристика процесуального статусу захисника в досліджуваній категорії кримінальних проваджень; установлення наявності особливого характеру участі захисника у кримінальних провадженнях щодо кримінальних про державну зраду; з'ясування вичерпного кола учасників, уповноважених на повідомлення про підозру особам, перелік яких зазначено у ст. 480 КПК України; обґрунтування необхідності законодавчого закріплення участі захисника під час застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у досліджуваній категорії кримінальних проваджень; визначення специфіки участі захисника під час проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій у досліджуваній категорії кримінальних проваджень; висвітлення процесуального

порядку залучення захисника до участі у підготовчому провадженні щодо кримінальних правопорушень про державну зраду; системно-порівняльний аналіз участі захисника у судовому розгляді кримінальних правопорушень про державну зраду; розкриття процесуального порядку участі захисника у кримінальному провадженні з перегляду судових рішень щодо кримінальних правопорушень про державну зраду тощо.

Дослідження зазначених питань дозволить сформулювати наукову концепцію участі захисника у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень про державну зраду, яка дасть змогу виявити проблеми участі захисника у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення про державну зраду та формувати на підставі цього науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

Список використаних джерел

1. Погорецький М. А. Захисник – суб'єкт доказування у кримінальному процесі. *Організація адвокатури і надання правової допомоги в демократичному суспільстві: доповіді учасників міжн. наук.-практ. конф.*, 18–19 жовт. 2002 р. К.: ІА при КУ ім. Т. Шевченка, 2002. С. 27–30.

2. Погорецький М. А., Д. Б. Сергєєва Допуск адвоката як захисника до участі у кримінальних справах, матеріали яких становлять державну таємницю. *Вісник Акад. правових наук.* 2009. № 3 (59). С. 209–220.

3. Погорецький М. А. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства.* 2016. № 2. С. 113–123.

4. Кучер О. В. Участь захисника у кримінальних провадженнях про злочини у сфері службової діяльності. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук. Харків 2021. 21 с.

5. Погорецький М.М., Старенький О.С. Механізм реалізації кримінальних процесуальних гарантій адвокатської таємниці у досудовому розслідуванні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2015. № 2(12). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n2/15pmmudr.pdf>.

6. Старенький О.С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування при проведенні негласних слідчих(розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства.* 2016. № 1. С. 146–153.

7. Старенький О.С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування під час опитування учасників кримінального провадження та інших осіб у досудовому розслідуванні. *Вісник кримінального судочинства.* 2016. № 2. С. 88–98.

8. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика: монографія. За загал. ред. д.ю.н., проф. М. А. Погорецького. К.: Алерта, 2016. 336 с.

Бібікова Маргарита Олександрівна,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні, вторгнення Російської Федерації на територію України призвело до виникнення ряду проблем, й однією із таких, що потребують термінового вирішення є досудове розслідування та судовий розгляд в умовах воєнного стану, а також та реалізація норм кримінального процесуального права. У нашій країні, ситуація є напруженою з 2014 року, а тому проведення детального аналізу кримінального процесуального кодексу та виявлення можливих шляхів вдосконалення законодавства щодо цих дій під час війни є необхідним вже давно. Ситуація збройної агресії зумовлює необхідність особливого режиму досудового розслідування та судового розгляду, а тому питання розгляду даної проблеми є більш, ніж актуальним.

Питання особливостей досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану було предметом дослідження таких учених, як Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. та інших. Проте на сьогодні, ситуація у нашій країні є досить мінливою, а тому не дивно, що дослідження цієї проблеми триває.

Метою статті є узагальнення існуючого стану наукової розробки та законодавчої регламентації проблеми.

Відповідно до законодавства України, завдання кримінального провадження: є захист особи, держави чи суспільства від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду, а кожен, хто порушив закон – , був притягнутим до відповідальності в міру своєї вини, невинуватий – не був обвинуваченим або засудженим, а також щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника провадження застосовували належну правову процедуру. З початком вторгнення, державні органи та їх працівники, що займаються досудовим розслідуванням та судовим розглядом були у невідомості. Незважаючи на те, що збройний конфлікт на території нашої держави триває ще 2014 року, законодавство виявилось зовсім неготовим не лише до вирішення ряду проблем, що виникли, але й до здійснення ефективного кримінального провадження в умовах військового стану, що у свою чергу, вимагало термінової дії [1, ст. 2].

Так, Законом України від 14.04.2022 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», було визначено, що кримінальне провадження в умовах воєнного стану повинне здійснюватися за загальними засадами кримінального провадження. Що стосується судочинства, то відповідно до ЗУ «Про

правовий режим воєнного стану», у час воєнного стану повноваження судів не можуть бути припинені чи обмежені. Окрім цього, правосуддя має здійснюватися лише судами, а будь-яке скорочення чи прискорення судочинства забороняється [2, ст. 10, ст. 26].

Загалом, нині досудове розслідування та судовий розгляд здійснюється за новою редакцією Кримінального процесуального кодексу України, а саме за ст. 615. Так, наприклад, якщо доступ до єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР), був відсутнім, то слідчий, дізнавач чи прокурор зобов'язаний винести відповідну постанову. Окрім того, як відомо, відомості про кримінальне правопорушення мають вноситися одразу як виникла можливість, тож постанову має бути також якнайшвидше створено. Що стосується дій, котрі були здійсненні під час досудового розслідування, то їх результати мають фіксуватися за допомогою процесуальних документів або технічних засобів. Якщо ж виникла ситуація, що технічні засоби не має можливості використати, то усі дії фіксуються у протоколі. (інколи, можливо, навпаки). У такому випадку відповідний документ має бути складено не пізніше 72 годин з моменту їх завершення дій. Загалом, за неможливості фіксування дій за допомогою технічних засобів чи зазначені у документах – варто використовувати один із них.

Важливими також є зміни у п. 3 ч. 1 ст. цієї ж статті. Так, було визначено, що у разі відсутності можливостей звернення до суду з обвинувальним актом, строк досудового розслідування зупиняється, й буде поновлено лише за умови вирішення усіх проблем, що спричинили дане припинення. Так, зупинити цю процедуру можна за постановою слідчого чи прокурора. Отож, нові зміни у кримінальному процесуальному кодексі щодо цього питання зазначають, що у разі пропущення особою строків звернення до суду з обвинувальним актом під час воєнного стану – закриття кримінального провадження не передбачено.

Також зміни відбулися щодо ситуації із закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою. Якщо ж трапилася ситуація, де строк дії цієї ухвали закінчено, а розглянути справу неможливо, то приймається рішення про продовження такого строку, але не більше ніж на 2 місяці.

В умовах воєнного стану можливими також стали випадки затримання особи без ухвали слідчого судді чи суду. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 615 Кримінального процесуального кодексу України можливі такі випадками затримання підозрюваної особи у здійсненні правопорушення: 1) особу застали під час вчинення або замаху здійснення протиправних дій; 2) очевидні ознаки на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що присутня особа шойно вчинила кримінальне правопорушення; 3) є підстави вважати, що особа може втекти для ухилення від відповідальності за здійсненні дії та інше [3].

Таким чином, можемо зробити висновки, що введені зміни позитивно впливають як і на хід досудового розслідування, так і на судовий розгляд, безумовно. З вищезазначеного можемо зрозуміти, що існуючі нині зміни, певним чином розширяють права учасників провадження й дозволяють діяти швидше, але є дії, котрі дещо ускладнюють ці процеси в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015р. Відомості Верховної Ради України. № 389-VIII, 2015, № 28, ст. 250

3. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 80 с.

Бондаренко Олексій Сергійович,

слухач магістратури Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:

професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, доцент

Плетенець Віктор Миколайович

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Науково технічний прогрес, трансформації в нашому суспільстві, воєнний стан в Україні, обумовлюють діяльності правоохоронних органів України, а також безпосередньо в самому законодавстві нашої країни, відіграли значну роль в формуванні сучасного суспільства, а також значно збільшили ефективність щодо захисту прав, свобод та законних інтересів кожної людини в цілому. В зазначеному актуальності набуває вивчення криміналістичної науки. Взагалі, деякі особи вважають, що знання відповідної дисципліни не завжди є актуальної для майбутніх працівників правоохоронних органів, але ця думка є помилковою та потребує до себе з нашого боку уваги. Варто зазначити, що вивчення криміналістичної науки не тільки надає відповідні теоретичні знання, а безпосередньо дає змогу формувати окремі види навичок та аналітичного мислення, дозволяє

цілком розвинути вміння спостереження, що є вкрай необхідними для роботи в правоохоронній структурі. Також їх опанування і здатність використовувати на практиці, дозволяє підвищити саме професіоналізм фахівців, які обрали справою свого життя – роботу у правоохоронних органах [1].

Криміналістика невід’ємно пов’язана з розслідуванням будь-яких видів кримінальних правопорушень, що передбачає збирання відповідних відомостей необхідних для встановлення обставин кримінального провадження. Завдяки багатьом методам, які нам надає криміналістика, ми можемо зробити оцінку місця події, правильно зафіксувати всі необхідні нам докази, а саме важливе, на нашу думку, це вивчення більш важливих відомостей, що викривають особу злочинця (його особливості, психічний та психологічний стан та інше) [2].

Щодо проблем, які на сьогодні виникають у практичній складовій органів правопорядку, зазначимо те, що зараз злочинність набрала вже більш сучасних обертів і з’явилося багато правопорушень що характеризуються технічністю та інформаційністю, які можуть здійснюватися саме в мережі Інтернет, тому доцільним було би саме вдосконалити застосування окремих методів та засобів щодо боротьби, протидії злочинності в даній сфері. Особливого значення це набуває в діяльності на деокупованих територіях нашої держави, де факти вчинення тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень набули масового характеру. Правопорушники, які відрізняються особливою жорстокістю й цинізмом, не сприймають життя, здоров’я, недоторканість людини найвищими цінностями, гарантованими Конституцією.

Це потребує уваги з боку науковців в пошуку, на підставі вивчення проблем практики, шляхів вирішення існуючих труднощів організації й проведення розслідування. Обставини, які визначені нами вище дають можливість думати про те, щоб здійснити подальше удосконалення забезпечення криміналістичною технікою, тактикою, організацією розслідування рекомендаціями щодо їх використання у сучасних умовах боротьби з протиправними проявами.

Зазначене дозволяє дійти висновку, що роль та значення криміналістики є важливою складовою діяльності правоохоронців в здійсненні ефективної діяльності у встановленні всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення та оцінка дій кожного його учасника.

Список використаних джерел

1. Сокурєнко В.В. Деякі шляхи розвитку судової експертизи та криміналістики як навчальних дисциплін у підготовці фахівців для органів правопорядку // Науковий вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.
2. Шепітько В.Ю., В.О. Коновалова, В.А. Журавель Криміналістика: підручник / за ред. В.Ю. Шепітько. Право, 2008. 464 с.

Верещак Олександр Іванович,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройна агресія російської федерації призвела до ряду викликів для здійснення кримінального провадження на території України. Ведення активних бойових дій та відсутність у правоохоронних органів України доступу до територій, де було вчинено злочини, зумовлюють виникнення проблем на етапі здійснення досудового розслідування, зокрема щодо: особливостей проведення окремих процесуальних дій (зокрема, дистанційний допит свідків, огляд та збереження інформації з відкритих джерел), прийняття та оформлення процесуальних рішень (у тому числі щодо доступу до суду), здійснення досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*), відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження *in*.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється щодо злочинів, передбачених такими статтями Кримінального кодексу України: 109 (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади), 110 (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), 110² (Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України), 111 (Державна зрада), 111-1 (Колабораційна діяльність), 111-2 (Пособництво державі-агресору), 113 (Диверсія), 114 (Шпигунство), 114-1 (Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань) 114-2 (Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україні, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану), 127 (Катування) *in*.

Спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочину, вчиненого підозрюваним, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся.

Здійснення спеціального досудового розслідування щодо інших злочинів не допускається, крім випадків, коли злочини вчинені особами, які переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошені у міжнародний розшук, та розслідуються в одному кримінальному провадженні із злочинами, зазначеними у цій частині, а виділення матеріалів щодо

них може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (ст. 297¹ КПК України).

Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування, якщо прокурор, слідчий не доведе, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук, та/або уповноваженим органом прийнято рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та такий обмін відбувся (ч. 1 ст. 297⁴ КПК України).

Якщо у кримінальному провадженні повідомлено про підозру декільком особам, слідчий, прокурор вправі звернутися до слідчого судді із клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування лише стосовно тих підозрюваних, щодо яких наявні передбачені вищевказані підстави, а відносно інших підозрюваних подальше досудове розслідування у цьому самому кримінальному провадженні здійснюватиметься згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України.

У клопотанні про здійснення спеціального досудового розслідування з підстав, передбачених КПК України, крім передбачених абзацом 2 ч. 2 ст. 297¹ КПК України, зазначаються: короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилення на обставини; відносно підозрюваного, крім неповнолітнього, який переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук; виклад обставин про те, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності; перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання (стаття 297² КПК України).

У клопотанні про здійснення спеціального досудового розслідування з підстави, передбаченої абзацом 2 ч. 2 ст. 297¹ КПК України, зазначаються: короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність; виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення, і посилення на такі обставини; матеріали, що підтверджують прийняття уповноваженим органом рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого

та факт обміну; перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час розгляду клопотання [4].

Клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування розглядається слідчим суддею не пізніше десяти днів з дня його надходження до суду за участі особи, яка подала клопотання, та захисника.

За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає мотиви задоволення або відмови у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування.

Повторне звернення з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування до слідчого судді в одному кримінальному провадженні не допускається, крім випадків наявності нових обставин, які підтверджують, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук.

Якщо підозрюваний, відносно якого слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, затриманий або добровільно з'явився до органу досудового розслідування, подальше досудове розслідування щодо нього здійснюється згідно із загальними правилами, передбаченими КПК України.

Відомості щодо підозрюваних, відносно яких слідчим суддею постановлено ухвалу про здійснення спеціального досудового розслідування, невідкладно, але не пізніше 24 годин після постановлення ухвали, вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань і публікуються в засобах масової інформації загальнодержавної сфери розповсюдження та на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора.

Список використаних джерел

4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

6. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top>.

7. Досудове розслідування в умовах воєнного стану: які зміни внесено в КПК? URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/213263_dosudove-rozsluduvannya-v-umovakh-vonnogo-stanu-yak-zmni-vneseno-v-kpk.

Вечеря Микола Ростиславович,
аспірант кафедри права Приватного вищого
навчального закладу «Європейський
університет»

ІНСТИТУТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Забезпечення участі учасників кримінального провадження є одним із головних завдань органів досудового розслідування та суду. На жаль, на практиці трапляються ситуації, коли потерпілі чи свідки відмовляються давати показання чи ухиляються від вчинення процесуальних дій, змінюють свої попередні свідчення, дають неповні чи не достатньо чіткі показання з огляду на реальну чи потенційну загрозу застосування до них, їхніх родичів та членів сімей насильства, залякування, психічного примусу чи інших форм протиправного впливу.

У більшості зарубіжних країн до осіб, що є носіями певної юридично значимої інформації, застосовується досить велика кількість різноманітних, гарантованих державою заходів із забезпечення їх перебування у статусі свідка та подальшого безпечного існування. Здійснення такого захисту стало досить значною потребою і для українського суспільства.

Програми, що спрямовані на захист учасників кримінального процесу в провідних країнах світу, надають не тільки фізичний захист, але й моральну та матеріальну допомогу потерпілим, свідкам й іншим учасникам кримінального судочинства. Такого роду програми ефективно працюють у Сполучених Штатах Америки (далі – США), Федеративній Республіці Німеччина, Австрії, Франції та інших країнах.

В Україні щодо даної проблематики діє Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-ХІІ «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві» [1]. Спеціальної ж програми, що забезпечує захист осіб, які беруть участь у кримінальному процесі, немає.

Найбільш успішний досвід у реалізації принципу охорони права і свободи учасників кримінального судочинства на сьогоднішній день склався в тих країнах, які мають давні правові традиції та великий позитивний досвід у цій справі. Насамперед до таких країн можна віднести країни США, Великобританію, Італію, ФРН, Австрію та ін.

Основні положення здійснюваної у США спеціальної Федеральної програми захисту свідків, які свідчать у судах проти небезпечних злочинців (WITSEK), пов'язані із Законом про контроль за організованою злочинністю року, і надають правоохоронним органам досить широкі повноваження щодо створення свідку особливих умов для забезпечення його безпеки та встановлює строки виконання цих умов [2].

Більшість теоретиків та практиків сходяться на думці, що така програма є досить вдалим інструментом із недопущення різних видів впливу на особу, що дає показання у кримінальному провадженні в

статусі свідка, а також врегулює питання відшкодування шкоди особам, що її зазнали в результаті дачі показань, які викривають злочинця. Водночас, окремі науковці небезпідставно зазначають, що реалізація програми із забезпечення безпеки свідків та інших учасників кримінального судочинства має значну кількість дискусійних питань, незважаючи на тривалий період її дії й доведену часом ефективність – це коштовність; переховування свідків від боргів, органів опіки й соціальних служб та ін. [3, с. 246].

У Великобританії надання допомоги потерпілим та свідкам є складовою кримінальної політики держави, у зв'язку з чим ухвалено «Хартію прав жертв». У низці норм законодавства цієї держави відтворено положення Декларації, зокрема передбачено право потерпілого чи свідка заявляти клопотання про нерозголошення в судовому засіданні його анкетних даних [4, с. 177]. Зазначена програма розповсюджується й на осіб, які здійснюють негласне співробітництво з правоохоронними органами, упроваджені в оперативну розробку, і яких необхідно уберегти від помсти. Законодавство країни містить норми, які гарантують анонімність особи, яка повідомляє правоохоронним органам інформацію про злочин. Якщо інформація є корисною передбачено виплату винагороди, як власне й в окремих штатах США.

У ФРН діє федеральна програма захисту свідків, а також приймаються регіональні (місцеві) програми. У країні застосовуються дві системи забезпечення безпеки свідка: довготривалий захист, який забезпечується всіма доступними поліцейськими методами (охорона за місцем його проживання, роботи, в громадському місці та особливо в залі суду), і друга система заходів забезпечення безпеки, яка повністю ізолює свідка від зовнішнього світу та спрямована на сприяння підзахисній особі у виборі нового місця проживання, роботи, в занятті власним бізнесом, а також у наданні необхідної допомоги матеріального плану [5, с. 66–68].

Закон ФРН «Про регулювання питань забезпечення захисту свідків, яким загрожує небезпека» серед іншого містить низку положень, спрямованих на безпеку свідків та потерпілих. Зокрема такі як: приховування даних про особу, надання свідчень у масці або без публічної появи через мікрофон з іншого приміщення та зі спотворенням голосу, спрощення порядку отримання компенсації за заподіяну шкоду, проведення закритого судового засідання [6].

Вартим уваги також є практичний досвід Італії, де Програма щодо захисту свідків була прийнята у 1984 році. Італійське законодавство надає різноманітні види захисту та допомоги залежно від конкретних небезпечних обставин, в яких опиняється особа. Центральна національна комісія на підставі відомостей, наданих поліцією і прокуратурою, визначає небезпеку, яка погрожує «співпрацюючим» з правосуддям особам, констатує причини для надання їм «спеціальної програми захисту» та оцінює значимість і

важливість показань, отриманих від осіб, які потребують захисту [7, с. 26]. Основна проблема, що ускладнює процес успішної реалізації захисту учасників кримінального провадження аналогічна до української - недостатнє фінансування.

Відповідно до Федерального закону № 526 Австрійської Республіки, свідками є особи, яким загрожує небезпека у зв'язку з тим, що вони володіють важливою інформацією щодо справ проваджень про злочини, які пов'язані з організованою злочинністю, проти державного устрою, у сфері незаконного обігу наркотиків та деякі інші тяжкі злочини. Заходи безпеки Австрії подібні до заходів безпеки європейських держав: переміщення свідка на безпечну територію, переселення в інше місце проживання (інше місто, або навіть інша держава); створення нової «історії» життя особи (легенди), оформлення нових документів; особиста охорона; зміна документів особи; встановлення зв'язку нових документів з наявними базами даних; відстеження поштових та електронних повідомлень на основі паролів та логінів, які надала підзахисна особа; соціальна адаптація на новому місці проживання; психологічна допомога потерпілому (свідку) тощо [5, с. 66–68].

Аналізуючи законодавство розвинених країн у сфері забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, можна дійти висновку, що у розглянутих державах законодавство, яке регламентує безпеку учасників кримінального судочинства, діє вже тривалий період. У зв'язку з чим механізм надання допомоги та захисту учасників є законодавчо розробленим, тому позитивні зарубіжні практики у цій галузі слід вивчати та використовувати при розробці українського законодавства

Список використаних джерел

1. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>
2. О состоянии и мерах борьбы с организованной преступностью в США. М., 1990. 98 с.
3. Поколюдна М.А. Зарубіжний досвід забезпечення безпеки учасників оперативної розробки. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 4 (76). С. 241–252.
4. Фітцджеральд Д. Програма забезпечення безпеки свідків. *Правоохоронна діяльність в США*. М., 1998. С. 174–177.
5. Краснова К. А. Защита свидетелей в государствах-членах ЕС. *Международное право*. 2015. № 4. С. 66–86.
6. Good practices for the protection of witnesses in criminal proceedings involving organized crime United Nations Office on Drugs and Crime Vienna UNITED NATIONS New York, 2008.
7. Ноздренко М. В. Міжнародний досвід із забезпечення безпеки осіб, взятих під захист. *Економіка, фінанси, право*. 2015. № 5. С. 24–27.

Віксич Софія Дмитрівна,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПОТЕРПІЛОГО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Як зазначається в Державній національній програмі «основними шляхами реформування є подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей, а серед принципів реалізації Програми є гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей» [1].

Раніше в дисертаційному дослідженні «Моральні засади доказування у досудових стадіях кримінального процесу» автор акцентувала увагу на тому, що «79,2 % респондентів зазначили, що визначають поняття моралі саме через поняття совісті. І якщо етика – навігація у світі цінностей, то совість – компас в ній, це внутрішній суд, це заборона в нас самих, це модус відчуття добра. Це уособлення суті власного морального досвіду. Це наш вплив на самого себе... тому, здається, виникла нагальна потреба в детальному пошуку та встановленню моральних засад, яким повинно належати помітне та законне місце» [2, с. 17].

Ми повністю підтримуємо позицію, що «рівнем» моралі, що вимірюється в кримінальному судочинстві, може слугувати відношення до людської особи, визнання її соціальною цінністю [3, с. 32].

Водночас і в ст. 3 Конституції України наголошується на тому, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [4].

Але яким чином вимірюється це визнання? Як не бути просто громоголосими? Чому реалізація цих важливих положень викликає питання? І як в кримінальному провадженні це стосується неповнолітніх? Спробуємо розібратися.

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови термін «засада» означає основу чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь, а також вихідне, головне положення, принцип [5, с. 231].

В свою чергу, принцип розглядається як наукова чи моральна засада, підвалина, правило, основа, від якої не відступають.

І якщо «засада» розглядається як основа, а мораль більш рухлива, ніж право, то цілком зрозумілим є те, що мораль є підґрунтям правових основ, оскільки саме мораль впливає на розвиток правових норм будь-якого суспільства. Разом з тим, щодо неповнолітніх в кримінальному провадженні застосування моральних засад є пріоритетним, першочерговим. Про це в своїх роботах раніше було

зазначено вченими та запропоновано ними нову засаду «дитиноцентризм» [8].

В той же час, й світове суспільство занепокоєне і Генрік Вілладсен, Посол Координатор проектів ОБСС в Україні зазначив, що «діти різного віку взаємодіють із системою правосуддя у різний спосіб. Одні стають жертвами, інші – свідками кримінальних правопорушень або навіть безпосередніми виконавцями. Участь у судових процесах та, зокрема, у кримінальних провадженнях, здебільшого є доволі травматичним досвідом для дітей. Конвенція ООН про права дитини передбачає, що до дітей слід ставитися з гідністю, турботою та повагою під час усіх судових проваджень. Під час прийняття будь-яких рішень, що стосуються дітей, важливим фактором має бути дотримання найкращих інтересів дитини» [7, с. 3].

Окремим документом регламентуються керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей.

Як бачимо, моральні засади мають своє втілення в категоріях етики, а саме, «найкращі інтереси дитини», «правосуддя, дружнє до дитини».

На нашу думку, категорії «дитиноцентризм», «найкращі інтереси дитини», «правосуддя, дружнє до дитини» відносяться до категорії етичних, що, в свою чергу, для кримінального процесу розглядається як морально-правові. З однієї сторони, вони є моральними, оскільки ґрунтуються на оціночних поняттях та категоріях етики, науки про мораль (дружнє до дитини, інтереси дитини), а з іншого боку – якщо положення закріплене в нормах права, то, то, безумовно, вони є правовими. На даний час запропонована авторами засада «дитиноцентризм» на даний момент є виключно вимогою етики, тобто відноситься до морального через відсутність законодавчого закріплення.

Водночас Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей містять основні принципи, до яких віднесено: 1. участь. 2. найкращі інтереси дитини, 3. захист від дискримінації, 4. гідність та 5. верховенство права.

При оцінці інтересів залучених або постраждалих дітей враховується те, що: а) їх поглядам та думкам слід приділяти належну увагу; б) всі інші права дитини, такі як право на гідність, свободу та рівне поводження, повинні дотримуватись в усі часи; с) повинен бути прийнятий комплексний підхід усіма відповідними органами для належного врахування інтересів усіх сторін під загрозою, в тому числі, психологічне та фізичне благополуччя, а також правові, соціальні та економічні інтереси дитини [6, с. 15].

Про вимогу збереження гідності неповнолітнього свідчить закріплене в нормі моральне правило, що «до дітей слід ставитися з обережністю, чутливістю, справедливістю та повагою під час будь-якої процедури або справи, приділяючи особливу увагу їх особистій ситуації, благополуччю та конкретним потребам, а також з повною

повагою їх фізичної та психологічної недоторканності. Таке ставлення повинно бути надане їм, незалежно від того, яким чином вони вступають в контакт з судовим або не судовим розглядом, або іншими заходами, а також незалежно від їх правового статусу та потенціалу під час будь-якої процедури або справи» [6, с. 3].

В умовах воєнного стану психіка неповнолітньої потерпілої особи надто вразлива: безпорадність, порушення навичок спілкування, перезбудження, що призводить до втрати фізичного та психологічного здоров'я, повторне переживання подій, що сприяє віктимізації та стигматизації. Тому моральні принципи, що носять, в переважній більшості, оціночний характер застосування, є важливими для застосувача, оскільки ціна помилки може мати незворотні наслідки, про що зазначали вчені, які запропонували те, щоб під час допиту було надано терапевтичний ефект [9], а не лише вирішено завдання кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 3 листоп. 1993 р. № 896. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/896-93-%D0%BF>.

2. Мельник О. В. Моральні засади доказування у досудових стадіях кримінального процесу України : дис. ... канд. юрид. наук :12.00.09. Київ, 2006. 222 с.

3. Грошевий Ю. М. Проблеми моралі в сфері кримінально-процесуальної діяльності. *Вісник Академії правових наук України*. 1996. № 6. С. 30–38.

4. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 / [уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2007. 1736 с.

6. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей : прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листоп. 2010 р. і пояснювальна записка. Рада Європи, жовтень, 2013. 51 с. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>.

7. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (кримінальний аспект) : звіт про результати моніторингу судових процесів в Україні / [В. Рибак, М. Серeda, Л. Олійник та ін.] ; ред. Р. Куйбіда; ОБСЕ ; Центр політико-правових реформ ; Вектор прав людини. Київ : ОБСЕ, 2021. 128 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/9/488050.pdf>.

8. Попович М. В. Дитиноцентризм в кримінальному провадженні. *Актуальні питання вдосконалення національного*

законодавства : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Маріуполь, 14 трав. 2020 р.). Маріуполь, 2020. С. 82–86.

9. Попович М. В., Мельник О. В. Чи можлива психотерапія під час допиту неповнолітнього потерпілого? *KELM. Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 1. С. 84–89. (Республіка Польща).

Вознюк Оксана Леонідівна,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

РИЗИКИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ТА ПОВНОВАЖЕННЯМИ УЧАСНИКАМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Військова агресія російської федерації проти України змусила в швидкому темпі пристосовуватися до викликів воєнного стану, зокрема організувати кримінальний процес з урахуванням окупації частини території країни.

За останні дев'ять місяців вже чотирнадцять разів вносилися зміни до Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України. Водночас прийняття змін, що спрямовані на регламентацію питань кримінального процесу в умовах воєнного стану, в прискореному режимі відкривають можливості недобросовісної поведінки учасників кримінального провадження, а також зловживання ними своїми правами.

До ризиків процесуальних зловживань з боку сторони обвинувачення можна віднести закріплення законодавцем у ст. 615 КПК України оціночного поняття «об'єктивної неможливості», яке дозволяє: проводити обшук або огляд житла чи іншого володіння без залучення понятих; керівнику відповідного органу прокуратури виконувати повноваження слідчого судді щодо: прийняття рішення про здійснення приводу; розгляду клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів; накладення арешту на майно; продовження строків досудового розслідування; проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування; надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій, які пов'язані з обмеженням конституційних прав учасників кримінального провадження (проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, отримання зразків для проведення експертизи; надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; зупиняти постановою прокурора строк досудового розслідування; фактично зупинити процесуальні строки, передбачені статтями 220, 221, 304, 306, 308, 376, 395, 426 КПК України.

Крім того, поза судовим контролем під час воєнного стану залишаються питання надання тимчасового доступу до речей і документів, визначених у п. 2, 5, 7, 8 ч. 1 ст. 162 КПК України (п. 20.7 Перехідних положень).

Частина 4 ст. 615 КПК України передбачила процедуру оскарження рішення, дії чи бездіяльність прокурора, слідчого, прийняті або вчинені ним на виконання повноважень, визначених цією статтею. Однак, редакція вказаної частини до внесення змін Законом № 2462-ІХ від 27.07.2022 (тобто з 01.05.2022 до 25.08.2022) містила прив'язку до закінчення досудового розслідування і фактично позбавила можливості сторону захисту оперативно реагувати на винесені рішення, вчинені дії чи бездіяльність. Вказане підтверджується судовою практикою, відповідно до якої при розгляді скарг на рішення прокурора про накладення арешту, слідчими суддями фактично не надавалась оцінка питання об'єктивної неможливості накладення арешту саме слідчим суддею. Натомість у розгляді скарги відмовляли з формальних підстав незакінчення досудового розслідування [1; 2; 3].

Чинна редакція зазначеної норми передбачає, що розгляд таких скарг здійснює слідчий суддя того суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя – найбільш територіально наближеного до нього суду, що може здійснювати правосуддя, або іншого суду, визначеного в порядку, передбаченому законодавством.

Однак правозастосування в цьому випадку пішло різними шляхами. Так, відповідно до ухвали Подільського районного суду м. Києва від 12.10.2022 у справі № 758/8149/22 слідчий суддя дійшов висновку, що в порядку ч. 4 ст. 615 КПК України досліджується лише питання відповідності постанови прокурора вимогам чинного кримінального процесуального законодавства. Питання обґрунтованості накладення арешту та або подальшої необхідності у застосуванні цього заходу має вирішуватись в порядку ст. 174 КПК України [4].

Натомість Дніпровський апеляційний суд у своїй ухвалі від 06.10.2022 у справі № 204/1929/22 зазначив, що норма, закріплена у ч. 4 ст. 615 КПК України, в умовах воєнного стану є спеціальною до інших норм КПК України, і саме вона регулює порядок оскарження рішень прокурора, що прийняті на виконання повноважень, визначених цією статтею [5]. При цьому, ч. 3 ст. 615 КПК України містить вимогу про негайне повідомлення прокурора вищого рівня, а також суду про прийняті прокурором рішення. Однак вказана норма не містить наслідків такого неповідомлення. Результатом такої регламентації стала відмова слідчих суддів розглядати відповідні скарги саме через відсутність повідомлення суду про прийняте рішення [6].

Ще однією прогалиною ст. 615 КПК України є відсутність визначення строку оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора та/або слідчого. В цьому випадку деякі слідчі судді застосували строк оскарження, передбачений ст. 304 КПК України [7]. Однак варто зауважити, що ч. 1 ст. 304 КПК України є відсылною до ст. 303 КПК України і не регулює строк подачі скарг в порядку ст. 615 КПК України.

Також у ч. 2 ст. 615 КПК України визначено, що строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою чи постанови керівника органу прокуратури про тримання під вартою, прийнятої відповідно до вимог та з урахуванням обставин, передбачених цією статтею, може бути продовжений до одного місяця керівником відповідного органу прокуратури. Строк тримання під вартою може продовжуватися неодноразово в межах строку досудового розслідування. При цьому КПК України прямо не пов'язує право керівника органу прокуратури на прийняття такого рішення із об'єктивною неможливістю слідчого судді здійснювати повноваження, на відміну від питання обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, що по факту містить ризики залишення вказаного питання також поза судовим контролем. Крім того, норми ст. 615 КПК України не регулюють питання участі сторони захисту при продовженні строку тримання під вартою.

Деякі ознаки «об'єктивної неможливості» знайшли своє відображення у рішеннях слідчих суддів, якими вони відмовляли у розгляді клопотання про продовження строку дії запобіжного заходу.

Так, слідчий суддя Вищого антикорупційного суду визначив об'єктивні сумніви у можливості розгляду відповідного клопотання у строк до закінчення дії запобіжного заходу, з огляду на неможливість конвоювання підозрюваного до суду за умов численних масованих обстрілів міста Києва, триваючих сигналів повітряних тривог, відсутність обладнаних укриттів від ракетних обстрілів в приміщенні суду, вільових відключень електроенергії [8].

Слідчий суддя Київського районного суду м. Харкова встановив об'єктивну неможливість забезпечення участі підозрюваного у судовому засіданні, в зв'язку повідомленням ДУ «Харківській слідчий ізолятор» щодо неможливості доставки ув'язнених до суду із ДУ «Харківський слідчий ізолятор» для участі у судових засіданнях. Крім того, у ДУ «Харківський слідчий ізолятор» був відсутній доступ до мережі Інтернет у зв'язку із пошкодженням кабельної мережі [9].

Варто також зауважити, що норми, направлені на забезпечення дотримання прав осіб, що є учасниками кримінального провадження, на жаль застосовуються з явними ознаками зловживання такими правами. Так, відповідно до ч. 1 ст. 335 КПК України призов для проходження військової служби обвинуваченого є підставою для зупинення судового провадження. В своїй абсолютній більшості вказані обставини приймаються судами як беззаперечна підстава для зупинення. Водночас наразі все більше судів з'ясовують, чи дійсно сам факт мобілізації не дозволяє обвинуваченому брати участь у судових засіданнях дистанційно, зокрема із застосуванням власних технічних засобів [10].

Аналогічно суди звертають увагу на те, що сам по собі військовий стан не може бути підставою для поновлення процесуальних строків [11].

Отже, для запобігання можливості учасників кримінального провадження зловживати своїми процесуальними правами та повноваженнями до КПК України варто внести зміни щодо врегулювання таких питань: встановлення строків оскарження рішень, дій чи бездіяльності прокурора, слідчого, прийняті або вчинені ним на виконання повноважень, передбачених ст. 615 КПК України; передбачити порядок продовження строку тримання під вартою прокурором за участю сторони захисту; неповідомлення суду про рішення, прийняті прокурором в порядку ч. 3 ст. 615 КПК України не можуть бути перешкодою для розгляду скарг на такі рішення.

Список використаних джерел

1. Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 11.07.2022 у справі № 758/4909/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105270882>.
2. Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 18.07.2022 у справі № 758/4761/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105447085>.
3. Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 26.09.2022 у справі № 758/8284/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106574544>.
4. Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 12.10.2022 у справі № 758/8149/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106780493>.
5. Ухвала Дніпровського апеляційного суду від 06.10.2022 у справі № 204/1929/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106814510>.
6. Ухвала Шевченківського районного суду міста Києва від 30.06.2022 у справі № 761/8226/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106310393>.
7. Ухвала Дніпровського районного суду міста Києва від 13.09.2022 у справі № 755/682/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106321753>.
8. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 12.10.2022 у справі № 991/4528/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106720936>, Ухвала Вищого антикорупційного суду від 12.10.2022 у справі № 991/4526/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106720933>.
9. Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 04.05.2022 у справі № 953/4930/21, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104408320>, Ухвала Київського районного суду м. Харкова від 04.05.2022 у справі № 953/21356/21, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104408321>.
10. Ухвала Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 22.09.2022 у справі № 346/2275/21, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106369905>.
11. Ухвала Верховного суду України від 29.09.2022 у справі № 640/16163/21, URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106515929>.

Гальченко Вікторія Сергіївна,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ДОКАЗИ Й ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення РФ повністю трансформувало життя кожного українця, а тому і всі сфери суспільного життя. Кримінальний процес не став виключенням. Суди та правоохоронні органи, як і інші державні структури не були готові до діяльності в умовах війни, до того ж, саме законодавча база не давала можливості розпочати належне функціонування в умовах воєнного стану. З огляду на це, з ціллю адаптації кримінально-процесуальної діяльності до воєнного стану, парламент в «турборежимі» прийняв ряд законів, включаючи ті, що направлені на регулювання питань кримінального процесу під час війни.

Тому, 1 травня 2022 року набрав чинності Закон № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». В законі передбачені зміни до Кримінального процесуального кодексу. Зазначено, що зміст та форма кримінального провадження в умовах під час війни мають відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених у розділі IX–1 КПК.

Парламентом переіменовано назву розділу IX–1 Кримінального процесуального кодексу України на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». А ще доповнено ст. 615 КПК України [3].

В середовищі війни та воєнного стану під час досудового розслідування кримінальних проваджень слід фокусувати увагу на питання збору, перевірки, оцінювання доказів. На основі якісно зафіксованих і збережених доказів буде можливість притягнути винних осіб до кримінальної відповідальності за злочини, скоєні на території країни. Нині обставини великої кількості злочинів зазвичай доводяться на базі електронних доказів, що є видом такого джерела доказів, як документи. Необхідно зазначити, що докази мають відповідати тим еталонам і прикметам, які передбачено законом, для того щоб не з'являлося сумнівів про їх допустимість і суд міг покласти їх в основу судового рішення [1].

У кримінальному провадженні, що здійснюється під час війни, показання, що були отримані безпосередньо під час допиту свідка, потерпілого або одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, можуть бути використані як докази в суді виключно у тому випадку, коли хід і результати такого допиту протоколювалися на основі існуючих технічних засобів відео фіксації [2].

В процесі здійснення досудового розслідування у випадку неявки захисника для участі у процесі дізнавач, слідчий, прокурор можуть запровадити дистанційну участь захисника використовуючи сучасні технічні засоби (відео-, аудіозв'язку). Усім відомий факт, що введення військового стану тягне за собою порушення конституційних прав громадян, і це є повністю виправданим [1]. Проте законодавець не звернув увагу на те, що в разі дистанційної участі захисника підозрюваний, обвинувачений не можуть вести спілкування конфіденційно зі своїм адвокатом, в наслідок цього порушуються як права особи, що притягається до кримінальної відповідальності, так і з'являється питання незахищеності адвокатської таємниці, у випадку коли до початку слідчої дії підозрюваному, обвинуваченому було надано можливість поспілкуватися із своїм адвокатом за допомогою відео-, аудіозв'язку. Також зазначимо, що захисник немає можливості впевнитися в тому, що до його підзахисного не було застосовано заходів психологічного або фізичного насилля, переконатися у добровільності дій підзахисного під час проведення слідчих дій [4].

Отже, в підсумку зазначимо, що сьогоденні актуальні загрози, які стали перед народом України в наслідок кривавої агресії РФ, вбивствами цивільних громадян і руйнуванням цивільних об'єктів ворогом, спричинили внесення трансформаційних змін до Кримінального процесуального кодексу, з метою функціонування кримінальної юстиції відповідним чином у цих надтяжких умовах. Завжди необхідно пам'ятати, що докази є вирішальною ознакою будь-якого розслідування чи кримінального провадження.

Проаналізовані норми повинні забезпечити сталу роботу системи кримінальної юстиції в актуальному середовищі війни.

Список використаних джерел

1. Докази та доказування в кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: суддя ВС розповіла про практику Верховного Суду: веб-сайт. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/214529_dokazi-ta-dokazuvannya-v-krimna-lnomu-provazhenn-v-umovakh-vonnogo-stanu-suddya-vs-rozpovla-pro-prak-tiku-verkhovnego-sudu.

2. Докази та доказування у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану: практика Верховного Суду: веб-сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00944>.

3. Цермолонський І. Кримінальні провадження в умовах воєнного стану: веб-сайт. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/kriminalni-provazhennya-v-umovah-voennogo-stanu.html>.

4. Чуприна З. Особливості кримінального процесу в умовах воєнного стану: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/212017_osoblivost-kriminalnogo-protses-u-v-umovakh-vonnogo-stanu.

Григор'єва Наталія Віталіївна,
слухач магістратури Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, доцент
Плетенець Віктор Миколайович

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Серед слідчих (розшукових) дій, що проводяться під час розслідування окремого значення набуває допит, що проводиться уповноваженими особами згідно встановленого кримінальним процесуальним законодавством порядку. Він спрямований на отримання відомостей про відомі обставини або факти скоєного кримінального правопорушення.

Варто відзначити, що закономірністю проведення допиту визначається той факт, що з пізнавальної точки зору окремі показання учасників кримінального провадження (підозрюваних, потерпілих, свідків) мають багатоступінчасте відображення кримінального правопорушення, що відбулося, адже з одного боку вони виступають відображенням певного фрагмента. події у пам'яті допитуваного особи, з другого – визначаються певним баченням уповноваженого посадової особи поданої інформації про дану подію [1].

Потребує уваги те, що допит поділяється на окремі види, зокрема й за віковим критерієм, наприклад, неповнолітніх, малолітніх осіб, котрі зумовлені як специфікою їх психіки, так й своєрідним процесуальним порядком проведення. Допит неповнолітніх, не дивлячись на свою поширеність, характеризується складністю, індивідуальністю, що ще більше посилюється в умовах збройної агресії РФ проти України Цей допит вимагає глибоко знання особливостей психіки аналізованої категорії осіб, а також уміння проводити дану слідчу (розшукову) дію з дотриманням умов тактовності та стриманості, що поєднуються культурою спілкування. Для успішного проведення допиту неповнолітнього необхідно вміле використання уповноваженою особою не лише тактичних та психологічних прийомів, а й відповідних знань педагогіки, конфліктології і т.ін. Крім того варто враховувати, на скільки дитина піддалась впливу пережитих нею подій.

На думку Ю. В. Гошовської сама по собі процедура початкової стадії допиту неповнолітнього підозрюваного не має суттєвих відмінностей від допиту інших категорій допитуваних, адже весь процес починається із встановлення особи, викликаной на допит

шляхом ознайомлення з його документами та заповнення анкетної частини протоколу допиту, роз'яснюються права, необхідність говорити правду і безпосередній порядок процесуальної дії [2, с. 130–133]. Проте, для підвищення мотивації підлітка до надання повних та правдивих показань, рекомендується повідомити йому про важливість їх отримання слідчим (дізнавачем) для правильної оцінки події, що розслідується. Певна психологічна взаємодія з підлітком при проведенні допитів має бути спрямована не тільки на встановлення об'єктивної істини кримінального провадження, а й на формування у неповнолітнього просоціальних поглядів та установок через відповідне усвідомлення своїх кримінальної поведінки як неприпустимої з моральної, соціальної та правової точок зору [3, с. 318]. Під час допиту розглядуваної категорії осіб, доцільно враховувати не лише їх індивідуальні особливості, емоційний стан а також їх статус, у рамках кримінального провадження, зайняту позицію тощо. Отримання позитивного результату у спілкуванні з неповнолітнім можливе з використанням спеціальних знань відповідних осіб, наприклад психологів [4, с. 144]. Особливого значення це набуває, якщо уповноважена особа недостатньо володіє навичками проведення допиту розглядуваної категорії. Слід підкреслити, що результативний допит неможливий до того моменту, поки неповнолітній не буде виведений у «контактний» стан після пережитого потрясіння, що може вимагати значних зусиль відповідних фахівців та часу.

Таким чином можна зробити висновок, що хід допиту неповнолітньої особи, взагалі та тих, які стали жертвами збройної агресії РФ проти України за своїм змістом, є складною процедурою отримання відомостей, котрі забезпечать всебічність формування картини вчиненого кримінального правопорушення. На підставі цього прийматимуться рішення організаційного, тактичного й іншого характеру, надаватиметься юридична оцінка виявленим фактам. У результаті цього можуть бути реалізовані завдання кримінального процесуального кодексу України.

Список використаних джерел

1. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України. К.: Алерта, 2014. 768 с.
2. Гошовська Ю.В. Допит неповнолітніх у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. Національний юридичний журнал: теорія та практика, 2016. № 2/1 (18).
3. Дорошук О.М. Особливості здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 18–19 жовтня 2018 р.); [редкол.: О. В. Щербанюк, А. С. Цибуляк Кустевич та ін.]. Чернівці, 2018. 392 с.
4. Плетенець В.М., Балюра О.О. Можливості використання спеціальних знань під час допиту неповнолітніх. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 3.

Денисенко Всеволод В'ячеславович,
аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики Навчально-наукового
інституту права Київського національного
університету імені Т. Шевченка

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВІДНОСИНИ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ: ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ

У сфері кримінального судочинства знаходить свій прояв різноманітність відносин, які складаються на різних етапах кримінального судочинства, зокрема під час досудового розслідування, і, підкреслюючи їх множинність, слід зазначити, що ці відносини не розрізнені, а взаємозалежні і взаємообумовлені: одні змінюють інші, котрі, у свою чергу, сприяють виникненню нових відносин. Тісний взаємозв'язок і взаємозалежність процесуальних правовідносин свідчить про наявність у кримінальному судочинстві системи кримінальних процесуальних відносин, яка має динамічний характер і дає змогу класифікувати досліджувані правовідносини за різними критеріями.

Класифікація кримінальних процесуальних правовідносин на досудовому розслідуванні має вагоме значення як для науки кримінального процесу, так і для практичної діяльності, оскільки дає змогу детально дослідити правову природу самого поняття кримінальних процесуальних правовідносин, чітко визначити загальні та специфічні ознаки таких правовідносин, їх склад, зумовлює формування науково обґрунтованих пропозицій щодо подальшого удосконалення кримінальних процесуальних правовідносин на досудовому розслідуванні, що неодмінно позначається на ефективності кримінального провадження.

Питання щодо визначення поняття і видів кримінальних процесуальних правовідносин були предметом наукових досліджень таких науковців: В. І. Галагана, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, А. Я. Дубинського, П. С. Елькінд, В. С. Зеленецького, А. В. Іщенка, М. В. Костицького, В. С. Кузьмічова, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, М. М. Михеєнка, Р. І. Назаренка, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, С. М. Стахівського, А. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, В. Д. Чабанюка та інш.

Водночас, зазначеними науковцями не було чітко здійснено комплексної класифікації кримінальних процесуальних правовідносин на досудовому розслідуванні в умовах сучасної науки кримінального процесу. З огляду на стрімкий розвиток суспільних відносин, у кримінальному судочинстві на відбуваються динамічні зміни кримінальних процесуальних правовідносин, що обумовлює необхідність нових наукових досліджень з окресленої проблематики та чинного КПК України, який набув чинності з 2012 року.

Розробка класифікації кримінальних процесуальних правовідносин на досудовому розслідуванні передусім потребує надання визначення поняття таких правовідносин та окреслення сутнісних ознак. Кримінальні процесуальні правовідносини як ключовий елемент механізму кримінального процесуального регулювання, були предметом багатьох наукових досліджень, а визначення поняття і сутнісних ознак ґрунтовно проаналізовано сучасною наукою кримінального процесу.

У сучасній теорії кримінального процесу кримінальні процесуальні правовідносини визначають як врегульовані нормами права й забезпечені можливістю негайного застосування державного примусу вольові суспільні відносини, одним із суб'єктів яких є представник держави, що є носієм владних повноважень та які, як правило, мають публічний характер та спрямовані на виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України.

У сфері кримінального процесу правовідносинам притаманні передусім загальні ознаки, але з урахуванням специфіки особливої й край важливої сфери правового регулювання досліджувані правовідносини характеризуються також і низкою специфічних ознак.

Так, до загальних ознак кримінальних процесуальних правовідносин можна віднести такі: 1) вони є різновидом суспільних відносин; 2) суб'єкти таких правовідносин пов'язані між собою суб'єктивними правами й суб'єктивними юридичними обов'язками, які в більшості правових відносин є взаємними; 3) вони є свідомо вольовими зв'язками суб'єктів, у яких виявляється воля хоча б однієї сторони або воля всіх учасників правовідносин; 4) виникають, припиняються або змінюються на основі норм і принципів права за умови настання правомірних або неправомірних юридичних фактів; 5) правові відносини є формою реалізації норм права, що регламентують повноваження, компетенцію та діяльність учасників кримінального провадження; 6) охороняються державою й у разі потреби забезпечуються заходами примусу.

У свою чергу, особливостями кримінальних процесуальних правовідносин є: 1) спрямовані на виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України; 2) правовідносини досліджуваної нами сфери здебільшого мають публічний характер; 3) правовідносини мають імперативний характер, адже кримінальному процесуальному законодавству характерний виключно імперативний метод правового регулювання; 4) руху і розвитку кримінальних процесуальних правовідносин властивий багатостадійний характер; 5) враховуючи публічно-правове начало, властиве кримінальному судочинству, слід зазначити, що специфічною особливістю кримінальних процесуальних правовідносин є участь у них представника держави, наділеного владними повноваженнями. Без владного начала в кримінальних процесуальних правовідносинах

неможливий розвиток кримінального судочинства, виконання завдань, що стоять перед ним.

За завданнями кримінального провадження кримінальні процесуальні відносини поділяють на: ті, що спрямовані на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; ті, що спрямовані на охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; ті, що спрямовані на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

За джерелом регламентації кримінальні процесуальні правовідносини поділяють на: такі, що регламентовані Конституцією України; такі, що регламентовані міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; такі, що регламентовані КПК України та іншими законами України; такі, що регламентовані нормами підзаконних актів з грифом «Для службового користування» і грифами секретності «Цілком таємно» й «Таємно».

За характером обов'язку кримінальні процесуальні правовідносини поділяються на: активного типу, які містять обов'язок здійснити певні дії на користь іншої сторони (ч. 1 ст. 80 КПК України «Заява про відвід»: за наявності підстав, передбачених статтями 75–79 цього Кодексу, слідчий суддя, суддя, присяжний, прокурор, слідчий, дізнавач, захисник, представник, експерт, представник персоналу органу пробації, спеціаліст, перекладач, секретар судового засідання зобов'язані заявити самовідвід; ч. 2 ст. 20 КПК України «Забезпечення права на захист»: слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника; пасивного типу, які характеризуються обов'язком учасника процесу утриматися від небажаних для іншої сторони дій. До таких правовідносин можна віднести такі, що передбачені ч. 1 ст. 46 КПК України: захисник не має права взяти на себе захист іншої особи або надавати їй правову допомогу, якщо це суперечить інтересам особи, якій він надає або раніше надавав правову допомогу; ч. 4 ст. 65 КПК України: експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи.

З'ясовуючи питання практичного значення кримінальних процесуальних правовідносин щодо часу їх реалізації, варто виокремити такі три виміри прояву досліджуваних правовідносин: ті, що відбулися (реалізовані правовідносини). Вони допомагають узагальнити досвід їх реалізації, установити й за можливості усунути причини та умови протиправної поведінки, що негативно

позначаються на ефективності кримінального провадження та якісній реалізації передбачених законом завдань; ті, що відбуваються (реалізуються в теперішньому часі). Вони дають можливість якісно організувати системний контроль за дотриманням законодавства суб'єктами правовідносин в ході виконання завдань кримінального провадження; ті, що відбуватимуться в майбутньому. Такі модельовані кримінальні процесуальні правовідносини сприятимуть науковим прогнозам можливого розвитку кримінального провадження, у тому числі з метою досягнення його ефективності, сприянню єдності правозастосовної практики, уникнення законодавчих прогалин, запобігання можливим негативним наслідкам у подальшому.

За змістом кримінальні процесуальні правовідносини поділяють на: правовідносини з юридичним змістом. Юридичним змістом кримінальних процесуальних правовідносин є зафіксовані у нормах кримінального процесуального права суб'єктивні права та юридичні обов'язки їх учасників; правовідносини з фактичним змістом. Фактичний зміст кримінальних процесуальних правовідносин – це реально здійснювані дії їх учасників, спрямовані на реалізацію своїх суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, що визначаються інтересами у кримінальному провадженні (публічними чи приватними).

Оскільки особливістю кримінальних процесуальних правовідносин є обов'язкова наявність серед цих відносин державних органів, відповідальних за вирішення кримінальної справи, то найбільш вдалою системою кримінальних процесуальних правовідносин є система, заснована на особливостях її суб'єктів: відносини між органами влади й обвинуваченим (підсудним); відносини між органами влади в сфері кримінального судочинства (між слідчим і органом досудового розслідування, прокурором і слідчим, прокурором і слідчим суддею, судом і прокурором і т. п.); відносини між органами влади, з одного боку, і особами, що захищають свої процесуальні чи інші інтереси в кримінальному процесі, а також їхніми захисниками чи представниками – з іншого; відносини органів влади зі свідками й експертами, тобто особами, залученими в сферу судочинства через їхню можливість дати показання (висновок); відносини між органами влади і представниками державних організацій (працівники установ зв'язку при накладенні арешту на кореспонденцію; представники домоуправління чи установи за місцем проведення обшуку і т. п.); відносини між органами влади і представниками громадськості і громадських організацій.

Різноманіття критеріїв класифікації кримінальних процесуальних правовідносин на досудовому розслідуванні передусім свідчить про те, що система кримінальних процесуальних правовідносин включає одразу значну кількість взаємопов'язаних та взаємообумовлених відносин. При цьому, склад системи кримінальних процесуальних правовідносин на досудовому розслідуванні буде відрізнятися та характеризуватися унікальними рисами в кожному конкретному кримінальному провадженні. Результати аналізу наукових джерел, чинного

кримінального процесуального законодавства та правозастосовної практики дають підстави класифікувати кримінальні процесуальні правовідносини на досудовому розслідуванні за такими критеріями: 1) завданнями кримінального провадження; 2) за джерелом регламентації; 3) за характером обов'язку; 4) за часом реалізації; 5) за змістом; 6) за об'єктом; 7) за суб'єктом.

Список використаних джерел

1. Вінниченко В. А. Поняття «кримінальні процесуальні правовідносини»: визначення поняття. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. №3. С. 185-196.

2. Назаренко Р.І. Характеристика кримінально-процесуальних відносин на початковому етапі досудового провадження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2001. 20 с

3. Погорецький М. А., Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: *монографія*. Х.: Арсіс, ЛТД, 2002. 160 с.

4. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: *монографія*. Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

5. Погорецький М. А. Кримінальні процесуальні правовідносини. *Велика українська енциклопедія: в 20 т. Т. 19 : Кримінальних процес, судовострій, прокуратура, адвокатура. / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін. ; Нац. Акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого*. 2020. С. 426–429.

Єфимчук Софія Станіславівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

професор кафедри економічної безпеки
та фінансових розслідувань Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

Моргун Надія Сергіївна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Останнім часом рівень економічної безпеки в Україні знижується, а економічна злочинність зростає. Це зумовлено сучасним технологічним та інформаційним розвитком національних економік. Тому виявлення та розслідування кримінальних правопорушень економічного спрямування стає актуальною проблемою в роботі правоохоронних органів, потребуючи нового підходу до її вирішення.

Особливостями сучасної економічної злочинності є її професіоналізм, організованість, системність, техніко-технологічна озброєність, корумпованість, політизованість. Важливою ознакою економічної злочинності є значний ступінь її латентності, що пов'язано із високим рівнем тіньової економіки.

Сучасні кримінальні правопорушення в сфері економіки характеризуються складними та особливими способами й методами їх вчинення, тому однією із головних проблем залишається підвищення професіоналізму осіб уповноважених органів розслідувати ці кримінальні правопорушення. Процес розслідування може бути ускладнений у зв'язку з тим, що кримінальні правопорушення цієї категорії можуть бути вчинені не однією особою, а групою, оскільки за своїм характером мають чітко продуманий план дій; обов'язкова наявність інтелектуального елементу вчиненого діяння; наявність декількох епізодів злочинної діяльності тощо. Особи, які вчиняють економічні злочини, нерідко володіють владними повноваженнями, перебуваючи на посаді та виконуючи свій різновид функціональних обов'язків. Тому нині виникає гостра необхідність вдосконалення алгоритму розслідування кримінальних правопорушень в економічній сфері.

На думку О. Г. Кальмана, основні риси економічної злочинності полягають у тому, що:

- 1) вони вчинюються у сфері легальної і нелегальної господарської діяльності;
- 2) суб'єктами можуть бути як підприємці, так й інші особи, які сприяють виконанню господарської діяльності;
- 3) вони завдають економічної, політичної шкоди суспільству і державі;
- 4) вони спрямовані на одержання економічної вигоди;
- 5) вони вчинюються тільки навмисно;
- 6) можуть здійснюватися різноманітними засобами, передбаченими чинним кримінальним законодавством [1, с. 36].

Ще однією із особливостей цих кримінальних правопорушень можна вважати той факт, що злочинні діяння вчиняються під виглядом різного роду цивільно-правових угод, а тому ззовні вони мають вигляд цілком законних господарсько-фінансових операцій.

Як стверджує С. С. Чернявський, для розслідування економічного злочину заходи мають бути спрямовані на: використання даних оперативних підрозділів, дослідження актів ревізій, аудиторських перевірок та ін.; одержання інформації від правоохоронних і контролюючих органів [2, с. 639].

Як вважає О. В. Пчеліна, специфіка події економічного злочину полягає в тому, що він являє собою складну систему дій групи осіб, поєднаних єдиним задумом (метою). Тому під час розслідування кримінальних проваджень щодо економічних злочинів слід зважати на те, що одночасному доказуванню підлягають обставини стосовно вчинення не одного злочину, а одразу їх сукупності (комплексу).

Отже, специфіка події економічного злочину полягає в необхідності одночасного, паралельного доказування наявності сукупності (комплексу) економічних суспільно небезпечних діянь, об'єднаних єдиним задумом [3].

Особливо важливим елементом розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки є процес доказування. Він має свої особливості, зокрема:

1) порядок збору доказової інформації (тимчасовий доступ до речей та документів, який проводиться тільки на підставі ухвали слідчого судді; проведення профільних експертиз – економічних, бухгалтерських тощо);

2) різновидом доказів є специфічний вид документів фінансово-господарської діяльності, які можуть бути знищені суб'єктом господарювання;

3) встановлення злочинного умислу особи;

4) відстеження реалізації грошових коштів (майновий характер злочину);

5) визначення повноважень службових осіб.

Для пошуку доказової інформації особи уповноважених органів, які здійснюють досудове розслідування, повинні володіти знаннями у сфері економіки. Особлива увага звертається на комплекс процесуальних дій, спрямованих на збір доказів, до яких можна віднести: слідчі (розшукові) дії (допит, огляд, обшук, освідування особи, пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент) та негласні слідчі (розшукові) дії (аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, контроль за вчиненням злочину, зняття інформації з електронних інформаційних систем тощо). Разом з тим, узагальнення практики розслідування кримінальних правопорушень економічної спрямованості дозволяє виділити окремі специфічні процесуальні дії, що найчастіше застосовуються під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії. До переліку таких процесуальних дій відносяться тимчасовий доступ до речей та документів (зокрема, до тих, що містять комерційну або банківську таємницю, а також таємницю вчинення нотаріальних дій), накладення арешту на майно, призначення економічної чи почеркознавчої експертизи, а також технічної експертизи документів.

Проведення зазначених процесуальних дій зумовлено механізмом вчинення й документування кримінальних правопорушень в сфері економіки, слідова картина яких завжди знаходить відображення у відповідній фінансово-господарській документації, для вилучення якої проводиться тимчасовий доступ до речей та документів.

З огляду на поширені випадки підробок таких документів чи їх окремих реквізитів для підтвердження (спростування) випадків фальсифікацій проводяться почеркознавчі експертизи, а також технічні експертизи документів.

Питання щодо документальної обґрунтованості розміру нестачі або надлишків товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів вирішуються за допомогою економічної експертизи, а враховуючи корисливу спрямованість кримінальних правопорушень в сфері економіки й підвищену можливість відчуження (приховання) активів, важливим є своєчасне накладення на них арешту з метою збереження речових доказів та забезпечення можливості реального виконання покарання у вигляді конфіскації майна.

Основними завданнями технічної експертизи реквізитів документів є, зокрема: установлення фактів і способів унесення змін до документів (підчистка, травлення, дописка, переклеювання фотокарток, літер тощо) та виявлення їх первинного змісту; установлення виду та ідентифікація приладів письма за штрихами; установлення цілого за частинами документа; установлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки тощо.

Отже, розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки є багатоетапним процесом, в якому можна виділити наступні елементи: одержання вихідних даних, визначення завдань розслідування, сукупності слідчих (розшукових) дій (обов'язкове планування щодо проведення ревізій фінансово-господарської діяльності та відповідних експертиз), необхідних для їх вирішення, встановлення черговості, термінів дій та заходів та інші дії, направлені на встановлення істини у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: дис. на здобуття наук, ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. Г. Кальман; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2004. – 480

2. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). К.: Атіка, 2010. 1128 с.

3. Пчеліна О.В. Тактичні завдання розслідування економічних злочинів. Право і Безпека. 2010. № 5 (37). URL: <http://docs.google.com/viewer?a=v&g=cache:GIJUlg6GEls>.

Жвотюк Олександр Володимирович,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕЖИМУ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Правосуддя як функція судової влади посідає особливе місце у системі гарантій захисту прав, свобод та законних інтересів людини, а доступ до нього є невід'ємним складником права на звернення до суду. У свою чергу, право на судовий захист в Україні реалізовується в системі кримінального судочинства, зокрема, для визначення конституційно-правового статусу людини, та є необхідною умовою існування правової держави. Така судова форма захисту прав і свобод людини забезпечує повне, усебічне й об'єктивне виявлення фактичних обставин і причин виникнення різноманітних спорів, вчинених правопорушень і встановлення істини у справах, що знаходяться на розгляді в судах.

Беззаперечно, право на судовий розгляд закріплене у низці нормативно-правових актів. Зокрема, варто звернути увагу на положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII, де відповідно до ст. 2 Закону «суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України», а також згідно зі ст. 7 вищезазначеного Закону «кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом. Іноземці, особи без громадянства та іноземні юридичні особи мають право на судовий захист в Україні нарівні з громадянами і юридичними особами України. Доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України» [5].

У зв'язку з запровадженням у нашій державі воєнного стану, правова регламентація взаємовідносин особи і держави зазнала численних змін. Передусім, актуальним питанням сьогодення є механізм судового розгляду та судовий контроль у кримінальному провадженні, спрямовані на захист прав його учасників та протидію зловживанням процесуальними повноваженнями, зокрема, під час дії воєнного стану.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим

адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень», а положення статті 10 цього Закону регламентує те, що повноваження судів не можуть бути припинені і частиною 2 статті 26 цього Закону передбачено, що «правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається» [4].

Зазначене вище дає підстави акцентувати увагу на окремі аспекти режиму судового розгляду кримінального провадження в умовах воєнного стану. Так, спостерігаємо суттєві зміни та доповнення до ст. 615 «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану» Кримінального процесуального кодексу України, які передбачені Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 р. № 2201-IX. Насамперед, у цьому Законі закріплено, що у разі відсутності об'єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволу на проведення певних гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, продовження строків кримінального провадження та здійснення загальних обов'язків щодо захисту прав людини, їх може виконувати керівник органу прокуратури [3]. При цьому скарги на рішення, дії чи бездіяльність самого керівника органу прокуратури щодо реалізації вище наведених повноважень, відповідно до ч. 4 ст. 615 КПК України, мають бути розглянуті слідчим суддею суду, в межах територіальної юрисдикції якого закінчено досудове розслідування. Однак, у випадку об'єктивної неможливості провадження правосуддя таким судом, вказані скарги мають бути розглянуті найбільш територіально наближеним судом, який може реалізовувати цю функцію, чи іншим судом, визначеним в порядку, регламентованому законом [2]. З огляду на це, коментована частина вищезазначеної статті передбачила нові підстави та порядок застосування інституту оскарження у кримінальному провадженні, який має місце в умовах особливого режиму досудового розслідування та продовження строків тримання під вартою під час судового

провадження в умовах воєнного стану. Зважаючи на відсутність обумовлень, суб'єктами оскарження є усі учасники кримінального провадження та інші особи, прав, свобод та законних інтересів яких стосується дія, бездіяльність або рішення [1, с. 39].

Погоджуємося із думкою М.І. Смоковича, який у своєму дослідженні зазначає, що суди є незамінними у механізмі функціонування держави, навіть у період дії режиму воєнного стану мають функціонувати безперервно, тому що державним захистом забезпечуються й гарантуються права і свободи людини й громадянина, які закріплені і гарантовані Конституцією України, зокрема, щодо права кожного на судовий захист, права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; конституційне право кожного на судовий захист є непорушним і має бути забезпечене державою, оскільки навіть в умовах воєнного стану постають питання: які процесуальні форми здійснення правосуддя є допустимими в таких умовах, які умови роботи суду можна вважати належними для здійснення правосуддя в період дії воєнного стану, як оптимізувати роботу суду та працівників апарату суду, задля забезпечення безпеки усіх учасників судового процесу [6, с. 451–452].

Отже, забезпечення здійснення правосуддя судами та доступ до правосуддя, насамперед, під час дії воєнного стану, є складним багатоаспектним питанням, що передбачає широкий спектр заходів і засобів, завдяки яким реалізуються конституційні вимоги щодо сталої системності правового порядку в організації та діяльності судових органів як державних інституцій, надається можливість кожному скористатися перевагами процедури судового розгляду та отримати належний захист своїх прав. Правосуддя в умовах дії воєнного стану має здійснюватися задля доступності кожного до механізму судочинства та забезпечення необхідних умов для діяльності судів системи судоустрою України.

Список використаних джерел

1. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 80 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88.

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>.

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402- VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

6. Смокович М.І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. Науковий вісник Ужгородського національного університету. № 70 (2022). Серія: Право. Розділ 10. Судоустрій; прокуратура та адвокатура. С. 450–455.

Жульковська Анастасія Васи́лівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент
Макаров Марк Анатолійович

ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Історія людства практично не знає періодів, коли б не було воєн і збройних конфліктів, під час яких не страждало б мирне населення і, перш за все це діти. Як відомо, діти відносяться до найуразливішої групи людей. Вразливість означає відсутність спеціального захисту тих, чие існування наражається на небезпеку. Ця думка відображена в Декларації 1974 р. про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів. Декларація зобов'язує держави, які беруть участь у збройних конфліктах, докласти всіх можливих зусиль, щоб уберегти жінок і дітей від руйнівних наслідків війни, домогтися заборони переслідування, застосування тортур, принизливого поводження та насильства.

В даний час, через збройні конфлікти, гинуть і стають каліками як діти, що беруть безпосередньо участь, так і ті що не мають відношення до того що відбувається.

Питання правового статусу дитини є предметом досліджень як у загальній теорії права, так і в науці конституційного права. Зокрема, різні аспекти захисту дітей під час воєнних дій та збройних конфліктів висвітлені у працях Н. Лисько, А. Мацко, В. Репецького, М. Гнатовського, О. Клименко, І. Лукашук та інших правознавців.

Метою є дослідження нормативної бази, яка регламентує захист прав дітей у збройних конфліктах.

Інститут міжнародного захисту прав дитини – сукупність міжнародно-правових принципів і стандартів, що визначають права і свободи дітей, які встановлюють обов'язки держав щодо забезпечення

та реалізації на практиці цих прав і свобод, а також міжнародні механізми контролю за виконанням державами міжнародних зобов'язань.

Початок міжнародно-правового захисту прав та інтересів дітей було покладено в рамках Ліги Націй і згодом йшло паралельно із загальним міжнародним регулюванням прав людини під егідою ООН. Ці процеси були тісно пов'язані і взаємозалежні. Частиною загальних норм є міжнародно-правові норми про права дітей та їх захист.

Міжнародні стандарти щодо дотримання прав дитини формувалися протягом останніх десятиліть і знайшли відображення важливих документах.

Відповідно до ч. 1 ст. 24 Пакту про громадянські та політичні права 1966 року встановлюється право кожної дитини без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави [1].

Конвенція ООН про права дитини 1989 року вимагає від держав-членів вживати всіх необхідних заходів для підтримки фізичного та психологічного відновлення та соціальної реінтеграції дитини, яка стала жертвою збройного конфлікту[2]. Зазначені процеси мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу та гідність дитини.

Права людини стають особливо вразливими під час військових дій, незалежно від типу самого збройного конфлікту. Міжнародне гуманітарне право тісно пов'язане із захистом основних прав людини відповідно до ряду загальних і спеціальних принципів і правил.

Відповідно, галузеві принципи захисту дітей під час збройного конфлікту можна сформулювати так: сторони збройного конфлікту вживають усіх заходів для того, щоб діти віком до 15 років не брали участь у бойових діях як комбатанти. Цього вимагає від сторін конфлікту п. 2 ст. 77 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 1949 р. [3]. Зокрема, сторони конфлікту мають утриматися від призову дітей до лав збройних сил. Цей принцип також закріплений у ст. 2 та ст. 3 ст. 38 Конвенції ООН про права дитини, де йдеться про прийняття промислових принципів універсальними угодами. Таким чином, міжнародна спільнота може використовувати загальні та спеціальні інструменти для захисту прав дітей під час війни.

Цілком заборонити участь підлітків у військових діях неможливо. Пункт 2 ст. 77 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій пропонує сторонам збройного конфлікту мінімізувати вербування в армію осіб віком від 15 до 18 років і віддавати перевагу особам старшого віку. Слід зазначити, що ця установка має умовний характер, оскільки держави-учасниці можуть послатися на складність військової ситуації, щоб законно здійснити заклик молодих до збройних сил. Якщо у період міжнародного збройного конфлікту,

незважаючи на заборону, передбачену п. 2 ст. 77 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, діти віком до 15 років покликані до складу збройних сил, вони продовжують користуватися особливим захистом.

Зауважимо, що проблема визначення віку, з якого дитина стає дорослою людиною, є досить складною як у галузі фізіології та психології, так і у правовій сфері. Юридична наука пов'язує його наступ із правовим статусом особи та її дієздатністю. Міжнародне гуманітарне право надає особливий захист для дітей віком до 15 років. Конвенція про права дитини 1989 р. у ст. 1 закріплює норму про те, що «дитиною є кожна людина істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, який застосовується до цієї дитини, вона не досягає повноліття раніше». Є компроміс між системами міжнародного та національного права щодо встановлення віку повноліття.

Однак під час збройного конфлікту це питання набуває особливого значення з точки зору усвідомлення дітьми своєї прямої або опосередкованої участі у війні. Військові дії дітей-комбатантів у світі є вкрай гострою темою у зв'язку з постійними збройними зіткненнями та низьким рівнем економіки в країнах африканського континенту (Сомалі, Чад, Кенія) та військовою ситуацією в Афганістані та Іраку. Виходячи з даних ООН, у 20-ти країнах світу, що переживають конфлікт, існує понад 60 урядових збройних сил і недержавних збройних угруповань, котрі вербують дітей у солдати.

Незважаючи на наявність значної кількості нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти захисту прав дитини, за даними Гельсінської спілки, «на сьогодні дуже мало правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання прав дитини в умовах збройного конфлікту» [4, с. 28].

У 2014 році було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим тимчасово окупованої території України», норми якого містять лише загальні, недеталізовані положення щодо соціально-правового захисту громадян, дітей під час збройного конфлікту.

Опрацьовуючи Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення додаткових соціальних гарантій окремих категорій громадян» від 29 жовтня 2014 року, звертається увага на необхідність вирішення питання навчання дітей учасників бойових дій та дітей батьки якого загинули під час участі в антитерористичній операції [5].

Зараз Конвенцію про права дитини ратифікували майже всі країни світу, за винятком Сомалі та Сполучених Штатів Америки.

Конвенція визнавала дитину повноправним членом суспільства, також Конвенція є комплексним документом у сфері захисту прав дитини та визнається базовим документом для всіх інших документів, пов'язаних із правовим захистом дітей та молоді.

Відображає права дітей, розглядає будь-які спеціальні питання, в тому числі збройні конфлікти.

Державні органи також повинні вживати заходів щодо забезпечення матеріальної та медичної допомоги по відношенню до дітей, які вирушають у лікувальні профілакторії, інтернати, сприяти пошуку їх рідних (ст. 30 Конвенції ООН про права дитини).

На основі ратифікованих Україною міжнародних актів та договорів, у національному законодавстві діють норми, які повною мірою відповідають захисту прав дітей під час досудового розслідування, судового розгляду, чи інших стадіях кримінального процесу в яких може опинитися дитина.

Національне законодавство розуміє, що бути у контакті чи конфлікті з законом може бути вкрай драматичним досвідом для дитини. Саме тому українська система правосуддя є максимально адаптованою до потреб дітей та їх вразливості. Як приклад можемо взяти процедуру опитування дітей за методикою «Зелена кімната», яка створена за рекомендацією координатора проєктів ОБСЄ в Україні.

Підсумовуючи, робимо висновок, що міжнародне та національне законодавство містить норми віддзеркалені у Кримінально-процесуальному кодексі України, що забезпечують додатковий захист у кримінальному провадженні прав та законних інтересів дітей. Проте події в Україні, внаслідок яких гине мирне населення (в тому числі діти), свідчать про грубе порушення норм міжнародного права, за яке відповідно до Статуту ООН держава-порушниця має нести відповідальність.

В умовах воєнного стану та збройних конфліктів, права дитини мають залишатися домінуючими загальнозначущими цінностями та основою гуманітарного співробітництва держав, закріпленими на міжнародно-правовому та національному рівнях.

Список використаних джерел

1. Міжнародний пакт «Про громадянські та політичні права» від 16 груд. 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

2. Конвенція про права дитини. Схвалено Генеральною Асамблеєю ООН 20 лист. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). Підписано в Женеві 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

4. Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройних конфліктів на сході України / за ред. А. П. Бущенко. Українська Гельсінкська спілка за прав людини. Київ: КИТ, 2016. 82 с.

5. Про невідкладні заходи щодо забезпечення додаткових соціальних гарантій окремих категорій громадян: Указ Президента України від 29 жовтня 2014 року, № 835/2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 88. Ст. 2516.

Зайцев Дмитро Олександрович,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ УЧАСТІ АДВОКАТА АБО ПРЕДСТАВНИКА В ПРОВЕДЕННІ ОБШУКУ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Процедура проведення обшуку житла чи іншого володіння особи чітко регламентована приписами Конституції України та Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Норми КПК України реалізують конституційні положення щодо забезпечення права особи на недоторканність житла чи іншого володіння шляхом детального уточнення усіх процедурних аспектів, які повинні дотримуватися уповноваженими суб'єктами при проведенні слідчих (розшукових), чи негласних слідчих (розшукових) дій, направлених на його обмеження. Тільки у випадку дотримання визначеної КПК України процедури всі обмеження можуть мати легітимну основу, а їх результати використовуватися для доказування обставин кримінального провадження.

Проте, суспільні виклики, з якими зіштовхується правова система України можуть вносити виправдані корективи і до цього виду усталеної державно-правової діяльності. Одним з таких викликів є запровадження в Україні воєнного стану.

Повномасштабне агресивне військове вторгнення Російської Федерації в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року повпливало на всеосяжне переосмислення правової сутності воєнного стану в Україні та його впливу на сформовані раніше правовідносини в країні. Чи не вперше ключовим фактором функціонування правовідносин стало не їх нормативно-правове регулювання, а фактичні життєві обставини, звичне середовище яких порушене через активні бойові дії. У таких умовах небезпека для учасників процесуальних дій у кримінальному провадженні не могла бути не врахованою законодавцем при розробленні відповідного адаптивного законодавства до нових реалій українського життя. Основною закономірністю запровадження таких змін до законодавства стало те, що вони жодним чином не можуть обмежувати права та свободи учасників кримінального провадження.

Так, частиною 3 статті 236 КПК України передбачено кримінальну процесуальну гарантію щодо залучення до участі в проведенні обшуку житла чи іншого володіння особи адвоката або представника для надання правової допомоги [1].

Водночас, допускаючи можливість проведення бойових дій, існування інших небезпечних явищ для учасників кримінального провадження, законодавцем було розроблено положення пункту 1 частини 1 статті 615 КПК України, відповідно до якого, «при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понять є об'єктивно неможливим або

пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису» [1].

Цілком очевидно, що така ж небезпека може існувати і для адвоката або представника, однак законодавець не передбачив можливості не залучення їх при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії. Це рішення видається цілком слушним, оскільки статтею 59 Конституції України визначено, що «кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав», а статтею 64 Основного Закону це право відноситься до таких, обмеження якого в умовах воєнного стану не допускається [2].

Водночас, частиною 12 статті 615 КПК України таки передбачено, що «дознавач, слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника – із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника» [1].

Можемо помітити, що в умовах воєнного стану вказана норма не здатна забезпечити потреби практики щодо реалізації участі адвоката або представника у порядку, визначеному частиною 3 статті 236 КПК України, так як обшук може проводитися і в особи, яка не є підозрюваною, а тому і адвокат не завжди матиме процесуальний статус захисника. Недоліком законодавчого припису частини 12 статті 615 КПК України, на нашу думку, є також те, що він не містить жодної вказівки про участь представника в кримінальному провадженні.

З огляду на це, в практичному середовищі дознавач, слідчий, прокурор можуть опинитися в ситуації, коли особа, право на недоторканість житла чи іншого володіння якої обмежується проведенням обшуку в умовах воєнного стану, висловить своє право на реалізацію її процесуальної гарантії у вигляді участі в проведенні слідчої (розшукової) дії адвоката або представника для надання професійної правової допомоги, однак фактично така вимога буде створювати небезпеку для їх життя та здоров'я. За таких умов чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає, які дії вищевказаних службових осіб відповідатимуть належному порядку здійснення кримінального провадження.

Зважаючи на зазначене, пропонуємо внесення змін до частини 12 статті 615 КПК України та її виклад у наступній редакції: «дознавач, слідчий, прокурор забезпечує участь захисника у проведенні окремої процесуальної дії, у тому числі у разі неможливості явки захисника - із застосуванням технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) для забезпечення дистанційної участі захисника. Застосування технічних засобів (відео-, аудіозв'язку) може здійснюватися для

дистанційної участі адвоката або представника в проведенні обшуку житла чи іншого володіння особи за клопотанням учасників».

Переконані, вказані доповнення до чинного КПК України дозволять забезпечити створення додаткової гарантії на професійну правничу допомогу для осіб, чії права обмежуються при проведенні обшуку житла чи іншого володіння в умовах воєнного стану та усунути протиріччя з цього приводу в практичному правозастосуванні.

Список використаних джерел

Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року (станом на 01 жовтня 2022 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року (станом на 01 січня 2020 року). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

Льницький Михайло Миколайович,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ШВИДКОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Механізми забезпечення правового порядку, сформованого законодавцем є надзвичайно важливим, особливо сьогодні, в умовах повномасштабної війни, що здійснюється російською федерацією й постійно потребує вдосконалення зважаючи на появу нових викликів. Починаючи з лютого поточного року прийнято ряд законів щодо внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), які стосуються особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану та мають на меті забезпечення ефективного здійснення завдань кримінального провадження [2].

Відповідно до ст. 2 КПК одним з завдань кримінального провадження є «...забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду...» [2], саме забезпечення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування якнайкраще реалізує засаду невідворотності відповідальності за вчинення кримінального правопорушення та забезпечує процесуальну гарантію правосуддя. Сама швидкість розслідування означає, що встановлення обставин вчинення кримінального проступку або злочину й особу, яка його вчинила повинні бути встановлені у визначений кримінальним процесуальним законом спосіб в найкоротший строк, без невиправданих затримок та не пізніше граничного строку, визначеного для здійснення досудового розслідування ст. 219 КПК [3].

Правосуддя відповідно, це певна справедливість у дії, досягнення якої досягається шляхом застосування механізму спрощення кримінального процесу, навіть якщо здається, що це

приведе до порушення прав підозрюваного, так як публічний інтерес має першочергове значення. [5, с. 52]

Варто зауважити, що більшості нововведень дещо звужують ряд процесуальних гарантій сторони захисту й розширюють процесуальні можливості сторони обвинувачення, що дозволяє останній забезпечити здійснення повного та неупередженого досудового розслідування, але не сприяє швидкості його здійснення, що також обумовлено й воєнним станом.

Так, початком досудового розслідування в умовах воєнного стану може вважатися винесена дізнавачем, слідчим, прокурором відповідна постанова, яка містить відомості, передбачені ст. 214 КПК та, за аналогією, це рішення приймається невідкладно, але не пізніше 24 годин, що наче б то формально не змінює процесуальний порядок, але практично може бути ускладнено технічними проблемами. Відомості, що підлягають внесенню до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), вносяться до нього за першої можливості [2].

З цього приводу Верховний Суд надав роз'яснення, що в разі неможливості формування витягу з ЄРДР підтвердженням реєстрації повідомлення, заяви про вчинене кримінальне правопорушення та початок досудового розслідування може бути підтверджена відповідною мотивованою постановою органу досудового розслідування. Дана постанова вважається належним підтвердженням початку розслідування та підставою для розгляду клопотань органу досудового розслідування, здійснення слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій, що дозволяє забезпечувати швидкість кримінального провадження в умовах російської агресії [3].

Останні зміни внесені до КПК містять ряд норм, які прямо впливають на швидкість досудового розслідування, такі як:

- обчислення строків та порядок надання копій відповідних рішень прокурора прокурору вищого рівня та суд, невідкладно, але не пізніше 10 днів з дня повідомлення;

- скарги на дії чи бездіяльність керівника органу прокуратури, передбачені ч. 2 ст. 615 КПК здійснюються у передбачений законом строк з урахуванням положень ст. 115 КПК;

- нівелювання обов'язку складання слідчим, прокурором, які проводять слідчу (розшукову) дію, протоколу шляхом надання дозволу на здійснення фіксації слідчих (розшукових) дій, а саме вилучення з ч. 1 ст. 106 КПК України обов'язку щодо складання слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, протоколу під час її проведення або безпосередньо після її закінчення, і надано можливість технічної фіксації процесуальних дій доступними технічними засобами з подальшим складанням протоколу процесуальної дії не пізніше 72 годин з моменту її завершення, у випадках, коли відсутня можливість складання процесуальних документів про хід та результати слідчих дій або інших процесуальних дій [2];

– можливість провадити органами досудового розслідування та прокуратури слідчі (розшукові) дії цілодобово;

– строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється, в разі прийняття рішення про зупинення досудового розслідування через наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану;

– копія постанови про відновлення досудового розслідування в разі неможливості надання невідкладно надсилається у триденний строк стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

– повноваження надавати письмовий дозвіл на видачу трупа, під час здійснення кримінального провадження, у порядку статті 615 КПК слідчому або прокурору, після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причин смерті;

– закриття кримінального провадження через смерть особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого.

Варто зазначити, що виконання вказаних вище норм прямо залежить від дотримання принципу спеціальних суб'єктів, а саме слідчого судді, прокурора, слідчого, дізнавача, захисника, який базується на обов'язковому освітньому рівні, спеціальному порядку залучення до професійної діяльності, яка дозволяє застосовувати санкції в разі порушення закону. Саме створення професійного діалогу між згаданими учасниками кримінального провадження забезпечують швидке, повне та неупереджене досудове розслідування із дотриманням визначеної правової процедури.

Отже, посилення російської агресії проти України виявилось перевіркою не тільки стійкості кримінального процесуального законодавства, а і його ефективного практичного застосування. Вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство все ще потребує змін, які б комплексно вирішили проблему забезпечення ефективного досудового розслідування багаточисельних порушень законів та звичаїв війни в умовах окупації й забезпечили швидке досудове розслідування з дотриманням засад кримінального провадження та відповідних міжнародних стандартів.

Список використаних джерел

3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України станом від 06.11.2022 / Верховна Рада України. 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Тертишник В.М. Вид. 18-те, доповн. І перероб. Київ : Алерта, 2021. 1110 с.

6. Лист Верховного суду від 03 березня 2022 року № 2/0/2-22 «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf.

7. Удалова Л.Д., Д.О. Савицький, В.В. Рожнова, Т.Г. Льєва, Функція судового контролю у кримінальному процесі: [моногр.] / ISBN 978-611-01-0685-6 / Удалова Л.Д., Д.О. Савицький, В.В. Рожнова, Т.Г. Льєва. К.: «Центр учбової літератури», 2015. 176 с.

Коваль Ольга Іванівна,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПРОХАННЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ПРО НАДАННЯ ДОПОМОГИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Як відомо, Україна являється активним учасником співробітництва з іноземними державами та міжнародними організаціями, мета якого полягає у захисті державами-учасницями основоположних прав, свобод та інтересів людини, протидії та боротьбі зі злочинністю, а також дотримання основних правових засад та умов здійснення міжнародного співробітництва у кримінальному процесі.

Питанню вивчення міжнародного співробітництва у кримінальному процесі присвятили свої праці Л.Удалова, Д.Письменний, В.Рожнова, А.Форостяний, О.Омельченко, А.Антонюк, А.Підгородинська та інші, досліджуючи які можна відзначити, що злагоджена та всебічна співпраця відбувається, зокрема, при чіткому та обґрунтованому формулюванні запиту, з урахуванням вимог як національного законодавства, так і умов конкретного міжнародного договору.

Так, Антонюк А.Б. слушно зазначає, що однією з умов успіху міжнародного співробітництва під час кримінального провадження є своєчасно надана з дотриманням правил та процедур правова допомога [1, ст. 62].

З доводами вченої щодо своєчасності надання правової допомоги важко не погодитись, а, враховуючи реалії сьогодення – збройну агресію проти України, вона може виступати не тільки інструментом у боротьбі зі злочинністю, але й сприяти утвердженню законності, правопорядку, верховенству права та дотриманню прав і свобод людини.

Водночас, міжнародна боротьба зі злочинністю має свій специфічний зміст, що включає узгодженні між державами заходи,

зокрема, щодо правової допомоги у сфері кримінального судочинства [2, ст. 115].

Тому, одним із важливих аспектів удосконалення кримінального процесуального законодавства, вважаю, стало прийняття 3 травня 2022 року закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», яким положення чинного Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) доповнено розділом IX² – «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» [3].

Співробітництво між Україною та Міжнародним кримінальним судом (далі – суд) здійснюється у порядку, визначеному КПК України та Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

Одним із напрямків такої співпраці на стадії досудового розслідування, згідно п. 1 ч. 2 ст. 618 КПК України, є розгляд Офісом Генерального прокурора прохання Міжнародного кримінального суду та організація його виконання [4].

Так, ст. 621 КПК України передбачено, що прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги, яке стосується проведення процесуальних дій, виконується в порядку і строки, передбачені ст. 558 КПК України, з урахуванням особливостей, визначених ст. 562 КПК України та Римським статутом Міжнародного кримінального суду [4], що дозволяє застосовувати до прохання суду загальний порядок щодо виконання запитів про міжнародну правову допомогу на території України.

З наведеного слідує, що прийняттю рішення Офісом Генерального прокурора, за результатами розгляду прохання про міжнародну правову допомогу від запитуючої сторони, передує його розгляд на предмет обґрунтованості, тобто: а) відповідності вимогам, які повинен містити запит; б) наявності підстав для кримінального провадження відповідно до законодавства запитованої сторони; в) оцінює доцільність виконання доручення саме компетентним органом України [5, ст. 15].

При цьому, важлива роль належить саме обґрунтованості прохання, адже саме ця властивість включає сукупність обставин кримінального правопорушення, які підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні, тобто чітка, всебічна та логічна побудова запиту слугує вчасному та якісному його виконанню, повноті здійснення запитованих процесуальних дій та грамотній і послідовній фіксації відомостей за результатами їх проведення, тобто «результату, на досягнення якого вона спрямована» [1, ст. 70].

Варто зазначити, що норма ч.1 ст. 621 КПК України, щодо порядку виконання прохання, є відсилочною, тому необхідно пам'ятати про характер та специфіку злочинів, підсудних суду, а також про своєчасність та повноту збирання доказів, так як саме вони виступатимуть запорукою прийняття ним обґрунтованого,

вмотивованого та законного рішення щодо «найбільш тяжких злочинів, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства» [6].

Разом з цим, як відомо, запит про міжнародну правову допомогу виконується впродовж одного місяця з дня його надходження до безпосереднього виконавця [4].

Будь-яке зволікання із проведенням процесуальних дій або недотримання розумних строків їх виконання може призвести до втрати необхідних, а іноді і вирішальних, доказів, тому їх дотримання, своєчасне звернення до уповноваженого органу України про його продовженням слугуватимуть не лише досягненню мети прохання суду, але й виступатимуть однією з гарантій дотримання законності, правопорядку та верховенства права, а також спільного напрямку у боротьбі зі злочинністю.

Отже, доповнення Кримінального процесуального кодексу України розділом IX² «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» є прикладом розвитку злагодженої співпраці із постійно діючою міжнародною організацією в напрямку неухильного дотримання та захисту прав, свобод та інтересів людини, підтриманні міжнародного правопорядку, законності та верховенства права.

А врегулювання у нормах КПК України обсягу, умов та порядку співробітництва, зокрема на стадії досудового розслідування між уповноваженими органами та такою міжнародною організацією, вважаю, лише позитивно позначатиметься на ефективному розслідуванні злочинів, що становлять міжнародну загрозу як для мирного та безпечного життя людини, так і для недоторканості та незалежності держав.

При цьому, виконання прохання Міжнародного кримінального суду виступатиме дієвим способом збирання доказів міжнародної злочинної діяльності, спонукатиме національні органи до всебічного та вчасного виконання процесуальних дій, з урахуванням загальноприйнятих та визнаних іноземними державами стандартів здійснення кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Антонюк А.Б. Процесуальні засади міжнародного співробітництва при розслідуванні кримінальних правопорушень: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2016. 220 с.

2. Підгородинська А.В. Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні: поняття та процесуальні форми. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Юридичні науки. 2015. Випуск 4. Том 3. С. 114–118.

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон від 03 травня 2022 р. № 2236-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні: навч. посіб. / Л.Д. Удалова, Д.П. Письменний, О.Є. Омельченко, Д.О. Савицький, В.В. Рожнова, А.В. Форостяний]. К., 2015. 211 с.

6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. № 995_588. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Коломієць Катерина В'ячеславівна,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ «ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ» В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Важливе значення для швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження має предмет доказування, адже реалізація мети та завдань кримінального процесу залежить насамперед від доказування фактів та обставин, що його становлять.

Поняття «предмет доказування», належить до фундаментальних понять теорії доказів, його теоретичне та практичне значення постійно підкреслюється у кримінально-процесуальній літературі, однак визначення самого поняття «предмет доказування» є неоднозначними та потребує дослідження в умовах сучасної науки кримінального процесу. Також, треба зазначити, що чинний Кримінально процесуальний кодекс України не містить визначення поняття «предмет доказування». Вважається, що предмет доказування становлять обставини передбачені ч. 2 ст. 91 КПК України, однак системний аналіз згаданих положень чинної редакції даної статті свідчить про те, що насправді предмет доказування є значно ширшим та може мати індивідуальний характер через його конкретизацію у кожному конкретному кримінальному провадженні. Всупереч тому, що юридична література містить різні підходи до визначення предмета доказування – низька оперативність та якість здійснення досудового розслідування через динамічні зміни кримінальних процесуальних правовідносин, обумовлює необхідність нових наукових досліджень з окресленої проблематики.

Разом з тим, предмет доказування у кримінальному провадженні досліджували В. П. Гмирко, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, Є. Г. Коваленко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, М. А. Погорельський, В. О. Попелюшко, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, М. Є. Шумило та інші вчені-процесуалісти.

Так, Ю. М. Грошевий визначає предмет доказування у кримінальній справі як об'єктивоване знання законодавця про ті необхідні фрагменти реальної дійсності, без установлення яких неможливе досягнення соціальних цілей і завдань правосуддя у конкретній кримінальній справі. «Набі» фактів, що входять до предмета доказування, і є, на його думку, об'єктом судового пізнання, що обумовлений цілями й завданнями правосуддя, обов'язком установлення в кожній справі об'єктивної істини. В. О. Попелюшко підкреслює взаємозв'язок обставин предмета доказування й рішень у кримінальній справі, визначаючи предмет доказування як коло всіх юридично значимих фактичних обставин, що передбачені кримінальним і кримінально-процесуальним законом, і які підлягають доказуванню для прийняття рішень у кримінальному провадженні загалом чи з окремих процесуально-правових питань. М. А. Погорельський, предметом кримінального процесуального доказування визначає коло обставин (структурних елементів предмету), які підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Та підкреслює, що це коло обставин визначено нормативно у ч. 1 ст. 91 КПК України й конкретизується у відповідній нормі КК України щодо певного кримінального правопорушення. Ф. Н. Фаткулліна, вважає, що предметом процесуального доказування повинні визнаватися всі – ті, що вже в минулому й наявні, юридичні та доказові – факти й обставини, які мають значення для правильного вирішення обставин правопорушення. Таке визначення охоплює як ретроспективне пізнання обставин події, так і її наслідки чи зміни в довіллі, пов'язані з нею. В. Г. Гончаренко зазначає, що факти, які мають істотне значення в провадженні і є предметом доказування. В. В. Вапнярчук під поняттям «предмет доказування» розуміє коло обставин як визначених законом, так і розсудом того чи іншого суб'єкта, які необхідно встановити в кожному кримінальному провадженні. Який є достатнім для прийняття відповідного процесуального рішення чи здійснення тієї, чи іншої процесуальної дії.

В той самий час, окремі процесуалісти ототожнюють поняття «предмет доказування» з «межами доказування», що на нашу думку є необгрунтованим. Такої ж позиції дотримується О. С. Старенький зазначаючи, що предмет доказування виражає мету доказування у кримінальному провадженні й становить сукупність обставин, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України), а межі доказування виражають кордони, в рамках яких здійснюється дослідження всіх обставин кримінального провадження. М. М. Михеєнко наголошував на тому, що зазначені поняття хоч і взаємопов'язані, але не рівнозначні, кожне з них має тільки йому притаманний юридичний зміст і призначення у кримінально-процесуальному доказуванні. На думку науковця, предмет доказування в кримінальному провадженні – це сукупність передбачених кримінально-процесуальним законом обставин, встановлення яких є необхідним для вирішення заяв і

повідомлень про злочини, кримінальної справи у стадії виконання вироку, а також для вжиття процесуальних профілактичних заходів у справі, а межі доказування – це такий обсяг доказового матеріалу (доказів та їх джерел), який забезпечить надійне, достовірне встановлення всіх обставин, що входять до предмета доказування, правильне вирішення справи та вжиття заходів для запобігання злочинам. Отже, ми можемо стверджувати, що поняття «предмет доказування» і поняття «межі доказування» певною мірою є пов'язаними одне з одним, однак мають різне значення і не можуть бути ототоженені. Крім того, межі доказування є залежними від предмета доказування.

Також, в науковій літературі не склалося однозначної думки, щодо співвідношення понять «об'єкт доказування» та «предмет доказування». Деякі науковці розглядають предмет і об'єкт, як частина і ціле. Інші, вважають, що предмет – це не складова частина об'єкта, а його особливе бачення особливий проблемний підхід до нього. Розуміння та розмежування даних понять має важливу практичну складову, адже об'єктом доказування є будь-які обставини кримінального чи процесуального правопорушення, однак не всі вони можуть бути включені в предмет доказування того чи іншого суб'єкта. В контексті даного питання ми поділяємо позицію В. В. Вапнярчука, що предмет доказування – це не складова частина об'єкта, а його особливе бачення, особливий підхід до нього, його певна проєкція, концептуалізація. Тобто предметом доказування тих чи інших суб'єктів є їх позиційні інтерпретації певних обставин кримінального чи процесуального правопорушення. Адже це цілком нормально, що в конкретному кримінальному провадженні суб'єкти різних сторін можуть по різному інтерпретувати обставини одного кримінального правопорушення, що своєю чергою свідчить про змагальність сторін у кримінальному процесі.

Значну дискусію серед вчених викликає поділ обставин, що входять до предмета доказування на «головний факт» та «доказові факти». Разом з тим, зміст понять «головний факт» та «доказові факти» також визначають по-різному, що створює ще більше неоднозначності у розумінні поняття «предмет доказування». Також, виділення головного факту і розмаїття його трактування у літературі створює плутанину у визначенні структури предмета доказування, що негативно відбивається на практиці кримінального судочинства. Подібний поділ обставин, що входять до предмета доказування, може, спричинити розмивання кінцевої мети кримінального процесу, дезорієнтувати практичних працівників та призвести до того, що вся увага буде зосереджена на «головному факті», а інші обставини можуть вважатися менш істотними та, як наслідок – помилка у прийнятті рішення через недостатність доказової інформації.

Таким чином, визначення поняття предмета доказування в кримінальному судочинстві має не тільки теоретичне, а й практичне

значення. Це дає можливість, з одного боку, належним чином розкрити значення тих обставин, які становлять кінцеву мету доказування у кримінальному провадженні, а також й інших обставини, що мають значення для правильного вирішення справи та підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. А з іншого боку – забезпечити ефективність здійснення уповноваженими суб'єктами завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що для правильного визначення поняття «предмет доказування», на нашу думку, потрібно виходити з того, що поняття, як форма мислення є таким способом відображення дійсності, коли предмет розкривається через сукупність його сутнісних ознак. Таким чином, вважаємо за доцільне виділити сутнісні ознаки предмета доказування в кримінальному провадженні: це складова пізнавально-практичної та розумової діяльності; має відповідати КПК України в контексті завдань кримінального провадження, що стоять перед уповноваженими суб'єктами; містить факти й обставини, які мають значення для правильного вирішення обставин правопорушення; полягає в конкретизації та розкритті тих обставин, які становлять кінцеву мету доказування у кримінальному провадженні; є фундаментальною категорією теорії доказування.

Отже, предмет доказування являє собою фундаментальну категорію доказування і полягає у розкритті того обсягу обставин (структурних елементів предмета), які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, а також інших обставини, що мають значення для правильного вирішення конкретної справи та підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні, таким чином містить у собі обставин визначені нормативно у ч. 1 ст. 91 КПК України, однак є ширшим та конкретизується щодо певного кримінального правопорушення за необхідності.

Список використаних джерел

1. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Х. : Юрайт. 2017. С. 408.
2. Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. К.: Прецедент. 2014. С. 45
3. Грошевий Ю. М. Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі. К. : КНТ. 2006. С. 272.
4. Конверський А. Є. Логіка: підручник для студентів юридичних факультетів. К.: Центр учбової літератури. 2012. С. 336.
5. Михеєнко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. К.: Изд-во при Киевском университете издательского объединения «Вища школа». 1984. С. 134.
6. Погорєцький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Х.: Arcis, ЛТД. 2007. С. 576.
7. Погорєцький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015.

№ 3. С. 63–79. URL: http://vkslaw.univ.kiev.ua/images/verstka/3_2015_Pogoretskyi.pdf

8. Попелюшко В. О. Предмет доказування в кримінальному процесі. Острог. 2001. С. 185.

Старенький О. С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 1(9). С. 1–9. URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14sosvkr.pdf>.

Кравець Юліан Іванович,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ПОМИЛКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Забезпечення належного захисту прав людини є складовою процесу інтеграції України до Європейського співтовариства, тож потреба їх реального забезпечення є метою учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження – слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді. Проте, з огляду на стислі строки, брак інформації для підготовки й розгляду процесуальних документів вони, як і суб'єкти будь-якої іншої діяльності людини, не застраховані від неправильних рішень, наслідком яких є помилки, що негативно позначаються на їхньому авторитеті та забезпеченні охорони прав і свобод громадян. Шкідливі наслідки таких помилок є особливо тяжкими, коли завдається моральна і матеріальна шкода підозрюваному, обвинуваченому, засудженому та їхнім близьким, при цьому наслідки такої шкоди часом можуть бути просто неоправданими й трагічними.

У практичній діяльності здебільшого зустрічаються випадки допущення помилок слідчими, дізнавачами, що тягнуть за собою низку негативних наслідків як для розслідування матеріалів кримінального провадження, так і для подальшого їх розгляду в суді. Проте помилки, що допускають прокурори, та судові помилки під час безпосереднього розгляду матеріалів кримінального провадження в суді, коли найбільшою мірою вирішують завдання кримінального провадження, мають не менш негативні наслідки. Тож очевидно, що вирішальним фактором реальних змін, спрямованих на підвищення ефективності кримінального провадження, є запобігання цих помилок. Щоб їх не допускати, насамперед, потрібно усвідомити поняття, дослідити причини їх виникнення та окреслити дієві заходи щодо їх недопущення та подолання.

Аналіз означеної проблеми свідчить про те, що ступінь її наукової розробки недостатній і вимагає системного розгляду питань існування помилок учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження.

Вагомий внесок у розробку доктринальних аспектів та проблем помилок в кримінальному провадженні зробили вчені-правники, зокрема: Ю. П. Аленін, Ю. В. Баулін, Т. В. Варфоломєєва, Г. П. Власова, В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, В. Г. Гончаренко, К. Ф. Гуценко, О. П. Кучинська, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, Г. М. Омеляненко, М. А. Погорецький, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, Ж. В. Удовенко, В. П. Шибіко, М. С. Шумило та інші науковці. Проте більшість наявних робіт присвячено слідчим помилкам, а дослідження шляхів виявлення та усунення судових помилок та помилок інших учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, практично відсутні, комплексно й цілеспрямовано ці проблеми донині не розроблялися. Саме ці обставини засвідчують актуальність зацентрованих питань.

Помилки свого часу викликали зацікавленість філософів Стародавньої Греції та Риму, однак їх розглядали головним чином у цивільному праві, зокрема щодо угод і договорів та визначали їх як розбіжність між волею та її виразом. Вперше систематизував помилки Аристотель, присвятивши цій проблемі працю «Про софістичні спростування». Підставою логічних помилок Аристотель вважав неправильне застосування словесних висловів чи порушення правил логічних операцій [1, с. 533–593].

Отже, вже в античні часи помилки пов'язували з психічною діяльністю особи, що відбувалася у її свідомості. Як правова категорія помилка вперше стала об'єктом дослідження у Стародавньому Римі. Римське право встановлювало, що під помилкою розуміється розбіжність між волею та її виразом чи між маніфестованою волею та інтересом, викликане непоінформованістю суб'єкта про обставини справи [2, с. 34].

Окремі положення, присвячені помилці, містилися в Судебнику царя Івана III 1497 року, в Литовських статутах 1588 року, в Соборному уложенні царя Олексія Михайловича 1649 року, в Правах, за якими судиться малоросійський народ 1743 року, в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 року, в Кримінальному Уложенні 1903 року та в інших історичних документах.

У радянський період та після проголошення незалежності України значна увага приділялася розробці правил кваліфікації діяння за наявності фактичної помилки в об'єктивних ознаках вчиненого злочинного діяння. Найбільш активно термін «помилка у праві» став використовуватися в період становлення, а також реформування правової системи з метою забезпечити масштабні соціально-економічні та політико-правові перетворення, що відбувалися, зокрема, в країнах пострадянського періоду наприкінці XX – на початку XXI століття [3, с. 23].

Помилки людини зустрічаються у всіх сферах практичної та інтелектуальної діяльності й відповідно досліджуються різними галузями знань. Водночас у кримінальному процесуальному

законодавстві відсутній термін «помилка». У науковій літературі та в практичній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень та судового розгляду матеріалів кримінального провадження вживають інші поняття – «недоліки досудового розслідування», «слідчі помилки», «експертні помилки», «порушення норм КПК України». Тож існує нагальна потреба дослідження існуючих в науці різних позицій щодо поняття помилок.

Слід зазначити, що з огляду на свою гносеологічну сутність помилки учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження, багато в чому схожі за своєю природою. Зокрема, Н. І. Клименко визначала помилку як невідповідність знання особи досліджуваному об'єкту, обумовлену особистісними якостями особи, можливу оману особи, в основі якої лежить нестача знань, практичного досвіду або абсолютизація окремих моментів пізнання [4, с. 129].

Натомість В. М. Абрамова, даючи визначення помилки в діяльності людини, зазначає, що це – ненавмисно неправильні судження, дії або бездіяльність, які виникають в результаті викривленого почуттєвого відображення чи мисленої інтерпретації об'єктів, явищ, процесів у свідомості особи, зумовлені її психофізіологічними, соціальними якостями та реалізовані нею у неправильних рішеннях чи висновках [5, с. 27].

Отже, помилки є явищем соціально-історичним. Попри сформованість сучасних уявлень про їх поняття, встановлення їх історичної спадковості й еволюції від правових поглядів минулого дає можливість більш глибоко пізнати досліджувану проблему.

Не вдаючись до більш детального розгляду наявних визначень, на наш погляд, помилки в кримінальному провадженні припустимо визначити як неправильну думку, хибне уявлення учасників кримінального провадження, які мають владні повноваження й сумлінно відносяться до своїх обов'язків, під впливом невірної сприйняття фактичних та юридичних обставин досліджуваних подій під час кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Аристотель «О софистических опровержениях». Сочинения в 4 томах. Т. 2. М. : Мысль, 1978. 687 с.
2. Дождев Д. В. Римское частное право : учебник. М. : Инфра М-Норма, 1996. 704 с.
3. Дудко О. В. Помилки адвоката в кримінальному провадженні. Дис. док. філ. за спеціальністю 081 Право. Київ, 2020. 292 с.
4. Клименко Н. И. Ошибки при использовании специальных знаний в досудебных стадиях уголовного процесса. *Проблемы дальнейшего укрепления социалистической законности при расследовании преступлений органами внутренних дел*: межвуз. сб. науч. тр. Киев : НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1988. С. 126–133.
5. Абрамова В. М. Экспертні помилки : сутність, генезис, шляхи подолання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 266 с.

Краєвський Олег Олегович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Хабло Оксана Юрїєвна

СТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО СУДУ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ СТОСОВНО ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНЦІВ

Немає сумніву, що сучасне кримінальне процесуальне законодавство нашої країни завжди ставить в пріоритет європейські правові традиції щодо дотримання прав та свобод людини на будь-якій стадії кримінального судочинства [2]. Але з початком повномасштабної війни, виникли певні труднощі стосовно реалізації всіх гарантій дотримання прав та свобод стосовно військовослужбовців країни агресора, відносно яких відкриті кримінальні провадження за військові злочини на території України.

Наріжним каменем таких кримінальних проваджень, на сьогоднішній день, залишається особливості статусу осіб, яких притягують до відповідальності за вчинення військових злочинів на території нашої держави. Адже відповідно до Женевської конвенції а також інших міжнародних нормативно-правових актів, які регламентують правові аспекти ведення війни, такі особи в першу чергу отримують статус військовополоненого, а це в свою чергу накладає на нашу країну певні обмеження та обов'язки стосовно відношення до них, які в свою чергу суперечать деяким положенням нашого кримінального процесуального законодавства [1]. Так, наприклад, уже відкриті кримінальні провадження стосовно деяких військовослужбовців РФ, порушують вимоги стосовно так званих Пільг гарантованих Женевською конвенцією під час судочинства над військовополоненими за їх діяння, що можна вважати в деякій мірі порушенням прав людини [1].

На нашу думку, найбільш раціональним, швидким та ефективним вирішенням цієї проблеми є створення нового інституту військового суду, з урахуванням досвіду закордонних країн та особливостей статусу підсудних з подальшим забезпеченням їм в повній мірі гарантованих Женевською конвенцією прав та свобод. Для максимальної об'єктивності та неупередженості процесу судочинства, необхідно надання статусу таким інстанціям «тимчасового колегіального органу правосуддя», який буде діяти на території де ведуться бойові дії, матиме специфічну юрисдикцію та буде

функціонувати на основі спеціально створеного кримінально-процесуального порядку притягнення військовополонених.

Інститут військових судів уже функціонував на території нашої держави але внаслідок реалізації положень концепції, протягом 2010–2012 рр., Указом Президента України від 14.09.2010 року «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів» було прийнято рішення, зокрема щодо ліквідації військових судів як економічно обтяжливого та недоцільного інституту державної влади в умовах незначної криміногенної ситуації в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до чинного законодавства. Законом України «Про судоустрій та статус суддів» визначено, що справи, які раніше розглядалися військовими судами гарнізонів, мають розглядатися судами загальної юрисдикції першої інстанції, а справи, що були віднесені до компетенції апеляційних військових судів, за новим Законом мали розглядатись в апеляційних судах загальної юрисдикції [3].

Оскільки справи та спори, що розглядає військовий суд, так чи інакше пов'язані зі збройними силами та війською, а значить і з національною безпекою, державною таємницею та обороноздатністю країни, військовий суд – це особливий процес розгляду цих справ і спорів. У деяких іноземних країнах цей особливий процес забезпечується шляхом здійснення правосуддя відповідно до особливих процесуальних кодексів. В інших країнах, зокрема в нашій, такого ж ефекту досягали шляхом введення в загальні процесуальні кодекси особливих правил судочинства щодо військовослужбовців. Слід виділити, що військовий суд – це особливий склад суду. Розгляд справ у військових судах, у тих країнах, де вони існують, здійснюється суддями офіцерами, які є спеціалістами у питаннях права, що стосуються збройних сил, та традицій ведення війни.

На сьогоднішній день, всі кримінальні провадження, що стосуються військових злочинів на території України, відносяться до судів загальної юрисдикції, це є проблемою також через те, що переважна більшість судочинців ніколи не мали жодного відношення до армії та ніколи не брали участі у бойових діях. Цивільні судді не в змозі ефективно та швидко розглянути справу, оскільки не знайомі з специфікою всіх обставин, які мають значення для її розгляду – а, значить, розгляд справи затягується. Також вагомим аргументом в користь військових судів є те, що військові злочини – це у значній мірі справи, пов'язані з військовою таємницею. Документи із грифами секретності не можна просто так принести до суду та знайомитись із ними у своєму кабінеті, для цього потрібно спеціальне приміщення, якими не обладнано суди першої інстанції.

Отже, враховуючи все перераховане вище можна з упевненістю зазначити, що створення інституту військових судів в повній мірі забезпечить дотримання всіх прав та свобод людини на всіх стадіях кримінального провадження, а також значно спростить процедуру

притягнення таких осіб до відповідальності із дотриманням всіх міжнародних стандартів, що цілком підтверджує наш статус європейської правової держави.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>.

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 № 2453-VI. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2010, № 41–42, № 43, № 44–45, ст. 529. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

Лужецька Тетяна Іванівна,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСЛІДНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, в інститут підслідності внесено низку законодавчих змін та доповнень. Питання щодо розподілу кримінальних правопорушень між органами досудового розслідування набули особливої актуальності, адже правильно визначена підслідність є запорукою дотриманням прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

В умовах сьогодення, імперативний (виключний, універсальний) вид підслідності все частіше застосовується в практичній діяльності. В навці кримінального процесуального права він розуміється як виняток з предметної підслідності, який передбачає, що родова ознака (кваліфікація злочину) взагалі немає значення [1, с. 349]. Вказаний вид має місце тоді, коли прокурор своїм відповідним рішенням (постановою) визначає орган, який буде проводити досудове провадження.

Цікавим є те, що для імперативного виду достатньо самого рішення прокурора, тобто воно належить до його дискреційних повноважень. Крім цього, це єдиний вид підслідності, який за своєю природою не залежить від правової кваліфікації, суб'єкта, розміру чи предмета кримінального правопорушення, тобто від тих законодавчих умов, які містяться у ст. 216 та ст. 218 КПК України.

Імперативний вид підслідності можна простежити в багатьох нормативно-правових актах. Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 року, внесено зміни до ч. 5

ст. 36 КПК України, які значно розширили повноваження прокурора щодо визначення підслідності під час дії воєнного стану.

Відповідно до ч. 5 ст. 36 КПК України, Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки), керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники своєю вмотивованою постановою мають право доручити здійснення досудового розслідування будь-якого кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу, у разі неефективного досудового розслідування або за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу досудового розслідування чи здійсненням ним досудового розслідування в умовах воєнного стану [2].

У контексті внесених змін, доручити проведення досудового розслідування іншому органу досудового розслідування можна лише у двох випадках: у разі неефективного досудового розслідування та наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування відповідного органу досудового розслідування чи здійсненням ним досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Крім цього, зазначеним положенням визначено вичерпний перелік осіб, які мають право на таке доручення. До них належить Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки), керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники). Тому не кожен прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням може змінити підслідність у вищевказаних випадках.

Слід відмітити також і те, що виключно Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки), його перший заступник, заступник мають право доручати іншому органу досудового розслідування здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Бюро економічної безпеки України, а також доручати Бюро економічної безпеки України розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності інших органів досудового розслідування.

При цьому, заступник Генерального прокурора – керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури або Генеральний прокурор (особа, яка виконує його обов'язки) можуть доручити здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, іншому органу досудового розслідування за наявності об'єктивних обставин, що унеможливають функціонування Національного антикорупційного бюро України чи здійснення ним досудового розслідування в умовах воєнного стану.

Все ж таки, для застосування правових положень, визначених в ст. 36 КПК України необхідно встановити, зокрема і те, що за наслідками проведеного досудового розслідування орган, який

визначений у ст. 216 КПК України, проводив його неефективно. При цьому, законодавство не містить легального визначення поняття «неефективне досудове розслідування». Тому на практиці існує безліч варіантів його тлумачень.

Відповідно до правової позиції Верховного Суду від 24.05.2021 у справі № 640/5023/19, належна правова процедура реалізації Генеральним прокурором, керівником обласної прокуратури, їх першими заступниками та заступниками повноважень, передбачених ч. 5 ст. 36 КПК містить такі елементи: а) належний суб'єкт (Генеральний прокурор, керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники); б) оцінка досудового розслідування як неефективного; в) відображення такої оцінки у відповідному процесуальному рішенні – постанові; г) вмотивованість такої постанови.

Обов'язковою передумовою реалізації Генеральним прокурором, керівником обласної прокуратури, їх першими заступниками та заступниками повноважень, передбачених ч. 5 ст. 36 КПК, є оцінка досудового розслідування органом досудового розслідування, встановленим ст. 216 КПК, як неефективного та відображення такої оцінки у постанові з наведенням відповідного мотивування [3].

Ще одним важливим рішенням у дослідженні даного питання, є постанова Верховного Суду України від 14.07.2021 справа № 490/5668/17. В ній зазначено, що для констатації неефективності досудового розслідування необхідна його оцінка для прийняття рішення про доручення здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення іншому органу досудового розслідування, у тому числі слідчому підрозділу вищого рівня в межах одного органу.

У кожному конкретному випадку наявність таких підстав має бути обґрунтована у відповідній постанові прокурора, адже зміна передбаченої законом підслідності розглядається як екстраординарна процедура порівняно із загальним порядком визначення підслідності, за яким вирішення цього питання є предметом законодавчого регулювання, а не предметом дискреції [4].

Зважаючи на досить великий обсяг повноважень прокурора під час визначення та/або зміни підслідності, правові приписи імперативного виду містяться не лише в КПК України. Наприклад, в Законі України «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» є норма, яка визначає підслідність кримінальних правопорушень, вчинених в районі проведення антитерористичної операції. Відповідно до зазначеного Закону таке рішення може прийняти лише Генеральний прокурор.

Таким чином, в умовах воєнного стану, підслідність, як один із інститутів кримінального процесуального права, продовжує виконувати своє призначення, забезпечуючи правильний розподіл кримінальних правопорушень між органами досудового розслідування задля дотримання прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процес: підручник / за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків. Право. 2013. 824 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Постанова Верховного Суду від 24.05.2021 у справі №640/5023/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286253>.
4. Постанова Верховного Суду від 14.07.2021 у справі № 490/5668/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98368330>.

Лунач Ксенія Олегівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри кримінального процесу

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук

Кубарєва Ольга Володимирівна

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ І ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Перш за все, варто зазначити про те, що у ході здійснення кримінального провадження чинним кримінально-процесуальним законодавством передбачено складання великої кількості процесуальних документів. Такі документи в більшій мірі складаються саме під час здійснення досудового розслідування.

Докази у кримінальному провадженні є лише за умови, що вони одержані з належного джерела, у встановленому порядку та належним чином оформлені. Процесуальна форма визначає письмовий характер кримінального провадження, тому документування всіх процесуальних дій є однією з умов успішного досудового розслідування та здійснення правосуддя.

Документ відрізняється від інших каналів передачі інформації тим, що повідомлення в ньому передається у формі, зафіксованій на носії. Таке документальне повідомлення не зникає і не змінюється з часом. Саме в документах вперше фіксується інформація. За допомогою документів зберігається та передається інформація в часі та просторі, у зв'язку з чим документи є одним із інструментів пізнання навколишньої дійсності [1, с. 88].

Для того щоб будь-яка інформація про факти, події, явища об'єктивної дійсності та психічну діяльність особи, зафіксована на спеціальному матеріалі, набула чинності документа, необхідно, щоб ця інформація мала офіційний характер і юридичне значення, яке

виражається в їх здатності викликати певні правові наслідки. Запис юридичних фактів має необхідний комплект довідок.

На сьогоднішній день законодавцем чи іншими уповноваженими особами не визначено зразків типових документів, які можуть складатися під час досудового розслідування. Очевидно, це також пов'язано зі складністю формування таких шаблонів та змінами законодавчої бази, що також впливає на форму процесуальних документів.

Крім того, при складанні процесуальних документів у кримінальному провадженні уповноважені особи повинні аналізувати всі обставини кримінального провадження, що вимагає, насамперед, аналітичного мислення [2, с. 8].

З огляду на викладене, видається, що значення процесуальних документів у ході досудового розслідування полягає в тому, що правильно оформлені процесуальні документи та процесуальна форма в цілому забезпечують встановлення істини у провадженні, сприяють зміцненню правдивості, верховенства права, захисту прав і свобод громадян.

Саме кримінально-процесуальна форма як встановлений законом процесуальний порядок розслідування, розгляду та вирішення кримінальних провадження має велике значення для прийняття процесуальних рішень, оскільки визначає:

підстави, умови та порядок здійснення процесуальних дій;
підстави, умови та процесуальний порядок прийняття процесуальних рішень;

види, зміст і форми процесуальних рішень, які можуть прийматися у кримінальному провадженні [3, с. 145].

Дотримання кримінально-процесуальної форми є запорукою законності кримінального провадження та прийняття законних, обґрунтованих і вмотивованих процесуальних рішень.

Підсумовуючи, слід сказати, що кримінально-процесуальними документами називаються процесуальні дії та рішення учасників кримінально-процесуальної діяльності, яким передбачена форма письмового документа. Процесуальний акт кримінального провадження, будучи індивідуальним правовим актом, покликаний забезпечувати реалізацію кримінального закону і кримінально-процесуальних норм, сприяти реалізації прав і обов'язків учасників кримінального процесу.

У цьому плані велике значення мають кримінально-процесуальні документи досудового розслідування. Вони є не тільки засобом швидкого і повного розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, викриття винних, забезпечення реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності, а й сприяють правовому вихованню населення, зміцненню принципу законності в усіх сферах суспільного життя, є засобами забезпечення прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Список використаних джерел

1. Складання кримінальних процесуальних документів на стадії досудового розслідування: навч. посібник / Р. І. Благута, М. Ю. Ангеленюк, Ю. В. Гуцуляк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 384 с.
2. Складання процесуальних документів у досудовому розслідуванні: навчально-методичний посібник. / Ю. П. Аленін, В. Г. Пожар, О. О. Торбас. Одеса, 2020. 79 с.
3. Рожнова В. Складання протоколів слідчих дій: питання структури та змісту. *Підприємство, господарство і право*. 2006. № 5. С. 142–147.

Луцюк Дар'я Павлівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор
Зарубей Вікторія Володимирівна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Боротьба з організованою злочинністю, тероризмом та корупційними злочинами є одним з найбільш серйозних викликів сьогодення в Україні та світі. В рамках відповідних кримінальних проваджень проводяться різні слідчі (розшукові) дії, мета яких – отримання достовірних відомостей та фактів про обставини злочину. Найбільшу користь для слідства в цьому випадку приносить свідок, який безпосередньо сприймав обставини злочину. Цей факт призводить до того, що відповідні злочинні угруповання вчиняють тиск на свідків, погрожуючи їм чи їх близьким. Зважаючи на інтереси слідства, а, також, що Конституція України в ст. 3 проголошує людину, її життя та здоров'я, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю, необхідним є забезпечення безпеки свідкам, потерпілим та іншим особам в рамках відповідного правового інституту. Наявний в Україні інститут забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є недостатньо ефективним, використання зарубіжного досвіду та рекомендацій міжнародних організацій з приводу цього явища дозволять вичленити наявні проблеми та розробити шляхи їх подолання.

Учасники кримінального провадження – це особи, що беруть у ньому участь і володіють передбаченими законом процесуальними правами та обов'язками.

Особи, які беруть участь у кримінальному провадженні, позначаються різноманітними термінами як у законі, так і в теорії:

«учасники процесу», «учасники кримінального процесуального права», «учасники кримінальної процесуальної діяльності», «учасники кримінального процесу», «учасники кримінального провадження» та багато інших термінів із використанням слів «судочинство», «провадження», «правосуддя» [3].

Намагання вчених розмежувати учасників кримінального провадження і учасників кримінального процесуального права не були успішними. Виходячи з того, що всі особи, залучені до участі у кримінальному процесі, вступають у правовідносини, всі вони є учасниками цих правовідносин, а отже, і учасниками кримінального процесуального права. У главі 3 Кримінального процесуального Кодексу вжито термін «учасники кримінального провадження».

Функції учасників кримінального провадження:

- 1) їх участь у справі передбачена кримінальним процесуальним законом;
- 2) вони є учасниками певних процесуальних прав і обов'язків;
- 3) діють у кримінальному провадженні відповідно до своїх прав і обов'язків;
- 4) вступають у процесуально-правові відносини [1].

Законодавство України також оперує поняттям «забезпечення безпеки». У ст. 1 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» зазначено, що під забезпеченням безпеки слід розуміти здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я, майна осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні злочинів, а також у судовому розгляді кримінальних справ від протиправних посягань [4]. Важливо зауважити, що використовують саме термін «забезпечення безпеки», а не «захист», останнє вважається наданням правової допомоги захисником, відповідно до норм КПК. Однак, з огляду на міжнародне законодавство у цій сфері, традиційно склалося, що захист свідків частіше пов'язують саме із забезпеченням їхньої безпеки в рамках відповідних програм захисту свідків – ПЗС. Такі програми діють у більшості країн світу, являють собою комплексний інститут, що передбачає систему процесуальних гарантій, засобів та заходів, що у сукупності перешкоджають будь якому протиправному посяганню на життя та здоров'я, майно зазначених осіб та їх близьких.

Наразі в Україні відсутня комплексна система забезпечення захисту свідків та потерпілих у кримінальному провадженні. Основу правового регулювання в цій сфері складає Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [4]. Також чинний Кримінальний процесуальний кодекс містить положення, спрямовані на унеможливлення впливу на потерпілого чи свідків та інших учасників кримінального судочинства.

Наприклад, розділ 2 містить заходи забезпечення кримінального провадження, які покликані попередити можливий негативний вплив на зазначених осіб. А статті 56 та 66 відповідно закріплюють права свідка та потерпілого заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом [2].

Так, під «забезпеченням безпеки учасників кримінального провадження» слід розуміти передбачений відповідними нормативно-правовими актами процес впровадження комплексу різноманітних процесуальних та не процесуальних, організаційних, правових та інших заходів, спрямованих на підтримання такого стану захищеності життя, здоров'я, житла та майна від протиправних посягань учасника кримінального судочинства, який дає змогу вільно та в повному обсязі реалізовувати свої процесуальні права та обов'язки з метою здійснення належного судочинства. Підсумовуючи варто наголосити, що до проблем правового регулювання, на які ми фрагментарно вказували вище, слід зарахувати такі проблеми як: відсутність єдиного законодавчого розуміння «забезпечення безпеки», яке було б відображено у КПК України; відсутність окремого розділу у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України, який би конкретизував та гармонізував із базовим Законом «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», процедури надання захисту визначеному колу суб'єктів, а також неврегульованість порядку здійснення нагляду за цим процесом.

Список використаних джерел

1. Гриньків О.О. Заходи забезпечення безпеки у кримінальному судочинстві: монографія URL: http://irbis.library.te.ua/cgi-bin/irbis64r_15/cgiirbis_64.exe?...
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran522#n522>.
3. Орлеан А.М. Процедура забезпечення безпеки учасників кримінального провадження: адаптація законодавства України до Європейських стандартів URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/18171/1/%D0%9E%D90.pdf>.
4. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-XII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>.

Люшненко Софія Петрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор
Зарубей Вікторія Володимирівна

ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком військових дій по всій Україні життя кожного українця кардинально змінилося, це було пов'язано з вчиненням великої кількості різного роду злочинів. Жодна правохорона система не була готова до тих умов, які виникли. Тому з впровадженням в Україні військового стану, було прийнято рішення наблизити кримінально-процесуальну діяльність до умов, які виникли під час війни, чим самим допомогти правоохоронцям забезпечити свою діяльність.

Верховна Рада України прийняла досить велику кількість законів, що спрямована на встановлення низки правил в умовах воєнного стану. Такі зміни були внесені до Кримінально-процесуального кодексу України, а саме був створений розділ IX-1. **ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ** [3].

Даний розділ включає в себе низку норм, які спрямовані на реалізацію досудового розслідування, кримінального провадження в умовах воєнного стану, та наближення всіх процесів до тієї реальності, що створюється під час війни.

Нові норми передбачають відновлення матеріалів в умовах воєнного стану, яке завершилося вироком суду. Таке відновлення має забезпечити не порушення права та законних інтереси його учасників, а також повинен забезпечити публічні інтереси. Ініціатором такого відновлення може виступати: дізнавач, слідчий, прокурор, сторони захисту, потерпілий, які звертаються з клопотанням. Строки розгляду такого клопотання законодавець окремо не визначає.

Слідчий, прокурор наділяється правом самостійно здійснювати переклад пояснень, показань та документів, якщо вони вільно володіють відповідною мовою, яку представляє потерпілий.

Вся інформація, яка отримана під час досудового розслідування, кримінального провадження повинна в обов'язковому порядку зберігатися в електронній формі.

Термін зберігання матеріалів кримінального провадження в електронному форматі повинний бути аналогічний терміну зберігання таких матеріалів у паперовому вигляді.

Через неконтрольовану ситуацію в країні, затримати підозрюваного можна без ухвали слідчого судді, суду або постанови керівника органу прокуратури, а затримання проводиться уповноваженою службовою особою.

Початком досудового розслідування від початку війни є проведення невідкладної слідчої розшукової дії – огляд місця події.

Через специфіку роботи, дізнавач, слідчий, прокурор, спочатку оглядає місце події, збирає всі необхідні докази, за можливості фіксує на відеопристрій, а лише після прибуття у безпечну зону вносить всі отримані відомості до протоколу [4].

Отже, проаналізувавши вищесказане, ми дійшли до висновку, що таке особливий правовий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану – це, кримінальне провадження, яке через надзвичайний стан в Україні, набирає статусу «особливого». Це означає, що обмеження, які виникли через війну та фактори, які несприятливо впливають на правоохоронні системи, проведення деяких слідчих дій стає повністю, або частково неможливим, або ж таким чином, що значно ускладнює їх роботу. Щоб якось спростити діяльність правоохоронців, та при цьому не обмежити права інших учасників кримінального провадження була створена нові норми, які значно спростовують діяльність усіх суб'єктів кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. С.:ТОВ «ВВП Нотіс», 2022. 376 с.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року (із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради України від 23 липня 1996 року, № 30. Ст. 141.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х. : Право, 2012. Т. 1. 768 с.

4. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» № 2125-IX від 15.03.2022 року.

Малахова Вікторія Вікторівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор
Зарубей Вікторія Володимирівна

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Збройний конфлікт на території України став непростю перевіркою стійкості кримінального процесуального законодавства та його практичного застосування. З лютого цього року правоохоронна система країни опинилась під своєрідною “лавиною” кримінальних правопорушень. З однієї сторони, фіксуються факти вчинення воєнних злочинів, як, наприклад, напади на цивільні об’єкти, вбивства цивільних осіб, сексуальне насильство та інші, які вимагають належної уваги до деталей, значних зусиль для проведення розслідування та відповідних знань міжнародних стандартів для здійснення належної правової кваліфікації діянь. З іншої сторони, значна кількість фактів правопорушень, спрямованих проти національної безпеки, вимагають системного залучення ресурсу правоохоронних органів для їх дослідження. Перед системою органів досудового розслідування постають нові виклики, пов’язані із необхідністю швидкого, всебічного та якісного документування, збирання доказової бази масових кримінальних порушень міжнародного гуманітарного права, багато з яких доводиться розслідувати вперше в умовах відсутності напрацьованих спеціалізованих методик.

Тому в цих умовах вкрай важливо аби кримінальне процесуальне законодавство України надавало всі можливості для системи правосуддя виконувати покладені на неї поточні завдання та подолати нові виклики.

З цією метою Верховною Радою України було прийнято Закон України № 2201-ІХ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», який набрав чинності 01.05.2022р. Зокрема, законодавець вніс зміни до Розділу ІХ-1 «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» Кримінального процесуального кодексу України, яким було суттєво доповнено ст. 615 КПК щодо особливостей кримінального провадження в умовах воєнного стану, а саме в таких аспектах, як:

- початок досудового розслідування;
- фіксація результатів досудового розслідування;

- проведення обшуку чи огляду житла;
- неможливості виконання повноважень слідчим суддею та обрання запобіжного заходу;
- затриманні особи та строку її тримання без ухвали слідчого судді;
- процесуальних діяч;
- участі захисника;
- закінченні досудового розслідування;
- відновленні втрачених матеріалів [1].

Проте законодавець на цьому не зупиняється та вносить подальші зміни до КПК й продовжує удосконалювати проведення досудового розслідування під час воєнного стану.

Так, 25 серпня 2022 року набрав чинності Закон України № 2462-ІХ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27 липня 2022 року [2].

Законом внесено ряд нововведень до кримінального процесуального законодавства, зокрема:

- вводить в якості сторони кримінального провадження особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, – фактично закон намагається врегулювати ситуацію, коли під час досудового розслідування було зібрано докази, які були достатніми для повідомлення особі про підозру, проте цього не було зроблено через її смерть, надаючи правовий статус таким особам, у тому числі відносно можливості мати захисника;

- надає повноваження слідчому або прокурору у межах кримінальних проваджень, які здійснюються в умовах воєнного стану (у порядку статті 615 Кримінального процесуального кодексу України), надавати письмовий дозвіл на видачу трупа після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причин смерті;

- вносить доповнення до порядку проведення освідування особи в частині можливості проведення огляду одягу особи, в якому вона перебуває, його добровільного проходження та проведення відповідної слідчої дії особою тієї ж статті що і особа, освідування якої проводиться;

- додає в якості підстави для закриття кримінального провадження до статті 284 Кримінального процесуального кодексу України смерть особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

- змінює перелік повноважень, які може виконувати керівник органу прокуратури замість слідчого судді в умовах воєнного стану за пунктом 2 частини 1 статті 615 Кримінального процесуального кодексу

України (пропонується обмежити до передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245248, 250 та 294 Кодексу);

- змінено територіальну юрисдикцію суду, який розглядає під час воєнного стану обвинувальні акти, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності на суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено кримінальне правопорушення, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя – судом, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що закінчив досудове розслідування, або іншим судом, визначеним у порядку, передбаченому законодавством;

– надає можливості суду в умовах дії воєнного стану після складання та підписання повного тексту вироку обмежитися проголошенням його резолютивної частини з обов'язковим врученням учасникам судового провадження повного тексту вироку в день його проголошення.

Таким чином, названі вище особливості здійснення досудового розслідування покликані насамперед забезпечити нормальну діяльність правоохоронних органів у надскладних умовах. В умовах тривалої повномасштабної військової агресії надзвичайно важливу роль у збереженні внутрішньої стійкості держави відіграють механізми забезпечення правопорядку, які законодавець формує й удосконалює виходячи з викликів сьогодення. Але, кримінальне процесуальне законодавство України все ще потребує суттєвих змін, які комплексно мають вирішити проблему забезпечення ефективних розслідувань чисельних та масштабних порушень законів війни в умовах окупації та подолання наслідків збройного конфлікту. Якість процесуального закону є одним з ключових факторів подолання безкарності за найтяжчі злочини, що в умовах триваючого збройного конфлікту є запорукою досягнення справедливості для кожного постраждалого від дій агресора.

Список використаних джерел

1. Закон України № 2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану».

2. Закон України № 2462-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану».

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Моїсєєв Максим Геннадійович,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЕЛЕКТРОННОГО СУДОЧИНСТВА В ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сучасна сфера правового захисту зазнає значних змін в останні роки у зв'язку з використанням нових комп'ютерних технологій. Успішна робота багатьох державних органів, в тому числі і системи судоустрою фактично неможлива без використання сучасних інформаційних технологій.

Електронне правосуддя також підвищує довіру та забезпечує більшу легітимність судової влади, як наслідок цим можуть користуватися правопорушники, тому на сьогодні є нагальна потреба у виробленні чіткої та налагодженої системи криміналістичних та слідчих етапів дослідження доказової інформації для розкриття даного виду кримінальних правопорушень.

Обрана тема мого дослідження має на сьогодні надзвичайно важливе значення, оскільки вивчення та аналіз європейського досвіду у сфері електронного судочинства допоможе оптимізувати та удосконалити українську систему правосуддя, у зв'язку з тим, що в незалежній Україні продовжується процес діджиталізації та удосконалення електронного документування, зокрема і в сфері судоустрою, що вимагає свого належного правового забезпечення, а найголовніше це захисту судової інформації та недопущення втручання в діяльність судових органів та в роботу автоматизованих систем в органах та установах системи правосуддя.

Засади електронного судочинства у Європейському Союзі існують в контексті загальних засад судочинства в цілому. Отже, до електронного судочинства застосовні насамперед загальні положення, які регулюють реалізацію людських прав.

Одним із перших кроків на шляху нормативного регулювання автоматизації судової сфери стали Рекомендації No. R(95)11 Комітету міністрів Ради Європи щодо відбору, обробки, представлення та архівування судових рішень у юридичному порядку системи пошуку інформації від 11 вересня 1995 року [1]. Також слід згадати про існування Європейської стратегії електронного правосуддя, яка була вперше представлена Європейською Комісією 30 травня 2008 р. Метою даного документу було вдосконалення судової співпраці на національному та європейському рівнях.

За допомогою Стратегії 2008 р Європейська комісія мала на меті реалізувати пріоритетні проєкти, децентралізувати архітектуру ІКТ та запровадити існуючі правові інструменти [2].

Наступним кроком у вдосконаленні електронного правосуддя стало прийняття Стратегії електронного правосуддя на 2009–2013. Нова стратегія 2009–2013 рр. наголосила на зростанні значення ІКТ як

способу підвищення ефективності юридичних процесів та державні органи серед країн ЄС. Стратегія 2009–2013 рр. базувалася на вже завершеній роботі, включаючи портал електронного правосуддя. Важливо підкреслити, що новий план стосовно електронного правосуддя мав свої переваги перед Стратегією 2008 року. До них належали: 1. Розширений доступ до правосуддя та судової інформації для всіх; 2. Краща співпраця між судовими органами країн ЄС; 3. Повага до незалежності та різноманітності судових систем країн та основних прав [3].

Ще одним важливим документом, який закріплює засади електронного судочинства в праві ЄС є Рекомендації CM/Rec(2009)1 Комітету Міністрів Ради Європи країнам-членам щодо електронної демократії, ухвалені у 2009 р [4].

Відповідно до положень даного акту електронне правосуддя – це використання інформаційних комп'ютерних технологій для здійснення правосуддя усіма зацікавленими сторонами судової влади з метою підвищення ефективності та якості державної служби, зокрема, для приватних осіб та бізнесу. Дане поняття включає електронне спілкування та обмін даними, а також доступ до судової інформації.

Оскільки судова влада є ключовим компонентом демократії, електронне правосуддя є важливим аспектом електронної демократії, основною метою якого є підвищення ефективності судової системи та якості правосуддя. Доступ до правосуддя є одним із аспектів доступу до демократичних інститутів та процесів.

У Пояснювальній записці до даних Рекомендацій [5] йдеться про те, що електронне правосуддя може зіграти велику роль у зменшенні розриву між громадянами та судами. Електронне правосуддя – це не про передачу судових повноважень користувачам Інтернету. Йдеться про пропонування ресурсів громадянам. Наприклад, кращу можливість отримувати інформацію про суди та судові процедури (з вебсайтів) та інструкції як розпочати певні види судових процесів (електронні форми заявок), можливість слідкувати за ходом судочинства (через доступ до актуальної інформації в Інтернеті) та сплатити судовий збір через Інтернет-банкінг. Щобільше, вичерпна, якісна правова інформація дає можливість громадянам здійснювати їхні права свідомо та ефективно та користуватися перевагами гарантій, встановлених судовою системою.

Іншим прикладом електронного правосуддя є використання відеоконференцій. Це може призвести не лише до внутрішньої економії та підвищення ефективності роботи самих судів: це також може запропонувати додаткові можливості для певних залучених сторін. Прикладами є жертви злочинів, особи, що підлягають дії програми захисту свідків, неповнолітні тощо. Ці люди не були б зобов'язані брати участь у судовому засіданні, але могли б давати показання у безпечному, індивідуально адаптованому середовищі.

Електронне правосуддя також може полегшити розгляд справ за участю людей, які проживають у різних країнах. Це також надає громадянам швидший та простіший доступ до судових процесів в інших країнах та дає можливість їм з'ясувати, які норми застосовуються. Іншою перевагою може бути обмін даними, що зберігаються, наприклад, у реєстрах підприємств та реєстрах банкрутств.

14 червня 2014 року було прийнято новий Європейський план дій щодо електронного правосуддя на 2014–2018 роки заміна Стратегії 2009–2013 р. Було також зазначено, що Європейський портал електронного правосуддя повинен забезпечити єдину точку доступу через взаємозв'язок з інформацією в національних реєстрах, що має відношення до сфери правосуддя, якою керують національні громадські чи професійні органи, що сприяють адмініструванню та доступу до правосуддя за умови, що для цього необхідні технічні та правові передумови взаємозв'язки існують у державах-членах [6].

Останнім кроком на шляху вдосконалення системи електронного правосуддя в Європейському Союзі було затвердження Стратегії електронного правосуддя на 2019–2023 роки 13 березня 2019 року. Зокрема, у Стратегії 2019–2023 зазначено, що європейське електронне правосуддя має на меті покращити доступ до правосуддя в загальноєвропейському контексті, а також розробляє та інтегрує інформаційні та комунікаційні технології для доступу до правової інформації та діяльності судової системи. Судові провадження стали важливою складовою ефективного функціонування судової влади в державах-членах. Водночас підкреслюється, що Рада, Комісія та Європейський Парламент продемонстрували свою прихильність до розвитку електронного правосуддя [7].

Таким чином, досягнення цілей Стратегії 2019–2023 вимагає певних дій, в тому числі: 1. Аналіз та впровадження нових інструментів на порталі електронного правосуддя; 2. Визначення обсягу нового корисного контенту та збору інформації; 3. Розширення сфери дії існуючих інструментів; 4. Розробка загального інтерфейсу пошуку, що дозволяє користувачам звертатися до взаємопов'язаних реєстрів та бази даних (центральний інструмент запиту).

Отже, право ЄС характеризується доволі широким колом нормативних актів, присвячених функціонуванню електронного судочинства в державах Європи.

Список використаних джерел

1. Рекомендації R (95) 11 Комітета міністрів країнам-членам стосовно відбору, опрацювання, презентації та архівації судових рішень в правових інформаційно-пошукових системах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_129#Text.

2. European Union Law. (2008). Towards a European e-Justice Strategy. URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ajl0007>.

3. European Union Law. (2009). European e-justice action plan 2009-2013. URL: <https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A2302061>.

4. Indicatives Guides and Glossary relating to Recommendation Rec (2009) 1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/informaciyni-strategii/rozvitok-elektronnoi-demokratii-v-ukraini-analitichna-zapiska#_ftn1.

5. Explanatory memorandum to Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on e-democracy. URL: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Source/EDemocracy/CAHDE_IV/CM_2009_1_Expla_Memo_to_E-Recommendation_E_FINAL_PDF.pdf.

6. European Union Law. (2014). Multiannual European e-Justice action plan 2014-2018. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614\(01\)&from=PT](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0614(01)&from=PT).

7. European Union Law. (2019). Strategy on e-Justice 2019-2023. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0313\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0313(01)&rid=7).

Мурзо Євгенія Олександрівна,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

МАРОДЕРСТВО: ПОНЯТТЯ Й ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогоднішній день Україна переживає складні часи. У квітні 2014 року розпочалось захоплення українських міст на сході держави, а у лютому 2022 року РФ розпочала масштабне вторгнення по всій довжині спільного кордону. З початком воєнних злочинів під час війни РФ проти України проблема мародерства стала особливо актуальною.

Фіксуються чисельні випадки обкрадання цивільного населення, їх житлових приміщень, транспортних засобів, магазинів та іншої інфраструктури з метою наживи та задоволення своїх потреб, однак відповідно до українського законодавства зазначене не є мародерством.

Відповідно до статті 432 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) **мародерство** – викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених [1]. У зв'язку із цим є **три критерії** для кваліфікації кримінального правопорушення як мародерства: 1) час, обстановка заволодіння чужим майном та чітка локалізація місця вчинення злочину – викрадення майна на полі бою чи на певній ділянці, районі активних воєнних дій, а також у зоні (місцевості, що перебуває в тилу), яка піддається обстрілу ворогом; 2) предмет злочинного посегання, кількість, вартість, приналежність у вбитої або пораненої особи; 3) особа, що вчинила кримінальне правопорушення – військовослужбовець.

Тобто, у розумінні «поле бою» – це певний обсяг територіального та повітряного простору, у просторі якого впродовж певного проміжку часу здійснюється бій. Отже, річ має перебувати у зазначеному просторі. Причому сам простір може бути більшим за фактичний бій. Наприклад, військовий літак після підбиття впав на землю, у результаті чого льотчик вбитий або поранений і при ньому знаходяться особисті речі, які викрадаються (місце бою та місце падіння літака відрізняються, але місце падіння все одно має бути «полем бою» у розумінні ст. 432 ККУ). «При вбитих чи поранених» позначає: а) предмет, місце та простір: біля, поблизу якого щось відбувається або розташовується; б) особу, біля якої що-небудь є, або предмет, у межах якого щось міститься; в) предмет, який включає у свій склад те, що є його частиною. Речі знаходяться «при вбитих чи поранених» якщо вони знаходяться поблизу, біля пораненого – на певній відстані від нього або безпосередньо при потерпілому (ланцюжок на шії, годинник на руці, гроші в кишені тощо).

Без сукупності цих критеріїв не можна стверджувати про наявність складу такого злочину як мародерство в діях винуватого. Якщо незаконні дії особи були спрямовані на заволодіння річчю у власне користування і відбувалися без зазначених обставин, то такі дії не можуть бути розцінені як мародерство, а тому відповідальність за вчинення таких дій передбачено іншими нормами ККУ. Отже, помилково називають мародерством дії осіб, які під час воєнного стану вчиняють такі кримінальні правопорушення як крадіжка, грабіж, розбій, вимагання та інші злочини проти власності.

Однак, передбачене ККУ правове визначення мародерства прописане значно вужче у порівнянні із тим, яке цьому поняттю надають міжнародні договори, такі як Римський статут, Женевська конвенція та додаткові протоколи до них. Наприклад, відповідно до Римського статуту, мародерство – це заволодіння будь-яким майном без згоди його власника для особистого користування. Також, у статті 8² «Воєнні злочини» Римського статуту вказано, що «2. Для цілей цього Статуту, «воєнні злочини» означають: (а) Серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-які з наступних дій проти осіб або власності, які захищені положеннями відповідної Женевської конвенції: (iv) Масштабне знищення та привласнення майна, не виправдане військовою необхідністю, що здійснюється незаконно і безпідставно» [2, с. 4]. У Конвенції про закони і звичаї суходільної війни (IV Гаазька конвенція) зазначається, що «...Приватна власність не підлягає конфіскації. Мародерство офіційно забороняється. Мародерство у місті чи місцевості, навіть у випадку, якщо його взяли штурмом, забороняється» [3].

Загалом, речами як предметом мародерства є лише ті предмети матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179 Цивільного кодексу України) [4] та які пов'язані із забезпеченням сфери особистого життя людини (юридичні ознаки) в

момент перебування особи на полі бою (фактична ознака). Предмети, які вилучені з цивільного обороту не є предметом мародерства, але можуть бути предметами інших кримінальних правопорушень (наприклад, ст. 262 ККУ – бойова нарізна зброя та мисливська гладкоствольна або навпаки бойова нарізна та мисливська нарізна – в останньому випадку відрізняються лише за метою використання, але не за технічними особливостями – забезпечення бойових дій та ведення мисливського господарства тощо).

Оскільки згідно із ККУ мародерство є військовим кримінальним правопорушенням, відповідальність за нього повинні нести військовослужбовці. Нормативним орієнтиром є положення ч. 2 ст. 401 ККУ: «За відповідними статтями цього розділу несуть відповідальність військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом».

07 березня 2022 року набрав чинності Закон України від 03 березня 2022 року № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» [5], яким внесено зміни до низки статей Кримінального кодексу України щодо кримінальних правопорушень проти власності. Новий закон посилив покарання за такі злочинні дії, і на сьогодні за мародерство передбачено кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 5 до 10 років.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Rome Statute of the the International Criminal Court. 1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>.
3. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : Конвенція: Україна від 18.10.1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40-44 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 №2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>.

Настич Тетяна Миколаївна,
слухач магістратури
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент
Плетенець Віктор Миколайович

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗГВАЛТУВАННЯ

Допит особи, постраждалої від згвалтування, досить часто, ускладнено певною кількістю чинників. Так, жертва не бажає обговорювати подробиці події з рідними, близькими, сторонніми особами, намагається дистанціюватись від відтворення психотравмуючої ситуації, розголошення факту згвалтування у своєму соціальному оточенні. Серед причин, чому не з'ясовуються всі обставини фактів насильства стають проблеми правоохоронців в організації й тактиці проведення допиту вказаних осіб. Застосування безтактних, бездумних, примусових, директивних підходів у проведенні, призводить до їх «закриття», та неможливості отримання вагомої для прийняття рішень інформації [1]. Варто наголосити, що потерпіла особа під час спілкування з близькими та рідними, а також проведення допиту щодо вказаної події повинна відчувати психологічний захист та розуміння, усвідомлювати відсутність перешкод встановленню відносин співробітництва зі слідчим. Встановлення психологічного контакту визначається в криміналістичній літературі вагомою складовою проведення допиту та встановлення всіх обставин вчиненого правопорушення.

Психологічний контакт – це система взаємодії людей у процесі спілкування, що ґрунтується на довірі; цілеспрямована, планована діяльність зі створення умов, що забезпечують розвиток спілкування в потрібному напрямі [2]. Результат допиту залежить не тільки від уміння слідчого правильно поставити запитання, а й правильно визначаючи необхідний моменту для них. Так, перебування в стані пригніченості обумовлюватиме складність з висвітленням обставин події, плутанини в їх змісті та послідовності.

Під час допиту треба встановити такі дані: 1) подія злочину; 2) особа злочинця; 3) обставини, що передували згвалтуванню; 4) обставини, що слідували за згвалтуванням; 5) місце знаходження можливих слідів згвалтування, та наявність очевидних або можливих свідків згвалтування [3]. На розсуд слідчого можуть з'ясуватися й інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. Тактика допиту залежить від ситуації, в якій проводиться допит, тобто,

по-перше, від позиції допитуваної особи; по-друге, від наявних у кримінальному провадженні доказів, по-третє, від особистості допитуваного [3].

На нашу думку, не можна точно говорити зі слідчими якої статі потерпілій особі буде легше спілкуватися: чоловічої чи жіночої. З одного боку, жінка може думати, що жінка-слідчий краще її зрозуміє з психологічної сторони, потерпіла буде більш відвертою та менш психологічно та емоційно замкненою. Якщо потерпіла особа чоловічої статі, то можливо вона не захоче відкриватися слідчому жіночої статі. З іншого боку, якщо потерпіла особа жіночої статі то під час допиту зі слідчим чоловічої статі може відчувати певний захист, авторитет та морально-фізичну захищеність.

Перед допитом уповноважена особа має бути повністю морально налаштована до процедури допиту, не соромитися задавати питання, бути готовою надати моральну допомогу та підтримку, вирішувати ситуації, у тому числі не прогнозовані. Якщо такий допит буде вперше в діяльності слідчого, йому необхідно підготувати перелік питань для з'ясування обставин події, порадитися з колегами, проконсультуватися, за необхідності із спеціалістом-психологом, прийняти рішення про його залучення до слідчої (розшукової) дії.

Суттєве значення для отримання ефективних результатів має попереднє планування проведення допиту [4]. Його реалізація спрощуватиметься у випадку залучення психолога у визначенні переліку, послідовності необхідних для з'ясування питань, застосовуваних тактичних прийомів, готовність потерпілої особи давати показання, або необхідність перенесення допиту на інший день і т. ін.

Не менш важливим для слідчого під час такого допиту є не допущення тривалої тиші, що особливо пригнічує потерпілого. Враховуючи все вище сказане, при допиті потерпілої особи від згвалтування слідчий повинен дотримуватись правил людяності, толерантності, пристойності, виявляти стриманість, люб'язність, чемність, вихованість, підтримувати її морально. Тоді ефективним буде проведення такого допиту слідчим у незалежності від статі.

Все зазначене дозволяє наголосити, що підготовка й тактика проведення допиту потерпілої від згвалтування особи є запорукою результативного його проведення. Під час підготовки варто приділити увагу готовності до спілкування потерпілої особи, тактичним прийомам, переліку й послідовності запитань і т. ін., що доцільно здійснювати з залученням психолога. Цим буде забезпечено отримання повноцінної інформації про подію та мінімізована можливість психологічного травмування постраждалої від згвалтування особи.

Список використаних джерел

1. Плетенець В. М. Організація діяльності правоохоронців за фактами насильства щодо неповнолітніх: стан і шляхи вдосконалення. URL: http://clar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17249/1/АКТУАЛЬНІ%20ПРОБЛЕМИ%20ДОСУДОВОГО_p243-245.pdf.

2. Флоровский М. Ю. Тактика допроса: особенности установления психологического контакта. URL: <http://www.znat.ru/data/news/127-taktika-doprosa-sobennosti-uh.html>.

3. Дмитрієва Лариса Василівна. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Методика розслідування зґвалтувань, вчинених неповнолітніми». Харків. 2017.

4. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. К.2007. 512 с.

Наумовець Анастасія Андріївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор
Зарубей Вікторія Володимирівна

МІЖНАРОДНЕ ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Потреба України у військовому партнерстві з іншими країнами зросла після здійснення росією широкомасштабного вторгнення проти нашої країни. Україні доводиться мати справу з різними загрозами в усіх сферах існування країни, в тому числі у військовій сфері, яка потребує допомоги інших країн. Тема військового партнерства України з іншими державами на міжнародній арені потребує теоретичного осмислення поняття суверенітету країни та того, як військове партнерство може допомогти нашій країні зберегти свій суверенний статус. Реалії війни, яка охопила нашу країну, вимагають від України тіснішої співпраці з іншими військово-сильними країнами Європейського Союзу та США для зміцнення нашого державного суверенітету та територіальної цілісності. Форми та напрями військового партнерства потребують розгляду та уточнення в сучасному світі: геополітичні, економічні, правові, військово-політичні умови.

Збройні сили України та інших держав працюють разом, щоб сприяти миру та безпеці в усьому світі, у своєму регіоні та на довгостроковій основі. Українська держава та її військові залучаються до військової співпраці на міжнародному рівні, використовуючи принципи міжнародного права у вигідний для обох сторін спосіб.

Взаємодія збройних сил різних країн використовується для досягнення здатності виконувати спільні завдання. Ця співпраця може відбуватися у формі військової науки, освіти, навчання, реформування та розвитку збройних сил України [1, с. 10].

Одним із прикладів ефективної військової співпраці є залучення підрозділів Збройних Сил України до міжнародних військових навчань, як-от «Сі Бриз». Основне завдання військового співробітництва полягає в наступному: діяльність у складі спільних міжнародних військових угруповань використовується для виконання миротворчих, гуманітарних, пошуково-рятувальних та інших робіт. Завдяки цим операціям Збройні Сили України, їхній особовий склад і підрозділи набувають досвіду та підготовки; до зарубіжних багатонаціональних операцій із залученням українських військових підрозділів належать миротворчі місії за підтримки міжнародних організацій, спільні пошуково-рятувальні та гуманітарні операції; взаємний обмін інформацією та думками про військове мистецтво розвиває це мистецтво [2, с. 7].

Одним із суб'єктів, який допомагає підтримувати міжнародний мир і стабільність, проводячи миротворчі місії в різних частинах світу є ООН. Для участі в миротворчих операціях протидіючи сторони повинні дати свою згоду. Країна, солдати якої беруть участь, має бути абсолютно нейтральною щодо обох сторін і бажати лише одного: довести конфлікт до кінця.

Косовська війна створює унікальну правову ситуацію, оскільки це було військове втручання інших держав у справи суверенної країни без схвалення Ради Безпеки ООН у таких випадках. Європа вже бачила подібне (Угорщина в 1956 році, Чехословаччина в 1968 році тощо), але це було вперше, коли країни НАТО втрутилися в країну, яка традиційно належала до західного блоку країн.

Згідно з Воєнною доктриною України, Збройні Сили України та інші військові формування, а також спеціальні правоохоронні органи мають бути готові брати участь у міжнародних зусиллях з підтримання миру та безпеки, а також у гуманітарних діях. Це може включати антитерористичні дії всередині країни та за її межами, запобігання піратству, розповсюдженню зброї масового знищення та інші завдання, визначені українським законодавством [3].

Жоден безпековий альянс чи система не дає таких гарантій безпеки, безпеки кордонів і державного суверенітету, незмінності кордонів, які дає НАТО. У разі нападу на одну з країн НАТО кожна інша країна альянсу надасть військову підтримку країні або країнам, які зазнали нападу.

Україна вирішила більше не залишатися позаблоковою, оскільки це не допомогло запобігти зовнішній агресії та впливу. 23 грудня 2014 року Верховна Рада внесла зміни до законів «Про основи національної безпеки» та «Про основи внутрішньої і зовнішньої політики». Ці зміни включали відновлення шляху України до вступу в НАТО, оскільки вони сподіваються виконати вимоги для членства в альянсі. Основним напрямком питань національної безпеки України та головними принципами її зовнішньої політики є вступ до НАТО та співпраця з альянсом.

Україна не є членом НАТО, але співпрацює з цією організацією. Вона є єдиною країною, з якою НАТО співпрацює за такими напрямками: Україна працюватиме над покращенням свого сектору безпеки та оборони у військовій та технічній сферах. Вони також працюватимуть разом у військово-технічній сфері. Наука та охорона навколишнього середовища поділяють сфери співпраці. Для подолання невійськових загроз потрібна співпраця.

21 березня 2014 року всі країни-учасниці ОБСЄ ухвалили рішення направити в Україну Спеціальну моніторингову місію ОБСЄ (СММ ОБСЄ). СММ – це група неозброєних цивільних спостерігачів, які здійснюють моніторинг гуманітарної ситуації та ситуації з правами людини як у зоні конфлікту на Донбасі, так і в усій Україні. Місія була направлена через порушення Росією суверенітету та територіальної цілісності України [4].

Дехто вважає, що якщо Україна вступить до НАТО, наша оборонна промисловість завалиться через нові стандарти НАТО та вимоги до переозброєння нашої армії.

НАТО не вимагає, щоб будь-яка країна скоротила свої збройні сили, почала використовувати менше військових стандартів для своєї зброї. Все, що вимагає НАТО, це те, щоб армії країн-членів могли працювати разом під час операцій, що може означати, що країна має зброю, подібну до армій інших країн альянсу. Колишні країни соціального табору тепер є частиною НАТО, і вони є прикладом цієї вимоги.

Коли країна вступає до НАТО, у неї з'являється більше можливостей для спільного виробництва, модернізації існуючої зброї, доступу до нових ринків збуту та доступу до новітніх технологій.

У рішеннях щодо безпеки Альянсу необхідно враховувати не лише національну безпеку України, але й загальне середовище євроатлантичної безпеки. Україна після вступу до Альянсу стає безпосереднім учасником прийняття рішень щодо розвитку європейської та євроатлантичної безпеки.

Підбиваючи підсумки зауважимо, що основними завданнями військово-політичного співробітництва є: Україна може спільно з іншими країнами створювати заходи для запобігання виникненню військових конфліктів; збройні сили інших країн сприяють встановленню та розвитку партнерських відносин, які є дружніми та вигідними; Україні потрібна стабільна та мирна зона навколо країни; діяльність у складі спільних міжнародних військових угруповань використовується для виконання миротворчих, гуманітарних, пошуково-рятувальних та інших робіт. Завдяки цим операціям Збройні Сили України, їхній особовий склад і підрозділи набувають досвіду та підготовки; до зарубіжних багатонаціональних операцій із залученням українських військових підрозділів належать миротворчі місії за підтримки міжнародних організацій, спільні пошуково-рятувальні та гуманітарні операції; взаємний обмін інформацією та думками про військове мистецтво розвиває це мистецтво.

Список використаних джерел

1. Зіняк Л.В. Міжнародно-правові засади військового співробітництва України : автореф. дис.... канд. юрид. наук : [спец.] 12.00.11 «міжнар. право» / Зіняк Любомир Васильович ; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Х., 2015. С. 10–13.
2. Делінський О.А. Європейська система безпеки: міжнародно-правові аспекти становлення і розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : [спец.] 12.00.11 «міжнар. право» / Делінський Олександр Аркадійович ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2003. 12 с.
3. І.М. Коропатнік, І.І. Кузьмич, Вдосконалення нормотворчої діяльності органів військового управління Збройних Сил України. Юридичний вісник, 4 (29) 2013.
4. Соскін О. Українська перспектива щодо набуття членства в Північноатлантичному альянсі // Економічний часопис. ХХІ. 2004. № 3. С. 18–19.

Никифоренко Юрій Леонідович,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ЗАКОННІСТЬ Й ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ПЕРЕЙНЯТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Запровадження воєнного стану в нашій державі зумовило необхідність адаптації до цих умов усіх сфер суспільного життя. Правовідносини, які виникають у зв'язку із здійсненням кримінального судочинства, також зазнали певних змін, про що свідчать відповідні зміни та доповнення до Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України [1]. Хоча вказані зміни та доповнення до КПК України не стосуються сфери міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні, не варто недооцінювати актуальність цього процесуального інституту в умовах воєнного стану. Адже у період воєнного стану на території України вчиняють кримінальні правопорушення особи, які воюють на стороні РФ та які є громадянами різних країн. Тому притягнення їх до кримінальної відповідальності може обумовлювати необхідність міжнародного співробітництва у кримінальному судочинстві.

Однією з форм міжнародного співробітництва є перейняття кримінального провадження, яке полягає у здійсненні компетентними органами однієї держави розслідування з метою притягнення особи до кримінальної відповідальності за злочини, вчинені на території іншої держави, за її запитом (п. 3 ч. 1 ст. 541 КПК України) [1].

Обставини, за яких кримінальне провадження може бути перейняте, визначені у статтях 595, 596 КПК України, статтях 8–11 Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах (далі – Конвенція) 1972 року та у розділі VII Наказу Міністерства юстиції України від 19 серпня 2019 року № 2599/5 [2; 3].

Аналіз та узагальнення вищенаведених положень як вітчизняного законодавства, так і міжнародно-правових актів, дозволяє об'єднати їх у окремі групи обставин, які обумовлюють законність та обґрунтованість перейняття кримінального провадження. Відповідно до сутнісної характеристики слід виокремлювати такі групи обставин, за наявності яких кримінальне провадження підлягає перейняттю:

1. Громадянство та/або місце перебування (проживання, відбування покарання) чи місце народження. Громадянство країни перейняття КПК України визнає першочерговою умовою виникнення цих кримінальних процесуальних правовідносин. Це закріплено у п. 1 ч. 2 ст. 595 КПК України та п. «б» ст.8 Конвенції. Тобто, як правило, держава не видають своїх громадян іншим державам для притягнення їх до кримінальної відповідальності. Разом з цим, для реалізації принципу невідворотності покарання за вчинене діяння може здійснюватися кримінальне провадження у формі перейняття країною, громадянином якої є особа, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. У вітчизняному законодавстві та нормах міжнародного права окрім громадянства (юридичного відношення до країни) підставою перейняття кримінального провадження визнано і місце фактичного перебування особи. Про це йдеться у пунктах 1, 2 ч. 2 ст. 595 КПК України (перебування на території України), пунктах «а» (має постійне помешкання) та «с» (відбуває покарання) ст. 8 Конвенції.

2. Діяння є кримінальним правопорушенням за законом обох держав, за яке передбачено покарання у виді позбавлення волі та щодо якого не спливили строки давності притягнення до кримінальної відповідальності. Ця обставина також є базовою для здійснення перейняття кримінального провадження. Адже не має підстав здійснювати кримінальне переслідування, якщо за кримінальним законодавством України певне діяння не визнається кримінальним правопорушенням. Ця вимога закріплена у п. 4 ч. 2 ст. 595 та у пунктах «а», «с» ст. 10, п. «б» ст. 11 Конвенції. Окрім цього, провадження щодо заявленого кримінального правопорушення не може здійснюватися у зв'язку із закінченням строку давності (п. 5 ч. 1 ст. 596 КПК України).

3. Відсутність остаточних преюдиційних рішень та гарантування принципу *ne bis in idem* (особа не може бути притягнута до юридичної відповідальності двічі за одне й те саме правопорушення). Вказані обставини досить детально регламентуються у ч.1 ст. 596 КПК України, де значна увага приділяється преюдиційним фактам – наявності остаточного рішення національного суду щодо цього ж факту. Такі преюдиційні факти перераховані у пунктах 2-4 ч. 1 ст. 596 КПК України, де визначено, що кримінальне провадження не може бути перейняте, якщо: щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні судом ухвалено виправдувальний вирок (п. 2); щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні судом

ухвалено обвинувальний вирок, за яким покарання вже відбуте або виконується (п. 3); щодо цієї ж особи у зв'язку з тим же кримінальним правопорушенням в Україні закрите кримінальне провадження або її звільнено від відбування покарання у зв'язку з помилюванням або амністією (п. 4) [1]. Наявність цих фактів виключає можливість здійснення перейняття кримінального провадження.

Дотримання принципу *ne bis in idem* гарантується також положенням, яке визначено у п. 3 ч. 2 ст. 595 КПК України, де вказано, що кримінальне провадження може бути перейняте Україною якщо запитуюча держава надала гарантії, що у разі ухвалення вироку в Україні особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, не піддаватиметься у запитуючій державі державному обвинуваченню за те ж кримінальне правопорушення [1].

Окрім вищевказаних обставин, які обумовлюють виникнення кримінальних процесуальних правовідносин у порядку перейняття, у Конвенції визначено і інші додаткові обставини, які також слід брати до уваги при вирішенні питання про перейняття кримінального провадження. Такими обставинами є:

- забезпечення ефективності розслідування та процесуальної економії (місце знаходження доказів, забезпечення участі підозрюваного у судових засіданнях, наявність розпочатого кримінального провадження). Такі обставини визначені у пунктах «d», «e», «g» ч. 1 ст. 8 Конвенції;

- забезпечення реалізації принципу невідворотності покарання (п. «h» ч. 1 ст. 8 Конвенції);

- забезпечення основоположних прав людини, обумовлених відсутністю політичного переслідування чи переслідування за расовими, релігійними, чи національними ознаками (пункти «d» та «e» ст. 11 Конвенції);

- можливість соціальної реабілітації засудженого (п. «f» ч. 1 ст. 8 Конвенції);

- дотримання міжнародних зобов'язань та основоположних принципів правової системи (пункти «i» та «j» ст. 11 Конвенції).

Отже, вищеведене дозволяє зробити висновок про те, що кримінальне провадження може бути перейняте Україною від іншої держави при наявності клопотання компетентного органу іноземної держави та на підставі таких фактів: громадянство чи перебування на території України, визнання діяння кримінальним правопорушенням за законом обох держав, відсутність остаточних преюдиційних рішень. Окрім цього, при вирішенні питання про доцільність перейняття кримінального провадження враховується можливість забезпечення ефективності розслідування, процесуальної економії, реалізації принципу невідворотності покарання, гарантування основоположних прав людини, можливість соціальної реабілітації засудженого та дотримання міжнародних зобов'язань і принципів правової системи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>.

2. Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах (ETS N 73): дата набуття чинності: 29 груд. 1995 р. *Верховна Рада України*: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_008.

3. Про затвердження Інструкції про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (прийняття) засуджених осіб, виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні під час судового провадження : наказ Міністерства юстиції України від 19 серп. 2019 р. № 2599/5. *Верховна Рада України* : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0956-19>.

Панайотов Євген Олександрович,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДЕЯКИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ЩОДО ПІДОЗРЮВАНОВОГО ПІД ЧАС ДІЇ НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ

Особливий режим здійснення кримінального провадження в умовах надзвичайного або воєнного стану можливо застосовувати за наявності декількох передумов, зокрема, у разі введення режиму воєнного стану на відповідній території та за відсутності об'єктивної можливості здійснення кримінального провадження за загальними правилами, встановленими Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК), наприклад, у разі неможливості здійснення правосуддя судами, відсутності відповідних технічних можливостей щодо фіксації слідчих (процесуальних) дій чи доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань, наявності загрози життю чи здоров'ю учасників слідчих (процесуальних) дій. Такі обмеження щодо застосування дещо «спрощеного» порядку здійснення кримінального провадження є співмірними із завданнями, визначеними у ст. 2 КПК України [1] та узгоджуються із положенням ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2] щодо можливості відступу держави від зобов'язань за Конвенцією під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища.

Зауважимо, що до повномасштабного вторгнення російських окупаційних військ на територію України у лютому 2022 року норми кримінального процесуального права щодо здійснення особливого режиму кримінального провадження стосувалися тільки стадії

досудового розслідування та фактично передавали прокурору певні повноваження слідчого судді, у разі неможливості їх реалізації останнім у встановлені законом строки.

Нові зміни до законодавства торкаються значно більш широкого кола процесуальних питань, зокрема й тих, які безпосередньо стосуються підозрюваного і зачіпають його права та інтереси. Зазначені зміни умовно охоплюють наступні категорії: зміни до порядку набуття особою статусу підозрюваного; зміни до порядку обчислення та продовження строків у кримінальному провадженні за участю підозрюваного; зміни щодо застосування до підозрюваного запобіжних заходів. Хоча новими положеннями процесуального закону суттєво розширено повноваження прокурора, який як і у попередніх редакціях подекуди наділяється повноваженнями слідчого судді чи суду, проте на відміну від попереднього порядку прокурора зобов'язано обґрунтувати правомірність їх реалізації.

Зміни щодо порядку повідомлення особі про підозру стосуються строку протягом якого затриманій особі необхідно вручити письмове повідомлення про підозру. Вказаний строк, який складав 24 години до оголошення військового стану, спочатку було збільшено до 72 годин Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» від 15.03.2022 № 2137-IX [3], а згодом зменшено до 48 годин Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27.07.2022 № 2462-IX [4]. Аналізованими змінами дещо ускладнено реалізацію підозрюваним своїх прав, передбачених зокрема п. п. 1, 5 ч. 3 ст. 42 КПК України з огляду на відсутність у нього, протягом тривалого періоду часу, тексту письмового повідомлення про підозру та, наприклад, неможливістю якісної підготовки до судового засідання щодо обрання запобіжного заходу.

Також до складу учасників кримінального провадження з боку сторони захисту додано нового учасника – особу, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю. Чинною редакцією КПК України надано право близьким родичам або члену сім'ї, та/або захиснику такої особи заперечувати проти закриття кримінального у зв'язку зі смертю особи, що дає можливості для реабілітації померлої особи [1].

Зміни щодо порядку обчислення та продовження строків у кримінальному провадженні стосуються: можливості зупинення строків досудового розслідування прокурором у разі відсутності об'єктивної можливості подальшого проведення та закінчення досудового розслідування; надання відповідному прокурору права вирішення питання про продовження строків досудового

розслідування, у разі відсутності об'єктивної можливості виконання цих повноважень слідчим суддею [1].

Запропоновані зміни щодо застосування до підозрюваного запобіжного заходу суттєво впливають на основні права підозрюваного, зокрема, права на свободу, особисту недоторканність та стосуються обрання, зміни, продовження та скасування запобіжних заходів.

До повномасштабного вторгнення російських військ на територію України КПК України передбачалося право прокурора на обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні виключного переліку злочинів, які стосувалися здебільшого військової агресії РФ та невизнаних псевдореспублік, проте дане право обмежувалося частиною території Донецької та Луганської областей. З початком бойових дій на решті території України до п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України внесені зміни Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» від 03.03.2022 № 2111-IX [5], які дозволяли керівнику відповідного органу прокуратури здійснювати повноваження слідчого судді щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб підозрюваних у вчиненні майже кожного тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення.

На наше переконання, вказані зміни не узгоджувалися із положеннями ст. 29 Конституції України [6], якими встановлено, що особа може бути заарештована або триматися під вартою тільки за вмотивованим рішенням суду. У подальшому таку суперечність було усунуто Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27.07.2022 № 2462-IX [4], відповідно до положень якого вирішення питання щодо обрання відносно підозрюваного запобіжного заходу віднесено до компетенції слідчого судді. Разом з тим, у разі неможливості здійснення відповідних повноважень слідчим суддею або судом, прокурору надано право на продовження раніше обраного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Підсумовуючи, зазначимо, що на даний час кримінальне процесуальне законодавство зазнає постійних змін, направлених на забезпечення розумного балансу між дотриманням прав людини та інтересами держави і суспільства щодо швидкого та якісного розслідування злочинів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. ст. 88.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: прийнята 4 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам: Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text>.

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27.07.2022 № 2462-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20/conv#Text>.

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2111-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#Text>.

6. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141.

Перетятко Сергій Анатолійович,
аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1 ІПФПНП
Львівського державного університету
внутрішніх справ

ОБСТАНОВКА НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ, ПЕРЕРОБКИ ЧИ РЕМОНТУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ АБО ФАЛЬСИФІКАЦІЇ, НЕЗАКОННОГО ВИДАЛЕННЯ ЧИ ЗМІНИ ЇЇ МАРКУВАННЯ, АБО НЕЗАКОННОГО ВИГОТОВЛЕННЯ БОЙОВИХ ПРИПАСІВ, ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН ЧИ ВИБУХОВИХ ПРИСТРОЇВ

Обстановка вчинення злочину є одним із основних структурних елементів криміналістичної характеристики злочинів, оскільки вона суттєво впливає на поведінку злочинця та вибір ним об'єкту, способу, засобів злочину. При дослідженні обстановки злочину слідчим має ставитися та вирішуватися система загальних та окремих завдань, успішна реалізація яких повинна бути спрямована на до досягнення основної мети пізнання вказаного елементу криміналістичної характеристики. Не є в цьому плані виключенням й злочини, передбачені ст. 263 і КК України.

В.Ю. Шепітько визначає обстановку вчинення злочину як частину матеріального середовища, що містить, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні взаємовідносини між ними [4, с. 184].

Встановлення обставин незаконного виготовлення, переробки чи ремонту вогнепальної зброї або фальсифікації, незаконного видалення чи зміни її маркування, або незаконного виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв неможливе без всебічного врахування всіх компонентів його обстановки. Обстановка, що передує вчиненню вказаного злочину, являє собою систему умов і обставин, що відносяться до місця, часу, характеру взаємин злочинця із зовнішнім середовищем і впливають на підготовку та вчинення злочину, обумовлюють його мотив і спосіб, що вказують на підготовчі дії, можливості його вчинення та приховання. Отримання даних, що характеризують обстановку вчинення цього злочину, дозволяє отримати уявлення про те, що і якою мірою вплинуло на злочинні наміри та їх реалізацію.

Вважаємо, що обстановка вчинення злочину, передбаченого ст. 263-1 КК України, є структурою, до якої входять такі компоненти, як місце, час та умови вчинення злочину, обставини, що сприяють його вчиненню.

Час і місце вчинення злочину в широкому розумінні слова являють собою самостійні категорії кримінального, кримінально-процесуального права і криміналістики. Разом з тим вони невід'ємні складові обстановки вчинення злочину, тому встановлення часу і місця вчинення злочину є одночасно елементом процесу з'ясування обстановки вчинення злочинів, передбачених ст. 263-1 КК України. Їх точне встановлення дуже важливе, коли виникає, наприклад, питання про алібі, конкретності підозри, виявлення предметів, що згодом можуть стати речовими доказами в кримінальному провадженні.

З'ясування місця кримінально протиправної події є важливим у всіх кримінальних провадженнях з урахуванням не лише кваліфікації діяння. Установлення місця вчинення кримінального правопорушення виконує важливу процесуальну функцію і допомагає вирішити такі завдання кримінального провадження: визначити місце провадження досудового слідства і підсудність кримінального провадження; встановити місцезнаходження можливих доказів, а також провести огляд, обшук тощо; встановити можливе коло осіб, причетних до вчинення кримінального правопорушення [2, с. 56].

Місце не є обов'язковим елементом об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 263 1 КК України, однак, відповідно до КПК України підлягає встановленню. У досліджуваних кримінальних провадженнях обставина місця вчинення злочину може більше стосуватися доказового факту, ніж головних елементів предмета доказування.

Місцем вчинення кримінального правопорушення є частина простору, в межах якого було вчинено дії, що утворюють об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення [3, с. 38].

Найбільшу кількість злочинів, передбачених ст. 263-1 КК України, виявлено у великих містах і промислових центрах, а також у

містах, які знаходяться у зоні, або неподалік зони проведення ООС (насамперед, у Києві, Харкові, Запоріжжі, Одесі, Дніпрі). Такий розподіл місць незаконного виготовлення, ремонту, переробки предметів озброєння досить зрозумілий, оскільки в містах зосереджена значна частина громадських закладів, місць проведення дозвілля і відпочинку, заможних людей, що породжує «попит» на, застосування, носіння (насамперед кримінальним елементом) вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв та речовин. Крім того, велика щільність населення в містах та їх інфраструктура створює найбільш сприятливі умови для приховування злочинної діяльності.

Зазвичай обстановка злочинів, передбачених ст. 263 1 КК України, тісно пов'язана зі способом злочину, який часто обирається злочинцем з урахуванням реально існуючих оточуючих факторів. Подекуди особливу важливість у з'ясуванні обстановки вчинення вказаних злочинів має інформація про такі елементи матеріальної обстановки злочину, як початкові місця знаходження зброї та кінцеві місця її зберігання (приховування) [1, с. 42].

Залежно від об'єктів злочину, пов'язані з незаконним обігом предметів озброєння можуть вчинюватися: на заводах-виготовлювачах предметів озброєння, у військових підрозділах, правоохоронних органах, мисливських колективах, спортивних товариствах, фінансових і комерційних структурах, навчальних закладах, на приватних охоронних і детективних підприємствах, а також на підприємствах, що мають вогнепальну зброю і боєприпаси для проведення виробничих, рятувальних, дослідницьких робіт, навчання й охорони [1, с. 41].

Аналіз слідчої практики дозволяє стверджувати, що незаконне виготовлення, переробка чи ремонт злочинцями предметів озброєння може здійснюватися в таких місцях: домоволодіння (квартири, дачі, підвали, надвірні споруди тощо) (49 %); місця роботи, навчання, служби (13 %); інші законспіровані місця (гаражні кооперативи, спеціально облаштовані майстерні тощо) (38 %).

Логічно, що у разі, коли предмети озброєння незаконно виготовляються, переробляються чи ремонтуються в загальнозаконспірованих місцях (майстернях, гаражах, квартирах тощо), це значно ускладнює як місця їх зберігання, так і процес їх можливого обігу, встановлення всіх членів злочинної організації (у разі підтвердження такої версії).

Особливу важливість у розслідуванні вказаних злочинів має інформація про місця-джерела початкового походження незаконно виготовлених, перероблених чи відремонтованих предметів озброєння. Відповідно до отриманих нами емпіричних даних, це можуть бути відомості про: місця проживання, оренди житла (42 %); майстерні, приміщення із обладнанням, пристосованим для саморобного виготовлення предметів озброєння (28 %); окремі орендовані місця на ринках, у торгових центрах, павільйонах, у місцях значного скупчення людей тощо (16 %); підприємства, організації, які здійснюють

торгівлю, ремонт або використання зброї на законних підставах (8 %); військовій частині, підрозділі правоохоронних органів (4 %); оборонні підприємства (2 %).

Доречно зазначити, що встановлення конкретного часу може розкрити ймовірність учинення протиправного діяння конкретною особою в певну годину доби. Час учинення злочину, відображений у відповідних процесуальних документах, допустимо зазначати в різний спосіб. На відміну, скажімо, від кримінальних проваджень про незаконний збут вогнепальної зброї, де час має встановлюватись якомога точніше, у кримінальних провадженнях про незаконне виготовлення вогнепальної зброї, як про триваючий злочини, час учинення цих дій може бути визначено менш чітко (приміром, у березні-квітні 2020 року). Однак, це не позбавляє слідчого від обов'язку якомога точніше з'ясувати часові межі вчинення підготовки, вчинення та приховування злочинів цієї категорії.

Аналіз слідчої та судової практики дозволив визначити, що час вчинення злочинів у різного роду домоволодіннях не має чіткої характеристики, оскільки зазвичай обирається злочинцем довільно. Найбільша кількість вказаних злочинів, які були вчинені у місцях роботи, навчання, служби, припадає на час послабленого режиму контролю за робочим процесом, несенням служби, охорони відповідного об'єкта. Стосовно сезонності вчинення злочину, передбаченого ст. 263 1 КК України, то емпіричні дані вказують на відсутність певних особливостей вказаного злочину.

Таким чином, обстановка вчинення злочину, передбаченого ст. 263 1 КК України, характеризується сукупністю різних за своєю природою зовнішніх умов конкретної об'єктивної ситуації, що має часові та просторові характеристики (час та місце вчинення злочину), під впливом якої здійснюються дії з підготовки, вчинення та приховування вказаного злочину. Найбільшу актуальність відомості про обстановку вчинення злочину, передбаченого ст. 263 1 КК України, набувають на початковому етапі розслідування в умовах неочевидності, коли необхідно встановити особу злочинця, виявити характерні сліди злочину.

Список використаних джерел

1. Андреев Д.В. Криміналістична характеристика та особливості розслідування незаконного обігу зброї: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081-Право, Харків, 2020. 272 с.

2. Гангур Н.В. Доказування під час здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях про порушення авторського права і суміжних прав: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2018. 252 с.

3. Корин И.С. Особенности криминалистической методики расследования преступлений, связанных с применением огнестрельного оружия: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. М., 2015. 272 с.

4. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: підручн. Харків: Право, 2001. 528 с.

Підвисоцька Мирослава Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Хабло Оксана Юрїївна

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ступінь впливу міжнародного права на розвиток національного законодавства безперечно велика, зокрема у сфері кримінально-процесуальних відносин.

У зв'язку з цим особливе місце займає Конвенція про захист прав людини та основних свобод (далі – Конвенція) [1], при ратифікації якої наша держава зобов'язалась визнати стандарти, що містяться в ній, які забезпечують взаємодію держави та особистості в кримінальному процесі України.

В той же час, варто визнати, що конкретний зміст положень Конвенції про захист прав та свобод людини і основоположних свобод розкриваються у відповідних рішеннях Європейського суду з прав людини. Такі рішення Суду служать правильному розумінню змісту та обсягу гарантованого Конвенцією права осіб, а реалізація таких рішень є домінантою і під час виконання завдань кримінального процесуального законодавства українських органів досудового розслідування та суду.

Ратифікація Україною 17 липня 1997 зазначеної Конвенції зміцнила та розвинула у нашій державі загально визнані міжнародною спільнотою стандарти прав і свобод людини. Тим самим Україна підтвердила свою відданість ідеалам та принципам гуманізму та демократії, а також готовність скоригувати цілу низку законодавчих актів, відповідно до положень Конвенції про захист прав людини та основних свобод у сфері кримінального судочинства. Відповідно до ч. 5 ст. 9 кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [3].

Аксіологічна платформа дотримання Україною зобов'язань, що походять з членства в раді Європи, вимагає від держав-учасниць виконувати остаточні рішення Європейського суду з прав людини в будь-якій справі, де вони є відповідачами. Для реалізації такого підходу у 2006 році було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [2], що містить положення щодо виконання та практики застосування рішень Європейського суду з прав людини. Зрозумілим, що першочерговим інструментом має бути визначення запобігання новим порушенням Конвенції.

Позиції Європейського суду, незалежно від того щодо якої країни вони представлені, є джерелом міжнародного права та входять в правову систему України, що призводить до їх застосування національними органами правопорядку. Як рішення Суду, так і положення Конвенції мають однакову юридичну силу. Однак в структурі ієрархії джерел українського кримінального процесуального законодавства вони посідають місце після Конституції України – основного закону в державі.

Ціннісне значення норм Конвенції проявляється як основний елемент механізму контролю над державою. Офіційне тлумачення забезпечує динамічний розвиток сприятливих виявлень прав осіб відносно в державі.

Самі по собі рішення Європейського суду розраховані на багаторазове застосування та можуть бути використані невизначеним колом суб'єктів. Якщо одного разу Суд розтлумачив норму Конвенції, то згодом може знову використати дане тлумачення у нових рішеннях. В той же час, гарантії Конвенції стрімко розвиваються з урахуванням зміни «клімату» в країнах-підписантах, у зв'язку з розвитком суспільства. Таким чином, Конвенція є «живою матерією», що розуміється з урахуванням оновлених умов.

Не можна оминати увагою і питання застосування норм Конвенції під час війни або іншого надзвичайного стану.

Стаття 15 Європейської Конвенції з прав людини (відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації) за виняткових обставин надає урядам держав-учасниць можливість у тимчасовий, обмежений і контрольований спосіб відступити від свого зобов'язання забезпечити певні права та свободи відповідно до Конвенції. Використання цього положення врегульовано такими процесуальними та матеріальними умовами : право на відступ може застосовуватись лише у воєнний час чи під час іншої суспільної небезпеки, що загрожує життю нації; держава повинна вживати заходів щодо відступу від своїх зобов'язань за Конвенцією лише в межах, яких вимагає гострота становища; будь-які відступи не можуть суперечити іншим зобов'язанням держави згідно з міжнародним правом; певні права за Конвенцією не дозволяють відступ: пункт 2 статті 15 зокрема забороняє відступ від зобов'язань стосовно права на життя, за винятком випадків законних дій у воєнний час, заборони катувань чи нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, заборони рабства та примусової праці, а також правила «ніякого покарання без закону»; так само неможливий відступ від зобов'язань за статтею 1 Протоколу № 6 до Конвенції (скасування смертної кари в мирний час) і статтею 4 Протоколу № 7 до Конвенції (право не бути притягненим до суду або покараним двічі); насамкінець, на процесуальному рівні, держава, яка користується правом на відступ, повинна повідомити про це Генерального секретаря Ради Європи.

Так, 5 червня 2015 року Україна повідомила Генерального секретаря Ради Європи про те, що, зважаючи на надзвичайну ситуацію в країні, органи влади України вирішили застосувати положення статті 15 Європейської конвенції з прав людини, щоб відступити від деяких своїх прав, передбачених Конвенцією [4, с. 2].

На завершення слід підкреслити, що Конституція України та Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод базуються на тих самих принципах та сутнісно-правовому фундаменті – захист прав людини, що є основою демократичного суспільства та справедливою системою зокрема і кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 04.11.1950; в редакції станом на 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04.2012; в редакції станом на 06.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України № 3477-IV від 23.02.2006; в редакції станом на 02.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

4. Інформаційний бюлетень - Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. 16 с. URL: <https://rm.coe.int/factsheet-derogation-in-time-of-emergency/1680a2868e>.

Ражик Аліна Русланівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

Зарубей Вікторія Володимирівна

ОСОБЛИВИЙ РЕЖИМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення агресорів, надало нам поштовх для переоцінки цінностей, змінило наше життя докорінно та внесло корективи у законодавство. Зміни торкнулись усіх галузей права для забезпечення життєдіяльності населення та безперервного робочого процесу, пропри війну, оскільки досить багато чинників унеможливають здійснення проваджень через: втрату контролю над окремими територіями України; неможливість виконання функціональних обов'язків органами правопорядку й судами, дезорганізацію суспільних зв'язків; відсутність легітимних органів правопорядку на непідконтрольних територіях;

наявність небезпеки для життя і здоров'я осіб, які повинні здійснювати кримінальне провадження або брати в ньому участь, що унеможливило як проведення окремих процесуальних дій, так і здійснення досудового розслідування в цілому; знищення адміністративних будівель і кримінальних процесуальних документів; зростання злочинності; відсутність досвіду роботи в умовах дії особливих правових режимів [1, с. 51].

Натомість Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» № 2201-IX від 14.04.2022 р. в чергове змінено назву розділу IX-1 КПК України на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Таким чином, законодавець акцентувався на специфіці кримінальної процесуальної діяльності в умовах саме цього особливого правового режиму.

При аналізі даного законодавства слід зазначити, що конституційні положення ст. 3, а саме «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» – покладено в основу.

У ст. 615 КПК зазначаються особливості кримінального провадження у разі введення воєнного стану:

- у разі технічної неспроможності, до яких належить: вихід комп'ютерного, мережевого обладнання зі строю, перебої з електроенергією та зв'язком, Інтернетом, відсутність доступу до них, проблеми з транспортом, блокування та захоплення адміністративних будівель, відсутність доступу до територій тощо можуть призвести до неможливості протягом тривалого часу внести відомості до ЄРДР, тоді процесуальні дії фіксуються у загальноновстановленому порядку у протоколи, що передбачено главою 5 КПК та вносяться до ЄРДР за першої можливості;

- проведення єдиної невідкладної слідчої (розшукової) дії – огляд місця події до винесення відповідної постанови без залучення понятих, проте із безперервною відео-фіксацією слідчої (розшукової) дії. До рекомендацій фіксування результатів огляду місця події в умовах небезпечних факторів, обумовлених обстановкою, пов'язаною із воєнним станом, відносять складання протоколу у небезпечних умовах, з використанням матеріалів фото, відеозапису, план-схем, чернеток і нотатків, у тому числі, з використанням диктофонів, засобів, що дозволяють здійснювати аудіо- та відеокomentування проведення слідчої (розшукової) дії («відеоакустична чернетка»), які зроблені безпосередньо на місці події [2];

- розширюються повноваження прокурора шляхом делегування йому окремих повноважень слідчого судді (продовження строків досудового розслідування, тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна та інші) також про прийняте рішення прокурор повинен повідомити прокурора вищого рівня, а також суд, визначений у

порядку, передбаченому законодавством, з наданням копій відповідних документів не пізніше 10 днів з дня повідомлення;

– відсутня технічна можливість доступу до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи – розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями забезпечує голова суду, для кожного судді (рівномірного навантаження) є важливою гарантією здійснення законного, справедливого та ефективного правосуддя;

– строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану збільшився до двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання, оскільки ця норма наразі не узгоджується з положеннями ч. 2 ст. 211 та пунктом 3 ч. 3 ст. 212 КПК України, в яких також передбачається вимога негайного звільнення затриманої особи, проте не через двохсот шістнадцять годин, а через шістдесят;

– в умовах воєнного стану, строк для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі може бути продовжено до сорока восьми годин;

– провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів;

– допит можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відео-фіксації;

– якщо є наявності обставини, що унеможливають участь перекладача у кримінальному провадженні, дізнавач, слідчий, прокурор має право особисто здійснювати переклад пояснень, показань або документів, якщо він володіє однією з мов, якими володіє підозрюваний, потерпілий;

– строк зберігання матеріалів кримінального провадження на електронних носіях має відповідати строкам зберігання аналогічних документів у паперовій формі.

Проаналізувавши та дослідивши все вище сказане, стає зрозумілим, що зміни в КПК України були необхідні, враховуючі сьогоденні реалії. Вихідним фактором впливу на кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів є специфіка нормативного регулювання цього процесу. Завдяки цій нормі ми змогли вдало проаналізувати: особливості внесення до ЄРДР під час технічної неспроможності; невідкладна слідча (розшукова) дія, яка в умовах воєнного стану може проводитись без постанови та без понять; розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями за для дотримання законності та об'єктивності; збільшення строку повідомлення про підозру та багато іншого. Деякі положення не відповідають діючому законодавству, тому що немає сталого законодавства.

Список використаних джерел

1. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення

антитерористичної операції: дис...канд. юрид. наук : 12.00.09 . Х., 2018. 276 с.

2. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 297.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012: редакція від 14.04.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page?text=2017>.

4. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

5. Про введення воєнного стану: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 затверджений Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>.

Рижий Олексій Анатолійович,

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ІПФІНП Львівського державного університету внутрішніх справ

ОЦІНКА СУДОМ НАЛЕЖНОСТІ Й ДОПУСТИМОСТІ ПОКАЗАНЬ ЕКСПЕРТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Крім висновку експерт в кримінальному провадженні може давати показання. Допит експерта носить роз'яснювальний характер щодо його висновку, з яким він тісно пов'язаний, при цьому зберігаючи статус самостійної слідчої (розшукової) дії, з можливістю отримання нових відомостей про обставини, що підлягають доказуванню [1, с. 134]. Особливістю показань експерта є те, що вони можуть бути отримані виключно під час провадження допиту експерта в суді в порядку ст. 356 КПК України. Їх неможливо отримати при провадженні інших слідчих (розшукових) дій та на стадії досудового розслідування.

Важливим у контексті оцінки доказів, що містяться у їх процесуально визначених джерелах, є з'ясування відповідності їх критеріям належності, допустимості та достатності. Не є виключенням з правила й показання експерта, дані ним під час судового розгляду в порядку ст. 356 КПК України.

Оцінка належності показань експерта передбачає встановлення суб'єктом доказування його зв'язку не лише з фактами та обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а й у прямому логічному зв'язку із висновком експерта.

Як слушно зазначає С.О. Ковальчук, норми кримінального процесуального закону не обмежують коло фактів та обставин, наявність

зв'язку з якими дозволяє зробити висновок про належність доказів, лише визначеними у ст. 91 КПК України обставинами, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Як випливає зі змісту ст. 85 КПК України, до числа таких фактів та обставин законодавець відносить: обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні; інші обставини, які мають значення для кримінального провадження; обставини, які підтверджують достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів [2, с. 318]. Головуючий в суді першої інстанції, виключивши фактори, які свідчать про неналежність з'ясує коло фактів та обставин, які підлягають доказуванню і можуть встановлюватися за допомогою використання вказаного джерела доказів.

Слід зазначити, що висновки, зроблені експертом, можуть як не відповідати поставленим перед ним запитанням, так і наводитися у порядку експертної ініціативи, передбаченої ч. 3 ст. 102 КПК України – шляхом відображення експертом виявлених під час проведення експертизи відомостей, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких не ставилися запитання [3, с. 153]. У будь-якому разі суддею має оцінюватися не належність висновку експерта, а належність його свідчень, які розтлумачують, уточнюють та доповнюють складений експертом висновок з метою усунення його незрозумілості або неповноти. В усіх інших випадках показання не можуть бути використані у доказуванні у кримінальному провадженні.

Важливим у контексті оцінки доказів, що містяться у їх процесуально визначених джерелах, є з'ясування відповідності їх критеріям належності, допустимості та достатності. Не є виключенням з правила й показання експерта, дані ним під час судового розгляду в порядку ст. 356 КПК України.

Визнавши показання експерта належним доказом, суд має встановити їх допустимість. Під час оцінки показань експерта з точки зору вказаної процесуальної властивості суд повинен встановити обставини, які характеризують кожну з умов їх допустимості

Належним суб'єктом отримання показань виступає суд, який відповідно до ч. 1 ст. 356 КПК України, за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або за власною ініціативою має право викликати експерта для допиту для роз'яснення висновку [4].

Поряд із висновком експерта, окремі відомості, які стосуються проведеного дослідження, зроблених висновків і відповідей на запитання, можуть міститися і у показаннях експерта, наданих під час його допиту. Водночас, вони не можуть замінювати висновок експерта і розглядатися як належне джерело його отримання [3, с. 150].

Обставиною, що характеризує отримання показань з належного джерела, як умову допустимості, отримання відповідних відомостей саме від експерта, який здійснював дослідження у конкретному кримінальному провадженні, виступає відображення на відповідних процесуальних носіях відомостей, які роз'яснюють, уточнюють та

доповнюють висновок даного ним висновку. Як свідчать результати судової практики, зазвичай відповідні порушення виявляють суди апеляційної та касаційної інстанцій, адже саме головуючий у суді першої інстанції забезпечує процедуру проведення допиту експерта в порядку ст. 356 КК України. Логічно, що оцінка отримання ним в судовому засіданні показань експерта з точки зору їх допустимості у нього не викликає сумнівів.

Якщо говорити про доцільність допиту експерта для встановлення того, чи отримані показання з належного джерела, то з'ясування зазначеного критерію виступає відображення відомостей про проведені експертом дослідження, зроблені за їх результатами висновки та обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені перед експертом у висновку експерта.

Надаючи оцінку допустимості показань експерта, суди виходять з істотності порушень норм кримінального процесуального закону, допущених у ході допиту експерта в суді в порядку ст. 356 КК України. Оцінка допустимості показань експерта потребує їх аналізу в контексті відповідності зазначеному критерію даного ним висновку. Як свідчить судова практика, під час оцінки допустимості висновку експерта судами широко використовується правило «плодів отруєного дерева», яке полягає у тому, що докази, отримані на основі незаконно здобутих доказів, підлягають визнанню недопустимими і не можуть використовуватися під час постановлення судового рішення [2, с. 342]. Тож показання експерта, отримані у зв'язку з даним ним висновком, який отримано з порушенням КПК України, або на основі незаконно отриманих доказів, слід вважати недопустимими.

Список використаних джерел

1. Чекотило В.І. Окремі питання допиту експерта під час досудового розслідування. *Наше право*. 2015. № 4. С. 131–135.
2. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. 618 с.
3. Воробчак А.Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2019. 254 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1458049476321499>.

Сліпенюк Тетяна Михайлівна,
аспірант кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової
діяльності Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЛЕЖНОГО ВИКОНАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧИМ

Складнощі реалізації завдань кримінального провадження доволі часто обумовлюються поверхневим ставленням слідчих до виконання своїх процесуальних повноважень. Тому, з метою забезпечення ефективності та законності кримінально-процесуальної діяльності, в ст. 131-1 Конституції України серед функцій прокуратури визначено організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням [1]. Остання має важливе значення не лише для забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи, а й для попередження різного роду зловживань процесуальними повноваженнями. Наведені положення обумовлюють актуальність теоретичного аналізу прокурорського нагляду як засобу забезпечення належного виконання процесуальних повноважень слідчого.

Функціональне призначення прокуратури на стадії досудового розслідування прямо впливає із положень ч. 1 ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). У відповідності до останньої, прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва [2]. Вказаний нормативно-правовий акт не тлумачить дефініцію «прокурорського нагляду» й не визначає його форми. Не існує єдиного підходу до визначення сутності цього поняття і серед науковців. Не вдаючись до дискусії, вважаємо за доцільне погодитись із думкою В.В. Липівського, який визначає прокурорський нагляд як «самостійний, специфічний вид державної діяльності, який полягає у перевірці уповноваженим суб'єктом конкретного об'єкта, суворого дотримання ним законів для попередження та виявлення порушень чинного законодавства, прав і свобод людини та громадянина, виокремлюючи при цьому державне та соціальне призначення прокурора» [5, с. 168].

КПК України уповноважує прокурора під час досудового розслідування здійснювати нагляд за низкою суб'єктів. Однак, як свідчить практика, ключовим є саме слідчий. Чинним законодавством визначено, що прокурор та слідчий є представниками сторони обвинувачення, які є самостійними у своїй діяльності. Однак за обсягом повноважень вони не є рівноправними: прокурор як процесуальний керівник може впливати на процесуальну діяльність слідчого не лише для забезпечення швидкості, повноти і неупередженості досудового розслідування, а й для недопущення зловживання ним процесуальними повноваженнями.

Способи такого впливу є доволі різними. Насамперед, у контексті дослідження прокурорського нагляду як засобу забезпечення належного виконання процесуальних повноважень слідчого, варто звернути увагу на перевірку законності та доцільності проведення ним певних процесуальних дій. Як вбачається із ч. 2 ст. 36 КПК України, з цією метою прокурор уповноважений перевіряти наявність достатніх відомостей для погодження клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних дій, а також самостійно подавати слідчому судді такі клопотання у випадку неналежного виконання процесуальних повноважень слідчим.

У відповідності до положень наведеної статті та ст. 276 КПК України прокурор з метою недопущення зловживання слідчим процесуальними повноваженнями під час повідомлення про підозру перевіряє факти затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, та/або обрання до неї запобіжного заходу, та/або наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. За результатами перевірки прокурор приймає рішення про погодження або відмову у погодженні повідомлення про підозру, чи самостійно складає такі повідомлення у випадку неналежного виконання процесуальних повноважень слідчим. Аналогічно прокурором вирішується питання про затвердження або відмову у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Перевірка належного виконання процесуальних повноважень слідчим може носити не лише поточний, а й ретроспективний характер. Зокрема, відповідно до положень ч. 6 ст. 284 КПК України прокурор, встановивши незаконність чи необґрунтованість постанови слідчого про закриття кримінального провадження, може її скасувати як за власною ініціативою, так і за скаргою заявника чи потерпілого [2].

Наступним способом впливу прокурора на слідчого з метою забезпечення належного виконання процесуальних повноважень і недопущення відповідних зловживань є надання йому доручень щодо проведення у встановлений строк слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних дій. Також прокурор може давати вказівки щодо їх проведення, які у відповідності до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру» є обов'язковими для слідчого і підлягають негайному виконанню [4]. Відмітимо, що чинним законодавством не визначено обов'язкові випадки надання вказівок та їх періодичність. Видається, що це питання є оціночним і в кожному окремому випадку має вирішуватись прокурором з огляду на складність кримінального провадження, тактики досудового розслідування, а також наявності належної кваліфікації слідчого та її добросовісного застосування. Для забезпечення ефективності та законності досудового розслідування прокурор уповноважений брати

участь у таких діях, а в необхідних випадках, зокрема, наявності зловживань процесуальними повноваженнями слідчим, особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, встановленому КПК України.

Слід відмітити й те, що відповідно до пункту 3 Розділу IV наказу Генеральної прокуратури України від 28 квітня 2019 року № 51 [3], прокурор зобов'язаний контролювати виконання доручень і вказівок, наданих слідчому. Порушення вказівок та загалом здійснення слідчим неефективного досудового розслідування, в тому числі через зловживання процесуальними повноваженнями, активують ще один інструмент впливу прокурорського нагляду. Відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор уповноважений ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та призначення іншого слідчого [2].

Відзначимо, що на сьогодні прокурор позбавлений повноважень ініціювати притягнення слідчого до дисциплінарної відповідальності. Наведене, безспірно, є прогалиною чинного законодавства, яка обумовлює можливість зловживань процесуальними повноваженнями та негативно впливає на забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи.

На завершення варто відмітити, що прокурорський нагляд як засіб забезпечення належного виконання процесуальних повноважень слідчим має здійснюватися постійно й безперервно. Разом з тим, в даному випадку прокурор має дотримуватись принципу процесуальної самостійності слідчого: не втручатись у тактику проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій та не нав'язувати свою думку без наявності серйозних для того підстав. З цього приводу розділяємо думку О.Ю Торяника про те, що «навіть маючи підстави для втручання у діяльність слідчого, прокурор повинен дотримуватись правил професійної етики, виявляти повагу до всіх учасників кримінального провадження і не допускати у своїй діяльності дій, що підривають його авторитет» [6, с. 121–123].

Підсумовуючи всі вище наведені положення, можна зробити висновок, що прокурорський нагляд як засіб забезпечення належного виконання процесуальних повноважень слідчим, в залежності від конкретної ситуації, може здійснюватися у різний спосіб. Разом з тим, кожен із них спрямований на забезпечення ефективності та законності проведення досудового розслідування та недопущення зловживання процесуальними повноваженнями досліджуванним суб'єктом.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

3. Наказ Генеральної прокуратури України від 28.04.2019 року № 51. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/381814__381879.

4. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

5. Липівський В.В. Поняття та правова природа прокурорського нагляду. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 165–169.

6. Торяник О. Особливості реалізації прокурором конституційних повноважень щодо нагляду за негласними та іншими та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 120–123.

Татаров Антон Олегович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Хахуцяк Ольга Юрївна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Згідно з положеннями ст. 30 Конституції України, кожному гарантується недоторканість житла, не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду [1]. Конституція України є одним із джерел кримінального процесуального права, тому однією із засад кримінального провадження відповідно до ст. 13 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) є недоторканість житла чи іншого володіння особи. Але водночас, норми КПК України, у ст. 233, передбачають способи проникнення до житла чи іншого володіння особи до постановлення вмотивованого рішення суду. Відповідно до ч. 1 ст. 233 КПК України ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді, крім випадків, установлених частиною третьою цієї статті, а саме слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором, зобов'язаний невідкладно після

здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку [2].

Дослідженню тематики проведення обшуку приділяло увагу багато правознавців, таких як: : В.І. Галаган, М.А. Погорецький, Л.Д. Удалова, А.Ф. Волобуєв та ін.

На сьогоднішній час повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну та запровадження воєнного стану мало суттєвий вплив на всі сфери нашого життя. Система кримінальної юстиції не є виключенням. Під час воєнного стану вона стикнулася з новими викликами, тому законодавцем було внесено відповідні зміни до КПК України. У 2014 р. КПК України було доповнено розділом IX-1. Згідно з Законом від 12.08.2014 р. № 1631-VII «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції», він називався «Особливий режим досудового розслідування воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції». Після початку війни назва розділу була ще кілька разів змінена, його назва стала звучати так: «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану», було суттєво доповнено ст. 615 та додано ст. 615-1 КПК України.

Отже, обшук – це слідча (розшукова) дія примусового характеру, яка полягає в цілеспрямованому обстеженні приміщень, будівель та ділянок місцевості, що перебувають у віданні обшукуюваного, членів його родини або організації чи установи, з метою виявлення, фіксації та вилучення знярядь кримінального правопорушення, зброї, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, документів та інших об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб і їх затримання[3]. Можна виділити такі види обшуків:

1. Обшук житла (житло – будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення);

2. Обшук іншого володіння особи (інше володінням особи - транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи);

3. Обшук службових та інших приміщень (складських, службових і виробничих приміщень, підприємств, установ, організацій та інших сховищ);

4. Обшук територій (земельної ділянки, саду, городу тощо);

5. Обшук особи (ч. 3 ст. 208, КПК України) [3].

Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться

орган досудового розслідування, а у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вишого антикорупційного суду, – на підставі ухвали слідчого судді Вишого антикорупційного суду. Але відповідно до положень ч. 2 ст. 615 КПК України, коли відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених ст. 234 КПК України – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором[2].

Рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді.

Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, крім особливостей, встановлених ст. 615 КПК України, а саме при проведенні обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводяться без залучення понятих. У такому разі хід і результати проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису. Що стосується фіксації результатів досудового розслідування процесуальні дії під час кримінального провадження фіксуються у відповідних процесуальних документах, а також за допомогою технічних засобів фіксування кримінального провадження, крім випадків, якщо фіксування за допомогою технічних засобів неможливе з технічних причин. За відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складанням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій[2].

Отже, обшук є однією із найскладніших слідчою (розшуковою) дією, під час якої не допускається порушення прав і свобод людини та громадянина в інакшому випадку всі докази, що зібрані в ході цієї дії будуть вважатися недопустимими. Тому законодавець враховуючи сучасні реалії вносить зміни до чинних нормативно-правових актів, які допомагають належно проводити досудове розслідування.

Список використаних джерел

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

3. Порядок проведення обшуку. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BE%D0%B1%D1%88%D1%83%D0%BA%D1%83.

Ткаченко Павло Ігорович,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
член Асоціації правників України

ОСОБЛИВОСТІ НАГЛЯДУ ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ОРГАНАМИ ПРОБАЦІЇ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ НАГЛЯДОВИХ І СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ СТОСОВНО ЗАСУДЖЕНИХ

На сьогоднішній день в умовах військового стану більшість державних органів з числа правоохоронного сектору пристосувались до трансформації умов суспільства. Не зупиняються й органи пробації, які безперервно забезпечують безпеку суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечують суд інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності.

В умовах військового стану зросла кількість внутрішньо переміщених осіб серед яких є особи щодо яких здійснюють свою діяльність органи пробації. За рахунок завантаженості, великого потоку клієнтів пробації, виникає необхідність в доцільній підготовці та розширенню кадрового складу органів пробації в деяких обласних філіях.

Що стосується пробації, то цей інститут виник у першій половині XIX ст. у межах національного інституту англійського й у другій половині XIX ст. – у межах американського кримінального права. Згодом пробація поширилася серед держав Західної Європи, де її історія вже нараховує близько ста років. Ухвалений Верховною Радою України у 2015 р. Закон «Про пробацію» слід вважати першим суттєвим кроком із впровадження інституту пробації у правову систему України. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пробацію» пробація – система наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. За статистичними даними Міністерства юстиції України, на обліку в уповноважених органах із

питань пробації станом на 01 січня 2021 р. перебувають 63 249 осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі.

Варто зазначити, що служба пробації наділена значно ширшим обсягом повноважень, які спрямовані не на формальні правовідносини реєстрації, обліку, контролю, а зосереджують у собі соціально спрямовані функції. Крім того, працівники служби пробації починають діяти ще на досудових стадіях, адже застосування заходів пробації здійснюватиметься судом з урахуванням рекомендацій служби пробації та даних досудової доповіді [1, с. 256].

Ч. 1 ст. 13 Кримінально-виконавчого кодексу України зазначає, що уповноважений орган із питань пробації в межах своїх повноважень забезпечує здійснення нагляду за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками та жінками, котрі мають дітей до трьох років. Організація ж роботи щодо контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, і виконанням ними обов'язків протягом іспитового строку та звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, здійснюється працівниками підрозділів кримінально-виконавчої інспекції за місцем проживання таких осіб. Навіть виходячи із функцій відповідних органів, можна зрозуміти, що поняття «контроль» і «нагляд» є різними інститутами кримінально-виконавчого права [2].

За додержанням законів органами пробації під час здійснення ними своєї діяльності реалізується прокурорський нагляд. Так, відповідно до ст. 23 Закону України «Про пробацію» нагляд за додержанням законів органом пробації здійснюють Генеральний прокурор і підпорядковані йому прокурори відповідно до закону. Прокурорський нагляд в Україні забезпечується у відповідності до Конституції України, Закону України «Про прокуратуру» та інших нормативно-правових та підзаконних актів Генеральної прокуратури України.

Прокурорський нагляд є самостійним, специфічним видом державної діяльності, який полягає у перевірці уповноваженим суб'єктом конкретного об'єкта, суворому дотриманні ним законів для попередження та виявлення порушень чинного законодавства, прав і свобод людини та громадянина.

Деякі вчені вважають, що нагляд як вид державної діяльності, яку здійснюють саме органи прокуратури, можна визначити як сукупність безперервних дій зі спостереження за дотриманням законності у відповідних суспільних відносинах, що здійснюються компетентним на те органом із застосуванням наданих йому законом повноважень і спрямовуються на попередження, виявлення та припинення порушень, а також притягнення порушників до відповідальності [3, с. 81].

На думку В.В. Кареліна, прокурорський нагляд має за мету виявлення та попередження правопорушень, усунення їх наслідків і

притягнення винних до відповідальності, без права втручатися в оперативну й господарську діяльність піднаглядних об'єктів, зміни чи скасування актів управління.

Аналізом положень Закону України «Про прокуратуру» встановлено, що предметом нагляду за додержанням законів органами пробації під час здійснення наглядових та соціально-виховних заходів стосовно засуджених є додержання законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Об'єктом нагляду є додержання встановленого кримінально-виконавчим законодавством порядку й умов виконання, відбування покарання засудженими, їхніх прав та обов'язків. Суб'єктом нагляду є Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори. Безпосередній нагляд за додержанням законів органами пробації під час здійснення наглядових та соціально-виховних заходів стосовно засуджених здійснюється регіональними прокуратурами.

Організаційне забезпечення та координація діяльності регіональних прокуратур, надання їхнім працівникам необхідної практичної та методичної допомоги у забезпеченні здійснення нагляду за додержанням законів у відповідних органах та установах Міністерства юстиції України, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань і пробації, здійснює відділ нагляду за додержанням законів під час виконання кримінальних покарань і пробації, що входить до складу управління нагляду за додержанням законів у виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях та інших заходів примусового характеру в місцях несвободи Генеральної прокуратури України [4].

Щодо нормативно-правового забезпечення нагляду за додержанням законів органами пробації під час здійснення наглядових та соціально-виховних заходів стосовно засуджених регламентовано ст. 2 та 26 Закону України «Про прокуратуру» та Наказом Генеральної прокуратури України від 03 серпня 2020 р. № 353 «Про організацію діяльності прокурорів з нагляду за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян», до основних завдань якого віднесено нагляд за додержанням законодавства під час виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та пробації.

Отже, дослідивши проблематику нагляду за додержанням законів органами пробації під час здійснення наглядових та соціально-виховних заходів стосовно засуджених можливо дити висновку, що така набуває все більшої актуальності за рахунок реформування та розвитку інституту пробації в Україні. Слід зауважити, що нагляд є ефективним засобом забезпечення додержання законів та охорони прав та свобод людини і громадянина. На підставі отриманих

результатів дослідження вважається за доцільне впровадити більш ширший спектр наглядових функцій, який буде зосереджено не тільки на кримінально-виконавчій службі, а й на діяльності органів пробації, як вузько профільному направленні. Станом на сьогоднішній день, актуальна проблема нагляду за додержанням законів органами пробації під час здійснення наглядових та соціально-виховних заходів стосовно засуджених не є дослідженою в повній мірі та являє собою підґрунтя для подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Орлов Г., Панчук О. Проблемні аспекти результатів впровадження інституту пробації в Україні. Публічне право. 2016. № 3. (23). С. 254–260.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 3–4. Ст. 21.

3. Столітній А. Прокурорський нагляд: історія, сучасність, перспектива. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2015. С. 81–84.

4. Науково-практичний коментар до Закону України «Про пробацію» / за заг. ред. Копиленка О.Л., Бараша Є.Ю. Київ : ФОП Кандиба Т.П., 2019. 114 с.

Тютюнник Ростислав Сергійович,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ СПОСОБІВ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, ВЧИНЕНИМ ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

Криміналістична характеристика більшості груп злочинних зазіхань трактує спосіб вчинення кримінального правопорушення як центрального, системотворчого елемента даної наукової абстракції, що обумовлено положеннями криміналістичного вчення про спосіб злочину, де це міждисциплінарне поняття наповнюється специфічним криміналістичним змістом.

Під способом легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, у спеціальній літературі розуміється «обумовлена суб'єктивними якостями суб'єкта, предметом легалізації, поставленими суб'єктом цілями та елементами об'єктивна обстановка, що склалася, система дій суб'єкта, що включає попереднє відмивання (легалізацію) майна, придбаного свідомо злочинним шляхом іншою особою, відділення злочинного майна від джерела їх походження, інтеграцію в економіку, спрямована зрештою на створення цивільно-правових підстав набуття права власності на це майно, тобто надання правомірною виду володіння, користування та розпорядження цим майном [1].

Певною мірою конструювання моделей способів здійснення легалізації (відмивання) залежить від того, що дане злочинне діяння вчиняється групою осіб, а саме злочинною організацією, яка має чітку ієрархічну побудову та розподіл ролей, і тоді як одна частина спільноти вчиняють основний (вихідний) злочин, то інша здійснює безпосередньо дії з легалізації (відмивання) майна та їх діяльність характеризується стабільними зв'язками членів групи між собою.

Через війну, ми бачимо, що набагато простіше і достовірніше уявити категорії злочинів, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) майна. До таких дій відносяться всі незакінчені злочини (на етапі приготування та замаху); діяння, що не призвели до наслідків відчуження майна або придбання його злочинним шляхом (наприклад, заподіяння шкоди здоров'ю, зґвалтування, катування); злочини, що посягають на безпеку суспільства в цілому (диверсія, терористичний акт).

Дотримуючись позиції про те, що створення злочинної організації є самостійним і дуже інформативним елементом приготування до вчинення кримінального правопорушення, розглянемо способи злочинної діяльності у сфері легалізації майна. Підготовчі дії на початковому етапі діяльності злочинної організації (спільноти), яка має намір здійснювати легалізацію (відмивання) майна (іншими словами, стратегічна підготовка до здійснення злочинної діяльності у сфері легалізації), передбачають: ухвалення рішення про провадження діяльності у сфері легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом самими членами злочинної організації (спільнотою) або співпрацюючи з членами цієї організації іншими особами; розробка стратегії та «концепції» злочинної діяльності у складі спільноти; підбір учасників спільноти, здатних за своїми професійними (досвід роботи у правоохоронних, контрольно-наглядових та інших державних органи, органи соціального захисту населення тощо; вміння здійснювати бухгалтерський та інший облік, складати інші необхідні документи) та психологічним якостям (психологічна гнучкість, здатність до переконання, поєднанні з жадібністю і готовністю заради досягнення корисливих цілей до нехтування непорушними нормами моральності тощо), службовим та іншим соціально значущим зв'язкам шляхом використання власного авторитету тощо, брати участь в організації, безпосередньому проведенні, а також приховуванні кримінальної складової, фінансових операцій або інших угод з матеріальними цінностями, що надійшли в обіг у результаті вчинення злочинів; розподіл обов'язків між членами спільноти, відповідно до їх можливостей та здібностей; придбання необхідних засобів оргтехніки; встановлення контактів із фізичними чи юридичними особами, схильними до участі у скоєнні сумнівних угод та операцій, з метою співробітництва; визначення заходів конспірації, способів підтримки контактів, інших заходів, спрямованих забезпечення приховування ознак злочину; реєстрація юридичної особи, призначеної для здійснення діяльності, що має ознаки фікції;

якщо підконтрольна злочинній організації юридична особа є легально існуючою установою, якій характерна реєстрація фіктивних організацій, з метою імітації економічних взаємовідносин із цією спільнотою; виявлення організацій або індивідуальних підприємців, схильних до економічної діяльності, яка не виключає ознаки фіктивності, з метою налагодження взаємовигідних відносин; встановлення контактів з організованими групами, які здійснюють серійні злочини, внаслідок яких у розпорядженні злочинної організації (спільноти) виявляються значні фінансові та товарно-матеріальні ресурси; підготовка підроблених правовстановлюючих, дозвільних та інших документів, необхідних для тривалого здійснення економічних відносин, мають ознаки фіктивності. Такий прийом, як використання документів, що містять у тій чи іншій ступені недостовірні дані, характерний практично для всіх етапів злочинної діяльності у сфері легалізації, у тіньовому обороті майна, але на кожному етапі він набуває своїх рис й особливостей.

Як підтверджують емпіричні джерела, легалізація (відмивання) майна, вчинена злочинною організацією (спільнотою), носить серійний характер, тобто відбувається неодноразово. Відповідно підготовчі дії до здійснення легалізації можна диференціювати на дії стратегічного характеру (спрямовані на організацію злочинної діяльності, продумування стратегії її здійснення) та на підготовчі дії поточного характеру, що забезпечують ефективність здійснення чергового фінансової операції чи іншої угоди, спрямованої на надання правомірності що раніше опинилися в незаконному обігу майна. До підготовчих дій поточного характеру, спрямованих на вдале вчинення чергового епізоду легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, відносяться: вибір об'єкта (майна, а саме коштів чи інших майна, що опинилися у тіньовому обороті внаслідок вчинення злочину, як самими суб'єктами легалізації, так і іншими особами), який, на думку правопорушників, можна успішно піддати процедурі легалізації; продумування плану вчинення конкретного злочину, вибір фінансової операції або угоди, що створює максимально правдоподібне враження про законність походження відповідних майна; встановлення контакту з особами, чия участь потрібна для вдалого здійснення угоди, створення про себе сприятливого враження, спонукання цих осіб до готовності вчинити дії, вигідні суб'єктам легалізації (відмивання); призначення співучасників з числа членів організованої групи; розподіл обов'язків між ними; продумування спеціальних способів та засобів зв'язку, інших засобів конспірації (у тому числі імена та посадове становище, якими суб'єкти злочину будуть представлятися перед іншими особами, у різній якості що беруть участь в укладенні угоди); підготовка підроблених документів, необхідних для успішного здійснення конкретної угоди; здійснення різних дій технічного характеру, необхідних для вдалого укладання угоди (наприклад, косметичний ремонт приміщень нерухомості, попередньо придбаних

злочинним шляхом та призначених для відчуження); продумування інших заходів щодо приховання слідів злочину, актуальних для етапу, що передувє кримінальній діяльності. Класична узагальнена модель способів легалізації (відмивання) майна, одержаного внаслідок вчинення кримінального правопорушення злочинною організацією (спільнотою), поступово розроблена сучасними дослідниками на основі ретельного аналізу різних різновидів легалізації (відмивання) і має широке поширення у спеціальній літературі, що об'єднує 3 етапи (фази, стадії) даної кримінальної діяльності.

Матеріали практики свідчать про розміщення готівкових коштів на рахунках банків та інших компаній, за допомогою використання підставних організацій та (або) підставних осіб – понад 60 % випадків. На цьому етапі брали участь підставні особи чи організації-фікції. Практично в кожному кримінальному провадженні здійснення даного етапу супроводжувалося складанням у тій чи іншій формі підроблених документів, що спотворюють джерело надходження майна у розпорядженні легалізаторів.

Отже, на аналізі узагальнення спеціальної літератури та емпіричних джерел, виділено такі типові способи протидії розслідування легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, що вчинено злочинними організаціями:

- спроби схиляння до корупційних дій суб'єктів розслідування злочинів та посадових осіб, які здійснюють наглядові повноваження за розслідуванням (шляхом дачі хабарів та здійснення інших дій корупційної спрямованості, що викликають конфлікт інтересів);

- підкуп, шантаж, психологічний тиск на свідків злочину, особливо тих, хто перебуває у службовій або корпоративній залежності від винних або діючих зацікавлених осіб;

- спроби зриву слідчих (розшукових) дій за участю захисників, які обрали тактикою захисту протидію розслідуванню;

- спроби дискредитації слідчого шляхом різних провокаційних дій з метою відсторонення слідчого від здійснення досудового розслідування;

- заява численних необґрунтованих клопотань про неякісно проведене розслідування, «недоведеності причетності даних осіб до вчинення легалізації», порушення при провадженні окремих слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій, фальсифікація доказів тощо.

Список використаних джерел

1. Аркуша Л. І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2011. 20 с.

2. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій : монографія. Київ, 2015. 192 с.

3. Фролов С.А. Криміналістична характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Юридичний науковий електронний жкрнал. № 6, 2019. С. 405–402. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2019/99.pdf.

Хижний Богдан Віталійович,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

НЕОБХІДНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ ПОДАЮТЬСЯ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ТА ФІЗИЧНИХ ОСІБ – ПІДПРИЄМЦІВ

Сучасна економічна ситуація в Україні вважається кризовою і обумовлена, як збройною агресією російської федерації, так і наслідками зростання економічної злочинності. Саме нестабільність макроекономічної ситуації в Україні, постійні кризові стани в економіці сприяють формуванню та розвитку в національній економіці міцного тіньового сектору. Глобального масштабу наразі набула його фіктивна складова, яка полягає у виведенні суттєвих фінансових коштів з легального економічного сектору шляхом криміналізації суспільства, перерозподілу мільярдних прибутків на користь окремих суб'єктів підприємницької діяльності й відтоку капіталу за кордон.

Це все сприяє підвищенню загрози економічній безпеці держави, посиленню вже існуючої соціально-економічної кризи та в подальшому призведе до низького рівня доходів України та суттєвого відставання від світових лідерів за рівнем ВВП. Найбільше це стосується поширенню фіктивної підприємницької діяльності, яка, в кримінальному аспекті, виражається в підробленні документів для проведення державної реєстрації та в результаті якої як держава в цілому так і інші суб'єкти економічних відносин зазнають значної економічної шкоди.

У вересні 2019 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес», яким статтю 205 Кримінального кодексу України «Фіктивне підприємництво» було виключено, що зменшило можливості здійснення тиску на добросовісних платників податків [1]. Однак дані зміни в законодавстві не були «зеленим світлом» для тіньового бізнесу, як могло б здатися спочатку, адже суб'єктами даного кримінального правопорушення були виключно юридичні особи, тоді як фізичні особи-підприємці вчиняли аналогічні протиправні діяння, аде до кримінальної відповідальності не притягувалися. Отже, зручною заміною сталого визначення «фіктивне підприємництво» виявилася ст. 205-1 Кримінального кодексу України – «Підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців» [2].

Нова кваліфікація змінила суспільну небезпечність кримінального правопорушення і тепер предметом вчинення даного кримінального правопорушення стали підроблені документи, які подаються для державної реєстрації. Крім цього, одночасно і

розширила коло осіб, які можуть притягуватися до відповідальності за вчинення такого кримінального правопорушення. Такими особами можуть стати не тільки засновники юридичних осіб, але й фізичні особи-підприємці. Відповідно зазнали змін і способи вчинення такого кримінального правопорушення.

Вищевказане безпосередньо впливає і на процес розслідування вказаних кримінальних правопорушень. Так, відповідно до статистичної інформації Офісу Генерального прокурора до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено відомості щодо вчинення кримінальних правопорушень передбачених ст. 205-1 КК України, у 2019 році – 478, у 2020 році – 635, у 2021 році – 407 і станом на жовтень 2022 року – 66 фактів підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців [3].

Попри високо стабільну кількість вчинених кримінальних правопорушень вказаної категорії, загальний відсоток направлення кримінальних проваджень до суду із обвинувальним актом в середньому становить 31 %. Так у 2019 році направлено до суду із обвинувальним актом – 181 кримінальне провадження (38 %); у 2020 році – 233 (37 %), у 2021 році з 122 (30 %), станом на жовтень 2022 року – 13 (20 %).

Враховуючи вищевикладене та той факт, що одним із важливих завдань дисциплін кримінально-правового блоку є безперервне озброєння правоохоронних органів ефективними засобами й методами боротьби зі злочинністю, наведені обставини визначають нагальну потребу в розробці наукових досліджень проблематики розслідування кримінальних правопорушень у сфері підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців, що має не лише теоретичне, а й практичне значення, позаяк судово-слідча практика відчуває потребу в сучасній криміналістичній методиці спрямованій на підвищення ефективності досудового розслідування таких кримінальних правопорушень.

У юридичній літературі різним аспектам, які стосуються кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, приділялась увага у роботах відомих вітчизняних вчених-процесуалістів та вчених-криміналістів, зокрема: В. П. Бахіна, В. І. Василичука, Т. В. Варфоломєєвої, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, Л. В. Герасименко, А. В. Іщенко, О. Є. Користіна, Є. Д. Лук'янчикова, В. А. Некрасова, В. Л. Ортинського, М. А. Погорецького, О. В. Таран, О. Ю. Татарова, В. В. Тацієнка, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, П. В. Цимбала, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, Ю. М. Черноус, А. Г. Чубенка, В. Ю. Шепітька, О. О. Юхна та інших.

Праці згаданих науковців мають фундаментальний характер і становлять теоретичне підґрунтя для вдосконалення різних аспектів протидії кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності загалом. Але, не зважаючи на це, питання підроблення

документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців, не знаходило окремого комплексного дослідження в контексті розслідування. З метою усунення цієї прогалини, означена проблема потребує детального дослідження через призму розробки окремої методики розслідування підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців, результатом якого мають стати науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вирішення наявних кримінальних процесуальних та криміналістичних задач.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес: Закон України від 18.09.2019 року № 101-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 40, ст.219. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/101-20#Text>.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування : наказ Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 299. *Офіс Генерального прокурора* : URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

Хохлюк Віола Юрївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри кримінального процесу

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Хабло Оксана Юрївна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Виконання завдань, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України значною мірою залежить від своєчасного, успішного та якісного проведення слідчих (розшукових) дій. Водночас, в умовах спеціальних правових режимів традиційні засоби розслідування у багатьох випадках не дають бажаного результату, призводять до втрати доказів, а інколи створюють загрозу життю та здоров'ю учасників кримінального провадження. Як відмічає О. В. Лазукова, «у таких умовах звичайна

система досудового розслідування, в силу низки причин об'єктивного і суб'єктивного характеру, є неприйнятною» [3, с. 185].

Слід розпочати розгляд питання з першочергової слідчої (розшукової) дії – огляду місця події. Також буде здійснено аналіз проведення огляду трупа, пред'явлення трупа для визнання та допиту, адже саме вони найчастіше проводяться під час воєнного стану.

Загалом існуюче на сьогодні нормативне регулювання огляду місця події [1] не викликає зауважень у науковців і практиків. Водночас, у зв'язку з тимчасовою втратою урядом нашої держави контролю над окремими територіями низки областей, а також окупацією території АР Крим, у багатьох кримінальних провадженнях відсутня реальна можливість взагалі огляду місця події. Окрім неможливості проведення даної слідчої процесуальної дії на цих територіях, певні труднощі виникають при її проведенні у так званій «сірій зоні», оскільки доступ до неї не завжди можливий. За наявності умов для огляду місця події слідчо-оперативна група повинна супроводжуватися військовослужбовцями військових частин, що дислокуються на зазначеній території; часто до проведення залучаються вибухотехніки та сапери; учасники процесуальної дії екіпіровані спеціальними військовими бронезахисними засобами: процесуальна дія «проводиться максимально швидко з метою лише фіксації факту злочину» [4, с. 149]. У таких випадках у протоколі огляду місця події додатково вказуються такі дані: наявність або відсутність на місці події воронки та їхні параметри; масштаби та характер руйнувань; сліди вибуху на предметах; залишки мін/снарядів/ракет та їхні параметри; втрати серед мирного населення; висновки за результатами обстеження місця обстрілу (дата і час обстрілу; напрямки, у якому здійснено обстріл; відстань, з якої здійснено обстріл; озброєння, яке використовувалося під час обстрілу, види бойових снарядів, калібр, кут, під яким вони увійшли в об'єкти чи ґрунт, та кількість використаних снарядів) та координати усіх предметів, що підлягають огляду, та їхнє розташування відповідно до сторін світу.

Водночас чинний КПК України містить норму про заборону проведення у разі загрози безпеці учасників лише однієї слідчої (розшукової) дії – слідчого експерименту [1]. Видается, що така норма має поширюватися на всі види слідчих (розшукових) дій.

Повертаючись до аналізу проблемних моментів, пов'язаних з проведенням слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного чи надзвичайного стану, слід зазначити, що досить поширеними є ситуації, коли надходить інформація про вчинення кримінального правопорушення та наявність загиблих, але виїхати на місце події неможливо.

Ілюструючи подібну ситуацію, М. С. Цуцкірідзе пояснює: «як правило, після отримання інформації про наявність загиблих осіб у зазначеній зоні працівники поліції узгоджують можливість проведення огляду місця події з командуванням відповідних військових підрозділів, та, якщо останні гарантують безпеку слідчо-оперативній

групі, необхідні слідчі дії проводяться безпосередньо на місці виявлення трупа. У разі небезпеки у даному районі й неможливості проведення слідчої дії військові самі доставляють труп у найближче безпечне місце, де проводиться огляд» [4, с. 149].

Така практика ідентифікації трупів «з коліс» не нова: на даний час частково регулюється Інструкцією з розшуку та транспортування тіл (останків) загиблих, загиблих (зниклих безвісти) під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей [2]. Крім того, непоодинокими є випадки доставки тіл загиблих у безпечні місця волонтерами, місцевими жителями чи родичами загиблих.

Далі слід зупинитися на особливостях пред'явлення трупів для впізнання у разі масової загибелі людей.

Відповідно до ст. 230 КПК України пред'явлення трупа для впізнання здійснюється з дотриманням вимог, передбачених ч. 1 та ч. 8 ст. 228 КПК України. Як відомо, для впізнання пред'являється один труп, а вимоги ч. 2 ст. 228 КПК України не поширюються на різновид цієї слідчої (розшукової) дії. Цілком зрозуміло, що в основі такого положення лежать принципи психології (зокрема, запобігання психотравмуючому впливу на людину). Водночас у випадках масової загибелі людей, коли кількість загиблих досягає кількох десятків/сотень і більше, пред'явлення їх для впізнання викликає великі труднощі.

У контексті останніх змін до КПК України значно ускладнилася процедура отримання дозволу на проведення експертизи (питання надання дозволу на проведення експертизи віднесено до виключної компетенції слідчого судді). Передбачається, що таке нововведення в умовах воєнного чи надзвичайного стану негативно вплине на оперативність прийняття рішень щодо проведення експертиз. Крім того, враховуючи ймовірну відсутність слідчого судді на вказаній території, призначення експертизи буде взагалі неможливим.

В умовах особливих правових режимів часто виникає необхідність отримати показання великої кількості свідків і потерпілих за досить короткий час, а слідчих для проведення таких «масштабних» допитів зазвичай не вистачає. На практиці вихід бачать у тому, щоб свідки та потерпілі власноруч записували свої свідчення.

Аналіз окремих проблем, пов'язаних із правовим регулюванням цих слідчих (розшукових) дій та практикою їх проведення, свідчить про наявність низки аспектів: проблема заборони проведення у разі загрози безпеці учасників лише однієї слідчої (розшукової) дії, коли потрібно, щоб вона поширювалась на всі види слідчих (розшукових) дій; неможливість вийти на огляд трупа та вирішення цього питання шляхом доставлення трупів військовослужбовцями та у виняткових випадках волонтерами, місцевими жителями чи родичами загиблих.

Також сюди можна віднести проблему пред'явлення трупа для впізнання, яка виникає внаслідок великої кількості загиблих; брак

слідчих при проведенні масштабних допитів, щоб отримати показання великої кількості свідків і потерпілих за короткий час, на які слід звернути увагу як законодавця, так і наукової спільноти. у контексті їх подальшого вивчення з урахуванням потреб практики та розробки пропозицій щодо їх удосконалення.

Водночас, незважаючи на об'єктивні труднощі, спричинені воєнним станом, спрощення кримінально-процесуальної форми має ґрунтуватися на цінностях мирного часу.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04.2012; в редакції станом на 01.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> .

2. Про затвердження Інструкції з пошуку та транспортування тіл (останків) загиблих, померлих (зниклих безвісти) під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей : наказ М-ва оборони України, МВС України, МОЗ України, СБУ від 10.04.2017 р. № 208/302/381/204. Офіційний вісник України. 2017. № 45. Ст. 1414.

3. Лазукова О. В. Нормативне забезпечення та практика реалізації процесуального порядку надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного, надзвичайного стану або в районі проведення антитерористичної операції. Пробл. Законності. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2017. Вип. 138. С. 183–193.

4. Цуцкірідзе М. С. Проблемні питання досудового розслідування в зоні проведення антитерористичної операції. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях : матеріали кругл. столу (26 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 148–149.

Члевик Роман Олегович,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

УДОСКОНАЛЕННЯ ЧИ ПОГІРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: АНАЛІЗ НОВЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року [1], з настанням якого Україна живе в реаліях боротьби за свою незалежність з Російською Федерацією (далі – РФ), наслідком чого є нові виклики для всіх сфер життєдіяльності – правової, економічної, енергетичної, соціальної, правозахисної та ін.

Станом на 1 листопада 2022 року з моменту широкомасштабного Російського вторгнення в Україну правоохоронними органами нашої держави було зареєстровано 39347 кримінальних правопорушень за фактами вчинення порушень законів та звичаїв війни (за ст. 438 Кримінального кодексу України) та 17433 злочинів проти національної безпеки (за ст.ст. 110, 111, 111-1, 111-2, 113 та ін. Кримінального кодексу України) [4].

З 24 лютого 2022 року до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) вже шістнадцять разів були внесені зміни. Зокрема, редакція ст. 615 КПК України, яка встановлює особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, вже змінювалась три рази. Так, 27 липня 2022 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» (реєстр. № 2462-IX) [5]. Як зазначено у пояснювальній записці, з метою забезпечення оперативного та ефективності розслідування злочинів в умовах воєнного стану, та особливо в районах проведення активних бойових дій або максимально наближених до них територіях, слід внести відповідні зміни до статей 238, 241, 615 КПК України, щодо визначення порядку видачі трупа, освідування особи, затримання осіб, обрання або продовження строку тримання під вартою.

Закон № 2462-IX закріплює кілька нововведень до кримінального процесуального законодавства:

- введення в якості сторони кримінального провадження особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю;

- надання повноваження слідчому або прокурору у межах кримінальних проваджень, які здійснюються в умовах воєнного стану (у порядку ст. 615 КПК України), надавати письмовий дозвіл на видачу трупа після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причин смерті;

- внесення доповнення до порядку проведення освідування особи в частині можливості проведення огляду одягу особи, в якому вона перебуває, його добровільного проходження та проведення відповідної слідчої (розшукової) дії особою тієї ж статі, що і особа, освідування якої проводиться;

- включення в якості підстави для закриття кримінального провадження до ст. 284 КПК України смерть особи, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

- зміна переліку повноважень, які може виконувати керівник органу прокуратури замість слідчого судді в умовах воєнного стану за

п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України (пропонується обмежити до передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245–248, 250 та 294 КПК України);

– зменшення строку для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі в умовах воєнного стану до сорока восьми годин;

– змінено територіальну юрисдикцію суду, який розглядає під час воєнного стану обвинувальні акти, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності на суд, у межах територіальної юрисдикції якого вчинено кримінальне правопорушення, а в разі неможливості з об'єктивних причин здійснювати відповідним судом правосуддя – судом, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що закінчив досудове розслідування, або іншим судом, визначеним у порядку, передбаченому законодавством;

– надання можливості суду в умовах дії воєнного стану після складання та підписання повного тексту вироку обмежитися проголошенням його резолютивної частини з обов'язковим врученням учасникам судового провадження повного тексту вироку в день його проголошення.

Положення Закону № 2462-IX є досить дискусійним у контексті відношення саме до особливостей досудового розслідування в умовах воєнного стану. Один із прикладів неоднозначності – положення п. 19, 27 ч. 1 ст. 3 щодо включення нового процесуального статусу особи з точки зору гарантій, закріплених у Конституції України стосовно індивідуального характеру юридичної відповідальності. Вказівка на те, що продовження кримінального провадження можливе для реабілітації померлого свідчить про запровадження правової фікції визнання вини померлої особи на підставі того, що зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Включення такої особи до переліку сторін кримінального провадження також передбачає розширення переліку осіб, що є сторонами кримінального провадження з боку захисту. Крім того, положення абз. 2 ч. 2 ст. 42 КПК України не визначають чіткого моменту і підстави набуття процесуального статусу такою особою, а лише зазначені випадки та підстави, передбачені ч. 1 ст. 276 КПК України для повідомлення про підозру, але якій у порядку, передбаченому ст. 276–279 цього Кодексу, не повідомлено про підозру через її смерть.

Досвід законотворчої роботи за період дії воєнного стану показує, що пропозиції та зміни, які вносяться до кримінального процесуального законодавства України, мають несистемний характер та не спрямовані у повній мірі на вирішення існуючих проблем у кримінальних провадженнях. При цьому необхідність здійснювати розслідування фактів порушення законів та звичаїв війни зобов'язує систему правосуддя України застосовувати на практиці міжнародні

стандарти дослідження подібних фактів вчинення найтяжчих міжнародних злочинів, що зумовлює запровадження окремих механізмів збору та збереження доказів, проведення процесуальних дій, роботи з цифровими доказами, захисту свідків та потерпілих. Натомість дані питання потребують додаткового вивчення та впровадження в порядку законопроектної діяльності.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>.

2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

3. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/>.

4. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://warcrimes.gov.ua/all-crimes.html>.

5. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану : Закон України від 27 лип. 2022 р. № 2462-IX. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-IX>.

Шейда Олена Миколаївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Хахуцяк Ольга Юрївна

СПІВРОБІТНИЦТВО З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

Співробітництво з Міжнародним кримінальним судом з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили злочини, що підпадають під його юрисдикцію, здійснюється шляхом вжиття необхідних заходів на прохання Міжнародного кримінального суду про співробітництво, в тому числі прохання про надання допомоги, про тимчасовий арешт, про арешт і передачу особи, а також інші прохання, які можуть направлятися відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

У випадках, передбачених КПК України та Римським статутом Міжнародного кримінального суду, компетентний орган може через центральний орган України звернутися до Міжнародного кримінального суду із запитом (проханням) про надання допомоги.

Співробітництво між Україною та Міжнародним кримінальним судом здійснюється у порядку, визначеному КПК України та Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

Співробітництво з Міжнародним кримінальним судом під час розслідування та судового розгляду забезпечує Офіс Генерального прокурора, а під час виконання вироків чи інших рішень Міжнародного кримінального суду, ухвалених за результатами розгляду справи, – Міністерство юстиції України.

Офіс Генерального прокурора відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду і КПК України:

1) розглядає прохання Міжнародного кримінального суду та організовує їх виконання;

2) оспорує прийнятність справи до провадження Міжнародного кримінального суду або юрисдикцію Міжнародного кримінального суду;

3) оскаржує рішення Прокурора Міжнародного кримінального суду або палати Міжнародного кримінального суду;

4) звертається до Міжнародного кримінального суду з проханням про перегляд рішення Прокурора Міжнародного кримінального суду не розпочинати розслідування або кримінальне переслідування та може подавати зауваження з цього питання;

5) організовує прийом-передачу осіб до Міжнародного кримінального суду на виконання прохання про арешт і передачу, а також про тимчасову передачу;

6) направляє докази до Міжнародного кримінального суду;

7) забезпечує зберігання доказів і захист інформації на прохання Міжнародного кримінального суду;

8) вживає заходи, пов'язані із присутністю представників Міжнародного кримінального суду або уповноважених Міжнародним кримінальним судом осіб під час виконання прохань Міжнародного кримінального суду про співробітництво;

9) звертається до Міжнародного кримінального суду з проханням про вжиття заходів, необхідних для забезпечення захисту посадових осіб, службових осіб та інших офіційних представників України у зв'язку з провадженням у Міжнародному кримінальному суді, а також захисту конфіденційної інформації або інформації з обмеженим доступом, та взаємодіє з Міжнародним кримінальним судом щодо таких прохань;

10) організовує переклад документів і прохань, що надійшли від Міжнародного кримінального суду, якщо вони не складені державною мовою;

11) подає до Міжнародного кримінального суду зауваження щодо оцінки збитків або матеріальної, фізичної чи іншої шкоди, завданої потерпілим особам, а також видів чи форм відшкодування;

12) вирішує питання щодо відмови від спеціального правила відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду;

13) здійснює інші повноваження, що випливають із зобов'язань України у зв'язку з визнанням Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду або передбачені КПК України.

Центральні органи України взаємодіють з Міжнародним кримінальним судом безпосередньо або дипломатичним шляхом.

У невідкладних випадках центральний орган України приймає прохання Міжнародного кримінального суду, якщо воно направлене будь-яким способом, здатним забезпечити передачу письмового повідомлення.

У разі передавання кримінального провадження до Міжнародного кримінального суду центральний орган України одержує від слідчого, прокурора або суду матеріали кримінального провадження і направляє їх до Міжнародного кримінального суду. Наслідки передавання кримінального провадження регулюються статтею 601 КПК України.

На прохання Міжнародного кримінального суду центральний орган України може перейняти кримінальне провадження щодо злочинів проти відправлення правосуддя, що здійснюється Міжнародним кримінальним судом.

Центральний орган України проводить консультації з Міжнародним кримінальним судом щодо можливості перейняття кримінального провадження стосовно громадянина України.

Прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги, яке стосується проведення процесуальних дій, виконується в порядку і строки, передбачені ст. 558 КПК України, з урахуванням особливостей, визначених ст. 562 КПК України та Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

Якщо виконання прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги потребує додаткової інформації, центральний орган України звертається до Міжнародного кримінального суду щодо проведення відповідних консультацій.

Повістка про виклик до Міжнародного кримінального суду особи, стосовно якої Міжнародний кримінальний суд має обґрунтовані підстави вважати, що вона вчинила злочин, який підпадає під його юрисдикцію, вручається безпосередньо такій особі.

Центральний орган України на виконання прохання Міжнародного кримінального суду про надання допомоги вживає заходів для забезпечення безпеки потерпілих, свідків та членів їхніх сімей відповідно до законодавства України.

Центральний орган України після проведення консультацій з Міжнародним кримінальним судом може повністю або частково відмовити у виконанні прохання Міжнародного кримінального суду

про надання допомоги, якщо наслідком такого виконання може стати розголошення відомостей, що стосуються національної безпеки України.

Центральний орган України вживає заходів для забезпечення збереження доказів на території України на прохання Міжнародного кримінального суду в порядку, передбаченому КПК України, на умовах та у строки, визначені Міжнародним кримінальним судом.

У разі якщо виконання прохання Міжнародного кримінального суду зачіпає права добросовісних (*bona fide*) третіх осіб або існують обставини, які можуть перешкодити забезпеченню збереження доказів, центральний орган України проводить консультації з Міжнародним кримінальним судом щодо зміни умов і строків забезпечення збереження доказів.

Список використаних джерел

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T124651?an=7052>.

Григорчук Наталія Петрівна,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ: ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМ МЕДІАЦІЇ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ. ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Відновне правосуддя - один з інструментів, який сприяє виведенню неповнолітніх правопорушників з кримінального процесу, їх ресоціалізацію та запобігання вчиненню ними повторних злочинів. У сучасній міжнародній і європейській концепціях захисту прав людини є тенденція до відмови від виключно каральної реакції на злочин, яка не може належним чином забезпечити права і осіб, які його вчинили, і потерпілих. Відповідно до кращих європейських та світових практик, з 2019 року в Україні впроваджений пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» (так зване «відновне правосуддя»), який реалізується на базі системи безоплатної правової допомоги за підтримки Представництва Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні [1].

Пілотний проєкт ґрунтується на відновних підходах у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки та нетяжкі злочини, вчинені неповнолітніми. Спочатку Програма діяла у 6

регіонах, а з 2020 року поширена на всю територію України. Відновне правосуддя – це керований медіатором (посередником) процес, під час якого правопорушник та потерпілий зустрічаються разом, обговорюють ситуацію, що сталася, і ухвалюють рішення щодо її подальшого вирішення та відшкодування завданої шкоди. Такий підхід дає сторонам можливість ухвалити спільне рішення щодо залагодження конфлікту та усунення його наслідків. Правова основа цієї програми — спільний наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури № 172/5/10 від 21.01.2019 року [2]. Крім цього, в нашій країні діє також проєкт «Впровадження відновного правосуддя в Україні», мета якого – застосування відновного правосуддя для попередження злочинності. За цей час пілотний проєкт зарекомендував себе як ефективний механізм протидії дитячій злочинності. Суть Програми полягає у тому, щоб надати можливість дитині усвідомити вчинене правопорушення, створити простір для конструктивного діалогу з потерпілим, домовитися про той спосіб відшкодування збитків, який задовольнить потерпілу сторону. Для цього у Програмі застосовується процедура медіації, а для кожної дитини, яка вчинила правопорушення, індивідуально обираються заходи ресоціалізації. Метою ресоціалізації є формування здатності до стабільної самостійної законслухняної поведінки через зміну спрямованості особистості, створення системи її моральних, ідейних, правових переконань відповідно до прийнятих у суспільстві норм і цінностей (корекційні, освітні програми тощо).

Програма застосовується за чотирьох умов: є потерпіла сторона – фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди; неповнолітній вперше вчинив кримінальний проступок або нетяжкий злочин; неповнолітній визнає факт вчинення ним кримінального правопорушення; і неповнолітній, і потерпілий дали згоду на участь у Програмі.

Схематично Програма реалізується так:

1. Прокурор пропонує неповнолітньому, його законному представнику та потерпілому взяти участь у Програмі.

2. Якщо сторони згодні, то інформація передається до координатора Програми – регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

3. Регіональний центр у відповідній області приймає рішення про застосування Програми та видає відповідне доручення для проведення медіації посереднику – медіатору. Посередниками у цьому

процесі виступають адвокати, які включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, та пройшли навчання з теми «Базові навички медіації у кримінальному процесі».

4. Медіатор надає можливість сторонам дійти згоди щодо умов угоди про застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення.

5. Для визначення заходів, що можуть бути передбачені в угоді, а також консультативної підтримки щодо їх обрання стосовно конкретного неповнолітнього залучаються психологи, фахівці Центру пробачії, інших установ та організацій, діяльність яких спрямована, зокрема, на розвиток особистості неповнолітніх, їх ресоціалізацію. Ресоціалізація означає свідоме відновлення неповнолітнього в соціальному статусі повноправного члена суспільства. Ресоціалізація є одним із головних засобів боротьби з рецидивами злочинів. Заходи з ресоціалізації можуть передбачати, зокрема, тренінгові заняття, відвідування гуртків, громадські роботи, волонтерську діяльність тощо.

6. Результати участі у Програмі враховуються судом під час прийняття рішення про наявність підстав для звільнення від кримінальної відповідальності.

Протягом 2019-2022 років 202 неповнолітніх прийняли участь у програмі. Так, на Вінниччині двоє студентів викрали з території храму вуличні лазерні проектори. Прокурор запропонував хлопцям взяти участь у Програмі. За результатами участі неповнолітніх, їхніх батьків та потерпілої сторони у процедурі медіації, яку провів спеціально підготовлений посередник між сторонами було укладено Угоду про застосування Програми. Хлопці вибачились, щиро розкаялися у вчиненому та відшкодували матеріальну шкоду. Речові докази – вилучені лазерні проектори – повернено власнику. Неповнолітніх хлопців звільнено від кримінальної відповідальності, потерпілий поновив свої права, а кримінальне провадження закрито. Діти усвідомили наслідки своїх вчинків, зробили для себе відповідні висновки та продовжують будувати своє майбутнє як свідомі та законослухняні громадяни. Для потерпілих це стало можливістю повернути свої права у первісний стан, якими вони були до вчинення правопорушення, відчути безпеку та справедливість, у тому числі, процесуальну [3].

Важливо, що 95 % неповнолітніх, які брали участь у Програмі протягом останніх трьох років, не вчиняли повторних кримінальних правопорушень. Попри таку статистику, наразі з 6-ти випадків призначення у лютому-березні 2022 року Регіональним центром з

надання безоплатної вторинної правової допомоги у Волинській області адвокатів для захисту прав неповнолітніх, у 5-ти випадках підлітки вчинили по декілька правопорушень одночасно, в тому числі з кваліфікуючими ознаками тяжких або особливо тяжких злочинів, які вже не дозволили дітям брати участь у Програмі за її умовами. У період введеного в Україні воєнного стану з 24 лютого не всі неповнолітні, які вчинили кримінальні проступки та нетяжкі злочини можуть тепер брати участь у Програмі. Йдеться про найпоширеніші правопорушення серед підлітків – крадіжка та грабіж (відкрите викрадення чужого майна). Так, 70% дітей, які протягом 2019–2021 років вчинили крадіжки та грабежі могли взяти участь у Програмі та пройти заходи ресоціалізації. Але із прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 № 2117-IX вказані правопорушення, вчинені у період воєнного стану, тепер мають бути кваліфіковані органами досудового розслідування як тяжкі злочини, які передбачають від 5 до 10 років позбавлення волі [4]. Адже законодавством встановлено, що правопорушення, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, є обставиною, яка обтяжує покарання. Оскільки у Програмі можуть брати участь лише неповнолітні, які вперше вчинили кримінальні проступки та нетяжкі злочини, більшість дітей, не зможуть отримати шанс на ресоціалізацію. Вирішити цю проблему можливо, якщо Міністерство юстиції України та Офіс Генерального прокурора віднайдуть спосіб нормативного урегулювання вказаних обставин у документі, який встановлює умови та порядок участі неповнолітніх у Програмі. Адже «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» — це не лише про підписання угоди, відшкодування збитків та звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. Програма повинна охоплювати широке коло заходів, направлених на роботу з дитиною та її батьками, аби неповнолітній справді усвідомив різницю між «добре» та «погано», переоцінив свої погляди на життя, пріоритети та в майбутньому не порушував закон.

Список використаних джерел

1. Відновне правосуддя. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%8F

2. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». Наказ Міністерства юстиції України / Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 року № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text>

3. Відновне правосуддя щодо неповнолітніх в умовах воєнного часу; як працює програма та щось змінилось. URL: <https://vilshsr.gov.ua/news/1655288722/>

4. акон України Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство. 03.03.2022 № 2117-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>

Гавловський Владислав Данилович,
головний науковий співробітник
Міжвідомчого науково-дослідного центру
з проблем боротьби з організованою
злочинністю при РНБО України, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

АНАЛІЗ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ 203-2 КК УКРАЇНИ, ВЧИНЕНИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Незаконні та нерегульовані азартні ігри – це на сьогодні велика проблема нашого суспільства, оскільки злочинці використовуючи уразливих споживачів у своїх інтересах, оминають нормативні зобов'язання та позбавляють спільноти важливих податкових надходжень та багато іншого.

Зокрема, Президент та генеральний директор AGA Bill Miller відмічає, що нелегальний і нерегульований ринок азартних ігор є дуже поширеним і щорічно позбавляє уряди штатів США \$ 13,3 млрд податків[1].

Варто зазначити, що організована злочинність завжди формувалася навколо найбільш прибуткових сфер діяльності, до якої, безумовно, відноситься і гральний бізнес. Зрощування організованої злочинності з корумпованими представниками правоохоронних органів і владних структур призвело до того, що нелегальні гральні заклади навіть після законодавчого обмеження діяльності з організації та проведення азартних ігор продовжують свою роботу, завдаючи тим

самим відчутних збитків економіці країн, а також шкоди здоров'ю населення та громадськості.

В Україні також законодавча заборона на незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор без ліцензії лише звузила форми вчинення кримінального правопорушення, але не декриміналізувала діяння.

Відповідно даним Державного бюро розслідувань, до 24 лютого в Україні нараховувалось близько 400 підпільних гральних закладів. Після початку повномасштабної російської агресії вони частково припинили свою роботу, але ненадовго. Підпільні гральні зали знову почали поступово відкриватися. Зокрема, найбільше онлайн-казино активізувалися у столиці, Одесі та Київській області. Їхній місячний обіг лише у цих двох містах становив у середньому 300 мільйонів гривень[2].

На сьогодні говорити про офіційну статистику, яка повно і достовірно відображає стан і структуру незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, проблематично. Це пов'язано з тим, що статистичні дані щодо злочинів, передбачених ст. 203-2 КК України формуються неповні два роки, судова статистика є лише за 2021 рік, а також високий рівень латентності.

Ми можемо проаналізувати тільки динаміку цього виду злочинності, її структуру на основі облікованих злочинів за 11 місяців 2022 року.

Так обліковано 169 кримінальних правопорушень. Із них у 140 (82,8 %) провадженнях досудове розслідування здійснювалося органами Національної поліції України, 16 (9,5 %) – Бюро економічної безпеки України.

Порівняно з аналогічним періодом 2021 р. кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 203-2 КК України, зменшилася у 2,4 раза або на 58,3% (у 2021 р. – 405 проти 169 у 2022 р.).

Питома вага облікованих незаконних діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей складає 0,05 % від усіх облікованих кримінальних правопорушень за 11 місяців 2022 року. У 2021 році цей показник складав 0,13 %.

Кількість кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду з обвинувальним актом, зменшилася у 11 разів (44 у 2021 р. проти 4 у 2022 р.).

У 10,3 раза зменшилася кількість виявлених незаконних діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, що

вчинені групою осіб, за якими провадження закінчено – 41 у 2021 р. проти 4 у 2022 р.

Щодо статистичних даних про виявлених осіб, які вчинили незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей.

Загалом за 11 місяців 2022 р. виявлено 12 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 203-2 КК України, що на 71,4 % більше порівняно з аналогічним періодом 2021 р. (7 у 2021 р. проти 12 у 2022 р.). Усі правопорушники є громадянами України.

Соціально-демографічна структура осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у поточному році наступна за:

- статтю – виявлено 10 жінок (83,3 %), які вчинили кримінальні правопорушення;

- віком – 18-28 років – 6 (50,0 %), 29-39 років – 5 (41,7 %), 40-54 років 1 (8,3 %);

- освітою на час вчинення кримінального правопорушення – всі 12 осіб мали базову середню та профільну середню освіту;

- зайнятістю на час вчинення кримінального правопорушення – всі 12 працездатні, які не працювали і не навчалися.

За звітний період усі 12 осіб вчинили кримінальні правопорушення у складі організованої групи або злочинної організації, з них 8 – з міжрегіональними зв'язками.

Варто звернути увагу на статистичні дані про виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у минулих роках. До речі, таких осіб виявлено 59, що у 4,9 раза більше порівняно з тими, що вчинили кримінальні правопорушення у поточному році. За аналогічний період минулого року таких осіб виявлено (85). У складі групи кримінальні правопорушення вчинили 55 осіб, у т.ч. 49 у складі організованої групи або злочинної організації, з них 4 – з міжрегіональними зв'язками.

До судів першої інстанції у 2021 році надійшло 68 проваджень про злочини, передбачені ст. 203-2 КК України, перебувало на розгляді 231 провадження, розглянуто проваджень – 71

Питома вага проваджень, які надійшли у 2021 році складає 5,9 % від загальної кількості проваджень, які надійшли до судів першої інстанції у 2021 році.

Із постановленням вироку розглянуто 13 проваджень, з них 5 із затвердженням угоди про визнання винуватості.

Кількість нерозглянутих проваджень на кінець звітного періоду – 160. Кількість осіб, щодо яких провадження нерозглянуто – 398, у

т.ч. за вчинення злочину у складі організованої групи або злочинної організації – 117.

У 2021 році кількість осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 203-2 КК України, провадження щодо яких перебували в суді складала 581. При цьому за вчинення злочину у складі організованої групи або злочинної організації – 189.

Питома вага такої категорії осіб складає 0,2 % від загальної кількості осіб провадження щодо яких перебували в суді (243603). Питома вага осіб, які вчинили злочини у складі організованої групи або злочинної організації складає 4,1 % від загальної кількості осіб, які вчинили злочини у складі організованої групи або злочинної організації (4569).

У 2021 році було засуджено 19 осіб, у т.ч., які вчинили злочини у складі організованої групи чи злочинної організації – 6. Щодо яких кримінальне провадження закрито – 155.

У 2021 році по 49 особам судові рішення набрали законної сили. Із них 7 засуджено, виправдано 2, матеріали кримінального провадження у відношенні яких закрито – 40.

Із 7 засуджених до 6 застосовано штрафи, 1 особу звільнено від покарання з випробуванням.

Усі засуджені є громадянами України. Дві особи вчинили злочини у складі організованої злочинної групи.

Віковий склад виглядає таким чином: від 18 до 25 років – 1 особа; від 30 до 50 років – 4 особи; від 50 до 65 років – 2 особи. Жінок, схильних до незаконних організацій та проведення азартних ігор засуджено більше ніж чоловіків – 4 жінки та 3 чоловіки. Серед осіб, схильних до вчинення такого злочину, можна назвати порівняно низький рівень освіченості. Так, по одній засудженій особі мали повну вищу, професійно-технічну, повну загальну середню освіту, а 4 особи – базову загальну середню.

Заняття засуджених на момент вчинення злочину: робітники – 3, працездатні, які не працювали і не навчалися – 4.

Варто відмітити, що на сьогодні існують значні труднощі у виявленні та розслідуванні злочинів, передбачених ст. 203-2 КК України, які визначаються низкою факторів – висока латентність; корупція; винахідливість, кримінальний професіоналізм та правова грамотність злочинців; небажання громадян взаємодіяти з правоохоронними органами; ослаблення діяльності, спрямованої на виявлення аналізованих злочинів; недостатній рівень компетентності та професіоналізму працівників правоохоронних органів; відсутність

спеціальних наукових досліджень, присвячених методиці виявлення та розслідування.

Серед них особливе місце займає корупція. Як зазначалося раніше, за 11 місяців 2022 року всі виявлені особи вчинили злочини у складі організованої групи або злочинної організації, з них 8 (66,6 %) – з міжрегіональними зв'язками.

Відомо, що високий рівень корупції негативно позначається на розслідуванні всіх видів злочинів, і незаконні організації та проведення азартних ігор у цьому сенсі не стають винятком. Даний вид незаконного підприємництва без заступництва з боку посадових осіб правоохоронних органів існувати та розвиватися не може.

Як приклад, у липні 2022 року працівниками ДБР було викрито та припинено діяльність однієї з найбільших мереж підпільних гральних залів, які працювали із забезпеченням суворої конспірації протягом щонайменше п'яти років. Незаконну діяльність з проведення азартних ігор за плату прикривали правоохоронці, які, зокрема, не реагували на заяви та скарги громадян щодо функціонування закладів, де їхні рідні нерідко залишали всі заощадження [2].

Варто зазначити, що важливу роль у виявленні цих кримінальних правопорушень з корупційними зв'язками мають відігравати підрозділи внутрішньої безпеки правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Незаконные азартные игры в США ежегодно лишают правительства штатов 13,3 млрд долларов налогов: AGA

<https://sigma.world/ru/news/nezokkie-azartnie-igri-v-ssha-ezhegodno-lishajut-pravitelstva-shtatov-13-3-mlrd-dollarov-nalogov-aga/>

2. «Кришували» правоохоронці: затримали організаторів підпільних казино у Києві

<https://vechirniy.kyiv.ua/news/73694/>

Підлісний Юрій Анатольович,
старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу
воєнно-психологічних досліджень
Науково-дослідного центру гуманітарних
проблем Збройних Сил України
Дембіцький Василь Миколайович,
науковий співробітник науково-дослідного
відділу прикладних військово-соціологічних
досліджень Науково-дослідного центру
гуманітарних проблем Збройних Сил України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ КОМБАТАНТІВ

Реалії сьогодення зумовили виникнення низки нагальних для вирішення проблем психологічної детермінації. До останніх, безумовно, слід віднести проблему психологічного супроводження комбатантів після повернення їх до повсякденного життя. До вирішення зазначеного питання, що пов'язане із наданням психологічної допомоги комбатантам, зверталися такі науковці, як: Р.А. Абурахманов, В.І. Алещенко, А.А. Боченков, О.Г. Караяні, В.С. Новиков, В.С. Попов, Н.Ф. Феденко, С.В. Чермянин, Д. Вільсон, М. Горовіц, Дж. Келлі, Б. Колодзін, Дж. Ротор та ін. Водночас, особливості військових дій в сучасній українській державі створили нові виклики для психологічної науки та практики, що актуалізує проведення відповідних розвідок.

Поява нової термінології у предметному полі психології потребує додаткового уточнення. Комбатанти, згідно з протоколом 1977 року до Женевських конвенцій, воюють законно - за умови, що вони перебувають під "відповідальним командуванням" (підпорядковуються державі й несуть відповідальність перед нею), мають відомі емблеми родів військ та служб збройних сил, відкрито носять зброю й дотримуються законів і звичаїв війни. Зокрема, виходячи зі змісту ст. 43 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року, до комбатантів відноситься: особовий склад регулярних збройних сил; особовий склад ополчення і добровольчих загонів, що входять і не входять до складу збройних сил; особовий склад організованих рухів опору і партизанських формувань, якщо вони відповідають таким умовам:

а) мають на чолі особу, відповідальну за своїх підлеглих;

- б) мають певний і виразно видимий здалека відмітний знак;
- в) відкрито носять зброю;
- г) дотримуються у своїх діях законів і звичаїв війни.

Правовий статус комбатанта включає:

- 1) право застосовувати військову силу;
- 2) можливість бути об'єктом застосування військової сили аж до фізичного знищення;
- 3) право на поводження з ним як з військовополоненим у разі потрапляння в руки ворога.

До некомбатантів належать особи, які входять до складу збройних сил воюючої сторони, надають їй всемірну допомогу у досягненні воєнних успіхів, але безпосередньо не беруть участь у воєнних діях. Отже, вказана термінологія застосовується у відносинах між ворогуючими сторонами лише під час збройного конфлікту (міжнародного і неміжнародного характеру), спрямована на дотримання прав і захист осіб у разі їх потрапляння у військовий полон, а тому її включення до національного законодавства України жодним чином не впливає на обсяг прав і свобод відповідних осіб, зокрема, на їх соціальний захист [1].

Наведене дозволяє нам диференціювати досить обширний прошарок осіб, що в межах своєї громадянської позиції та актуальних обставин зіткнулися з реаліями війни, виокремлюючи в ньому комбатантів.

Психологічне супроводження в термінологічному вимірі визначається як - комплекс психологічно обґрунтованих заходів, який забезпечує підвищення ефективності службової діяльності, працездатності та кваліфікаційного зростання особового складу.

Основними завданнями психологічного супроводження проходження служби до початку повномасштабного військового вторгнення були: психологічна підтримка адаптації до умов служби; оцінка можливостей кваліфікаційного зростання і просування по службі у відповідності до психологічних даних; проведення первинної психопрофілактики відхилень у поведінці; своєчасне виявлення ознак девіантної поведінки; вивчення актуальної ситуації, проведення психокорекції і, за необхідністю, направлення працівників до центру психіатричної допомоги; надання психологічної допомоги після перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із виконанням обов'язків та отримання психогенних навантажень, зниження працездатності; вивчення, оцінка і прогнозування факторів, небезпечних для життя і здоров'я; індивідуальна психологічна допомога; розслідування за фактами самогубств і суїцидальних спроб.

Психологічне змістовне навантаження військових дій суттєво корегує наведені завдання, враховуючи, що кожен день комбатанта пов'язаний з екстремальними та кризовими умовами життя. Впливовість їх на подальше життя беззаперечне та значне. Відповідно до цього, весь комплекс заходів психологічного супроводження комбатантів потребує ретельного перегляду та перебудови.

Відповідно до поглядів Р.П. Попелюшко, українські військовослужбовці які беруть участь у військових діях, зазнають особистісних змін, під впливом таких факторів, як: усвідомлювання почуття загрози для життя, так званий біологічний страх смерті, поранення, болю, інвалідації; унікальний стрес, що виникає у безпосереднього учасника бою; поряд з цим з'являється психоемоційний стрес, пов'язаний із загибеллю товаришів по зброї або з необхідністю вбивати; вплив специфічних чинників бойової обстановки (дефіцит часу, прискорення темпів дій, раптовість, невизначеність, новизна); негарзди і позбавлення (нерідко відсутність повноцінного сну, дефіцит води і харчування); незвичайний для комбатанта клімат і рельєф місцевості (гіпоксія, спека, підвищена інсоляція і т.д.).

Проблема адаптації та реабілітації комбатантів, після перебування їх у бойових умовах, на даному етапі розвитку сучасної української психологічної науки і практики стоїть досить гостро.

Процес реабілітації учасників бойових дій, які зазнали травматизації особистісних характеристик, повинен бути спрямований на підкріплення захисних функцій організму та особистості комбатанта, переосмислення подій, що відбулися та посилення механізмів психологічної адаптації. Метою реабілітаційної роботи з комбатантами, що зазнали стресогенних впливів, має бути допомога у звільненні від спогадів про минуле й від інтерпретації наступних емоційних переживань як нагадувань про травму, а також у тому, щоб військовослужбовець міг активно й відповідально увійти у сьогодення. Для цього йому необхідно знову віднайти контроль над емоційними реакціями й знайти травматичній події, що відбулася, належне місце в загальній тимчасовій перспективі свого життя й особистій історії.

Єрменчук Олександр Петрович,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Широкомасштабна збройна агресія російської федерації значно вплинула на нормальне функціонування життєво важливих об'єктів і систем, спеціально призначених для забезпечення захисту (безпеки) та стійкості усіх державних інституцій. Особливо це стосується сфери критичної інфраструктури, тобто ресурсів, мереж, процесів, систем, об'єктів тощо, які створюють умови для реалізації або задоволення базових потреб його членів і порушення яких призведе до найсерйозніших негативних наслідків для життєдіяльності суспільства, соціально-економічного розвитку країни та забезпечення національної безпеки. Їх знищення, пошкодження або порушення функціонування має і матиме суттєвий негативний вплив на соціальну та економічну сфери держави, рівень її обороноздатності та національної безпеки. Знищення будь-якої їх складової може призвести до руйнівних наслідків у сферах оборони, охорони здоров'я, комунікацій, енергозабезпечення; важких соціальних та політичних наслідків. Тому наразі для України критична інфраструктура відіграє надзвичайно важливу роль, а забезпечення безпеки її об'єктів – це надзавдання державних інституцій та її власників і операторів.

Згідно з Законом України від 16 листопада 2021 року «Про критичну інфраструктуру», захист критичної інфраструктури передбачає всі види діяльності, що виконуються перед або під час створення, функціонування, відновлення і реорганізації об'єкта критичної інфраструктури, спрямовані на своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізацію загроз безпеці об'єктів критичної інфраструктури, а також мінімізацію та ліквідацію наслідків у разі їх реалізації [1]. Захист критичної інфраструктури є складовою частиною забезпечення національної безпеки України. Враховуючи той факт, що ці об'єкти зазнали і продовжують зазнавати нападів під час агресії проти України важливою є розробка та вдосконалення різних інструментів та механізмів забезпечення безпекового середовища. Це питання не менш важливе, ніж протидія воєнним діям на актуальності якої слушно наголошували вчені [2; 3].

Основою забезпечення захищеності й безпеки критичної інфраструктури є вирішення низки питань, з-поміж яких основними є такі: координація і взаємодія органів державної влади та обмін

інформацією про загрози; організація державно-приватного партнерства у сфері безпеки; використання ризик-орієнтованого підходу при попередженні загроз критичній інфраструктурі [4].

Формування критичної інфраструктури, з одного боку, – це відповідний механізм реалізації національного інтересу у сфері безпеки, а з іншого – перелік об'єктів безпеки; 2) кожен об'єкт критичної інфраструктури є одночасно об'єктом і суб'єктом безпеки; 3) серед об'єктів критичної інфраструктури можуть бути: потенційно небезпечні об'єкти та об'єкти підвищеної небезпеки, які за певних обставин можуть створити реальну загрозу чи небезпеку для життєдіяльності [5]. Тому організація безпеки об'єктів критичної інфраструктури повинна, передусім, передбачати урахування таких факторів та обставин: 1) гарантом безпеки критичної інфраструктури є держава; 2) обслуговування об'єктів критичної інфраструктури повинні здійснювати лише висококваліфіковані фахівці в галузі безпеки; 3) подальше посилення та удосконалення нормативно-правового регулювання в сфері забезпечення безпеки об'єктів критичної інфраструктури; 4) за рахунок підвищення стійкості об'єкта критичної інфраструктури до усього спектру ризиків та загроз будь-якого походження (природного та техногенного характеру, протиправних дій) можна досягти зменшення ризику його ураження; 5) прогнозування та оцінка потенційних наслідків можливого припинення їх функціонування (аварії тощо) на довготривалій період; 6) впровадження нових технологій повинно здійснюватися одночасно з оцінками ризиків та співставленням з можливою користю від впровадження тощо.

Зокрема, за рахунок підвищення стійкості об'єкта критичної інфраструктури можна досягти зменшення ризику його ураження. Під стійкістю розуміється спроможність системи передбачати, поглинати, адаптуватись до та відновлюватись від руйнівних подій (шкідливих впливів, загроз) [4]. Забезпечення стійкості систем є одним із сучасних світових трендів забезпечення безпеки, зокрема національної безпеки і безпеки критичної інфраструктури країни. Існують різні шляхи, що здатні підвищити стійкість об'єкта критичної інфраструктури, в тому числі через вжиті запобіжні заходи з недопущення впливу загроз, від створення допоміжних систем, додаткових та резервних маршрутів, використання стійких матеріалів до певного виду актуальних загроз (наприклад у будівництві, стійких матеріалів до землетрусів чи повеней), створення умов для взаємозамінності імпортерів продукції та самої продукції і послуг, а також започаткування виробництва критичних імпортозамінних товарів, збільшення запасів критичної продукції тощо [6].

Таким чином, для виконання основної функції критичної інфраструктури (забезпечення постачання населенню, суспільству та

державі життєво важливих товарів та послуг), необхідно забезпечити можливість безперервного сталого функціонування її об'єктів у відповідних режимах, мати спроможність запобігати руйнуванням (пошкодженням) чи завданню шкоди, припиненню функціонування або втраті контролю над об'єктами критичної інфраструктури внаслідок дії різного роду чинників та загроз, у тому числі пов'язаних із зловмисними діями (тероризм, злочинність), а також забезпечувати швидке відновлення їх функціонування, у випадку його порушення.

Отже, захист критичної інфраструктури, в нинішніх умовах, безперечно, є стратегічно важливим і одночасно надзвичайно складним завданням держави, та представляє собою сукупність організаційних та технічних заходів, спрямованих на забезпечення захисту секторів критичної інфраструктури від різного роду загроз, у разі виникнення надзвичайних чи кризових ситуацій та від їх наслідків.

Список використаних джерел

1. Закон України від 16 листопада 2021 року № 1882-IX «Про критичну інфраструктуру». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>.
2. Вознюк А. А., Письменський Є. О. Передача засудженого для обміну як військовополоненого: кримінально-правові аспекти звільнення від відбування покарання. *Київський часопис права*. 2022. № 3. С. 112–120. DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.3.17>.
3. Вознюк А. А., Жук І. В. Порушення законів і звичаїв війни: безпосередні об'єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення «*jus in bello*». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. Вип. 4 (100). С. 57–74. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.100.57-74>.
4. Ганкевич К. Б Левчук В. Д., Корольов С. С. Особливості становлення правових засад існування об'єктів критичної інфраструктури України в системі Міністерства оборони України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 11. URL: http://www.lsej.org.ua/11_2021/17.pdf.
5. Франчук В. І., Пригунов П. Я., Мельник С. І. Безпека об'єктів критичної інфраструктури в Україні: організаційно-нормативні проблеми та підходи. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 142-148. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3984/1/19.pdf>.
6. Павленко О., Антоненко А., Ніцович Р., Євтушок С., Суходоля О. Оцінка стійкості енергетичної інфраструктури України : аналітичний звіт. 2022. URL: <https://dixigroup.org/wp-content/uploads/2022/05/dixi-energy-resilience-str.pdf>.

Трач Сергій Степанович,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук,
доцент

СИСТЕМА ОРГАНІВ ЛІЦЕНЗУВАННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сьогодні, правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави [1].

Національним інтересам України відповідає сталий розвиток національної економіки, інтеграція України в європейський економічний простір, розвиток рівноправного взаємовигідного економічного співробітництва з іншими державами [2].

Одним із засобів державного регулювання у сфері господарювання, спрямованими на забезпечення єдиної державної політики у цій сфері та захисті економічних і соціальних інтересів держави, суспільства та окремих споживачів є ліцензування [1].

Правові засади ліцензування, патентування певних видів господарської діяльності та квотування визначаються виходячи з конституційного права кожного на здійснення підприємницької діяльності, не забороненої законом, а також принципів господарювання, встановлених у ст. 6 ГК України.

Необхідність в одержанні ліцензії виникає у випадках, передбачених законодавством, а саме за умови, якщо вид діяльності, яким збирається займатися суб'єкт господарювання, передбачений ст. 9 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [3]. Органи ліцензування оприлюднюють ліцензійні умови і зміни до них на своєму офіційному веб-сайті. У разі внесення змін до ліцензійних умов у частині зміни переліку документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії, цими ж змінами встановлюється строк подачі цих додаткових документів, який не може бути меншим, ніж два місяці з дня опублікування змін до ліцензійних умов.

Ліцензування господарської діяльності за її видами є складовою державного регулювання економіки, мета якого – забезпечення єдиної державної політики в цій сфері, а також захист основних економічних і соціальних інтересів громадян. Головним завданням ліцензування є

захист основних інтересів держави, її громадян шляхом установлення з боку держави певних умов і правил здійснення видів господарської діяльності. Тобто сам по собі факт державної реєстрації в деяких випадках ще не дає зареєстрованому суб'єкту права займатися господарською діяльністю.

Залежно від особливостей провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, вимоги ліцензійних умов встановлюються стосовно суб'єкта господарювання загалом та /або відносно кожного місця провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню.

Ліцензійними умовами встановлюються зміст та форма: 1) заяв про отримання, переоформлення ліцензії, зупинення та відновлення дії ліцензії в повному обсязі або частково, розширення або звуження провадження виду господарської діяльності ліцензіатом; 2) відомостей, що додаються до заяви про отримання ліцензії; 3) опису документів, що подаються для отримання ліцензії; 4) документів щодо кожного місця провадження господарської діяльності [3].

На законодавчому рівні визначено органи ліцензування, що виконують завдання регуляторної політики щодо визначення умов ліцензування для кожного з видів господарської діяльності, зокрема:

1) Міністерство внутрішніх справ України (далі – МВС України) ліцензує виробництво, ремонт і торгівлю вогнепальної зброї невійськового призначення та боєприпасів до неї; надання послуг, пов'язаних з охороною державної та іншої власності, охорони громадян; відкриття і функціонування стрілецьких тирів, стрільбищ невійськового призначення, мисливських стендів; виробництво, торгівлю піротехнічними засобами тощо;

2) Міністерство фінансів України – виробництво дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення, напівдорогоцінного каміння, виготовлення й торгівлю виробами з них, збирання, первинне опрацювання відходів і брухту з них; виготовлення бланків цінних паперів, документів суворої звітності; страхову діяльність; випуск та проведення лотерей; розроблення, виробництво, упровадження, сертифікаційні випробування, увезення, вивезення голографічних захисних елементів; організацію діяльності з проведення азартних ігор;

3) Державна служба України з питань праці – посередництво у працевлаштуванні за кордоном; організацію професійної діяльності у сфері надання соціальних послуг;

4) Державна митна служба України – посередницьку діяльність митного брокера та митного перевізника;

5) Державний департамент ветеринарної медицини – виробництво оптову, та роздрібну торгівлю ветеринарними медикаментами і препаратами; проведення дезінфекційних,

дезінсекційних, дератизаційних робіт (на об'єктах ветеринарного контролю); ветеринарну практику;

б) Міністерство охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) – медичну практику; проведення дезінфекційних, дезінсекційних, дератизаційних робіт (крім робіт на об'єктах ветеринарного контролю); переробку донорської крові та її компонентів, виготовлення з них препаратів тощо.

До цього переліку можна також віднести Національний банк України та Державну комісію з цінних паперів і фондового ринку, що ліцензує певні види діяльності на ринку цінних паперів (тобто підприємницьку діяльність з перерозподілу фінансових ресурсів за допомогою цінних паперів та організаційного, інформаційного, технічного, комунального й іншого обслуговування) у разі, якщо це основний вид діяльності.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України: Закон від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print>

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ Президента України від 11 серп. 2021 р. №347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>

3. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон від 02 берез. 2015 року № 222-VIII. *Верховна Рада України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22219#Text>

Шевченко Артем Валерійович,
начальник сектору військової частини
А0193 Міністерства оборони України

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ РОБОТИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Військові історики та дослідники професійної журналістики вважають, що перші професійні військові кореспонденти з'явилися під час Кримської війни 1854-1855 років. Росіянин Микола Берг вирушив до Севастополя і писав до часопису у Москві. З англійського боку облогу Севастополя висвітлював кореспондент Вільям Ховард Рассел, який набув великої популярності. Державам, які ведуть війни необхідна підтримка свого народу, а для цього людей потрібно інформувати про те, що відбувається. Чесне інформування це ще й створення довіри між урядом і громадянами, а вона критично важлива у важких ситуаціях.

З часом кількість журналістів збільшувалася. Під час російсько-турецької війни 1878 року при російській армії їх вже нараховувалося більше двох десятків, а під час російсько-японської війни в маньчжурських арміях побувало 102 російських кореспондентів і 38 іноземних. Збільшення кількості російських військових журналістів свідчить про особливу увагу навіть в авторитарній Росії до висвітлення своїх військових дій.

Під час Другої світової війни журналістів на фронтах було вже дуже багато, завдяки чому світ мав більш-менш об'єктивну картину подій.

У війнах другої половини ХХ століття значення військових кореспондентів значно зросло, оскільки результат війн часто суттєво залежить від суспільної думки країн, що воюють та їх союзників.

Сьогодні, в епоху гібридних воєн, інформаційна компонента є невід'ємною частиною ведення бойових дій на всіх рівнях. Інформаційну складову враховують при плануванні воєнних операцій – від підготовки та формування громадської думки на певних територіях до цілеспрямованих інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ПСО). Як приклад, можна навести спецоперацію «Буря в пустелі» (1991). Це військова операція, санкціонована ООН, Багатонаціональних коаліційних сил на чолі з США, що була складовою частиною війни в Перській затоці 1990 – 1991 років, під час якої проводилися воєнні дії проти Іраку, що окупував сусідню державу Кувейт у серпні 1990 року, а згодом анексував її територію. Уся спецоперація велася практично в прямому ефірі. Це спричинило, крім забезпечення підтримки війни у середині США, свого роду тиск на ворога і його деморалізація.

З 24 лютого 2022 року триває велика повномасштабна війна на території України. Це класична, агресивна, загарбницька війна з захопленням територій, що розпочата великою армією сто сорока мільйонної країни із ядерним потенціалом, яку раніше вважали за силою другою армією світу, проти так само повноцінної армії, хоч і у декілька разів меншої за розмірами і потенціалом сорока мільйонної країни, яка добровільно позбулася своєї ядерної зброї у 90-х роках минулого століття.

За усіма нормами міжнародного права Україна та її народ ведуть захисну, справедливу війну. Саме тому українська армія набагато більш мотивована, адже вона захищає свій народ і свою землю.

За своєю інтенсивністю, масштабами театру військових дій, кількістю видів зброї та військової техніки, які застосовується сторонами, за кількістю жертв серед військових і цивільних, - тільки Друга світова війна була більшою і страшнішою у всьому світі.

У таких умовах вкрай важливо, щоб міжнародна підтримка й коаліція іноземних країн-союзників України була сформована, не слабшала, а навпаки тільки міцнішала. Зокрема, й завдяки тому, що роблять журналісти на своєму інформаційному фронті. Це важливо, оскільки робота світових медів на свою іноземну аудиторію - це фактичний вплив на іноземних платників податків, які, у свою чергу, впливають на своїх політиків. Саме тому військово-політичне керівництво України виправдано, переконливо і якісно працює із провідними західними мас-медіа. Окрім того, протягом 2022 року у глобальному сенсі у світі не відбувалося нічого такого, що могло більше привернути увагу міжнародної аудиторії, ніж наша війна.

Саме тому, з початку повномасштабного вторгнення РФ до України було прийнято цілу низку законодавчих норм, підзаконних нормативно-правових актів та рекомендацій, які регулюють роботу журналістів під час війни. До них можемо віднести:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». Він дозволяє військовому командуванню та військовим адміністраціям (там, де вони створені) у період воєнного стану «регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі», а також «у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян електронне комунікаційне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також у разі потреби інші технічні засоби зв'язку» [1].

2. Наказ головнокомандувача Збройних сил України Валерія Залужного «Про організацію взаємодії між Збройними силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року [2]. У ньому є алгоритм взаємодії з медіа для військових та перелік інформації, яку не можна розголошувати. «Детектор медіа» опублікував докладний аналіз цих заборон, підготовлений експертом Дмитром Золотухіним разом з роз'ясненнями Генштабу. Додатками до цього наказу є порядок акредитації представників ЗМІ та правила роботи медійників у зоні бойових дій [3].

3. Низка вказівок і рекомендацій від військового командування мали форму пам'яток і неофіційних закликів. У більшості випадків вони з'являлись як реакція на певні конфлікти чи надзвичайні події. Наприклад:

- пам'ятка про висвітлення роботи оборонних підприємств;
- заклик не називати координати влучання російських ракет і снарядів;
- прохання не публікувати персональні дані українських військових;
- заклик не розголошувати інформацію про військовополонених;
- сформовано правила зйомок у лікарнях під час воєнного стану;
- рекомендації щодо правильного позначення службових автомобілів;
- заборона називати види зброї, з яких українські війська вражають цілі;
- заклик не розголошувати точні цифри втрат української армії тощо.

4. Оприлюднено «Спільну заяву Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та Медіаруху». У ній йдеться про результат домовленостей про ембарго на поширення інформації, а саме: «задля дотримання всіх необхідних безпекових умов журналісти можуть збирати інформацію на місцях відразу після обстрілів. При цьому, дозволяється оприлюднення зроблених фото та відео представниками ЗМІ щодо подій на місці ведення бойових дій по завершенню 12 годин для військових об'єктів та через 3 години – для цивільних об'єктів» [4].

5. Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави» [5] і «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану» [6] ухвалені 18 березня 2022 року. Згідно з першим рішенням, компанія «Зеонбуд» — оператор цифрового ефірного телебачення Т2 працюватиме в особливому режимі «у складі Концерну радіомовлення, радіозв'язку та телебачення». Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, концерн РРТ та «Зеонбуд» мають забезпечити:

- «стале функціонування об'єктів цифрового ефірного мовлення та безперебійну трансляцію телевізійних каналів в МХ - 1, -2, -3, -5;
- цілодобовий моніторинг ефірної мережі, обладнання головної станції мультиплексування, супутникових та наземних каналів зв'язку;
- резервування супутникових каналів доставки програм та обладнання головної станції мультиплексування;

- резервну доставку телеканалів до цифрових передавачів із залученням альтернативного оператора супутникового зв'язку».

Згідно з другим рішенням, «в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних програм, на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні "Єдині новини #UАразом"». Виконання цього рішення рекомендують Національній раді з питань телебачення і радіомовлення. Одним із його наслідків стало відключення цифрового ефіру Т2 трьома інформаційним каналам, які пов'язують із Петром Порошенком і «Європейською солідарністю».

6. Закон України «Про внесення змін до статті 114-2 Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії росії», ухвалений 1 квітня 2022 року. Цим законом запроваджено кримінальну відповідальність за «несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану».

7. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», ухвалений 3 березня 2022 року. Покарання, зокрема, загрожує тим, хто займається «інформаційною діяльністю» в інтересах окупантів. Щоправда, карають за цим законом лише за діяння після його ухвалення.

8. Закон України «Про надання додаткових гарантій захисту журналістам, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій», який набув чинності 1 серпня 2022 року. Відповідно до нього ЗМІ зобов'язані забезпечувати своїх працівників засобами захисту від уражень вогнепальної зброї, осколкових уражень, а також медичними аптечками. Крім того, вказаний закон передбачає обов'язкове страхування журналістів коштом роботодавця на випадок поранень під час висвітлення перебігу війни та подій на окупованих територіях.

Є також випадки не обмеження, а навпаки розширення можливостей. Так, 23 березня 2022 року Національне агентство України з питань державної служби у відповіді на лист Державної екологічної інспекції України офіційно дозволила держслужбовцям (серед яких є й медійники) вживати фразу «русский военный корабль, иди на х*й».

Разом з тим, розуміємо, що за умов швидкозмінної обстановки на фронті оперативність інформації інколи виходить на перше місце, випереджаючи навіть її достовірність. З погляду військових це неприпустимо. Справді, публікація чутливої інформації, такої як місце розташування частини, фото позицій чи техніки заради збільшення кількості переглядів певного сайту вже не раз і не два призводили до трагічних наслідків, адже ворог міг вдарити більш прицільно. Ворожі фахівці з кібервійн активно моніторять соціальні мережі, нерідко отримуючи свіжу інформацію від постів у соцмережах. Окрім того, є чимало комп'ютерних програм, що дозволяють виявити та прив'язати до місця практично будь-яку локацію, яка потрапила на фотографію, де є помітні будівлі чи природні об'єкти навіть без геотегів.

Однак, при висвітленні бойових дій зазвичай від моменту отримання журналістом інформації до публікації в медіа проходить певний час і оперативна обстановка може змінюватися. Натомість, публікація з місця боїв у соцмережах може дати ворогу важливі дані. Також мало ймовірно, що нашим військам зашкодить загальна інформація оприлюднена у ЗМІ, наприклад за яким напрямком вже здійснена атака. Адже ворог це вже знає швидше ніж журналісти не кажучи вже про читачів і глядачів медіа.

Окрім того, за відсутності достовірної інформації у своїх ЗМІ громадяни починають активно моніторити ворожі.

Відтак і закордонні журналісти і їхні українські колеги, які працюють на міжнародну аудиторію, роблять колосальну роботу.

Щодо роботи в умовах воєнного стану української журналістики все просто. Потрібно з'ясувати: чи те, що робить журналіст, пришвидшує і наближає перемогу, чи навпаки – гальмує і віддаляє. Найсерйозніший виклик – це та жорстка реальність, у якій ми зараз є. Реальність втими від війни, морального піднесення від перемог та звільнення нашої землі від ворога та відповідно завищених очікувань швидкого переможного завершення війни. Через це у суспільстві збільшується кількість тих, хто вважає, що перемога вже не за горами, що вона вже стоїть за дверима й чекає, але це не так. Ми ще не перемогли.

Зважаючи на викладене, вважаємо, що під час висвітлення військових подій в Україні журналісту важливо розуміти, чи матеріал, який він зробив, спонукає суспільство бути готовим до перемоги та докласти до неї зусиль? Чи на потужну мобілізацію ворога ми зможемо відповісти своєю потужною мобілізацією? Важливо, щоб після кожного журналістського матеріалу в суспільстві зростала кількість тих, хто готовий піти служити, допомагати тим, хто служить, та в будь-який інший спосіб хоче наблизити перемогу.

Саме тому потрібно створювати матеріали таких жанрів, які надихнуть цивільних людей боротися за перемогу. До них відносимо і

своє патріотичне військове кіно, і хороші авторські документальні фільми, і якісні репортажі з героями, на яких хочеться бути схожими тощо.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану», інтернет ресурс URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

2. Наказ головнокомандувача Збройних сил України Валерія Залужного «Про організацію взаємодії між Збройними силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану», інтернет ресурс URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf

3. Редакційна стаття з сайту «Детектор Мадія», інтернет ресурс URL: <https://detector.media/infospace/article/197755/2022-03-22-genshtab-rozasnyv-pravyly-oberezhnosti-z-poshyrennyam-informatsii-golovni-pytannya-ta-vidpovidi/>

4. Редакційна стаття з сайту «Детектор Мадія», інтернет ресурс URL: <https://detector.media/community/article/198736/2022-04-27-spilnazayava-ministerstva-kultury-ta-informatsiynoi-polityky-ukrainy-ministerstva-oborony-ukrainy-ta-predstavnykiv-zmi/>

5. Указ президента України №151/2022 «Про рішення ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року "про нейтралізацію загроз інформаційній безпеці держави"», інтернет ресурс URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1512022-41757>

6. Указ президента України №152/2022 «Про рішення ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року "щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану"», інтернет ресурс URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761?fbclid=IwAR0C-NehSa0M5SFf0sEilWMQdkFqPIQZo39VHsvTxc6rdhd7WrM14MUQk>

Набієв Ботір Пардаєвич,

аспірант Науково-дослідного інституту публічного права

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Соціальну зумовленість норми закону про кримінальну відповідальність в основному трактують як відповідність такої норми суспільним потребам. У зв'язку з різницею у характері явищ і видах, що детермінують кримінально-правову заборону, фактори, які зумовлюють прийняття та існування відповідної кримінально-правової

норми, можуть різнитися як за змістом, так і кількісно, проте виділенню й аналізу підлягають найбільш значущі фактори, яких у сукупності достатньо для обґрунтування існування й удосконалення норм Кримінального Кодексу (далі – КК), якими охороняються суспільні відносини [1, с. 442].

Основним завданням соціальної обумовленості є вивчення обставин, що впливають на створення норм та інститутів кримінального законодавства та на їх ефективність. Наприклад, В.І. Борисов відмічає, що соціально-правова обумовленість кримінального закону визначається різноманітними за значущістю соціальними, економічними, політичними, психологічними, правовими та іншими чинниками, встановлення й розкриття яких дає можливість пояснити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів кримінального законодавства, підвищити обґрунтованість змісту закону [2, с. 288].

В сучасних темпах державно-правового розвитку саме сім'я продовжує залишатись незамінною і значимою цінністю. Для збереження її вагомій ролі необхідним є формування міцних моральних зв'язків між її членами, створення в родині атмосфери взаєморозуміння, взаємоповаги, співробітництва, емоційної близькості один до одного. І саме феномен домашнього насильства, перебуваючи в центрі уваги сучасного суспільства, все більше усвідомлюється як проблема глобального характеру, що вимагає колективних наукових зусиль в напрямку ґрунтовних соціально-правових досліджень.

В Україні майже до 70 % жінок застосовувались різні форми сімейного насильства, 35 % неповнолітніх систематично страждають від жорстких форм батьківського виховання. Понад 1/3 умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень скоюються саме в сім'ї [3, с.192]. Разом з тим, значна частина посягань, які вчиняються в сімейному середовищі, залишається латентною, тому навряд чи можливо відобразити реальний стан такого виду злочинності, зважаючи лише на офіційні показники.

Перегляд наукових підходів на умови та причини криміналізації діяння засвідчує, що більшість дослідників (В.М. Білоконев, В.В. Гальцова, О.В. Гороховська, В. І. Касинюк, В.Я. Тацій) проблему соціальної обумовленості кримінально-правих норм вбачають у розкритті певних чинників (обставин, факторів тощо). Разом з тим, зауважимо, у більш широкому розумінні, криміналізація протиправних деліктів, у тому числі й домашнього насильства, обумовлюється сукупністю факторів (характером суспільної небезпечності діяння, його поширеністю, історичним, порівняльно-правовим, політичним, соціологічним, нормативним факторами тощо).

На переконання В.В. Чайки, обґрунтування обумовленості кримінальної відповідальності за домашнє насильство доцільно проводити виходячи з порівняльно-правових, кримінологічних та нормативно-правових факторів [4, с. 104]. Порівняльно-правовий чинник соціальної обумовленості дослідник вбачає полягає у встановленні міжнародних зобов'язань України у сфері протидії домашньому насильству та аналізу зарубіжного досвіду у вирішенні даного питання. Основу кримінологічного критерію обумовленості кримінальної відповідальності складає суспільна небезпечність та відносна поширеність відповідних протиправних діянь. Нормативно-правовий критерій обумовленості криміналізації певної поведінки, введення нових кримінально-правових норм передбачає урахуванням чинних положень кримінального законодавства України, тобто повинно бути системно узгодженим та не суперечливим [4, с. 104-105].

В аспекті обумовленості соціальних витоків домашнього насильства, нам уявляється першочергово доцільним наведення сучасних концептуальних теорій, що розкривають природу насильства та агресивного ставлення між членами сім'ї, якими є: ситуаційна модель; теорія соціальних змін; модель символічної взаємодії, соціально-історична або соціокультурна, системно-сімейна, індивідуально-психологічна [5, с. 47].

Так, в основу *ситуаційної моделі* покладено твердження, що ймовірність виникнення агресії визначається тривалістю і інтенсивністю дії певних ситуативних і структурних змінних (фізична, матеріальна, емоційна тощо залежність, соціальна ізоляція, негативні впливи соціального середовища, життєві кризи, емоційне вигоряння, соціальна і особистісна стигматизація та ін.). *Теорія соціальних змін* наголошує на тому, що соціальна взаємодія як процес є послідовною зміною заохочень і стягнень, унаслідок того, що деякі особи під час сімейного спілкування завдяки своїм перевагам (реальним або уявним) прагнуть до збільшення своїх винагород і постійного підпорядкування (покори) інших членів сім'ї. Використовуючи їх уразливе становище, насильник демонструє та здійснює відповідну поведінку, з уваги на свою безкарність [5, с. 47].

В основі *концепції моделі символічної взаємодії* лежить твердження, що спілкування між людьми – це безперервний процес обміну інформацією, за якого кожне попереднє висловлювання визначає подальше, в результаті чого для розуміння змісту сказаного необхідно встановлення єдиного шаблону декодування символічного сенсу слів, ролей. Якщо ж такої «згоди» не досягнуто, можливі непорозуміння, несприйняття опонента і, як результат, підвищення ймовірності конфліктів і поява напруженості й агресивності у взаєминах [6, с. 202].

Представники *соціально-історичної (соціокультурної)* теорії основною причиною домашнього насильства вважають бачення сім'ї як патріархальної інституції, що виступає відповідним джерелом цінностей, традицій та поглядів, що виправдовують нерівність чоловіків і жінок, нерівноцінність їх особистісних статусів. У *системно-сімейному підході* сім'я розглядається як особлива соціальна система з притаманними тільки їй цінностями, стосунками, властивостями, що перебувають у динамічних, мінливих, іноді втаємничених зв'язках і відносинах. Сімейна система створюється та функціонує у своєрідній психологічній атмосфері. Члени сім'ї постійно перебувають як під внутрішнім, так і під зовнішнім впливом. Це має і позитивні, і негативні наслідки та може бути причиною домашнього насильства. Прихильники індивідуально-психологічної концепції беруть за основу генетичні і біологічні аномалії людини, які виявляються у недоліках фізичного, інтелектуального розвитку, проблемах емоційного і психічного здоров'я тощо [б. с. 203].

Зазначені концепції складають теоретичну базу для означення питання соціальної обумовленості кримінальності за указані протиправні посягання, оскільки розкривають особливості виникнення феномену домашнього насильства та ідентифікують його прояви.

Отже, зважаючи на ту обставину, що домашнє насильство в Україні має тенденцію до зростання, та на його небезпечний характер саме під час воєнного стану, криміналізація цього антисуспільного явища є безумовним свідченням необхідності і доцільності існування кримінальної відповідальності за його вчинення. Внутрішньо-сімейне насильство – це проблема не лише сім'ї, а тому не повинно замовчуватись та приховуватись, і кожне протиправне діяння, вчинене щодо члена родини, повинне мати відповідну державно-правову реакцію та відповідного впливу правовими засобами. З метою надання належної кримінально-правової оцінки домашньому насильству, ми вважаємо доцільним зосередити увагу у подальших наукових працях саме на її відповідності суспільним потребам, що, передбачає, у свою чергу, глибокого аналізу соціально-правової обумовленості криміналізації цього явища.

Список використаних джерел

1. Володіна О. О., Тітова В. І. Криміналізація домашнього насильства як новела кримінального законодавства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 441–444 URL: http://www.lsej.org.ua/4_2021/112.pdf.
2. Борисов В. І. Системний підхід при визначенні підстав кримінально-правової заборони. *Методологічні проблеми правової науки: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 13-14 грудня 2002 р.)*. Харків: Право, 2003. С. 287–289.

3. Якимова С. В. Лесяк Н. І. Домашнє насильство як вид кримінального правопорушення за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 192–194.

4. Чайка В. В. Соціальна обумовленість криміналізації насильства в родині. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). URL: <http://molodyucheny.in.ua/files/journal/2018/4/26.pdf>.

5. Запобігання насильству в сім'ї / під заг. ред. А. В. Довженко, А. Й. Присяжнюк, В. А. Ганцюра. Київ : ТОВ НОВА, 2004. 136 с.

6. Козирев М. П. Насильство у сім'ї як соціально-психологічна проблема. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 202-207. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3254/1/28.pdf>.

Козачина Анна Меружавівна,

здобувач кафедри кримінального прав
Національної академії внутрішніх справ

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕКЛАРУВАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗА СУБ'ЄКТОМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Суб'єкт складу кримінального правопорушення є одним із тих кримінально-правових понять, зміст якого визначено безпосередньо в положеннях КК України. Тому ні в доктрині кримінального права, ні у практиці застосування положень цієї галузі законодавства не виникає складнощів у з'ясуванні його змісту й ознак, які його характеризують [3, с. 129]. Водночас існує одне проблемне питання, пов'язане із диференціацією кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації за суб'єктом кримінального правопорушення.

Як зазначає Д. М. Міськів, законодавець не диференціював відповідальність за декларування недостовірної інформації залежно від статусу суб'єкта, на відміну від положень інших статей розділу XVII Особливої частини КК України. Йдеться про те, що немає жодної відмінності у відповідальності, до прикладу, військових посадових осіб Збройних Сил України та відповідальності вищих посадових осіб держави (Президента України, Голови Верховної Ради України, його Першого заступника та заступника, Прем'єр-міністра України тощо), хоча рівень суспільної небезпеки, який видається, у цих випадках істотно відрізняється [2, с. 136; 3, с. 141]. Таку позицію поділяють й інші вчені. Так К. П. Рубан вказує, що інноваційна стаття про кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації не містить жодних градацій у кваліфікації, які б визначали більш суворе покарання для народних депутатів, високопосадовців та

суддів, власне про що зазначено у Законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія)». Тобто, по факту, максимальна відповідальність за сотні тисяч прихованих статків та мільйони, а подекуди і мільярди гривень буде однакова, та ще й з можливістю через три роки повернутися на політичну арену України. Поясненням такому становищу може бути направленість цієї норми на викриття дрібних чиновників, а не насправді протидію великій корупції [2, с. 135; 3, с. 141; 5, с. 157].

При цьому слід звернути увагу, що Закон України «Про запобігання корупції» також виокремлює такі категорії посад. Так, відповідно до примітки до ст. 51-3 зазначеного закону, під службовими особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, розуміються Президент України, Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, перший заступник або заступник міністра, член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, Антимонопольного комітету України, уповноважений з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, його перший заступник або заступник, член Центральної виборчої комісії, член, інспектор Вищої ради правосуддя, член, інспектор Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, народний депутат України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Уповноважений із захисту державної мови, члени Національної комісії зі стандартів державної мови, Директор Національного антикорупційного бюро України, його перший заступник та заступник, Голова Національного агентства з питань запобігання корупції та його заступники, Генеральний прокурор, його перший заступник та заступник, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступник, член Ради Національного банку України, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступник, Керівник Офісу Президента України, його перший заступник та заступник, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим, його перший заступник та заступник, радник або помічник Президента України, Прем'єр-міністра України, особи, посади яких належать до посад державної служби категорії «А» або «Б», та особи, посади яких ч. 1 ст. 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої – третьої категорій, а також судді, судді Конституційного Суду України, прокурори, слідчі і

дізнавачі, керівники, заступники керівників державних органів, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, їх апаратів та самостійних структурних підрозділів, керівники, заступники керівників державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, юрисдикція яких поширюється на територію однієї або кількох областей, Автономної Республіки Крим, міст Києва або Севастополя, керівників державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, юрисдикція яких поширюється на територію одного або кількох районів, міста республіканського в Автономній Республіці Крим або обласного значення, району в місті, міста районного значення, військові посадові особи вищого офіцерського складу [4].

Крім того, у ст. 368, 368-5, 369 та 382 КК України є градація кримінальної відповідальності залежно від категорії посади: 1) службові особи, які займають відповідальне становище; 2) службові особи, які займають особливо відповідальне становище [1].

З огляду на зазначене, пропонуємо ст. 366-2 і 366-3 КК України доповнити ознаками, які обтяжують відповідальність – вчинення діяння службовою особою, яка займає відповідальне становище та службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище. Крім того, у ст. 368 КК України п. 2 і 3 примітки виключити, натомість примітку ст. 366-2 КК України доповнити положеннями такого змісту: «2. Службовими особами, які займають відповідальне становище, у статтях 366-2, 366-3, 368, 368-5, 369 та 382 цього Кодексу є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364 цього Кодексу, посади яких згідно із статтею 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «Б», судді, прокурори, слідчі і дізнавачі, а також інші, крім зазначених у пункті 2 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць. 3. Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у статтях 366-2, 366-3, 368, 368-5, 369 та 382 цього Кодексу є: 1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, Голова та член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голова та член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Голова та член Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Голова та державний уповноважений Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, його перший заступник та заступники, Голова та член Центральної виборчої комісії, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Директор Бюро економічної безпеки України, Директор

Державного бюро розслідувань, Генеральний прокурор, його перші заступники та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду, його заступники та судді Верховного Суду, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим, його перший заступник та заступники, радники та помічники Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України; 2) особи, посади яких згідно із статтею 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «А»; 3) особи, посади яких згідно із статтею 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування».

Таким чином, зазначені зміни дадуть змогу диференціювати кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації залежно від категорії посади, що своєю чергою сприятиме ефективному застосуванню досліджуваної кримінально-правової норми.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Міськів Д. М. Відповідальність за декларування недостовірної інформації у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2021. 291 с.
3. Міськів Д. М., Газдайка-Василишин І. Б. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації та за неподання декларації суб'єктом декларування : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 300 с.
4. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n439>.
5. Рубан К. П. Подання електронних декларацій як захід запобігання корупції. *Кримінально-правові, кримінологічну засади протидії корупції* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 31 берез. 2017 р.). Харків, 2017. С. 156–157.

Дідук Олексій Вадимович,

здобувач Науково-дослідного інституту
публічного права

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Важливе місце у процесі збирання доказової інформації в межах кримінального провадження належить такій слідчій (розшуковій) дії, як допит. Нині фактично без проведення допиту не відбувається жодне досудове розслідування, тому саме допит уважається однією з найбільш поширених слідчих (розшукових) дій [1, с. 173].

Проведення допиту є трудомісткою діяльністю, яка потребує завчасної і якісної підготовки. Окрім того, варто пам'ятати, що допитати особу не означає просто з нею побесідувати. Йдеться про складний психологічний процес, який полягає в налагодженні співпраці з допитуваною особою, пошуку можливості заручитися підтримкою в досягненні цілей допиту. Ось чому важливо обрати правильну тактику допиту, адже правильний вибір тактичних прийомів з урахуванням особистості допитуваного, можливостей і всіх обставин провадження, а також правильне їх застосування сприяє отриманню правдивих і повних показань, викриттю допитуваних у брехні чи усуненню добросовісної омани, дозволяє перевірити достовірність показань в ході допиту при найменших затратах часу та сил слідчого [2, с. 18].

Для успішного проведення допиту і отримання позитивних результатів слідчі повинні володіти знаннями про закони мислення, логічні методи і прийоми, закономірності психології та тактичні прийоми допиту, що розроблені у криміналістиці [3, с. 139]. Названі знання дозволять слідчому: розібратися в поведінці підозрюваного, «лжесвідка»; вибрати тактичні прийоми, за допомогою яких можна встановити мету та мотиви злочину, усунути фактори, що заважають допитуваній особі розказати правду; визначитися з лінією поведінки щодо допитуваного. Отже, допит полягає у спілкуванні слідчого або іншої уповноваженої особи із допитуваною особою. На перший погляд нічого складаного, однак саме вказана слідча дія вважається однією із найскладніших. Складність допиту визначається кількома обставинами: 1) характеристиками допитуваної особи; 2) характеристиками особи, яка проводить допит; 3) видом і механізмом вчиненого злочину [2, с. 205].

Таким чином, тактика допиту підозрюваного передбачає комплекс наукових криміналістичних прийомів і засобів, що застосовуються слідчим до особи злочинця під час досудового розслідування корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [2, с. 206].

Ефективність проведення слідчих (розшукових) дій, насамперед допитів, часто залежить від ступеня обізнаності слідчого з окремих виробничих питань, наприклад, специфіки технології виробництва, характерних особливостей фінансово-господарської діяльності установи чи організації. На початковому етапі розслідування така обізнаність сприяє оптимальному висовуванню слідчих версій, ініціюванню гласних і негласних слідчих (розшукові) заходів, призначенню судових експертиз, залученню спеціалістів і, зрештою, обиранню ефективних тактичних прийомів подолання протидії досудовому розслідуванню, зокрема й викриттю неправдивих показань [3, с. 48].

Тактичні складові роботи слідчого є похідними від його фахової юридичної підготовки, інтелектуальних здібностей, практичного досвіду (умінь і навичок), рівня наукової організації роботи та багатьох інших компонентів суб'єктивного характеру [3, с. 48].

На основі аналізу застосування тактичних прийомів проведення допиту встановлено, що: 1) за їх допомоги можна ефективніше подолати труднощі, які виникають при підготовці та проведенні такої СРД; 2) вони надзвичайно різні та залежать від категорії осіб, що допитуються (підозрюваний, свідок, спеціаліст); 3) їх застосування залежить від слідчої ситуації, яка складається у ході проведення допиту; 4) знаходяться у постійному розвитку та вдосконаленні, формуючи систему законного впливу на осіб, які допитуються [4, с. 158].

Тактичні прийоми допиту або їх комбінації обираються залежно від ситуації цієї слідчої дії. Так, у безконфліктній ситуації (коли допитуваний бажає дати правдиві й повні показання) головним завданням допиту є одержання максимально повних показань. Труднощі можуть бути зумовлені природним забуванням певних обставин, їх неправильним сприйняттям з об'єктивних або суб'єктивних причин. Тактичні прийоми, що застосовуються у цій ситуації, мають бути спрямовані на встановлення психологічного контакту, актуалізацію у пам'яті забутого тощо. Це можуть бути такі прийоми: відновлення у пам'яті певних обставин, деталізація свідчень, стимулювання позитивних якостей особи тощо.

У конфліктній ситуації, коли особа не бажає говорити правду, головне завдання слідчого полягає у викритті неправдивості показань і спонуканні до каяття та добровільного відшкодування заподіяних збитків (за наявності доказів вини особи). Тому тактичними

прийомами допиту можуть бути такі: 1) пред'явлення доказів; 2) деталізація показань; 3) використання суперечностей у показаннях; 4) залучення спеціаліста (бухгалтера, технолога, інженера) до участі в допиті; 5) акцентуація позитивних якостей особи. Слід враховувати, що для матеріально відповідальних і службових осіб суттєве значення мають доводи, підкріплені даними, зафіксованими в документах, тому найбільш дієвими є тактичні прийоми та комбінації, пов'язані з пред'явленням під час допиту документів-доказів [5, с. 177–178].

Вивчення матеріалів практики, а також узагальнення результатів опитування респондентів свідчать про те, що у кримінальних провадженнях щодо привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем допитувані службові особи в конфліктній ситуації:

- свою провину категорично заперечують;
- надають завідомо неправдиві покази;
- відмовляються надавати покази.

Для ситуації надання неправдивих показань обрання тактичних прийомів допиту залежить від кількох вагомих обставин, зокрема, особистісних якостей допитуваного, повноти доказової бази у слідчого, вміння слідчого застосовувати певні тактичні прийоми та готовності діяти в умовах тактичного ризику.

Зважаючи на викладене та ураховуючи результати опитування респондентів виокремлено найбільш ефективні типові тактичні прийоми, які застосовуються під час допиту службових осіб у справах про привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: використання наявних доказів таким чином, щоб у допитуваного склалося перебільшене уявлення про обсяг поінформованості слідчого; пред'явлення доказів, зокрема, показань співучасників, свідків, матеріалів, зібраних шляхом негласних слідчих (розшукових) дій, документів; деталізація показань, повторний допит, аналіз протиріч у показаннях, пред'явлення доказів; залучення спеціаліста (бухгалтера, технолога, інженера, тощо) до участі в допиті; звернення до позитивних якостей службової особи.

Список використаних джерел

1. Плосконос А.І. Використання результатів оперативної діяльності під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. Вип. 6. Т. 3. С. 172–175.

2. Дорошенко Ю.К. Особливості тактики допиту підозрюваних під час розслідування корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Юридична наука. 2020. № 7 (109). С. 202–209.

3. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : РВВ ДДУВС, 2006. 416 с

4. Давиденко В. Тактика викриття неправдивих показань при розслідуванні економічних злочинів. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2019. № 1. С. 45 – 57.

5. Журба С.О. Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 20 с.

6. Криміналістика : підручник: у 2 т. Т. 2 / [А.Ф. Волобуєв, О.В. Одерій, Р.Л. Степанюк та ін.]; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 312 с.

Буряченко Олеся Анатоліївна,
ад'юнкт кафедри публічного
управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ДЛЯ АДМІНІСТРАТИВНО- ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Адміністративне і кримінальне законодавство в Україні дуже динамічно змінюються останніми роками та постійне перебуває у стані реформування. Дуже часто можливо зустріти у законотворчій діяльності взаємовиключні рішення щодо криміналізації та декриміналізації окремих діянь (наприклад прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII, яким було визнано кримінальним проступком керування транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції [1]), а також появу нових складів адміністративних правопорушень і злочинів, що є майже ідентичними за цілою низкою ознак їх складів (наприклад внесення змін до законодавства щодо встановлення відповідальності за домашнє насильство [2] та булінг [3]).

Роль органів Національної поліції України та їх посадових осіб у системі суб'єктів кваліфікації адміністративних правопорушень полягає також в тому, що саме вони здійснюють попередню

кваліфікацію адміністративних правопорушень, за скоєння яких може бути призначено найсуворіші адміністративні покарання, а також в кримінальному законодавстві встановлено відповідальність за аналогічні кримінальні правопорушення, наприклад, це правопорушення, що посягають на охорону здоров'я, власність, громадський порядок, безпеку дорожнього руху, порядок управління тощо.

Відмежування суміжних складів адміністративних і кримінальних правопорушень є важливою складовою процесу юридично правильної кваліфікації протиправного діяння. Помилки, при кваліфікації схожих за своїм характером посягань, у правозастосовній діяльності може призвести до порушення загальноправового принципу законності, а також надмірного застосування кримінальної репресії або обмежень прав і свобод людини і громадянина. Велика кількість подібних між собою складів адміністративних і кримінальних правопорушень посягають на суспільні відносини у сферах забезпечення громадського порядку і громадської безпеки, порядку управління, у сфері дорожнього руху, у сфері здійснення господарської діяльності тощо.

Відповідно до ст. 222 КУпАП працівники органів і підрозділів Національної поліції, які мають спеціальні звання, відповідно до покладених на них повноважень, розглядають вичерпний перелік справ про адміністративні правопорушення та від імені органів Національної поліції накладають адміністративні стягнення [4].

У разі закриття кримінального провадження з одночасним виявленням ознак інших адміністративних правопорушень та при наявності відповідних підстав, до повноважень органів досудового розслідування відноситься винесення постанови про закриття кримінального провадження та направлення відповідних матеріалів на розгляд відповідного суб'єкта, уповноваженого здійснювати провадження у справах про відповідні адміністративні правопорушення.

При розмежуванні адміністративних і кримінальних правопорушень органи Національної поліції України та їх посадові особи як суб'єкти кваліфікації мають враховувати ступінь суспільної небезпеки діяння, який можливо визначити також як матеріальний критерій, який проявляється саме в процесі розмежування суміжних складів адміністративних правопорушень і злочинів. Суспільна небезпека може бути виражена в найрізноманітніших формах, серед яких: систематичність; неодноразовість; особливості особистості потерпілого; спосіб вчинення діяння тощо. Так деякі адміністративні та кримінальні правопорушення розмежовуються за характером шкоди, яку було завдано правопорушенням; за загрозою заподіяння шкоди чи розміром шкоди; за характером порушення прав і законних

інтересів громадян або ж організацій, а також за способом вчинення адміністративного або кримінального правопорушення.

Формальний критерій розмежування суміжних складів адміністративних правопорушень і злочинів ґрунтується на взаємозв'язку тяжкості діяння і суворості передбачених за його вчинення покарань, закріплених у санкціях суміжних статей КУпАП та ККУ. Адже покарання за злочини суворіші, ніж покарання за однорідні з ними адміністративні правопорушення, оскільки злочини мають більший ступінь суспільної небезпеки. З огляду на цей факт можна дійти висновку, що суспільна небезпека є головним критерієм розмежування складів адміністративних правопорушень і злочинів.

У свою чергу, процесуальний критерій відображає процесуальну форму притягнення винних осіб до адміністративної або кримінальної відповідальності. В даному випадку розмежування здійснюється за такими підставами як: різний порядок провадження у кримінальних та адміністративних справах; різні процедури притягнення винних осіб до відповідальності (зокрема процедури притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності характеризуються ознакою швидкості та оперативності, у той час як кримінальне переслідування має більш складний і зтяжний характер); різна роль судових органів у процесі розгляду адміністративних і кримінальних правопорушень, оскільки по більшості справ про адміністративні правопорушення рішення виносяться відповідними уповноваженими посадовими особами без участі судових органів.

Посадові особи органів Національної поліції України є суб'єктом, який наділений владними повноваженнями в адміністративно-деліктних відносинах, що зумовлює наявність у них повноважень із кваліфікації великої кількості складів адміністративних правопорушень, у порівнянні з іншими органами адміністративної юрисдикції.

Органи Національної поліції України та їх посадові особи як суб'єкти кваліфікації адміністративних правопорушень здійснюють розмежування суміжних складів адміністративних і кримінальних правопорушень такими критеріями як: матеріальний і процесуальний критерії, а також критерій караності діяння.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text>

2. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису : Закон України

від 15 травня 2003 року № 759-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-15#Text>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18 грудня 2018 року № 2657-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#n8>

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

Булгакова Оксана Дмитрівна,
здобувачка кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

АДВОКАТ ЯК СУБ'ЄКТ ПРЕДСТАВНИЦТВА В СУДІ БЕЗ ПОВНОВАЖЕНЬ

Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність (загальний суб'єкт). Спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [1].

Частина 1 ст. 400-1 КК України передбачає відповідальність за «завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді, а так само умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги» [1]. Це кримінальне правопорушення можна умовно поділити на два окремих діяння, не пов'язаних між собою: 1) завідомо неправдиве повідомлення суду про повноваження представляти іншу особу в суді; 2) умисне невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги.

У другій формі конкретно визначений суб'єкт кримінального правопорушення – спеціальний – адвокат. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України від 5 липня 2012 року № 5076-VI «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [3]. Крім того, адвокатом може бути фізична особа, яка має повну вищу

юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [3].

При цьому не може бути адвокатом особа, яка: 1) має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також нетяжкого злочину, за який призначено покарання у виді позбавлення волі; 2) визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною; 3) позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, – протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю; 4) звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, дізнавача, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, – протягом трьох років з дня такого звільнення [3].

У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших нормативно-правових актах відсутня вказівка на вік адвоката, тобто найменший вік, по досягненню якого особа може бути адвокатом. Тому, під час визначення суб'єкта представництва в суді без повноважень будемо керуватися положеннями ч. 1 ст. 22 КК України, що кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років [1].

Для підтвердження власних повноважень, а також статус адвоката особа повинна мати відповідні документи. Так, адвокатська діяльність здійснюється на підставі договору про надання правничої допомоги. Документами, що посвідчують повноваження адвоката на надання правничої допомоги, можуть бути: 1) договір про надання правничої допомоги; 2) довіреність; 3) ордер; 4) доручення органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правничої допомоги. Повноваження адвоката як захисника або представника в господарському, цивільному, адміністративному судочинстві, кримінальному провадженні, розгляді справ про адміністративні правопорушення, а також як уповноваженого за дорученням у конституційному судочинстві підтверджуються в порядку, встановленому законом [2; 3].

Отже, суб'єктом кримінального правопорушення,

передбаченого ст. 400-1 КК України у частині умисного невнесення адвокатом до ордера відомостей щодо обмежень повноважень, встановлених договором про надання правничої допомоги є адвокат, тобто фізична осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою відповідно до рівня, визначеного згідно із Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), склала присягу адвоката України, отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю і здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.

Малюк Василь Васильович,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ ОСІБ, ЯКІ ПРИЙМАЮТЬ УЧАСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ, ЩО ЗАГРОЖУЮТЬ ДЕРЖАВНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Внаслідок участі злочинних об'єднань в антидержавній діяльності складається ситуація, у межах якої організатори, члени та учасники транснаціональних організованих злочинних об'єднань вчинюють ряд злочинних дій, які у комплексі розглядаються як такі, що загрожують державній безпеці України.

Разом з тим, у нормах Кримінального кодексу України відсутні кваліфікуючі ознаки, які б дозволили чітко виокремити саме кримінальні правопорушення вчинювані зазначеними особами в окремий блок (наприклад за об'єктом складу злочинів, злочинного посягання тощо) для визначення суб'єктів протидії та їх компетенції. Оскільки для забезпечення національної безпеки держава повинна застосовувати заходи, які повинні у певному сенсі відігравати «випереджаючу роль» у протидії злочинним проявам, то у зв'язку збройною агресією РФ, та участю у ній транснаціональних організованих об'єднань як інструменту спецслужб РФ (фактично у посяганні на територіальну цілісність та державність України), така екстраординарна ситуація вимагає чіткого виокремлення складів злочинів, за якими можна здійснювати кваліфікацію дій організаторів, членів та учасників таких об'єднань. Оскільки наявність певних кримінально-правових норм забезпечує виокремлення чіткого предмета документування, тому, визначення можливості кваліфікації дозволяє виокремити блоки видів злочинів, вчинення яких є найбільш притаманним різним категоріям суб'єктів транснаціональних організованих злочинних об'єднань, що загрожують державній безпеці України.

Практично дії осіб, які приймають участь у діяльності транснаціональних організованих злочинних об'єднань, що загрожують державній безпеці України полягають у вчиненні злочинів, які полягають: в організації структури та фінансування злочинних об'єднань, управління злочинними об'єднаннями, у процесі посягання на держбезпеку (у мирний час, у ході прихованої агресії, у процесі збройної агресії). Зазначені дії кваліфікуються за нормами, які передбачають покарання за: створення злочинного об'єднання; забезпечення функціонування злочинного об'єднання в інфраструктурі злочинного світу; злочини, що пов'язані з інфільтрацією в органи влади та управління; злочини, що пов'язані з посяганням на державну безпеку.

У залежності від етапу діяльності транснаціональних злочинних об'єднань, що загрожують державній безпеці України дії їх організаторів, членів та учасників кваліфікуються за нормами КК України, що:

– встановлюють відповідальність за організацію діяльності злочинного об'єднання на етапі його створення (що надає можливість кваліфікувати дії організаторів навіть за умови їх подальшої особистої не участі у вчиненні злочинів) – створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній,

встановлення або поширення злочинного впливу, сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності КК України, оскільки ці дії у комплексі становлять певний механізм злочинної діяльності;

– встановлюють відповідальність за злочини, що пов'язані з рядом дій щодо інфільтрації учасників транснаціонального організованого злочинного об'єднання в органи влади та управління, – організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці), звернення за застосуванням злочинного впливу, оскільки такі дії є системоутворюючими діями саме для транснаціональних злочинних об'єднань;

– встановлюють відповідальність за злочини, що забезпечують функціонування злочинного об'єднання в інфраструктурі злочинного світу. Особливістю кваліфікації є те, що дії особи, яка здійснює злочинний вплив, або є особою, яка перебуває у статусі підвищеного злочинного впливу кваліфікуються з врахуванням обізнаності особи з фактом виконання завдання спецслужб РФ, а дії рядових учасників – кваліфікуються з врахуванням тільки чинення членами об'єднання ряду злочинів, які складають злочинну спеціалізацію конкретного об'єднання.

– встановлюють відповідальність за злочини, що посягають на державну безпеку України, де система таких злочинів – це множинність взаємопов'язаних суспільно небезпечних винних діянь у сфері національної, громадської безпеки, безпеки людства та міжнародного правопорядку, що утворюють єдине ціле, взаємодіють із зовнішнім середовищем та між собою й мають єдину мету – створення загроз державній безпеці України.

Наукове видання

КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО:
ПРАВА ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДІЇ
НАДЗВИЧАЙНОГО АБО ВОЄННОГО СТАНУ

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції
(Київ, 18 листопада 2022 року)

Відповідальний упорядник – *Віктор КОРОЛЬЧУК*
Комп'ютерна верстка – *Яна ШУМКО*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 16.11.2022. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 16,75. Ум. друк. арк. 15,58.

Тираж 15 прим.
